

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIIY TA’LIM, FAN
VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

TOSHKENT DAVLAT SHARQSHUNOSLIK UNIVERSITETI

MEHRINISO KAYUMOVA

TURK TILI

*(Nofilologik yo‘nalishlarning 1-kurs talabalari uchun
mo‘ljallangan darslik)*

TOSHKENT - 2025

Ushbu darslik O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim muassasalaridagi "60220500- Falsafa" hamda "60310200- Xalqaro munosabatlar" yo'nalishida turk tilini xorijiy sharq tili sifatida o'rganayotgan 1-kurs talabalari uchun mo'ljallangan bo'lib, kitobdan respublikamiz universitetlarida turk tilini o'rganayotgan bakalavriat yo'nalishi talabalari va soha mutaxassislari ham foydalanishlari mumkin.

ISBN: 978-9910-8136-3-4

UDK: 811.512.161

KBK: 81.2-9(5)

K-15

Mas'ul muharrir:

PhD. Aripov Maxamadjon

Taqrizchilar:

Prof. DSc, Xayrulla Hamidov

Dots., filol. f.n. Abdumurod Tilavov

Texnik muharrir:

Sarvinoz Ahmedova

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti rektorining 2025-yil 20-martdagi 66-sonli buyrug'iga asosan nashr etishga ruxsat berildi (ro'yxatga olish raqami 66-03).

SO‘Z BOSHI

«Turk tili» darsligi O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim muassasalaridagi “Falsafa” hamda “Xalqaro munosabatlar” yo‘nalishida turk tilini xorijiy sharq tili sifatida o‘rganayotgan 1-kurs talabalari uchun mo‘ljallangan bo‘lib, kitobdan respublikamiz universitetlarida turk tilini o‘rganayotgan bakalavriat yo‘nalishi talabalari va soha mutaxassislari ham foydalanishlari mumkin.

Vatanimizda yurtboshimiz tomonidan yaratilgan imkoniyatlar natijasida xorijiy tillarni o‘rganishga bo‘lgan qiziqish ortdi. Shu ma’noda turk tiliga qiziquvchi va bu tilni o‘rganuvchilar uchun ushbu darslikning ahamiyati kattadir.

Muallif tomonidan so‘nggi yillarda to‘plangan tajribalar asosida tayyorlangan va bugun turk tili o‘rgatilayotgan OTM talabalari e’tiboriga havola qilingan mazkur darslikdagi matnlar, savol va topshiriqlar turk tilini o‘rganayotgan talabalarning bu tildagi so‘z boyligini kengaytirish, nutq va muloqot madaniyatini oshirish uchun mo‘ljallangan. Ushbu darslik «Xorijiy sharq tili (turk tili)ning fan dasturi»ga to‘la mos keladi. Talabalarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, Vatanimiz mustaqilligini qadrlash tuyg‘usini rivojlantirish hamda O‘zbekiston dovrug‘ini dunyoga taratishni targ‘ib qiluvchi matnlar darslikning ma’naviy ahamiyatini yanada oshiradi.

«Turk tili» darsligi 24 ta darsdan iborat bo‘lib, ularning har biri mustaqil grammatik mavzu hamda unga bog‘liq mashqlar, matnlardan tashkil topgan bo‘lib, undan tashqari talabalarga mo‘ljallangan o‘zbek tiliga tarjima qilish uchun matnlar, og‘zaki nutqni o‘stirish uchun matnlar, mustaqil o‘qish uchun she’rlar va mavzulashtirilgan lug‘atni ham o‘z ichiga oladi. Darslikdagi jami matnlar soni 100 dan ortiq bo‘lib, ular orasida falsafa va xalqaro munosabatlarga oid matnlar ham joy olgan. Tarjima qilish uchun mo‘ljallangan matnlar O‘zbekiston mustaqilligi tufayli erishilgan yutuqlarimiz, milliy qadriyatlarimiz, an’analarimizni aks ettiruvchi matnlardir. Og‘zaki nutqni o‘stirish uchun mo‘ljallangan matnlar uch qismdan iborat bo‘lib, ular sirasiga O‘zbekiston, Turkiya va o‘quvchining o‘zi hamda hayoti bilan bog‘liq matnlar kiradi. Tarjima uchun berilgan matnlar orasida o‘zbek, turk va qardosh xalqlar adabiyotlari namoyondalarining asarlaridan parchalar, ilmiy-ommabop maqolalar, xalq og‘zaki ijodiga oid hikoyat, rivoyat, ertak hamda latifalar, o‘zbek shoirlarining turk tiliga tarjima qilingan she’rlari joy olgan.

Darslikda keltirilgan mavzulashtirilgan lug‘at talabalarga nafaqat tarjima jarayonida, balki mavzular bo‘yicha so‘z boyligini oshirish uchun ham xizmat qiladi. Unda mavzularga oid otlardan tashqari nutqda faol ishlatiladigan sifat hamda fe‘llar ham keltirilgan. Bu talabalarning turk tilidagi nutqini shakllantirishga yordam beradi.

Ushbu darslikdagi matnlar soddadan murakkabga qarab o‘tib borish bilan birga, turk tili fan dasturidagi grammatik mavzular ketma-ketligi asosida tanlangan bo‘lib, har bir matn so‘ngida grammatika va leksikaga oid tegishli topshiriqlar keltirilgan.

Ushbu darslikdan, falsafa va xalqaro iqtisodiy munosabatlar yo‘nalishida tahsil oluvchi talabalar magistratura bosqichiga o‘qishga kirish uchun turk tilidan B1 darajadagi SEFR sertifikatini qo‘lga kiritish maqsadida topshiriladigan imtixonga tayyorlanishda foydalanishlari mumkin.

I. F O N E T I K A

1-§.Fonetika. Turk tilining alifbosi. – Sesbilgisi. Alfabe

Turk tilining alifbosi 1928-yil, 1-noyabrda davlat tomonidan qabul qilingan 1353-sonli qonunga muvofiq tasdiqlangan va 1929-yil 10-yanvardan joriy qilingan bo'lib, u lotin yozuviga asoslangan. Turk tilining alifbosida 29 ta harf bo'lib, ularning har biri bittadan tovushni ifodalaydi. Alifbodagi harflarning tartibi quyidagicha belgilangan:

Aa, Bb, Cc, Çç, Dd, Ee, Ff, Gg, Ğğ, Hh, Iı, İi, Jj, Kk, Ll, Mm, Nn, Oo, Öö, Pp, Rr, Ss, Şş, Tt, Uu, Üü, Vv, Yy, Zz.

Tovushlar ovoz yo'llaridan chiqish holatiga ko'ra muhim buri-lishlar yasaydi. Shu sababdan bir qancha farqli bo'limlarga bo'linadi.

Yuqoridagi 29 harfdan tashqari turk tilida cho'ziq unlilar â, î, û ham mavjud. Bunday unlilar, asosan, o'zlashma so'zlar tarkibida uchraydi. Masalan: âdet, âfet, dinî, billûr.

Bu unlilar cho'ziq o'qilishi bilan birga, o'zidan oldingi undosh to- vushning yumshoq o'qilishini ham talab qiladi. Masalan:

Lâmba [lyamba], kâğıt [kyag'it], billûr [billyur], ahlâk [ahlyak]

Zamonaviy turk tilida ^ (aksan) belgisining yozuvda berilishi nisbatan kamaygan. Asosan, omonim so'zlardagina ma'noni farqlash uchun qo'llanilmoqda: kar (qor) - kâr (foyda), adet (qadoq, dona) - âdet (odat), hala (amma) - hâlâ (hali ham).

Î unlisi ko'pincha sifat yasovchi -iy, -viy qo'shimchasi hamda taxalluslarda qo'llaniladigan -iy qo'shimchasi o'rnida ishlatiladi: millî, iktisadî, Nevaî, Rumî va b. Î harfining İ ko'rinishida berilishi turk tilini o'rganuvchilarning so'zning ma'nosini farqlashda qiyinchilik tug'dirishi mumkin: dini [dini:] "diniy" ma'nosida - dini [dini] "dini" yoki "dinni" ma'nosida keladi; resmi [resmi:] "rasmiy" ma'nosida keladi, [resmi] "rasmi" yoki "rasmni" ma'nosida keladi. Shuning uchun bu kabi so'zlarning tarjimasida kontekstga qarab tarjima qilish talab etiladi.

1-mashq. *Quyidagi so'zlarni o'qing va talaffuziga e'tibor bering. So'zlarni ko'chiring.*

Anahtar, ağaç, böcek, bebek, civciv, çiçek, çocuk, dede, ekmek, enişte, fare, fırın, gazete, jet, ispanak, ırmak, inek, isim, kalem, kedi, leylek, limon, masa, meyve, nine, nane, otobüs, ördek, örümcek, pınar, papağan, radyo, renk, saat, sandalye, şişe, şapka, tabak, tepsi, uçak, ütü, ünlü, vazo, vapur, yaprak, yelek, zarf, zeytin.

2-mashq. *Quyidagi soʻzlarni oʻqing va i,i tovushlarining talaffuziga eʼtibor bering.*

Irmak, inek, ılık, ip, kedi, ilçe, iğne, ince, ışık, ırk, kadın, sık, balık, kaldırım, kırık, karışık, kın, sınav, sınıf, sıcak, sıfat, sığır, sıkıntı, sınır, pırıltı, kalıcı, iyilik, için, iki, intizam, kilit, kilim, kibar, kimlik, giriş, kip, milliyet, milyon, pişkin, pişman, ileri, diri, çivi, silgi, dil, ilgi.

3-mashq. *Quyidagi soʻzlarni oʻqing va o,ö,u,ü tovushlarining talaffuziga, imlosiga eʼtibor bering. Soʻzlarni koʻchiring.*

Onlar, oda, odun, ocak, oğul, ok, okul, portakal, post, bol, soğuk, sokak, sol, soru, tokat, doğu, doğum, tohum, zor, zorunlu, boş, boya.

Öğretmen, öğrenci, ödev, ömür, önce, ördek, böcek, bölüm, börek, bölge, çöl, çökme, çözüm, döküm, dönem, döner.

Uzun, suç, mutlu, duman, ucuz, ufuk, ulu, uçak, tuğ, tulum, uydu, uygar, usul, unsur, sultan, uç, ulus, buhar, muhtar, muallim, su.

Ücret, ünlü, üç, ülke, ülkü, üniversite, ürün, tütün, tüzel, tüp, tür, küçük, kül, düşünce, düğün, mühendis, düdük, tüzük, müsait.

Turk tilida salomlashuv

Turklarning hozirgi kunda ogʻzaki nutqda eng koʻp qoʻllaydigan salomlashuv soʻzi “Merhaba” (salom) boʻlib, u, asosan, tengdoshlar yoki yoshi soʻzlovchidan kichik boʻlgan shaxslarga nisbatan aytiladi. Koʻpchilikka nisbatan baʼzan *Merhabalar* (hammaga salom) shaklida ham qoʻllaniladi. Turklar, odatda, salomlashuv soʻziga murojaat etilayotgan shaxsning ismini qoʻshib aytadilar:

– *Merhaba, Ayşe.*

– *Merhaba, Mine.*

Quyidagi salomlashuv iborolari barcha yoshdagi suhbatdoshlarga nisbatan ishlatiladi:

Günaydın. / Hayırlı sabahlar. – Xayrli tong.

İyi günler. / Hayırlı günler. – Xayrli kun.

İyi akşamlar. / Hayırlı akşamlar. – Xayrli kech (oqshom).

Salomlashgach, suhbatdoshdan hol-ahvol soʻrash maqsadida Quyidagi iboralar ishlatiladi:

Nasılsın? / Nasılsınız? – Qandaysan?/ Qandaysiz?

İyiyim./ İyiyiz. – Yaxshiman./ Yaxshimiz.

İyi misin? / İyi misiniz? – Yaxshimisan?/ Yaxshimisiz?

*Teşekkür ederim. Ya sen nasılsın? – Rahmat. O‘zing qandaysan?
Ne var, ne yok? – Qanday yangiliklar bor? (Nima gaplar?)
İyilik, sağlık. – Hammasi yaxshi.*

Turk tilida xayrlashuv

Xayrlashuv chog‘ida turklar, ko‘pincha, iboralarni vaziyatga qarab ishlatadilar:

1.Vaqtiga ko‘ra:

Hayırlı sabahlar.

İyi günler. / Hayırlı günler.

İyi akşamlar. / Hayırlı akşamlar.

İyi geceler. / Hayrlı geceler.

2.Vaziyatga ko‘ra:

İyi işler (ish jarayonida).

İyi dersler (ta’lim muassasasida).

İyi eğlenceler (hordiq chiqarish vaqtida).

İyi yolculuklar (oq yo‘l).

3.O‘rniga ko‘ra:

Hoşça kalın. – Yaxshi qoling.

Güle güle. – Yaxshi boring.

Bay bay. – Xayr. (ko‘pincha yoshlar orasida)

4.Maqsadga ko‘ra:

Görüşürüz. –Yana ko‘rishamiz.

Görüşmek üzere. – Ko‘rishguncha.

Kendine iyi bak. – O‘zingni ehtiyot qil.

Xushmuomalalik yuzasidan turklar ko‘pincha xayrlashuv vaqtida yuqoridagi iboralarning bir nechasini birgalikda ishlatadi:

–İyi günler, görüşmek üzere.

–İyi günler, görüşürüz.

Turk tilida salomlashuv, hol so‘rash uchun ishlatiladigan so‘zlar:

Günaydın. / Hayırlı sabahlar. –Xayrli tong.

İyi günler. / Hayırlı günler. – Xayrli kun.

İyi akşamlar. / Hayırlı akşamlar. – Xayrli kech (oqshom).

Merhaba. – Salom.

Nasılsın? / Nasılsınız? – Qandaysan?/ Qandaysiz?

İyiyim. / İyiyiz. –Yaxshuman./ Yaxshimiz.

*İyi misin? / İyi misiniz? – Yaxshimisan?/ Yaxshimisiz?
Teşekkür ederim. Sen nasılsın? – Rahmat. O‘zing qandaysan?
Ne var, ne yok? – Qanday yangiliklar bor? (Nima gaplar?)
Her şey yolunda. – Hammasi yaxshi.*

KARŞILAŞMA

1. Ali: Merhaba, Nergis!

Nergis: Merhaba, Ali!

Ali: Nasılsın?

Nergis: Teşekkür ederim, iyiyim, sen nasılsın?

Ali: Teşekkürler, ben de iyiyim.

Nergis: Ne var, ne yok?

Ali: İyilik, sağlık. Senden ne haber?

Nergis: Değişen bir şey yok.

Ali: İyi günler.

Nergis: İyi günler.

2. Ertuğrul Bey: İyi günler!

Yusuf Bey: İyi günler!

Ertuğrul Bey: Nasılsınız, Yusuf Bey?

Yusuf Bey: İyilik sağlık, Ertuğrul Bey, siz nasılsınız?

Ertuğrul Bey: Sağ olun, ben de fena değilim.

Yusuf Bey: Hoşça kalın, görüşmek üzere.

Ertuğrul Bey: Güle güle, görüşmek üzere.

3. Ahmet: Merhaba!

Aynur: Merhaba!

Ahmet: Benim adım Ahmet, sizin adınız ne?

Nergis: Benim adım Aynur.

Ahmet: Tanıştığımıza memnun oldum.

Nergis: Ben de memnun oldum.

Ahmet: Nasılsınız?

Nergis: Teşekkür ederim, iyiyim, siz nasılsınız?

Ahmet: Teşekkürler, ben de iyiyim.

Nergis: İyi günler.

Ahmet: İyi günler.

Savol va topshiriqlar

- I. Dialoglarni rollarga bo‘lib o‘qing.
- II. Suhbatlarni tarjima qiling.
- III. Salomlashish va xayrlashish uchun qo‘llanilgan so‘zlarga e‘tibor bering.

2-§. Unli harflar. Unlilar moslashuvi -Ünlüler. Ünlü Uyumu

Og‘iz bo‘shlig‘ida va tovush yo‘lida hech qanday to‘siqqa uchramasdan chiquvchi tovushlarga **unlilar** deyiladi. Turk tilida 8 ta unli bor.

a, e, ı, i, o, ö, u, ü.

Turk tilidagi 8 ta unlidan 4 tasi til orqa (qalin) va 4 tasi til oldi (yumshoq) unli hisoblanadi. Qalin va yumshoq unlilar turk tilidagi eng muhim qoidalardan biri bo‘lgan tanglay uyg‘unligi, ya‘ni katta unli moslashuvi (singarmonizm) qoidasiga bo‘ysunadi. Shu sababdan qalin va yumshoq unlilar turk tilida katta ahamiyatga egadir.

Ogiz bo‘shlig‘ida tilning orqa qismidan chiqqan unlilarga **qalin unlilar** (kalın ünlüler) yoki *til orqa unlilari* deyiladi. Turk tilida qalin unlilar Quyidagilardir: **a, ı, o, u.**

Og‘iz bo‘shlig‘ida tilning oldinga tomon yo‘nalgan qismidan chiqqan unlilarga **yumshoq unlilar** (ince ünlüler) yoki *til oldi unlilari* deb ataladi. Yumshoq unlilar Quyidagilardir: **e, i, ö, ü.**

Lablarning tekis va keng holatida yuzaga kelgan unlilarga **lablanmagan unlilar** (düz ünlüler) deb ataladi: **a, e, ı, i.**

Lablarning dumaloq va cho‘zilgan holatida yuzaga kelgan unlilarga **lablangan unlilar** (yuvarlak ünlüler) deb ataladi: **o, ö, u, ü.**

Pastki jag‘ning cho‘zilgan va og‘iz bo‘shlig‘ining keng shaklida yuzaga kelgan unlilarga **keng unlilar** (geniş ünlüler) deyiladi: **a, e, o, ö.**

Pastki jag‘ning biroz cho‘zilgan va og‘iz bo‘shlig‘ining tor holatida yuzaga kelgan unlilarga **tor unlilar** (dar ünlüler) deb ataladi: **ı, i, u, ü.**

Yuqoridagi tasnifga ko‘ra unlilarning xususiyatlarini Quyidagicha jamlash mumkin:

a	Kalın, geniş, düz
e	İnce, geniş, düz
ı	Kalın, dar, düz
i	İnce, dar, düz
o	Kalın, geniş, yuvarlak
ö	İnce, geniş, yuvarlak

u	Kalın, dar, yuvarlak
ü	İnce, dar, yuvarlak

	Düz		Yuvarlak	
	Geniş	Dar	Geniş	Dar
Kalın	a	ı	o	u
İnce	e	i	ö	ü

Unlilardan ı va i ning talaffuzida farqni Quyidagicha ifodalaymiz:

turk tilidagi i tovushi o‘zbek tilidagi diyor, ilon, hikoya so‘zlaridagi [i] tovushi singari talaffuz qilinadi. I tovushi esa, o‘zbek tilidagi keldi, til, ko‘ngil, dil so‘zlari tarkibidagi [i] tovushi singari talaffuz qilinadi. Masalan: sınır (chegara)-sinir (asab), sakın (aslo) – sakın (tinç), dış(tashqari)-diş(tish). Turk tili yozuvida i harfining bosh shakli ko‘pchilik tillardan farqli nuqta bilan yoziladi: İrade, İkram, İstanbul.

Unlilar moslashuvi - Ünlü Uyumu

Unlilar moslashuvi tilshunoslikda tanglay uyg‘unligi yoki singarmonizm deb ham yuritiladi. “Singarmonizm” (yunoncha so‘z bo‘lib, “ohangdoshlik” ma’nosini bildiradi) deb, so‘z o‘zagidagi unli-larning bir-biriga hamda qo‘shimchalardagi unlilarning o‘zakdagi un-lilarga talaffuz jihatidan moslashuviga aytiladi. Bunday fonetik hodisa o‘zbek tilida uchramaydi .

Turk tilida bir so‘zdagi bo‘g‘inlarda qalin (til orqa) unlilardan so‘ng qalin (til orqa), yumshoq (til oldi) unlilardan so‘ng yumshoq unlilarning kelishiga **unlilar moslashuvi** (ünlü uyumu) deyiladi. Bu xususiyat turk tiliga xos bo‘lganligi uchun unlilar moslashuvi turk tilining eng muhim fonetik qoidasidir. Unlilar moslashuviga ko‘ra tovushlarning ketma-ketligini Quyidagicha ko‘rsatishimiz mumkin:

- A - a, ı - alçak, açık
- E - e, i - ekmek, ekin
- I - a, ı - ıslak, ışıık
- İ - e, i - içecek , içki
- O - a, u - ocak, okul
- Ö - e, ü - özel, öykü
- U - a, u - uçak, uyku

Ü - e, ü - üçgen, ütü

Turk tilida unlilar singarmonizmi ikki xil bo'ladi:

1. Unlilarda katta singarmonizm qoidasi (Büyük Ünlü Uyumu).

2. Unlilarda kichik singarmonizm qoidasi (Küçük Ünlü Uyumu).

1.Katta singarmonizm unlilarning orqa qator (kalın) yoki old qator (ince)ligiga ko'ra moslashuvdir, ya'ni agar so'zning birinchi bo'g'inidagi unli old qator unlisi (e,i,ö,ü) bo'lsa, keyingi bo'g'inlardagi unlilar ham old qator unlisi bo'ladi. Masalan: iğne, yüzük, deniz, bilezik. So'zning birinchi bo'g'inidagi unli orqa qator unlisi (a,ı,o,u) bo'lsa, keyingi bo'g'inlardagi unlilar ham orqa qator unlisi bo'ladi. Masalan: adım, ağız, ayak, boyun, dudak, kapı.

2.Kichik singarmonizm unlilarning lablangan (yuvarlak) yoki lablanmaganligiga (düz) ko'ra bo'ladi. Agar so'zning birinchi bo'g'inidagi unli lablanmagan unli (a,e,ı,i) bo'lsa, keyingi bo'g'inlardagi unlilar ham lablanmagan unli bo'ladi. Masalan: balık, kedi, inek, ırmak.

Kichik singarmonizmga ko'ra, so'zning birinchi bo'g'inidagi unli lablangan unli (o,ö,u,ü) bo'lsa, keyingi bo'g'inlardagi unlilar u,ü yoki a,e tovushlari bo'ladi. Lablangan unlilardan so'ng ı,i tovushlari uchramaydi. Masalan: odun, kömür, üzüm, ufak, kürek, ocak.

Unlilar singarmonizmi qonuni nafaqat asos ichidagi unlilarga, balki asosga qo'shiladigan har qanday qo'shimchaga ham taalluqlidir. Asosning oxirgi bo'g'inidagi unli qandayligiga qarab , tarkibida unga mos unli tovush qatnashgan qo'shimcha shakli qo'shiladi. Shuning uchun ham turk tilida har bir qo'shimchaning kamida ikkita varianti mavjud. Masalan: o'zbek tilidagi –lar ko'plik qo'shimchasi turk tilida ikkita variantga ega:

so'zning oxirgi bo'g'inida orqa qator unlilar (a,ı,o,u) kelsa , -lar: kitaplar, okullar;

so'zning oxirgi bo'g'inida old qator unlilar (e,i,ö,ü) kelsa , -ler: defterler, üzümler.

O'zbek tilidagi –lik ot yasovchi qo'shimchasi turk tilida to'rtta variantga ega:

so'zning oxirgi bo'g'inida a, ı kelsa, -lık : yazlık, anahtarlık;

so'zning oxirgi bo'g'inida e,i kelsa, -lik : gecelik, iyilik;

so'zning oxirgi bo'g'inida o,u kelsa, -luk : morluk, mutluluk;

so'zning oxirgi bo'g'inida ö,ü kelsa, -lük : çöplük , kötülük.

Eslatma: turk tilida tarkibida “ı” unlisi bo'lgan har qanday qo'shimcha to'rt yoki sakkiz variantga ega bo'ladi.

Singarmonizm qonuniga o‘zlashma so‘zlar va qo‘shma so‘zlar amal qilmasligi mumkin. Masalan: jöle, randevu, pilot, külot, tele-vizyon, bioloji – chet tillaridan o‘zlashgan so‘zlar; ilkokul, Beypazarı– qo‘shma so‘zlar. Ammo bunday so‘zlarga qo‘shimcha qo‘shilganda, u singarmonizmga ko‘ra qo‘shiladi, ya’ni qo‘shimchanning unlisi so‘zning oxirgi bo‘g‘inidagi unliga mos bo‘ladi: radyoyu, randevuya, pilotum.

Turk tilida ba’zi chet tillaridan o‘zlashgan istisno so‘zlar mavjud bo‘lib, ularning oxirgi bo‘g‘inidagi unli orqa qator unlisi bo‘lishiga qaramay, qo‘shiladigan qo‘shimcha old qator unlilaridan bo‘ladi: saat-saatler, diqqat-dikkatiniz, gol- golü, hakikat- hakikati , hal-hali va b.

1-mashq. *So‘zlarni o‘qing. Unlilarning katta yoki kichik singarmonizmga mosligini izohlang.*

Köpek, kaşık, takım, oyun, ördek, askı, kayık, meslek, öğren, görüş, dolap, çanta, çiçek, çocuk, bebek, karın, boyun, ağız, bacak, ayak, topuk, tabak.

2-mashq. *Quyidagi so‘zlarga –lar, –ler qo‘shimchalaridan mosini qo‘shib ko‘chiring.*

Askı, dolap, inek, kedi, köpek, kalem, defter, çanta, okul, sokak, çorap, iğne, öküz, ütü, elma, kapak, araba, oyun, akşam, gece, top, saç, burun, uçak, üzüm, düd, incir, ağaç, zaman, lise, koltuk, masa, sandalye, bilgisayar.

3-mashq. *Quyidagi so‘zlarga –lık , -lik, -luk, -lük qo‘shimchalaridan mosini qo‘shib ko‘chiring.*

Arkadaş, genç, dost, iyi, kötü, göz, aç, baş, söz, gün, gece, temiz, yolcu, parmak, kulak, güneş, şeker, tuz, mutlu, bakan, öğretmen, işçi , müdür, aşçı, dalgın, yorgun, memnun, köfte, dolma, kitap, kömür.

4-mashq. *Quyidagi so‘zlarga –lı , -li, -lu, -lü qo‘shimchalaridan mosini qo‘shib ko‘chiring.*

Çiçek, çocuk, güneş, akıl, su, mavi, köy, saygı, sevgi, sağlık, ev, yetenek, tuz, şeker, süt, duygu, dalga, sevdâ, çizgi, kol, yün, kilit, gül, zaval, bilgi, başarı, kum, taş, benek, renk.

5-mashq. *Quyidagi so‘zlarga –siz, -siz, -suz, -süz qo‘shimchalaridan mosini qo‘shib ko‘chiring.*

Şeker, tuz, neşe, dert, ün, tel, surat, görgü, güç, ev, su, iş, bilim, bilgi, duygu, çanta, kitap, kalem, para, ölçü, eş, kuşku, kuvvet, bulut, kilit, anahtar, akıl, görgü, ses, kimse.

Tanglay uyg‘unligi qoidasiga bo‘ysunmaydigan so‘zlar

Chet tillaridan turk tiliga kirib kelgan so‘zlarning ba‘zilari tanglay uyg‘unligi qoidasiga bo‘ysunadi, ba‘zilari esa bo‘ysunmaydi. Bu so‘zlarning asosi turkcha bo‘lmagani uchun ushbu qoidaga bo‘ysunishi shart emas. Ammo sof turkcha so‘z bo‘la turib, tanglay uyg‘unligi qoidasiga bo‘ysunmaydigan so‘zlar ham bor. Bu so‘zlarning ba‘zilari avval boshida qoidaga bo‘ysungan bo‘lib, keyin esa Istanbul shevasining ta‘siriga yoki yana boshqa sabablarga ko‘ra qoidaga bo‘ysunmay qolgan. Masalan:

anne (ana), elma (alma), kardeş (kardaş, karındaş), hangi (hangi), inanmak, şişman va boshqalar.

Qo‘shma so‘zlarda tanglay uyg‘unligi qoidasiga muvofiqlik shart deb hisoblanmaydi:

Çiçektozu	biçerdöver	gecekondu
Karabiber	başkent	karadeniz
hanımeli	güneybatı	akciğer

Turk tilida tanishuv so‘zlari

Tanishuv chog‘ida ishlatiladigan iboralar:

Adın ne? –Isming nima?

(Benim) adım – (Mening) ismim

Senin adın ne? – Sening isming nima?

Soyadın ne? – Familiyang nima?

Soyadım – Familiyam

Kaç yaşındasın? – Yoshing nechada?

(On sekiz) yaşındayım. – (O‘n sakkiz) yoshdaman.

Nerede oturuyorsun? – Qayerda yashaysan?

(Taşkent‘)te oturuyorum. – (Toshkent)da yashayman.

Nerede okuyorsun? – Qayerda o‘qiysan?

Şarkşınaslık Üniversitesi’nde okuyorum.–Sharqshunoslik universitetida o‘qiyman.

Taniştığımıza memnun oldum. –Tanishganimizdan xursandman.
Ben de memnun oldum. –Men ham xursandman.

6-mashq. *Dialogni rollarga bo‘lib o‘qing.*

Merhaba

Ali: Merhaba!

Nergis: Merhaba!

Ali: Benim adım Ali, sizin adınız ne?

Nergis: Benim adım Nergis.

Ali: Tanıştığımıza memnun oldum.

Nergis: Ben de memnun oldum.

Ali: Nasılsınız?

Nergis: Teşekkür ederim, iyiyim, siz nasılsınız?

Ali: Teşekkürler, ben de iyiyim.

Nergis: İyi günler.

Ali: İyi günler.

7-mashq. *Dialogni rollarga bo‘lib o‘qing.*

Öğretmen: Merhaba!

Öğrenci: İyi günler!

Öğretmen: Senin adın ne?

Öğrenci: Benim adım Osman. Sizin adınız ne?

Öğretmen: Benim adım İsmail. Soyadın ne, Osman?

Öğrenci: Soyadım Demirci, hocam.

Öğretmen: Kaç yaşındasın?

Öğrenci: On dokuz yaşındayım.

Öğretmen: Üniversitemizin hangi bölümünde okuyorsun?

Öğrenci: Türk Filolojisi bölümü birinci sınıfta okuyorum.

Öğretmen: Nerede oturuyorsun?

Öğrenci: Taşkent’in Almazar ilçesinde oturuyorum.

Öğretmen: Tanıştığımıza memnun oldum, Osman.

Öğrenci: Ben de memnun oldum, öğretmenim.

Öğretmen: İyi dersler!

Öğrenci: İyi dersler!

O‘zaro tanishuv dialogini tuzing.

3-§.Unli tushish hodisasi - Ünlü Düşmesi

Soʻzlarga soʻz yasovchi va sintaktik shakl yasovchi qoʻshimchalarning qoʻshilishi yoki qoʻshma soʻzlarning yasalishi jarayonida asosdagi bir unlining tushib qolishiga **unli tushishi hodisasi** deyiladi. Turk tilida soʻz asosi odatda oʻzgarmaydi. Lekin baʼzi hollarda unli tushish hodisasi kuzatiladi. Turk tilida ikkinchi boʻgʻinida **ı, i, u, ü** tor unlilar kelgan ikki boʻgʻinli baʼzi soʻzlarga (asosan, arab tilidan oʻzlashgan) unli tovush bilan boshlanadigan egalik qoʻshimchasi qoʻshilganda, ikkinchi boʻgʻindagi unli tushib qoladi:

Ağız-ağzı, burun-burnu, alın-alnı, omuz-omzu, göğüs-göğsü, emir-emri, hüküm-hükmü, isim-ismi, sabır-sabrı, ömür-ömrü va b.

Asos tarkibidagi unlining tushishi oʻzbek tilida ham kuzatiladi. Masalan, *ogʻiz, boʻyin, qorin, koʻngil* kabi soʻzlarga egalik qoʻshimchasi qoʻshilganda, oʻzakda *i* tovushi; *burun* soʻzida *u* tovushi, *shahar* soʻzida *a* tovushi tushib qoladi: *ogʻzi, boʻyni, qorni, koʻngli, burni, shahri* kabi. Turk tilida unli tushish hodisasi oʻzbek tilidagidan koʻproq kuzatiladi. Chunki oʻzbek tilida qisqa talaffuz qilinib yozilmaydigan unlilar turk tilida yoziladi va aynan shu unlilar soʻzga unli bilan boshlanadigan qoʻshimcha qoʻshilganda tushib qoladi:

isim (ism) –ismi	keşif (kashf)- keşfi
sabır (sabr)-sabrı	ömür (umr)-ömrü
emir (amr) –emri	göğüs (koʻks)-göğsü
şahıs (shaxs)-şahsı	bahis (bahs) -bahsi
nakil (naql) –nakli	fikir (fikir) -fikri
resim (rasm)-resmi	şükür (shukr)-şükrü
kayıt (qayd) –kaydı	akıl (aql) –aklı

Masalan:

Ağız - İki gündür **ağzıma** tek bir lokma girmedi.

Alın - Hastanın **alnına** ıslak bir bez koydular.

Omuz - Çocuğun **omzunda** büyük bir kuş vardı.

Göğüs - Doktor Bey, **göğsüm** çok ağrıyor.

1-mashq. *Quyidagi soʻzlarga III shaxs birlikdagi egalik qoʻshimchasini qoʻshib koʻchiring.*

Oğul, resim, akıl, gönül, beyin, şehir, hapis, kayıt, kayıp, ömür, vakit, sabır, fikir, isim, emir, şahıs, keşif, ilim, zehir, şekil, nutuk, nakil, hüküm, bahis, keyif, nehir.

2-mashq. *Qavs ichidagi so‘zlarga egalik qo‘shimchasini qo‘shib, gaplarni ko‘chiring.*

1. Özbekistan’ın hangi (şehir)..... büyük?
2. Şu gencin (isim)ne?
3. Benim (burun)a pis kokular geliyor.
4. Bu (bahis)kapayın lütfen! Konuşmak istemiyorum.
5. (Göğüs) ağrıyor, üşüttüm galiba.
6. Sizin iki (oğul) var, değil mi?
7. Benim (vakit)..... az.
8. Sıcak havalarda onların (avuç) hemen terler.
9. Benim bu konuda (fikir) değişti.
10. (Beniz).....limon gibi sararmaya başladı.

3-mashq. *Quyidagi gaplarda unli tushib qolgan so‘zlarni asl holi-cha yozing.*

1. Karnım aç, ağzım da kurudu.	<u>karın, ağız</u>
2. Benzin soluk hasta mısın?	_____
3. Ne kadar ömrüm kaldı acaba?	_____
4. Akli yemekte, başka bir şey düşünmüyor.	_____
5. Bu odayı kim bu şekle soktu.	_____
6. Şehrinizin ismi çok mu eski?	_____
7. Bu hastaya kalp nakli yapılabilir mi?	_____
8. Keyfiniz yerinde, sağlam görünüyorsunuz.	_____
9. Adamın şahsı henüz belirlenemedi.	_____
10. Bu işleri aklım almaz.	_____

Tana a'zolarimiz

vucüt – tana	boyun – bo'yin	kaş – qosh
yanak – yonoq	dil – til	sirt – kurak
kol – qo'l	tirnak – tirnoq	topuk–to'piq
kafa, baş – bosh	alın – peshona	kirpik – kiprik
dudak – lab	kulak – quloq	bel – bel
el – kaft	bacak – oyoq	diz – tizza
saç – soch	göz – ko'z	dirsek – tirsak
diş – tish	omuz – yelka	karın – qorin
parmak– barmoq	ayak – oyoq panjasi	göğüs–ko'krak

Turk tilida murojaat qilish (Müracaat etme)

Turk tilida murojaat qilishda ishlatiladigan so'zlar vaziyatga ko'ra turli xil bo'ladi. Murojaat etilayotgan shaxsning ismi ma'lum bo'lsa, uning ismiga erkak bo'lsa, *Bey*, ayol bo'lsa *Hanım* so'zi qo'shib aytiladi. Masalan: *İsmail Bey*, *Yusuf Bey*, *Cenk Bey*, *Ayşe Hanım*, *Gümüş Hanım*, *Arzu Hanım* kabi.

O'quvchilar o'qituvchilariga *Öğretmenim*, erkak o'qituvchilarga *Hocam*, ayol o'qituvchilarga esa *Hocahanım* deb murojaat qiladilar.

Ismi noma'lum bo'lgan kishilarga murojaat qilishga to'g'ri kelganda erkak kishiga *Beyefendi*, ayol kishiga esa *Hanımeefendi* yoki *Bayan*, qizlarga *Küçük hanım* deb murojaat qilinadi.

Efendim so'zi turklar tomonidan keng qo'llaniladi. U janob, labbay, nima deysiz?, telefon suhbatı vaqtida allo ma'nolarida ishlatiladi.

Kattalar bolalarga nisbatan *Evladım*, *Yavrum*, *Çocuğum* (bolam) deb murojaat qiladilar. Farzandlar ota-onasiga *Babacığım* (dada-jonim), *Anneciğim* (oyijonim) deb murojaat qiladilar.

Turklar murojaat so'zlariga ko'pincha I shaxs birlikdagi egalik qo'shimchasini qo'shib aytadilar. Bu murojaat qilinayotgan kishining so'zlovchiga sevimli va hurmatli ekanligini bildiradi: *öğretmen-im*, *hoca-m*, *evlad-ım*, *yavru-m*.

Ko'pchilikka murojaat qilinganda rasmiy doirada *Sayın Bayanlar ve Baylar!* (Muhtaram xonimlar va janoblar!), *Sevgili arkadaşlar!* (Sevimli do'stlar!), *Efendiler!* (Janoblar!), norasmiy doirada *Millet!* (Xaloyiq!), *Arkadaşlar!* (Do'stlar!) kabi so'zlar ishlatiladi.

Yozuvda murojaat soʻzlari, yaʼni undalma (seslenme sözcükleri) vergul bilan ajratiladi. Masalan: *Yavrum , seni çok özledim. –Bolam , seni juda soğindim.*

Turklar oʻzbeklar kabi oʻzidan yoshi katta oila aʼzolari va qarindoshlariga hurmat yuzasidan sizlab murojaat qilmaydi, sen deb murojaat qiladi. Masalan: *Anneciğim, seni çok seviyorum. – Onajonim, sizni juda yaxshi koʻraman.* Lekin turk tilida sen soʻzi kattalarga nisbatan ishlatilganida, oʻzbek tiliga siz deb tarjima qilinishi kerak (bu bizning milliy urf-odatlarimizga mos boʻladi).

4-mashq. *Shoir A. Oripovning “Oʻzbekiston” sheʼridan parchani ifodali oʻqing. Sheʼrdagi undalmalarni toping.*

Özbekistan

Yurdum, sana şiir yazdım bu gün,
Benzerini bulmadım asla.
Şairler var , öz yurdun bütün
Dünyada düşünür yegâne.
Onların şiirleri uçtu çok uzak,
Kanadında gümüş diyarı.
Bir ülke var, dünyada ama,
Yazılmamış destanlar yâri.
Fakat aciz kalemim benim,
Özbekistan, vatanım benim.

5-mashq. *Dialogni oʻqing. Murojaat soʻzlarini aniqlang. Tinish belgilarining qoʻyilishiga eʼtibor bering.*

DERSTE

Öğretmen: Günaydın, öğrenciler!
Öğrenciler: Günaydın, öğretmenim!
Öğretmen: Bugün dersimize kim gelmedi?
Serdar: Yusuf gelmedi, öğretmenim.
Öğretmen: Niçin arkadaşın gelmedi, Serdar?
Serdar: O hasta olduğu için gelmedi.
Aygül: Arkadaşlar, dersten sonra Yusufʼu ziyaret edelim. Ne dersiniz?
Öğrenciler: Çok güzel, Aygül. Hep birlikte gidelim.

Öğretmen: Siz gerçek arkadaşsınız, çocuklar. Peki, dersimizi başlayalım.

6-mashq. *Dialogni o‘qing. “Efendim” so‘zining ma’nosini izohlang.*

TELEFON KONUŞMASI

-Alo, burası hastahane mi, efendim?

-Efendim, sizi iyi anlamadım.

-2343445 mi?

- Hayır, yanlış numara, burası tiyatro, efendim.

-Sizi rahatsız ettim . Kusura bakmayın. İyi günler.

-Önemli değil. İyi günler, beyefendi.

7-mashq. *Kerakli o‘rinlarga vergul qo‘yib, gaplarni ko‘chiring.*

1.Merhaba Özlem nasılsın?-Teşekkür ederim Önder iyiyim sen nasılsın? 2. Hocam buraya bakar mısınız? 3. Dersten sonra nereye gideceksin Sevgi? 4. Bugün boş zamanın var mı Selim? 5. Anneciğim beni bekle. 6. Demir ailene mektup yazdın mı? 7. Doktor bana ne oldu? 8.Sevgili arkadaşım sana mektup yazmaya karar verdim. 9. Saygılı Bayan va Baylar sizi burada gördüğümünden çok memnunum. 10. Babacığım ben okula gidiyorum hoşça kal. –Güle güle oğlum.

4-§.Undosh harflar- Ünsüzler

Og‘iz bo‘shlig‘ida va tovush yo‘lida ba‘zi to‘siqlarga uchrab chiqqan tovushlarga **undoshlar** deyiladi. Turk tilida 21 ta undosh mavjud:

b, c, ç, d, f, g, ğ, h, j, k, l, m, n, p, r, s, ş, t, v, y, z.

Turk tilida tovushlar 29 ta harf bilan chegaralanmaydi. Lekin bu tovushlar hozirgi alifboda ko‘rsatilmaydi.

Tovush naychalarini titratmasdan yuzaga kelgan undoshlar **jarangsiz undoshlar** (sert ünsüzler) deyiladi. Bu undoshlar qizilo‘ngachdan o‘tayotganda tovush naychalari titramaydi. Turk tilida 8 ta jarangsiz undosh bor:

ç, h, f, k, p, s, ş, t

Ushbu so‘zlardagi undoshlar jarangsiz undoshlardir. Qolgan hamma undoshlar esa jarangli undoshlar hisoblanadi.

Tovush naychalarining titrashidan yuzaga kelgan undoshlar **jarangli undoshlar** (yumuşak ünsüzler) deyiladi. Turk tilida 13 ta jarangli undosh bor:

b, c, d, g, g, j, l, m, n, r, v, y, z.

Turk alifbosida 21 ta undosh tovush (ünsüzler) mavjud bo'lib, ularning 13 tasi jarangli (yumuşak) va 8 tasi jarangsizdir (sert).

Turk alifbosidagi *ç* undoshi o'zbek tilidagi [ch] tovushini, *ş* undoshi esa [sh] tovushini ifodalaydi.

Undosh tovushlardan turkcha *c* tovushi o'zbek tilidagi portlovchi *j* tovushini, turkcha *j* tovushi esa, o'zbek tilidagi sirg'aluvchi *j* tovushi-ning talaffuzini ifodalaydi.

Turk tilida *j* tovushi faqat chet tillaridan o'zlashgan so'zlar tarkibida uchraydi : jet, mesaj, garaj, jilet.

Turk tilidagi *ğ* tovushi qalin unlilar(a,,ı,o,u) orasida kelganda [g'] deb, ingichka unlilar (e,i,ö,ü) orasida kelganda [y] yoki yumshoq [g'] deb talaffuz qilinadi . Masalan: *ağaç* [ag'ach], *yeğen* [ye:en], *değil* [deyil]. Turk tilida *ğ* tovushi bilan so'z boshlanmaydi.

O'zbek tilidagi [ng] tovushi turk tilida ko'pincha [n] tovushi bilan ifodalanadi. Masalan:

ming –bin, dengiz – deniz, uning- onun, ko'ngil – gönül.

Turk alifbosidagi *h* harfi o'zbek tilidagi [h] va [x] harflarining talaffuzini ifodalaydi . Masalan: sahip, sahil, hava, horoz, haber.

1-mashq. *Quyidagi so'zlarni o'qing va ç, ş jarangsiz tovushlarining talaffuziga, imlosiga e'tibor bering. So'zlarni ko'chiring.*

Çaba, çabuk, çağ, çalışma, çeşit, çeyrek, çevik, çevre, çığ, çiçek, çivi, çok, çorap, çorba,çöl, çöp, çöpçü, çökme, çözüm, çubuk, çünkü, çürük, amaç, ağaç, bıçak, maç, güç.

Şad, şair, şaka, şakak, şalğam, şans, şapka, şarkı, şart, şiir, şehir, şeker, şey, şimdi, şurup, şüphe, şişe, ahşap, tebeşir, barış, kaşık, eş, konuş, karşılaşma, giriş, çıkış.

2-mashq. *Quyidagi so'zlarni o'qing va c, j jarangli tovushlarining talaffuziga, imlosiga e'tibor bering. So'zlarni ko'chiring.*

Cadde, cam, can, cevap, cep, cereyan, ceviz,cilt, civciv, coğrafya, Cuma, coşku, cüzdan, çocuk, bacanak, eczane, gece, macera, oyuncu, şarkıcı.

Jandarma, jenerik, jeoloji, jest, jile, jeton, jübile, Jüpiter, jüri, jöle, Japonya, Nijerya, garaj, mesaj, bagaj, ajans, psikoloji, sosyoloji, filoloji, abajur, pijama.

3-mashq. *Quyidagi so‘zlarni o‘qing va ğ jarangli tovushining talaffuziga, imlosiga e’tibor bering. So‘zlarni ko‘chiring.*

Dağ , ağaç, öğretmen, öğrenci, değil, düğün, beğenmek, değerli, değişik, çiğ, doğa, doğum, bağ, tuğla, sağlam, ağır, bağır, tuğ, dağ, sağ, ağ, eğitim, düğme, iğne, eğri, doğru, sağır, uğur, sağ, mağara.

4-mashq. *Quyidagi so‘zlarni o‘qing va n jarangli tovushining talaffuziga, imlosiga e’tibor bering.*

Senin, onun, sizin, renk, çelenk, ahenk, yazınız, okuyunuz, geliniz, verin, sonra, kitabın, defterin, kalemin, dinle, yanlış.

5-mashq. *Quyidagi so‘zlarni o‘qing va h jarangsiz tovushining talaffuziga, imlosiga e’tibor bering. So‘zlarni ko‘chiring.*

Hareket, horoz, hafıza, harf, hamam, haklı, hal, halk, hamur, hece, helva, heykel, hırsız, buhar, ahbap, ahenk, ahır, ahlak, ehliyet, saha, baha, sahil, sahip, taht, tahta, hayır, bahçe, merhaba, hanım.

6-mashq. *Quyidagi so‘zlarni o‘qing tovushlarning talaffuziga, imlosiga e’tibor bering. So‘zlarni ko‘chiring.*

Lâf, teşkilât, şikâyet, sükûnet, süflî, rüzgâr, hikâye, âlâ, kâr, hâl, âdet, nazarî, nâr, nâzım, nâçar, mükâfat, mükâleme, mülâkat, milât, makûs, medenî, madenî, klâsik, ilâç, kanunî, billûr, hakîm, hâlâ, halâs, filizî, lâkin, lâle, lâzim, lâkayt, külâh, ânî, âlem, âdeta, âdil.

Iltilmosga oid so‘z va iboralar

rica ederim -iltimos

lütfe – iltimos

girebilir miyim?-kirsam maylimi?

yardım edebilir misin(iz)?- yordam bera olasan(olasiz)mi?

bir şey sorabilir miyim?- bir narsani so‘rasam maylimi?

tabî - albatta.

buyurun - marhamat.
memnuniyetle – bajonudil
ne yazık ki, hayır.- afsuski, yo‘q
maalesef –afsuski
imkanım yok –ilojim yo‘q.

Minnatdorchilik bildirish

(Çok) teşekkür ederim.- (Katta) rahmat.
Teşekkürler.- Rahmat.
Sağol(un).-Kam bo‘lma(ng).
Ellerine sağlık.- Qo‘ling dard ko‘rmasin.
Bir şey değil.-Arzimaydi.
Rica ederim.- Arzimaydi.

Uzr so‘rash

affedersiniz – kechirasiz, avf etasiz
kusura bakmayın- aybga buyurmang
özür dilerim –uzr
pardon -kechirasiz
önemli değil- hechqisi yo‘q
bir şey yok- hammasi joyida
aldırmayın-ko‘nglingizga olmang
çok üzgünüm- hijolatdaman

OTOBÜSTE

Zeynep: Affedersiniz, burası boş mu?
Nergis: Evet, boş, buyurun oturabilirsiniz.
Zeynep: Teşekkür ederim. Aaa, Nergis, sen misin? Seni tanımadım, özür dilerim. Merhaba, nasılsın?
Nergis: Merhaba, Zeynep. Ben de seni tanımadım. Çok değişmişsin. Ben iyiyim. Sen nasılsın, iyi misin?
Zeynep: Teşekkür ederim. Ben de iyiyim. Nereden geliyorsun?
Nergis: Üniversiteden geliyorum. Millî Üniversite’nin Tarih fakültesi 4. sınıfta okuyorum. Sen ne iş yaptın görüşmeyeli?

- Zeynep:** Ben Şarkşınaslık Üniversitesi Felsefe Fakültesi 4.sınıfta okuyorum.
- Nergis:** Ne var, ne yok?
- Zeynep:** İyilik, sağlık. Başka sınıf arkadaşlarımızla buluşuyor musunuz?
- Nergis:** Evet, sık sık görüşüyoruz. Sadece senin telefon numaranı bilmiyordum.
- Zeynep:** Benim numaramı kaydet. Arkadaşlarla buluşacağınız zaman beni de ara. Unutma sakın.
- Nergis:** Tamam. Unutmam. Benim durağım. Görüşürüz, Zeynep. İyi günler!
- Zeynep:** İyi günler! Görüşmek üzere, Nergis.

Yangi soʻzlar:

otobüs – avtobus
 burası – bu yer
 değişmek - oʻzgarmoq
 fakülte - fakultet
 buluşmak – uchrashmoq
 sık sık – tez-tez
 numara – raqam
 kaydetmek – qayd qilmoq, yozib olmoq
 sakın – also
 durak - bekat

Savol va topshiriqlar

- I. Dialogni rollarga ajratib oʻqing va oʻzbek tiliga tarjima qiling.*
- II. Quyidagi savollarga matnga koʻra javob yozing:*
 - 1. Niçin Zeynep Nergisʼi tanıyamadı?*
 - 2. Zeynep şimdi nerede okuyor? Ya Nergis?*
 - 3. Niçin onlar daha önce görüşmediler?*

5-§.Undoshlar moslashuvi - Ünsüz Uyumu

Türk tilida undoshlar moslashuvi ularning jarangli yoki jarangsizligiga koʻra sodir boʻladi. Undoshlar moslashuvi faqat asosga qoʻshimcha qoʻshish jarayonida kuzatiladi. Bu qoidaga koʻra agar asos unli yoki jarangli undosh tovush bilan tugasa, qoʻshiladigan qoʻshimcha

jarangli undosh bilan boshlanadi (unli tovush bilan boshlanadigan qo'shimchalarga bu qonun tegishli emas). Masalan:

gel + di , oyna + dı , av + cı, oyun + cu, masa + da, ben + de .

Agar asos jarangsiz undosh tovush bilan tugasa, unga qo'shiladigan qo'shimcha jarangsiz tovush bilan boshlanadi. Masalan:

kaç + tı , koş + tu, git + ti , aş + ıcı , iş + ıcı , çiçek + te , çocuk + ta , ağaç + ta, kuş + tan.

Bu fonetik hodisa o'zbek tilida ham uchraydi, masalan, og'zaki nutqda: ketti, kutti , qochti , qo'rqitti; yozma nutqda: terakka, bilakka, chiqqach, to'kkani va boshqalar.

Turk tilida undoshlar moslashuvi adabiy til me'yorlariga kiritilgan. Shuning uchun ham jarangsiz jufti mavjud bo'lgan jarangli tovushlar (c-ç, g-k, d-t) bilan boshlanadigan qo'shimchalar sakkiztagacha variantga ega. Ularning 4 tadan varianti unlilar singarmonizmi asosida , har 4 variantning jufti esa undoshlar moslashuvi asosida yuzaga keladi. Masalan: o'zbek tilidagi –chi shaxs oti yasovchi qo'shimchasi turk tilida 8 variantga ega, chunki tarkibida “i” unlisining mavjudligi 4 variantni , “ç”jarangsiz undoshining “c” jarangli jufti borligi esa yana 4 variantni yuzaga keltiradi:

-cı: avcı, kiracı

-ci: kahveci, demirci

-cu: oyuncu, uykucu

-cü: sözcü , öykücü

-çı: aşçı, balıkçı

-çi: simitçi , bekçi

-çu: okçu, hukukçu

-çü: çöpçü, üfürükçü

O'zbek tilidagi –di o'tgan zamon qo'shimchasi ham turk tilida 8 variantga ega:

-dı: kaldı, oynadı

-di: verdi, yedi

-du: okudu, oldu

-dü: güldü, öldü

-tı: kaçtı, baktı

-ti: içti, gitti

-tu: koştı, buluştu

-tü: küstü, ürküttü.

Demak, turk tilida so'zga biror qo'shimcha qo'shishdan oldin ham so'z oxiridagi tovushga, ham oxirgi bo'g'indagi unliga e'tibor berish kerak bo'ladi.

Unlilar singarmonizmi va undoshlar mosligi faqat o'zakka qo'shiladigan bir qo'shimchaga ta'sir etibgina qolmay, balki o'zakka ketma-ket qo'shiladigan bir necha qo'shimchalarga ham ta'sir qiladi. Ya'ni bir qo'shimchadan keyin qo'shiladigan ikkinchi qo'shimcha (ham so'z yasovchi, ham so'z o'zgartiruvchi) o'zidan oldingi qo'shimchanning

oxirgi harfi va oxirgi bo'g'indagi unliga qarab qo'shiladi. Masalan, *balık-çı-lık, hukuk-çu-luk, gel-di-ler, oku-du-lar, kaç-tı-lar*.

Unlilar singarmonizmi va undoshlar moslashuviga amal qilmaydigan 7 ta qo'shimcha mavjud, ya'ni ularning ba'zi variantlari mavjud emas:

-ken (ekan to'liqsiz fe'liga to'g'ri keladi) bitta variantga ega: uyurken, oynarken, konuşurken;

-leyin (payt ravishi yasovchi qo'shimcha) bitta variantga ega: sabahleyin, akşamleyin;

-yor (-yaptı , -moqda hozirgi zamon fe'li yasovchi qo'shimchasi) bitta variantga ega : geliyor, gülüyor, yatıyor, okuyor;

-mtrak (-imtir ozaytırma sifat yasovchi qo'shimcha) bitta variantga ega : yeşilimtrak, mavimtrak, sarımtrak;

-daş (-dosh ot yasovchi qo'shimcha) ikkita variantga ega (-daş/ -taş) : ülküdaş, meslektaş , arkadaş, yurttaş;

-ki (ham –niki qarashlilik qo'shimchasi, ham –gi sifat yasovchi qo'shimcha) qarashlilik ma'nosini bildirganda, bitta variantga ega: benimki, seninki, onunki; payt ma'nosini bildirganda, ikkita variantga ega (-ki / -kü) : sabahki, akşamki, bugünkü, önceki.

-gil (-gi qo'shimchasi): babamgiller (otam va oilasi), amcamgiller (amakim va oilasi).

1-mashq. Berilgan so'zlarga –di qo'shimchasining mos variantini (-dı, -di, -du, -düy, -tı, -ti, -tu, -tü) qo'shib ko'chiring.

Al, ver, otur, yat, bekle, oku ,yaz, kal, bul, düşün, anla, işit, dinle, gör, bak, tak, kes, oyna, söyle, izle, ara, sor, aç, kapa, gir, çık, atla, gizle, in, bin, düş, bil, pişir, yedir, kalk, don, dön, buluş, güreş, görüş , paylaş.

2-mashq. Berilgan so'zlarga –da qo'shimchasining mos vari-antini (-da, -de, -ta, -te) qo'shib ko'chiring.

Masa, sandalye, ağaç, dolap, küpe, kedi, şişe, köpek, deniz, balık, kitap, defter, kalem, askı, pencere, ütü, kuş, oda, ev, elma, öğrenci, öğretmen, sokak, ders, okul, lise, otobüs, bilgisayar, halı, çorap.

3-mashq. Berilgan so'zlarga –gın qo'shimchasining mos variantini (-gın, -gin, -gun, -gün, -kın, -kin, -kun, -kün) qo'shib ko'chiring.

Et, bil, piş, dal, şaş, küs, kır, taş, bas, yor, yan, sol, ol, düz, dur, sal, az, bay, üz, kes, coş, düş, geç, yetiş, alış, eriş, tut, sür, çap.

4-mashq. Berilgan soʻzlarga –ci qoʻshimchasining mos variantini (-ci, -ci, -cu, -cü, -çıl, -çi, -çu, -çü) qoʻshib koʻchiring.

Süt, fırın, öykü, şarkı, ekmek, dondurma, söz, iş, aş, bek, oyun, dans, öğren, çeviri, şaka, ülkü, akıl, halk, kavgı, iftira, dedikodu, inat, uyku, dalga, doğru, çöp, kira, posta, hesap, ecza, diş, itfaiye, çift, balık, yol, kuyum, kuşku.

! Turk tilida atoqli otlarga qoʻshimcha qoʻshilganda, yozuvda qoʻshimchadan oldin (') belgisi (kesme ishareti) qoʻyiladi. Bu belgi soʻzning talaffuziga hech qanday taʼsir koʻrsatmaydi: Ali'yi, Taşkent'e.

KANTİNDE

Dilek: Merhaba, Beşim.

Beşim: Merhaba, Dilek.

Dilek: Seni Bahtiyar ile tanıştıracagım. Bahtiyar Azerbaycan'dan geldi.

Bahtiyar: Merhaba, ben, Bahtiyar.

Beşim: Merhaba, ben, Besim. Ben de Türkmenistan'dan geldim.

Bahtiyar: Türkmen misin?

Beşim: Türkmenim. Sen Azeri misin?

Bahtiyar: Evet, Azeri'yim. Azerbaycan'da Bakü'de yaşıyoruz. Türkiye'ye Türkçeyi daha iyi öğrenmek için geldim. Sen Türkmenistan'ın hangi şehrinden geldin?

Beşim: Aşkabat'tan. Çok güzel Türkçe konuşuyorsun.

Bahtiyar: Daha önce üç kez Türkiye'ye geldim.

Beşim: Başka bir dil biliyor musun?

Bahtiyar: Evet, İngilizce biliyorum.

Dilek: Arkadaşlar, siz konuşmaya devam edin. Ben size çay alayım.

Bahtiyar: Teşekkürler, Dilek.

Beşim: Teşekkür ederiz.

Yangi soʻzlar:

hangi – qaysi

konuşmak – soʻzlashmoq

arkadaş – doʻst

daha önce – bundan oldin

kez – marotaba, marta

Savol va topshiriqlar

I. Matnni oʻqing va oʻzbek tiliga tarjima qiling.

II. Quyidagi savollarga matnga koʻra javob yozing:

1. Kantinde kaç kişi konuşuyor, adları neydi?

2. Bahtiyar nerelidir? Hangi dilleri biliyor?

3. Beşim nerelidir? Hangi dilleri konuşuyor?

Qarindoshlik atamaları

anne – ona

baba – ota

dede – buva

anneanne – onaning onasi

(buvi)

nine – buvi

babaanne – otaning onasi

(buvi)

teyze – xola

ağa bey – aka

yenge – yanga, kelinoyi

kuzen – xolavachcha

abla – opa

enişte – pochcha

erkek kardeş – aka-uka

kız kardeş – opa-singil

EVİMİZ – AİLEMİZ

Her canlının bir yuvası vardır. İnsan yuvası evidir. Evimiz bize göre herkesin evinden daha güzel va rahattır.

Evimizde bizi seven annemiz, babamız ve kardeşlerimizle yaşarız. Onlarla birlikte mutlu oluruz.

Ailemiz bireyleri arasında sevgi, saygı ve işbölümü vardır. Babam dışarıda çalışır. Ablam okul dönüşü anneme yardım eder. Ağabeyim anneme hem de babama yardımcıdır.

Akşam üzeri hepimiz eve dönünce hiç gürültü etmeyiz. Çünkü çalışan insanın dinlenmeye hakkı vardır. Bunu da evimizde buluruz.

Yaşasın güzel evimiz!

Yaşasın mutlu ailemiz!

Yangi soʻzlar:

canlı – jonzot

yuva – uya

ev – uy

herkes – hamma

rahat – qulay, xotirjam

mutlu olmak – baxtli boʻlmoq

birey – aʼzo

işbölümü – ish taqsimoti

çalışmak – ishlamoq

okul – maktab

dönüş – qaytish

gürültü etmek – shovqin qilmoq

Savol va topshiriqlar

I. Matnni oʻqing va oʻzbek tiliga tarjima qiling.

II. Matndan otli soʻz birikmalarni toping.

III. Quyidagi savollarga matnga koʻra javob yozing:

1. Sizce aile nedir?

2. Sizin ailenizde kimler var?

3. Siz niçin ailenizi seviyorsunuz?

AİLEMİZ

Merhaba. Benim adım Akmal. Ben lise birinci sınıfa gidiyorum.

Ben çok mutluyum. Çünkü benim çok güzel bir ailem var. Ailede yedi kişiyiz. Ablamın adı Gülbahar. Özbekistan Millî Üniversitesinde okuyor. Erkek kardeşimin adı Murat. Sekizinci sınıfta okumaktadır. Üçümüz de öğrenciyiz. Annemin adı Leylâ. Annem ev hanımı. Annem

bütün ev işlerini yapar, bize bakar. Babamın adı Vahit. Babam avukat. Büyük babam, biz ona dede deriz, tatlı bir ihtiyardır. Büyük annem, biz ona nine deriz, ev işlerinde anneme yardım eder. Bize tatlı masallar anlatır. Dedem ve ninem emekli öğretmen. Ben ailemi çok seviyorum.

Quyidagi savollarga matnga ko‘ra javob bering.

1. Rüstem’in kaç kardeşi var?
2. Gülbahar kimdir?
3. Murat kimdir?
4. Rüstem’in babası ne iş yapıyor?
5. Rüstem’in annesi ne iş yapıyor?

Yuqoridagi matndan foydalanib oilangiz haqida matn yozing.

6-§.Jarangsiz undoshlarning jaranglilashuvi – Ünsüz Yumuşaması

Türk tilida so‘z oxirida b, c, d, g jarangli undosh tovushlari uchramaydi. Ko‘pincha so‘zlar ularning jarangsiz juftlari – p, ç, t, k tovushlari bilan tugallanadi: kitap, dert, mektup, çocuk, amaç. Bunday so‘zlarga unli bilan boshlanadigan qo‘shimcha qo‘shilsa, so‘z oxiridagi jarangsiz undoshlar jaranglilashadi: kitabı, derdi, mektubu, çocuğu, amacı.

P → b : dolap-dolabı, çorap- çorabı, dip-dibi, sebep- sebebi, cevap- cevabı, kap-kabı;

ç →c : ağaç-ağacı, güç- gücü, uç-ucu, sonuç- sonucu; nç ga tugagan so‘zlarning barchasida bu tovushlar nc ga aylanadi: genç-genci, basınç-basıncı, sevinç-sevinci, bilinç-bilinci, kazanç-kazancı;

t → d : kanat-kanadı, yurt-yurdu, senet-senedi, dört-dördü, vücut-vücudu;

k →ğ : çiçek-çiçeği , sokak –sokağı, bebek-bebeği, etek-eteği, mutfak-mutfağı, kulak-kulağı.

So‘z –nk bilan tugasa, unga unli bilan boshlanadigan qo‘shimcha qo‘shilsa, k g ga aylanadi:

k → g : renk-rengi, ahenk-ahengi, kepenk-kepengi, çelenk-çelengi.

Soʻz oxiridagi jarangsizlarning jaranglilashuvi barcha soʻzlarda ham boʻlavermaydi. Atoqli otlar bu qoidadan mustasno: Ahmetʼe, Bişkekʼe, Taşkentʼi va boshqalar.

Bir boʻgʻinli paronimi mavjud soʻzlar (jarangsiz tovush oʻrnida uning jarangli jufti kelganda boshqa maʼnoni bildiradigan soʻz boʻlsa) ham bu qoidaga amal qilmaydi: saç (soch) –sac (temir), ot (oʻt, maysa)-od (oʻt, olov), at (ot)- ad (ism), yat (yot) –yad (yod) , ak (oq) – ağ (toʻr), ek (qoʻshimcha)-eğ (eg) va boshqalar.

Baʼzi chet tilidan oʻzlashgan soʻzlar bu qoidaga boʻysunmaydi: paket, ceket, küp, maç, kamp, bilet , pilot , külot kabilar.

Soʻz oxiridagi jarangsiz undoshi oʻzgarmaydigan soʻzlar: ip, sap, hap, suç, koç, üç, göç, kaç, süt, sert, bulut, sepet, kök , bak, kalk, tok, ek, top, it kabilar.

Eslatma: et soʻzi goʻsht maʼnosida undoshini oʻzgartirmaydi, etmoq yordamchi feʼli maʼnosida undoshini jaranglilashtiradi: teşekkür ederim (minnatdorchilik bildiraman), davet ediyorum (taklif etaman).

1-mashq. *Quyidagi soʻzlarga 1-shaxs birlikdagi egalik qoʻshimchasini qoʻshib koʻchiring. Soʻz oxiridagi jarangsiz tovushning jaranglilashishiga eʼtibor bering. Namuna: kulak-kulağı,...*

Ayak, bacak, çocuk, bebek, kitap, köpek, sokak, yanak, dudak, emek, yemek, ekmek, yurt, cep, toprak, uçak, oyuncak, yatak, kapak, kalp, ilâç, amaç, bardak, gözlük, sözlük, mutfak, kilit, felç, durak, destek, araç, bayrak, güç, balık, azap, çeşit, aşık.

2-mashq. *Nuqtalar oʻrniga mos tovushlarni qoʻyib, gaplarni koʻchiring.*

1.Senin kita...ın nerede? 2. Bu bizim soka...ımızdır. 3. Kuş ağa...a kondu.4. Kula...ım ağrıdı, doktora gittim.5. Mektu...unu okudum. 6.Gömle...in ren...i çok güzel. 7. Ekme...i mutf...a koydum. 8. Çiçe...i çocu...a verdi. 9. Yeme...imi yemedim, çünkü karnım toktu. 10. Ben Ahme...ʼe sözlü...ümü verdim. 11. Benim yata...ımda oyunca...ım var.12. Kita...ın kapa...ı çok güzel. 13. Bana yardım et, gü...üm yetmiyor. 14.Kardeşim balı...ı çok seviyor.

Ranglar

ak, beyaz – oq

lacivert–lojuvard rangi, koʻk

açık – och
bej – qaymoq rang
bordo – to‘q qizil
gri – kul rang
kahverengi– jıgarrang
kavuniçi rengi– to‘q sariq
kırmızı, al– qizil
koyu – to‘q

mavi – havo rang
mor – siyohrang
pembe – pushti rang
sarı – sariq
siyah – qora
turuncu – olov rang
yeşil – yashil
turkuaz - feruza

3-mashq. *Quyidagi savollarga javob bering.*

1. Hangi renkten hoşlanıyorsun?
2. Odanın rengi ne?
3. Domates ne renk?
4. Hangi renk daha güzel?
5. Sizce, ne renk araba daha güzel?
6. Saçınızın rengi ne?
7. Karpuz ne renk?
8. Ağacın rengi ne?

KARA

Benim adım Polat. Ben Özbekistan’ın Namangan şehrinde doğ-dum. Çocukluğum köyde dedemin yanında geçti. Köyümüz küçük, ama çok şirin bir köydü. Dedem çok yardımsever biriydi. Her zaman yoksul insanlara yardım etti, onlara iş ve aş verdi. Hep faydalı şeyler yaptı. Ben de onu kendime örnek aldım.

Köyde küçük bir köpeğimiz vardı. Adı Kara’ydı. Simsiyah tüyleri vardı. Çok sevimli bir köpekti. Birbirimizi çok sevdik. Okul zamanı onu da Namangan’a getirdim. Okula her gün onunla gittim. O beni bahçede bekledi, bana yoldaş oldu. Evde, annem, babam ve kardeşim de onu çok sevdiler.

Bir gün Kara aniden hastalandı. Vetirenere götürdük. Bir kaç gün orada kaldı ve sonra eve getirdiler. Üç gün sonra da öldü. “Niçin öldü?” diye kimseye sormadım. Şimdi on yedi yaşındayım ama onu hâlâ unutmadım.

Yangi so‘zlar:

doğmak - tug‘ilmoq
çocukluk – bolalik
köy – qishloq
geçmek – o‘tmoq
şirin – yoqimli, shinam
yoksul – kambag‘al
şey – narsa
tüy – tuk, jun
beklemek - kutmoq
aniden – to‘satdan
götürmek – olib bormoq
getirmek – olib kelmoq

Savol va topshiriqlar

- I. *Matnni o‘qing va o‘zbek tiliga tarjima qiling.*
- II. *Tarkibida fonetik o‘zgarish ro‘y bergan so‘zlarni toping.*
- III. *Quyidagi savollarga matnga ko‘ra javob yozing:*
 1. *Polat nerede doğdu?*
 2. *Dedesi neler yaptı?*
 3. *Kara, nasıl bir köpekti?*
 4. *Kara’yı niçin veterinerere götürdüler?*
 5. *Polat’ın çocukluğu nerede geçti?*

7-§.Tovush orttirilishi- Kaynaşma Sesler

Turk tilida unli tovush bilan tugagan so‘zga unli tovush bilan boshlanadigan qo‘shimcha qo‘shilganda, undan oldin orttiriladigan tovushga orttirma tovush (kaynaşma sesler) deyiladi. Ular quyidagilardir:

-n - unli tovush bilan tugagan so‘zga qaratqich kelishigi qo‘shimchasi qo‘shilganida orttiriladi:

pencere – in - pencer**n**in

kapı – ın – kapı**n**ın

ütü – ün - ütü**n**ün

komşu – un – komşu**n**un.

III shaxs egalik qo‘shimchasini olgan so‘zga yana bir qo‘shimcha qo‘shishdan oldin orttiriladi:

arabasi – da – arabasında
masasi –a – masasına
çantaları – dan – çantalarından
evi –i – evini (uning uyini)

! II shaxs birlikda – evini (uyingni), III shaxs birlikda ham – evini (uyini). II shaxsda ev – asos, - in – egalik qo‘shimchasi, -i – tushum kelishigi qo‘shimchasi. III shaxsda esa, ev – asos, - i – egalik qo‘shimchasi, -n- orttirma tovush , -i – tushum kelishigi qo‘shimchasi. Bunday ohangdosh so‘zlarning ma’nosi matn mazmuniga ko‘ra tarjima qilinadi:

Arkadashimın kalemini aldım. (III shaxs)

Senin kalemini aldım.(II shaxs)

-s-unli tovush bilan tugagan so‘zga III shaxs egalik qo‘shimchasi qo‘shilganida orttiriladi (o‘zbek tilidagi singari):

bahçe – i – bahçesi

araba – ı – arabası

ütü – ü - ütüsü

komşu – u – komşusu

-ş- unli tovush bilan tugagan sonlarga taqsim son qo‘shimchasi qo‘shilganda orttiriladi:

iki – er – ikişer (ikkitadan)

yedi – er – yedişer (yettitadan)

yirmi – yirmişer (yigirmatadan)

elli – er – ellişer (elliktadan)

altı – ar – altışar (oltitadan)

-y- eng ko‘p uchraydigan orttirma tovush bo‘lib, unli tovush bilan tugagan so‘zga unli tovush bilan boshlanadigan qo‘shimcha qo‘shilganda

bahçe – e – bahçeye

kapı – a – kapıya

ütü – e – ütüye

komşu – a- komşuya

bahçe – i - bahçeyi

kapı – ı - kapıyı

ütü – ü - ütüyü

komşu – u- komşuyu

Fe’llarning tuslanishida ham ikki unli orasiga –y orttirma undoshi qo‘shiladi:

İstemek iste – ecek - isteyecek

Koklamak kokla – arak – koklayarak
Yaşamak yaşa –ınca – yaşayınca

Unli bilan tugagan ot-kesimga to‘liqsiz fe’llar qo‘shilganda orttiriladi:

Bu işi yapan Fatma’yımış.

Gelen Ali’yse bana haber verin.

O bugün evdeydi.

Orttirma undoshlarni xotirada saqlab qolish uchun “*yaşasin*” so‘zini bilib olsa kifoyadir. Bu so‘zdagi **y**, **ş**, **s**, **n** undoshlari orttirma undoshlardir.

1-mashq. Nuqtalar o‘rniga qaratqich kelishigi qo‘shimchasini yozib, gaplarni ko‘chiring. Orttirma tovushlarning tagiga chizing.

1. Kitaplarım dolap.....içinde.
2. Postane.....önünde bekliyorum.
3. Çocuk.....parası yok.
4. Ali.....zamanı var.
5. Bu şehir.....caddeleri çok geniş.
6. Bir dakika..... altmışta biri saniyedir.
7. Helikopter..... pilotu uçuşa hazır.
8. Bavulu karyola..... altına koydular.
9. Bu kim..... defteri.
10. Dolap..... arkasında bir şey yok.

2-mashq. Orttirma tovushlarni qo‘yib gaplarni ko‘chiring.

1. Bir dakika..ın altmışta biri saniyedir.
2. Buraların yazları..ı sever misiniz?
3. Siz Özgür’ün çanta..ı..ı görmediniz mi?
4. Dolabın arkası..da bir şey yok.
5. Sen masa..ınüstü..den hiç bir şey almadın mı?
6. Bavulu karyola..ın altı..a koydular.
7. Kapı..ın önü pek kalabalık.
8. Seni sinema..ın önü..de bekliyorum.
9. Evin içi..de bekle.
10. Onun araba..ı var, güzel mi, güzel.

Mavsumlar

ilkbahar – bahor
 yaz – yoz
 sonbahar – kuz
 kış – qish

Hafta kunlari

pazartesi – dushanba
 salı – seshanba
 çarşamba – chorshanba
 perşembe – payshanba
 cuma – juma
 cumartesi – shanba
 pazar – yakshanba

Oylar

ocak – yanvar
 şubat – fevral
 mart – mart
 nisan – aprel
 mayıs – may
 haziran – 1yun
 temmuz – 1yul
 ağustos – avgust
 eylül – sentabr
 ekim – oktabr
 kasım – noyabr
 aralık – dekabr

SEVDİĞİM MEVSİM

Yaz aylarında hava sıcak oluyor. Denize gidiyoruz, yüzüyoruz. Turistik ve tarihî yerleri geziyoruz. Sonbaharda ağaçların yaprakları sararıyor. Her taraf rengârenk oluyor. Hava serinliyor. Kışın havalar soğuyor. Yağmur ve kar yağıyor. Dağlarda kayak yapıyoruz. İlk-baharda ağaçlar çiçek açıyor. Havalar ısınıyor. Otlar yeşeriyor. Doğa yeniden canlanıyor.

Sizce hangi mevsim daha güzel?

Savol va topshiriqlar

I. Matnni o‘qing va o‘zbek tiliga tarjima qiling.

II. Quyidagi savollarga matnga ko‘ra javob yozing:

- 1. Siz yaz aylarında ne yapıyorsunuz?*
- 2. Sonbaharda doğa nasıl değişiyor? Ya ilkbaharda?*
- 3. Siz hangi mevsimi daha çok seviyorsunuz?*

Bo‘g‘in (Hece)

Türk tilida ham o‘zbek tilidagi singari bo‘g‘inning asosini unli belgilayadi, ya’ni so‘zda nechta unli bo‘lsa, shuncha bo‘g‘in bo‘ladi. Unli bilan tugagan bo‘g‘in ochiq bo‘g‘in (açık hece), undosh bilan tugagan bo‘g‘in esa yopiq bo‘g‘in (kapalı hece) deyiladi. Masalan:

ka-lem so‘zida birinchi bo‘g‘in – ochiq bo‘g‘in, keyingi bo‘g‘in esa yopiq bo‘g‘indir.

Türk tilida bo'g'in ko'chirish qoidasiga ko'ra so'z boshida yoki so'z oxirida bir harf oldingi qatorda qoldirilmaydi va ikkinchi qatarga ko'chirilmaydi. Masalan, araba, okul, adet.

3-mashq. *Quyidagi so'zlarni bo'g'inlarga bo'lib ko'chiring. Bo'g'inlarning turini aniqlang.*

Araba, aydın, abla, bakkal, çaba, çalı, balta, bakır, sandal, para, balık, kapı, kasap, pınar, tabaka, posta, emek, ekmek, gece, değirmen, beyin, defa, delil, defter, herkes, heykel, henüz, inek, kepek, kedi, köpek, ilçe, iğne, ince, ılık, ışık, ırmak, kadın, balık, kaldırım, kamış, kırık, kırışık, sınav, sınıf, sıcak, sıfat, sığır, sıkıntı, sınır, pırıltı, kalıcı, iğne, iyilik, için, iki, intizam, kilit, kilim, kibar, kimlik, kırı, milliyet, milyon, pişkin, pişman, ileri, diri, çivi, silgi.

4-mashq. *So'zlarni ikki ustunga: ochiq va yopiq bo'g'inlilarga ajratib yozing.*

Çatı, kirpik, salı, defter, ilginç, para, örnek, yağmur, şişe, karpuz, gömlek, sessiz, dizi, tuzsuz, pire, yorgan, hediye, evcil, kedi, fare, ekmek, tokmak, davetiye, çarşamba.

5-mashq. *O'quvchilarining bir-biri bilan salomlashish va so'rashish dialogini tuzing.*

6-mashq. *Nuqtalar o'rniga kerakli iboralarni qo'yib, dialogni ko'chiring.*

Selim: Merhaba!

Demir:

Selim: Nasılsın? İyi misin?

Demir:, Sen nasılsın?

Selim:

Demir: İyi günler. Görüşmek üzere.

Selim:

Urg'u (Vurgu)

So'z bo'g'inlaridan birining yoki gapdagi so'zlardan birining boshqasiga nisbatan kuchliroq aytilishiga urg'u deyiladi. Urg'u ikki xil bo'ladi:

1. So'z urg'usi (Sözcük vurgusu) : pencere, arabá, ütú.

2. Gap urg'usi (Cümle vurgusu): Ben kitap okuyorum.

Turk tilida ham o'zbek tilidagi singari **so'z urg'usi**, ko'pincha, oxirgi bo'g'inga tushadi. So'zga qo'shimcha qo'shilishi bilan urg'u o'rnini o'z-gartirib, so'zning oxiriga ko'chadi: kitáp , kitaplár, kitaplará.

Quyidagi holatlarda urg'u oxirgi bo'g'inga tushmaydi:

1. Fe'lga bo'lishsizlik qo'shimchasi –ma/-me qo'shilganda urg'u qo'shimchadan oldingi bo'ginga tushadi: kopárma, yázma, gélme, bekléme.

2. Ot-kesimga –(y)di, -(y)miş, -(y)se qo'shilganda, urg'u qo'shimchadan oldingi bo'ginga tushadi: evdéydi, lisedéymiş, evdéyse.

3. Murakkab fe'l zamon qo'shimchalarining ikkinchisiga emas, birinchisiga tushadi: geliyórdi, gitséymiş, geliyórsa.

4. Ot yoki olmoshga –ca/-ce qo'shimchasi qo'shilganda, urg'u qo'shimchadan oldingi bo'ginga tushadi: bénce, annémce, babámca.

5. Bazi qo'shma so'zlarning tarkibidagi birinchi asosga tushadi: báşbakan, Béypazarı, búzdolabı.

6. Ba'zi undov so'zlarda birinchi bo'g'inga tushadi: péki, háydi, yáşa, támam.

7. Ba'zi atoqli otlarda urg'u oxirgi bo'g'inga tushmaydi: Ánkara, Áydın, Túrkiye, Almánya.

8. Ba'zi payt ravishlarida urg'u oxirgi bo'g'inga tushmaydi: hémen, şimdi, бірден.

9. Ba'zi qarindoshlik atamalarida urg'u oxirgi bo'g'inga tushmaydi: ánne, bába, téyze, ábla.

10. mi so'roq yuklamasiga urg'u tushmaydi: sén mi?, geliyór mu?

Turk tilida **gap urg'usi** ko'pincha kesimdan oldingi so'zga tushadi:

Geceleri birlikte kumsala giderdik.

Kumsala birlikte geceleri giderdik.

Geceleri kumsala birlikte giderdik.

Gapning kesimi gap oxirida kelmasa ham, gap urg'usi undan oldingi so'zga tushadi:

Oralara biz gitmiştik eskiden.

7-mashq. *She'rni oqing . So'zlarini bo'g'inlarga ajratib ko'chiring. Ajratib ko'rsatilgan so'zlardagi urg'uli bo'g'inni aniqlang.*

KITAPLARIM

En iyi arkadaşım

Bilgi, oyun, bilmece,

Kitaplarımdır benim.
Bitmez tükenmez aşım
Kitaplarımdır benim.

Okurum gündüz gece.
En sevimli bilmece
Kitaplarımdır benim.

8-mashq. *So‘zlarni bo‘g‘in ko‘chirish qoidasiga ko‘ra ajratib yozing.*

Amaç, leylek, lastik, leblebi, lezzet, lokma, lokum, ilgi, bilgi, fasıl, nesil, araba, macun, mahalle, mahkeme, emek, yemek, omuz, bilim, ilim, hayat, nokta, nüfus, ömür, anıt, düşünce, insan, fırın, radyo, rakam, renk, resim, verim, hatır, satır, hamur, çamur.

9-mashq. *Quyidagi so‘zlarning tovush va bo‘g‘inlariga ta’rif bering.*

Kalabalik, meslek, duvar, çanta, ördek, ütü, dolap, odun, elma, kulak, şeftali, sandalye.

8-§.Fonetika bo‘limi yuzasidan mustahkamlash uchun mashqlar. Fonetik tahlil

Fonetik tahlilda quyidagilar aniqlanadi:

1. Harf va tovushlar soni.
2. So‘z tarkibidagi unlilar va undoshlar soni nechta?
3. Unlilarga tafsif bering.
4. Undoshlarga tafsif bering.
5. So‘z qaysi singarmoniya qonuniga bo‘ysunadi? Nima uchun?
6. So‘z necha bo‘g‘indan iborat? Ular qanday b‘og‘in?
7. So‘zda urg‘u qaysi bo‘g‘inga tushgan?
8. So‘z o‘zagida fonetik o‘zgarish bormi? Qanday?

1-mashq. *Dialogni o‘qing. Ajratib ko‘rsatilgan so‘zlarni fonetik tahlil qiling.*

Mine: Aygül, **burası** sizin eviniz mi?

Aygül: Hayır, burası bizim evimiz **değil**, orası bizim evimiz.

Mine: Bu senin **köpeğin** mi?

Aygül: Hayır, bu benim köpeğim değil, bu **komşumuzun** köpeği.
Benim köpeğim yok.

Mine: Senin Türkçe **kitabın** var mı?

Aygül: Evet, benim Türkçe kitaplarım çok. Sana da okumak için **verebilirim**.

2-mashq. Matnni o‘qing va tarjima qiling. Ajratib ko‘rsatilgan so‘zlarni fonetik tahlil qiling.

Güneş ile Ay

Bir gün Ay Güneş’e seslenmiş:

- Sevgili Güneş. Bana bir elbise diker misin?

Güneş Ay’a cevap vermiş:

- Dikeyim, fakat elbisen nasıl olacak? Sen her gece **değişiyorsun**. Bazen dar, bazen geniş, bazen yuvarlak oluyorsun. Elbiseni hangi gününe göre dikeyim?

Ay, ona:

- Dolunay iyi değil mi? Sadece o gün **giyerim**, demiş.

Güneş:

- Hayır, **olamaz!** Senin dolunay hâlini **insanlar** çok severler. İnsanları mutlu kıldığın günde elbise giymen hoş olmaz, demiş.

Ay:

-Doğru **söylüyorsun**, sevgili Güneş, diyerek bulutlar arasında kaybolmuş.

Ali Tunç

3-mashq. So‘zlarni singarmonizmga amal qilgan va qilma-ganlarga ajratib yozing.

Konser, gözbebek, pencere, müsaade, askı, toplum, ipek, elbise, konservatuvar, bilgisayar, mobilya, gömlek, yazıcı, sokak, merdiven, inek, kelebek, ağız, yoksul, zengin, nışanlı, yardım, demir, ileri, davul, köşe, biraz, matematik, hızlı, öğle, deniz, düzen, panik, ekşi, ihtiyar, güzel, zayıf, güçlü, güven, mütevazî.

4-mashq. Quyidagi so‘zlarga –li va –siz qo‘shimchalarining mos variantini qo‘shib, ikki ustunga bo‘lib yozing.

Tat, tuz, ses, saz, et, söz, saygı, çizgi, toz, şefkat, uyku, düşünce, korku, su, güneş, lezzet, üzüntü, kol, duygu, süt, ev, şeker, sevgi, ücret, taraf, süre, güç, suç, gürültü, gam.

5-mashq. Quyidagi gaplarni –dır, -dir, -dur, -dür, -tır, -tir, -tur, -tür qo‘shimchalaridan mosini qo‘shib ko‘chiring.

1. Bu benim annem... .
2. Arkadaşım benden küçük...
3. Selim'in babası pilot... .
4. Benim ablam hemşire... .
5. Bu bizim evimizin kapısı...
6. Bizim lisemiz büyük... .
7. Bu kitap benim... .
8. Oda boş... .
9. Demir çocuk... .
10. Odada kimse yok... .

11. Benim babam doktor...
12. Bu çiçek gül... .
13. Bu senin defterin... .
14. Bu problem zor... .
15. Özbekistan çok güzel... .
16. Çocuklar çok mutlu... .
17. Ülkemizin başkenti Taşkent'..
18. Bizim arkadaşlarımız çok... .
19. Onun gezmek için vakti yok..
20. İyi okumak çok önemli... .

6-mashq. *Nuqtalar o'rniga –mı so'roq yuklamasining mos variantini qo'yib, savollarga javob bering.*

1. Burası okul ... ?
2. Bu senin kalemin ... ?
3. Bu bilgisayar yeni ...?
4. Bu gözlük ... ?
5. Şu kitap sözlük ... ?
6. Arkadaşın hasta ...?
7. Baban mühendis ...?
8. Kardeşin asker ... ?
9. Bu adam öğretmen ...?
10. Burası Taşkent ...?

11. Bilgisayarında internet var ..?
12. Bu oda boş ... ?
13. Orası senin evin ...?
14. Bu kitap enteresan ...?
15. O ekmek taze ...?
16. Çayınız şekerli ...?
17. Gülbeniz iyi ...?
18. O babanın arabası ... ?
19. Arkadaşın senden büyük ... ?
20. Lokantanız orada ...?

7-mashq. *Qavs ichidagi so'zlarni mos shaklda qo'yib, gaplarni ko'chiring.*

1. Kardeşinin (isim) ne?
2. Özbekistan'ın hangi (şehir) en büyük?
3. Sizin iki (oğul) var mı?
4. Benim (sabır) yetmiyor.
5. Aygül'ün (beniz) çok güzel.
6. Mehmet'in (akıl) kitapta.
7. Sırdarya (nehir) Amudarya (nehir) daha büyük.
8. Sporcuların (omuz) çok geniş oluyor.
9. Ayşe'nin (karın) ağrıyor, onun için doktora gidiyor.
10. Öğretmenin (nutuk) öğrencileri çok etkiledi.

8-mashq. *Qavs ichidagi soʻzlarni mos shaklda qoʻyib, topishmoqlarni koʻchiring.*

1. Gelir (leylek), gider (leylek), bir ayak üzerinde durur (leylek). (Kapi)
2. Yüz üstünde iki bağ (çubuk) . (Kaş)
3. (Parmak) var, canı yok, damarı var kanı yok .(Eldiven)
4. Bir çok (çocuk) var şapkalı. (Çivi)
5. Dağdan gelir homur homur, (ayak) koca demir.(Araba)
6. Biz on kardeşiz, en (küçük) en şişmanımızdır.(Parmaklar)
7. İki melek, (melek) ortasında bir direk. (Burun)
8. (Ocak) değmez, (bucak) değer. (Dudaklar)
9. Keser sapı, kendi yapı, bir (ağaç) beş (budak). (El)
10. Senin de var, benim de var, bir kuru (ağaç) da var.(Gölge)

Fikrni tasdiqlash. Tasdiq va inkor

Mavjud fikrni tasdiqlash yoki bekor qilish maqsadida suhbatdoshga beriladigan soʻroq gaplar, asosan, -mı soʻroq yuklamasi yordamida yasaladi. Masalan: Bu kitap mı? Sen geldin mi? -mı soʻroq yuklamasi baʼzan taajjub maʼnosida ham qoʻllaniladi: Öyle mi? (Shundaymi?)

Oʻzbek tilidan farqli turk tilida -mı soʻroq yuklamasi soʻzdan ajratib yoziladi va istisno tariqasida unlilar singarmonizmiga amal qilgan holda toʻrt variantda ishlatiladi.

Oxirgi boʻgʻindagi unli	-mı yuklamasi	Misollar
a yoki ı	-mı	araba mı, askı mı
e yoki i	-mi	defter mi, kedi mi
o yoki u	-mu	okul mu, top mu
ö yoki ü	-mü	şoför mü, ütü mü

mı soʻroq yuklamasi yordamida tuzilgan savolga evet (ha) yoki hayır (yoʻq) deb javob beriladi. Imloda bu soʻzlardan keyin vergul qoʻyiladi. Masalan: Bu senin annen mi?- Evet, bu benim annem. Bu mektup mu? – Hayır, bu mektup değil.

Inkor maʼnoli gaplarning kesimi ot-kesim boʻlsa, unga değil (emas) soʻzi qoʻshiladi. Masalan: Bu kitap değil. (Bu kitob emas.) Bu benim defterim değil. (Bu mening daftaram emas.)

Türk tilida -mı so‘roq yuklamasi ko‘chib yurish xususiyatiga ega, ya‘ni so‘roq gapda qaysi so‘zga gap urg‘usi tushsa, yuklama shu so‘zdan keyin unga mos shaklda turadi. Masalan:

Bu kitabi kütüphaneden aldın mı? (so‘roq ma’nosida)

Bu kitabi kütüphaneden mi aldın? (taajjub va so‘roq ma’nosida)

Bu kitabi mı kütüphaneden aldın? (taajjub va so‘roq ma’nosida)

Biror predmetning mavjud yoki mavjud emasligi haqida savol berilsa, var mı? (bormi?) yoki yok mu? (yo‘qmi?) so‘zlari yordamida so‘roq gaplar tuziladi. Masalan: Bugün boş vaktin var mı? –Evet, var. Fazla kalemin yok mu? –Hayır, yok.

10-mashq. *-mı so‘roq yuklamasining mos shaklini qo‘yib , gaplarni ko‘chiring.*

1.Senin kitabın var ...? 2.Bu defter senin ...? 3.Otobüste boş yer var ...? 4.Bu senin arkadaşın ...? 5.Evde kimse yok ...? 6.Kitabın ikinci sayfası yok ...? 7.Baban pilot ...? 8. Annen evde ...? 9.Bu telefon ...? 10. Bu sizin öğretmeniniz ...? 11. Kardeşin öğrenci ...? 12. Liseye geldin ...? 13. Bu kitabı okudun ...? 14. Bu yazıyı sen yazdın ...? 15. Bu saat doğru ...?

11-mashq. *-mı so‘roq yuklamasining mos shaklini qo‘yib, savollarga mos javob bering.*

Namuna: Ablan hemşire mi? - Evet, ablam hemşire. Hayır, ablam hemşire değil.

1. Bu oda senin ...? - Evet,Hayır ,
2. Bu gazete yeni ...? - Evet,Hayır ,
3. Bu lise sizin ...? - Evet,Hayır ,
4. Arkadaşın hasta ...? - Evet,Hayır ,
5. Bu kız güzel ...? -Evet,Hayır ,
6. Bu adam doktor ...? - Evet,Hayır ,
7. Kardeşin küçük ...? - Evet,Hayır ,
8. Ablan evli...?- Evet,Hayır ,
9. Bu oda boş ...? - Evet,Hayır ,
10. Bu yemek lezzetli ...? - Evet,Hayır ,

12-mashq. *-mı so‘roq yuklamasining mos shaklini qo‘yib , savollarga evet va hayır deb javob bering.*

Namuna: Senin köpeğin var mı?-Evet, benim köpeğim var. Hayır, benim köpeğim yok.

1. Evinde kedi var ...?- Evet,Hayır ,
2. Masada kitap var ...? - Evet,Hayır ,
3. Lisede kütüphane var...?- Evet,Hayır ,
4. Bilgisayarda MS Word programı var ...?- Evet,Hayır ,
5. Odanda televizyon var ...? - Evet,Hayır ,
6. Sende Leyla'nın numarası var...?- Evet,Hayır ,
7. Çantanda Türkçe kitabı var...? - Evet,Hayır ,
8. Cebinde telefon var ...?- Evet,Hayır ,
9. Odada öğretmen var ...? - Evet,Hayır ,
10. Garajda araba var ...? - Evet,Hayır ,

13-mashq. Nuqtalar o 'rniga -mı so 'roq yuklamasining mos shaklini qo 'yib ko 'chiring. Gap urg 'usi tushgan so 'zning tagiga chizing.

1. Bu çiçeği sen ... getirdin? 2. Bu yazıyı annen ... yazdı? 3. Bugün evden ... geliyorsun? 4. Kahve ... içersiniz, çay ...? 5. Arkadaşın derse ... girmediydi? 6. Bugün lisede toplantı ... var? 7. Toplantıya annen ... gelir, baban ...? 8. Evde herkes ... var? 9. Kitap okulda ... kaldı? 10. Sen liseye gittin ...?

Fonetika bo'limi yuzasidan test savollari

1. Turk tili alifbosida nechta harf bor?
a) 31 b) 32 c) 29 d) 28
2. Turk tilida nechta unli tovush bor?
a) 8 b) 10 c) 12 d) 16
3. Turk tilida nechta undosh tovush bor?
a) 22 b) 23 c) 21 d) 24
4. Orqa qator (kalın) unli larni toping.
a) a, i, o, u b) e, i, ö, ü c) a, e, o, u d) a, ı, o, u
5. Old qator (ince) unli larni toping.
a) e, i, ü, ö b) a, ı, o, u c) a, e, o, u d) e, ı, ü, ö

6. Jarangli undosh tovushlarni ko'rsating.
- a) m,n,d,z,c b) f,s,t,k,ç c) ş,h,d,y,r d) s,z,c,ç,ş
7. Jarangsiz undosh tovushlarni ko'rsating.
- a) m,n,d,z,c b) f,s,t,k,ç c) ş,h,d,y,r d) s,z,c,ç,ş
8. Faqat ochiq bo'g'inli so'zlar qatorini ko'rsating.
- a) pencere, askı, duvar
b) şişe, yapı, kedi
c) televizyon, radio, dolap
d) elma, kalem, defter
9. Faqat yopiq bo'g'inli so'zlar qatorini ko'rsating.
- a) kardeş, gömlek, bardak
b) telefon, piano, gitar
c) çiçek, kapı, karpuz
d) doğru, yağmur, pasta,
10. Urg'u oxirgi bo'g'inga tushgan so'zlar qatorini toping.
- a) hadi, peki, tamam
b) anne,baba, teyze
c) Ayşe, Ahmet, Astana
d) kalem, kitap, defter
11. Unlilar katta singarmonizmi (Büyük ünlü uyumu)ga amal qilgan so'zlar qatorini belgilang.
- a) geliyor, akşamki, sabahleyin
b) keçi, inek, kedi
c) badem, bioloji, sosyoloji
d) kitap, insan, gazete
12. Unlilar kichik singarmonizmi (Küçük ünlü uyumu) ga amal qilgan so'zlar qatorini belgilang.
- a) odun, ufak, kürek

- b) ocak, kömür, yağmur
- c) bilgisayar, balık, meslektaş
- d) mavimtrak, parfüm, pilot

13. Unlilar katta singarmonizmiga amal qilmagan soʻzlar qatorini belgilang.

- a) çiçek, çocuk, kedi
- b) çorap, dolap, askı
- c) kader, istasyon, akşamki
- d) güzel, gözler, ufak

14. Unlilar kichik singarmonizmiga amal qilmagan soʻzlar qatorini belgilang.

- a) saygı, sevgi, aşık
- b) şefkat, avuç, kavun
- c) müzik, kitap, ülke
- d) dinle, oku, güreş

15. Quyidagi qoʻshimchalarning qaysi birini “oyun” soʻziga qoʻshish mumkin?

- a) –cı b) –çi c) –cu d) –çu

16. Quyidagi qoʻshimchalarning qaysi birini “futbol” soʻziga qoʻshish mumkin?

- a) –cu b) –çi c) –çü d) –çu

17. Quyidagi qoʻshimchalarning qaysi birini “kork” soʻziga qoʻshish mumkin?

- a) – tu b) – du c) – tı d) – dı

18. Quyidagi qoʻshimchalarning qaysi birini “düş” soʻziga qoʻshish mumkin?

- a) – tu b) – du c) – tü d) – dı

19. Quyidagi gaplarning qaysi birida unli tovushi tushgan soʻz mavjud emas?

- a) Kardeşimin karnı ağrıyor.
- b) Dayımın iki oğlu ve bir kızı var.
- c) Dünyadaki her şeyi öğrenmek için bütün ömrümüz de yetmez.
- d) Kitaplar çocukların en iyi dostudur.

20. Quyidagi gaplarning qaysi birida unli tovushi tushgan soʻz mavjud?

- a) Herkesin gönlünü almaya çalış.
- b) Kimse kapıyı çaldı.
- c) Benim köpeğim bembeyazdır.
- d) Sarvar Türkçe şarkı söylemeyi çok sever.

II. MORFOLOGIYA

9-§. Morfologiya. Ot va uning ma'no turlari. Turdosh va atoqli otlar. Aniq va mavhum otlar. - Morfoloji. Ad ve Anlamına Göre Çeşitleri. Cins ve Özel Adlar. Somut ve Soyut Adlar

Turk tilshunosligida otning keng ma'noda, bir nechta turkum (ot, sifat, son, olmosh va ravish)ni o'z ichiga oluvchi umumiy so'z turkumi hisoblanishi aytiladi. Bularning ichidan ot turkumiga kiruvchi so'zlar predmet yoki hodisalarning asl nomlaridir: masa (stol), kapı (eshik), araba (avtomobil), ışık (yorug'lik, chiroq) kabi. Sifatlar predmetning o'z nomi emas, ularning belgi nomlaridir: büyük (masa) – katta (stol), demir (kapı) – temir (eshik), yeni (araba) – yangi (avtomobil), kırmızı (ışık) – qizil (chiroq) kabi. Sonlar predmetning miqdorni bildiruvchi nomlaridir: bir (bir), iki (ikki), otuz (o'ttiz), sekizinci (sakkizinchi), yüzde elli (yuzda ellik), birer (bittadan), onar (o'ntadan) kabi. Olmoshlar predmetlarni atash, ko'rsatish, belgilash va boshqa yo'llar bilan ifodalovchi otlardir: ben (men), sen (sen), bu (bu), şu (shu), o (u), kim (kim), kimi (kimni, ba'zi) va hok. Ravishlar makon, zamon, hol nomlaridir: ileri (ilgari, ilgariga, oldin, oldinga), aşağı (past, quyi), dün (kecha), şimdi (hozir, endi), böyle (bunday, bunaqa), çok (ko'p, juda) kabi.

Demak, turk tili grammatikasi nuqtayi nazaridan ot deb nomlangan umumiy so'z turkumining besh xil turi (ot, sifat, son, olmosh, ravish) mavjud ekan. Quyida bu turkumning birinchi turi ustida batafsil to'xtalamiz. Turk tilida ot ham **isim**, ham **ad** deb yuritiladi¹.

Otlar jonli, jonsiz barcha mavjudot va tushunchalarning nomidir: çocuk (bola), çiçek (gul), ev (uy), İstanbul va hok. Shu bois turk tilida dunyodagi barcha jonli va jonsiz mavjudotlar, voqea-hodisalarni bildiruvchi so'zlar otlar deb nomladi. Bu mavjudotlar, predmetlar, narsa va hodisalarni ko'rish, qo'l bilan tegish, hidlash mumkin: ağaç (daraxt, yog'och), su (suv), çocuk (bola), ev (uy), gök (osmon), yağmur (yomg'ir), kitap (kitob) va hok. Lekin tilda gönül (ko'ngil), sevgi (sevgi, muhabbat), özgürlük (ozodlik, erkinlik), akıl (aql) kabi so'zlar borki, ularni ko'rish, qo'l bilan ushlashning iloji yo'q. Hatto koinotda shunday narsalar ham mavjudki, ular yagona, tengsizdir (ular haqida quyida

¹ Hamidov X., Turk tili : morfologiya.-Toshkent: ToshDSHI, 2011.

batafsil soʻz yuritiladi). Shundan kelib chiqqan holda otlarni bir nechta guruhga boʻlamiz:

1. Aniq otlar (Somut Adlar). 2. Mavhum otlar (Soyut Adlar) 3. Atoqli otlar (Özel Adlar). 4. Turdosh otlar (Cins Adlari). 5. Birlik otlari (Tekil Adlar). 6. Koʻplik otlari (Çoğul Adlar). 7. Guruh otlari (Topluluk Adlari).

Aniq otlar (Somut Adlar). Turk manbalariga koʻra, aniq ot deb, insonning besh sezgi organlari yordamida his qilib, idrok etib boʻladigan borliq nomlariga aytiladi: taş (tosh), kavak (terak), güvercin (kaptar), çiçek (gul) sandalye (stul), koku (hid), ses (ovoz) va boshqalar.

Mavhum otlar (Soyut Adlar). Insonning besh sezgi organlari yordamida his qilib, idrok etib boʻlmaydigan borliq nomlariga mavhum (abstrakt) otlar deb aytiladi. Ular turk tilshunosligida soyut adlar deyiladi. Turk tili grammatikasiga doir kitoblarda mavhum otlarning yalın adlar deb atalganini ham uchratish mumkin. Bular turk tilidagi duygu (tuygʻu), akıl (aql), şeref (sharaf), aşk (ishq, muhabbat), nefret (nafrat), düşünce (fikir, tushuncha), akıl (aql), düşmanlık (dushmanlik), kuşku (shubha) kabi soʻzlardir.

Atoqli otlar (Özel Adlar). Atoqli otlar jonli mavjudotlar, predmet va narsalarning dunyoga kelgandan keyin olgan xususiy nomlaridir. Atoqli otlar dunyoda yagona, oʻxshashi boʻlmagan mavjudot va predmetlarni bildiruvchi soʻzlar, odatda, inson, hayvon va joy nomlaridir: Ahmet, Fehmi, İbrahim, Erol, Türkan, Yılmaz, Tolga, Ankara, Almanya kabi.

Atoqli otlar, aslida, maʼnosiz soʻzlardir, chunki bir predmetga qarab, uning nomini aytish mumkin (masalan: kitap (kitob), çanta (sumka), televizyon (televizor), lekin bir insonga qarab, uning ismini aytish mumkin emas. Masalan, turdosh ot boʻlgan bir meva (olma) ga qarab turib, uning qanday meva (olma)ligini darrov aytish mumkin, lekin ismi Ahmet boʻlgan kishiga qarab uning ismini aytishning iloji yoʻq. Shu bois atoqli otlar koʻp maʼnoli ham boʻla olmaydi. Masalaning boshqa tomoni ham bor. Agar atoqli ot turdosh otdan oʻzlashgan boʻlsa, maʼnoga ega boʻladi, lekin bu oʻsha atoqli otning maʼnosi emas, u oʻzlashgan turdosh otning maʼnosi hisoblanadi. Masalan, turk tilidagi Yıldırım (erkak kishining ismi) – «chaqmoq», Deniz (qiz bolaning ismi) – «dengiz», Mert (erkak kishining ismi) – «mard», Özgür (erkak kishining ismi) – «ozod» va hok. Turdosh otligida maʼnoga ega boʻlgan bu soʻzlar turdosh atoqli otga aylangan. Bir kishi (Mert) ga qarab turib, uning otini aytish mumkin emas, chunki soʻz asl maʼnosini yoʻqotgan,

turdoshlikdan chiqib, atoqli bo'lgan. Albatta, atoqli ot o'zlashtirilayotganda, turdosh otligidagi ma'no ko'zda tutilgan. Ya'ni inson o'z farzandiga Mert (mard) yoki Özgür (ozod) ismini qo'yayotganda bu otlarning turdosh ot paytidagi ma'nosidan kelib chiqqani aniq.

Atoqli ot deganda inson, hayvon, mamlakat, shahar, joy, tashkilot, asar nomlari tushuniladi. Turk tilida atoqli otlar turdosh otlar bilan aralashib ketmasligi uchun har doim bosh harf bilan yoziladi: Oğuz, Tahsin, Uğur, İstanbul, Türkiye, Atatürk, Pamuk (hayvon oti), Çalıkuşu (roman) va hok. Shuningdek, so'z birikmasi shaklida bo'lgan tashkilot va muassasa nomlari, turli nashr va asar nomlari tarkibidagi so'zlar ham bosh harf bilan yoziladi, masalan: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Taşkent Devlet Şarkşinaslık Enstitüsü, Türk Dil Kurumu, Edebiyat Fakültesi, Hürriyet Gazetesi, Adalet Menzili romanı kabi.

Millat, til, din, mazhab nomlari ham atoqli otlar hisoblanib, jumladagi o'rnidan qat'iy nazar ularning birinchi harfi bosh harf bilan yoziladi: Özbek, Türk, İngiliz, Arap, Özbekçe, Türkçe, Müslümanlık, Mevlevilik kabi.

Turdosh otlar (Cins Adlari). Turdosh otlar, asosan, har xil predmetlarning nomlaridir. Boshqacha aytganda, turdosh otlar birdan ortiq turga ega bo'lgan predmet, narsa yoki hodisalar nomidir. Turdosh otlar har tilda ot so'z turkumiga oid so'zlarning asosiy qismini tashkil etadi. Ular asl ma'noga ega va nutqda shu ma'nolari bilan qo'llanadi: kitap (kitob), eser (asar), taş (tosh), dağ (tog'), at (ot), gemi (kema), kabi.

Turdosh otlarda, atoqli otlardan farqli o'laroq, so'z bilan uning ma'nosi orasida uzviy bog'liqlik, munosabat mavjud. Tilning qadimdan kelgan tabiiy ma'noli so'zlari bo'lgan turdosh otlar predmetlarning ajralmas nomlaridir va ular o'sha tilni biluvchi kishilarga juda yaxshi tanishdir.

1-mashq. Quyidagi jadvalni misollar bilan to'ldiring.

Özel ad	Cins ad

2-mashq. *Quyidagi matndagi otlarni turlariga ko'ra tasniflab, jadvalga kiriting.*

Benim Mahallem

Merhaba! Ben Melek. Burası benim mahallem. En büyük hobilerimden biri hafta sonları mahallenin içinde vakit geçirmek. Evim Ulus Caddesi'nde. Her sabah evden çıkıyorum ve Atatürk Caddesi'ndeki parka gidiyorum. Burası çok güzel bir yer. Her yerde ağaçlar ve yürüyüş yerleri var. Burası her sabah çok kalabalık oluyor. Birçok insan sabahları burada spor yapıyor.

Özel ad	Cins ad	Soyut ad	Somut ad

3-mashq.

Cümleleri uygun kelimelerle doldurun

1. Ben soru soruyorum. Sen veriyorsun.
2. Bahçede,, var.
3. Benim,, var.
4. Odada,, var.
5. Çiçeklerden,, seviyorum.

ŞİŞMAN POLEN

Merhaba. Ben bal arısı Şişman Polen. Size ailemi tanıtayım. Biz bal arısıyız. Her gün yirmi dört saat çalışırız. Biz hiç boş durmayız. Bizler kovanda yaşarız. Evimizin adı kovandır. Binlerce işçi arıyız. Kovanda bütün işleri biz yaparız. Onlarca erkek arı vardır. Erkek arılar eylül ayında kovandan giderler. Bir tane kraliçe vardır. O, bize emir verir. Kraliçe ana arıdır. O, peteklerin içine yumurtlar. Yılda üç binden fazla yavru çıkar. Yavrular iki günde çalışmaya başlar. İlkbaharda evimiz çok kalabalık olur. Herkesin işi vardır.

Ben çok polen getiririm. Bu yüzden bana Şişman Polen derler. Polen çiçeklerin tozudur. Polenler kış mevsiminde bizim yiyeceğimizdir.

Bazı arkadaşlar bal getirir. İlkbahardan sonra petekler balla dolar. Onların üzerini bal mumuyla kapatırız.

Kovaların önünde bekçi arılar var. Onlar balları korur. Kovanlara yaklaşanları sokar. Biz insanları sokmak istemeyiz. Çünkü soktukten sonra ölürüz. Kim ölmek ister? Biz, insanlar için yaşıyoruz.

Yangi soʻzlar:

bal arısı- asaları

kovan – ari uyasi

kraliçe – qirolicha

emir vermek – buyruq bermoq

yumurtlamak – tuxum qoʻymoq

fazla – ortiq

yavru – bola, goʻdak

kapatmak – yopmoq

sokmak – chaqmoq (hasharot)

Savol va topshiriqlar

I. Matnni oʻqing va oʻzbek tiliga tarjima qiling.

II. Quyidagi savollarga matnga koʻra javob yozing:

- 1. Kovada kaç çeşit arı vardır?*
- 2. Kraliçe arı ne yapar?*
- 3. İşçi arılar kovana neler getiriyor?*
- 4. Erkek arılar ne iş yapar?*
- 5. Niçin arılar insanları sokmak istemez?*

Mevalar

armut–nok

ayva–behi

çilek–qulupnay

erik–olxoʻri

kayısı –oʻrik

kiraz–gilos

mandalina–mandarin

meyve–meva

portakal – apelsin

vişne–olcha

ahududu – malina

badem –bodom

ceviz – yongʻoq

düt–tut

elma–olma

incir –anjir

muz–banan

nâr–anor

şeftali –shaftoli

üzüm–uzum

Sabzavotlar

biber–garmdori	marul – salat yaprog‘i
dolmalik biber–bulg‘or	maydanoz – kashnich
qalampiri	(ko‘k)
domates–pomidor	kavun–qovun
havuç–sabzi	karpuz–tarvuz
ıspanak–ismaloq	kabak–qovoq
lahana–karam	karnabahr –gulkaram
pancar–lavlagi	Don mahsulotlari
patates –kartoshka	bezelye –yashil no‘xat
patlıcan –baqlajon	buğday – bug‘doy
salatalik –bodring	fasulye– loviya
sebze–sabzavot	mercimek–yasmiq
soğan–piyoz	(chehevitsa)
şalgam –sholg‘om	mısır – jo‘xori
turp–turp	nohut – no‘xat
	pirinç – guruch

4-mashq. Quyida kelgan bo‘sh o‘rinlarga *o‘g‘retmeniniz/ kitap/ insan/ satranç/ bilgisayar/ telefon/ kapısı/ kardeşim/ elektrik/ köpek* so‘zlaridan mosini qo‘yib, gaplarni ko‘chiring.

1. Benden istediğin _____ masanın üstünde, alabilirsin.
2. _____ okulda okuyor. O benden iki yaş küçük.
3. _____, hayvanlar arasında en akıllı olanıdır.
4. Dayımın hediye ettiği _____ işimi epey kolaylaştırdı.
5. Merhaba çocuklar, _____ nerede?
6. Evimizin _____ sarı renk.
7. Akşama doğru _____ kesildi.
8. _____, insan zekâsını yükseltir.
9. _____, insanlar arasındaki iletişimi kolaylaştırdı.
10. _____ üzerine düşen görevi tam olarak yapmalı.

10-§.Otning lug‘aviy shakllari: otlarda son kategoriyasi. - Sayılarına Göre Adlar

Birlik otlari (Tekil Adlar): Faqat bir borliqning nomi bo‘lgan so‘zlar birlik otlari deyiladi: elma, kaşık, at, çiçek, kent, ev, çiçek, kuş, yol... kabi.

Ko‘plik otlari (Çoğul Adlar): Bir xil jinsdan bo‘lib, birdan ortiq mavjud bo‘lgan narsalarning nomi bo‘lgan so‘zlardir: okullar, ağaclar, kuşlar, evler, kalemler, defterler, kitaplar, masalar ... kabi.

Birlik otlariga –lar, -ler ko‘plik qo‘shimchasi qo‘shilib ko‘plik otlari yasaladi.

Ko‘plik qo‘shimchasi: -lar, -ler

Masalan: çocuklar, anneler, babalar, elmalar, kaşıklar, atlar, çiçekler.

Jamlovchi otlar (Topluluk Adları). Ba’zi otlar ko‘plik qo‘shimchasi olmasdan ko‘plikni ifodalaydi: ordu (armiya), bölük (bo‘linma), takım (jamoal, guruh, yig‘im), alay (diviziya), sürü (suruv), dizi (tizim, serial), gençlik (yoshlik, yoshlar) kabi. Bunday otlarga guruh otlari (topluluk adları) deyiladi. Turk tilida guruh otlariga ko‘plik qo‘shimchasi qo‘shilib, bir nechta guruh anglashilishi ham mumkin: ordular, bölükler, takımlar, sürüler kabi.

Yuqorida sanab o‘tilgan ot turlaridan faqat atoqli otlar ko‘plik qo‘shimchasi olmaydi. Ammo ba’zan bir shaxs yoki narsaning o‘xshashlarini anglatish uchun ularga ko‘plik qo‘shimchasi qo‘shilishi mumkin, ya’ni ko‘plik qo‘shimchasi mashhur shaxs yoki asar qahramonlarining nomlariga qo‘shilganda “ko‘plik – o‘xshashlik” ma’nosini ifodalaydi: Bugün Oğuzlar sizde misafir olacak (Bugun O‘g‘uz va uning yaqinlari siznikida mehmon bo‘lishadi), Alişir Nevai’ler, Ulubey’ler yaşamış bizim zeminde (Alisher Navoiylar, Ulug‘beklar yashagan bizning zaminda) vb.

-lar qo‘shimchasi turk tilida o‘zbek tilidagi singari hurmatni ifodalamaydi: Yarın amcamlara gideceğiz. (Ertaga amakingilarnikiga boramiz, ya’ni amakim va oilasi yashaydigan uyga boramiz, ma’nosini beradi.)

Payt bildiruvchi otlarga qo‘shilgan –lar qo‘shimchasi esa payt ravishini hosil qiladi: Akşamları az yemek yerim. (Kechqurunlari kam ovqat yeyman.)

Millat, elat nomlariga qo‘shilgan –lar qo‘shimchasi *xalqi* ma’nosini ifodalaydi: Özbekler çok konukseverdir. (O‘zbek xalqi juda mehmondo‘stdir.)

1-mashq. Nuqtalar o‘rniga mos ko‘plik qo‘shimchasini qo‘shing.

kitap.....
öğrenci.....
öğretmen.....
defter.....
sözlük.....
masa.....
futbolcu.....
dede.....
baba.....
kalem...

sanatçı.....
hemşire.....
mühendis.....
polis.....
çanta.....
doktor.....
bekar.....
kapı.....
pencere...
kapı....

2-mashq. *Bo'sh o'rinlarni –lar/-ler qo'shimchalaridan mosi bilan to'ldiring.*

1. Geceleyin mağaza_____ kapalı olur.
2. Odamda dağınık hâlde bulunan mektup____1 topluyordum.
3. Türkiye'deki bütün okul_____ın listesini aldım.
4. Bana yaptığın iyilik_____i hiçbir zaman unutmam.
5. Kuş_____ın üşüştüğü yere doğru ilerlediler.
6. Polis bütün tanık_____1 göz altına aldı.
7. Bütün sınav_____1 verdikten sonra köye, ninesinin yanına döndü.
8. Çocuk_____bir köşeye çekilmiş kitap okuyorlardı.
9. Saat 13:00'te öğrenci_____in hepsi okuldan dönmeye başladılar.
10. Elindeki bilezik_____in altın olduğunu iddia ediyordu.

3-mashq. *Bo'sh o'rinlarni –lar/-ler qo'shimchalaridan mosi bilan to'ldiring.*

İstanbul'da birçok cami..., güzel saray... , büyük köprü..., dar sokak... , geniş cadde... , eski üniversite ... , lise ... , tiyatro... , sinema..., büyük park..., lokanta..., kahve..., tarihî sur..., zengin kütüphane ... , iyi hastane ... , lüks otel ... , tarihî kule ... , çalışkan insan... vardır. İstanbul'da çok her zaman çok misafir..... ve turist..... vardır.

KIR GEZİSİ

Bugün komşularımızla birlikte Soğukpınar'a gittik. Burası şehrin dışında güzel bir mesire yeridir. Sabah erkenden yola çıktık. Fakat oraya

ulaşmamız yine de bir buçuk saat sürdü. Soğukpınar'da her taraf yemyeşil. Temmuz ayında bile derenin suyu buz gibiydi.

Uzun yolculuk sebebiyle erkenden acıktık. Babam ve komşumuz Ferit amca ateşi yaktılar. Yemeği pişirme işiyle onlar uğraştı. Annem ve Ferit amcanın karısı Zehra teyze sofrayı hazırladılar. Etleri onlar hazırladı. Ben de onlara yardım ettim.

Soğukpınar'da hepimiz çok eğlendik. Ama en çok ailenin küçükleri bu geziden memnun kaldı. Kardeşim Onur salıncakta sallandı. Zehra teyzenin oğulları İsmail ve Eren bu güzel yerde top oynadılar.

Savol va topshiriqlar

I. Matnni o'qing va o'zbek tiliga tarjima qiling.

II. Matndan kelishik qo'shimchalarini olgan otlarni ajratib yozing va kelishigini aniqlang.

III. Quyidagi savollarga matnga ko'ra javob yozing:

- 1. Ece'nin ailesi kır gezisi için nereye gidiyor?*
- 2. Geziye kaç kişi gidiyor?*
- 3. Erkekler ne yapıyor?*
- 4. Kadınlar ve çocuklar ne yapıyor?*

MİNİK TAVŞAN

Minik tavşan hastalanmıştı. Annesi onu kucakladı, ihtiyar tavşana götürdü. İhtiyar tavşan çok iyi doktordu. Minik tavşanın hastalığını hemen anladı.

–Şöyle bakalım minik, sen nasıl üşüttün?

Minik ateş içinde yanıyordu. Hem de öksürüyordu.

–Dün koşa koşa tepeye çıktım. Orada henüz erimemiş kar vardı. On-
dan yedim.

Doktor minik tavşana ilaç verdi ve:

–Sakın terli iken su içmek, kar yemek yok. Bu ilaçları da iç...

Minik tavşan ilaçları içti. İyi oldu. Bir daha da terli iken su içmedi. Kar suyuna hiç yanaşmadı.

KÜÇÜK ÖRDEK

Küçük ördek suda yüzyordu. Arada bir başını suya daldırıp bulduğu yiyecekleri afiyetle yiyiyordu.

Anne ördek yavrusunun kıyıdan uzaklaştığını görünce seslendi:

–Vak vak vak. Küçük ördek, kıyıdan çok uzaklaşma. Ayakların yorulur, pek iyi yüzemezsin.

Küçük ördek:

–Vak vak vak. Benim şeker anneciğim. Çok uzaklara gitmem. Seni hiç üzmem, dedi.

Anne ördek ona sevgiyle baktı.

Savol va topshiriqlar

I. Hayvonlar haqidagi ertaklarni o‘qing va o‘zbek tiliga tarjima qiling.

II. Matnlardan tushum kelishidagi otlarni toping.

III. Ertaklarni gapirib bering.

11-§.Otning aloqa-munosabat shakllari: egalik va kelishik kategoriyasi. - İyelik Ekleri, Ad Durum Ekleri

Egalik qo‘shimchalari biror narsa-buyumning kimga yoki nimaga qarashlilikini bildiradi. Egalik qo‘shimchalari quyidagilardir:

Unlidan keyin

Ben : -m

Sen: -n

O : -sı, -si, -su, -sü

Biz : -mız, -miz, -muz, -müz

Siz: -nız, -niz, -nuz, -nüz

Onlar: -ları, -leri

Undoshdan keyin

Ben : -ım, -im, -um, -üm

Sen: -ın, -in, -un, ün

O : -ı, -i, -u, -ü

Biz : -ımız, -imiz, -umuz, -ümüz

Siz: -ınız, -iniz, -unuz, -ünüz

Onlar: -ları,-leri

Benim	anne-m	ev-im	kalb-im	palto-m
Senin	anne-n	ev-in	kalb-in	palto-n
Onun	anne-si	ev-i	kalb-i	palto-su

Bizim	anne-miz	ev-imiz	kalb-imiz	palto-muz
Sizin	anne-niz	ev-iniz	kalb-iniz	palto-nuz
Onların	anne-leri	ev-leri	kalp-leri	palto-ları

Misollar:

Benim okulum evimize çok yakın.

Sizin arabanız çok güzel.

Annemin adı Nefise.

Bizim öğretmenimiz dört yabancı dili biliyor.

Onun babası avukat.

Onların okuluna gittik.

Sizin yardımınıza ihtiyacımız var.

Kitabımı size bırakabilir miyim?

1-mashq. *Quyidagi so‘zlarga egalik qo‘shimchalarini qo‘shing. Yuqoridagi jadvaldan foydalaning.*

Mendil, göz, havlu, bilgisayar, dondurma, düğün, köpek, dolap, kedi, armut.

!Egalik qo‘shimchasi ko‘plik qo‘shimchasidan so‘ng keladi.

Çocuk-lar-ım mutludur.

Kedi-ler-in uyuyor.

Çanta-lar-ımız mavidir.

Öğrenci-ler-imiz çalışkandır.

Bu kitap-lar-ım-ı sana vermek istiyorum.

Kardeşim evcil hayvan-lar-ı-nı çok sever.

Kelishik qo‘shimchalari – Ad Durum Ekleri

Turk tilida oltita kelishik mavjud²:

Yalın Durum -

² Atamuradov Sh. Turk tili.I.- Toshkent, 2011

İlgi Durumu	-ın, -in, -un, -ün/ -nın, -nin, -nun, -nün
Belirtme Durumu	-(y)ı, -i, -u, -ü
Yönelme Durumu	-(y) a, -e
Bulunma Durumu	-da, -de/ -ta, -te
Ayrılma Durumu	-dan, -den/ -tan, -ten

2-mashq. *Quyida kelgan bo‘sh o‘rinlarga o‘gretmeniniz/ kitap/ insan/ satranç/ bilgisayar/ telefon/ kapısı/ kardeşim/ elektrik/ köpek so‘zlaridan mosini qo‘yib, gaplarni ko‘chiring.*

1. Benden istediğin _____ masanın üstünde, alabilirsin.
2. _____ okulda okuyor. O benden iki yaş küçük.
3. _____, hayvanlar arasında en akıllı olanıdır.
4. Dayımın hediye ettiği _____ işimi epey kolaylaştırdı.
5. Merhaba çocuklar, _____ nerede?
6. Evimizin _____ sarı renk.
7. Akşama doğru _____ kesildi.
8. _____, insan zekâsını yükseltir.
9. _____, insanlar arasındaki iletişimi kolaylaştırdı.
10. _____ üzerine düşen görevi tam olarak yapmalı.

Qaratqich kelishigi qo‘shimchasi undosh harf bilan tugagan so‘zlarga –ın, -in, -un, -ün shaklida, unli harf bilan tugagan so‘zlarga esa –nın, -nin, -nun, -nün shaklida qo‘shiladi. Qaratqich kelishigidagi so‘z “Kimin? Neyin? Nerenin?” so‘roqlariga javob bo‘ladi.

ev-in	çanta-nın
okul-un	bahçe-nin
sınıf-ın	tiyatro-nun
süt-ün	ütü-nün

Ben-im	→	Benim babam okulda o‘gretmenlik yapıyor.
Sen-in	→	Senin kardeşinin adı neydi?
O-nun	→	Onun arabasının rengi ne?
Biz-im	→	Bizim evde kalabilirsin.
Siz-in	→	Sizin yurtta kaç o‘grenci kalıyor?
Onlar-ın	→	Onların yanında iki sene çalıştım.

Misollar:

Sınıfın penceresi açık.

Evin balkonu var.
Sinemanın önünde bekliyorum.
Masanın üstünde kitaplar var.
Sibel'in saçları çok uzundur.

3-mashq. *Quyidagi so'zlarga qaratqich kelishigi qo'shimchasini qo'shing.*

soru.....	duvar.....
saat.....	koltuk.....
ağaç.....	gözlük.....
kapı.....	askı

Türk tilida qaratqich kelishigi kelishik sifatida mavjud bo'lmay, balki uning qo'shimchasi moslashuv yo'li bilan bog'langan qaratqichli otli birikma hosil qiliuvchi qo'shimcha (Ad Tamalama Eki) sifatida tasnif etiladi.

4-mashq. *Quyidagi bo'sh o'rinlarga qaratqich kelishigi qo'shimchasini yozib, gaplarni ko'chiring.*

Kitaplarım dolap.....içinde.
Postane.....önünde bekliyorum.
Çocuk.....parası yok.
Ali.....zamanı var.
Bu şehir.....caddeleri çok geniş.
Bir dakika..... altmışta biri saniyedir.
Helikopter..... pilotu uçuşa hazır.
Bavulu karyola..... altına koydular.
Bu kim..... defteri.
Dolap..... arkasında bir şey yok.

5-mashq. *Quyidagi so'zlarga qaratqich kelishigi qo'shimchasini qo'shing.*

soru.....
saat.....
ağaç.....
kapı.....
duvar.....
koltuk.....

gözlük.....
otobüs.....

Tushum kelishigi qo'shimchasi –ı, -i, -u, -ü sanaladi. Unli bilan tugagan so'zlardan so'ng qo'shilganda y undoshi orttiriladi. Tushum kelishigidagi so'z "Kimi? Neyi? Nereyi?" so'roqlariga javob bo'ladi.

sınıf-ı	hastane-y-i
kalem-i	sinema-y-ı
okul-u	banyo-y-u
otobüs-ü	köprü-y-ü

Ben-i →	Şahiste doğum gününe beni de davet etti.
Sen-i →	Buyur, seni dinliyorum.
O-n-u →	Onu tanımıyorum.
Biz-i →	Bizi unutmayın.
Siz-i →	Sizi kapının önünde bekliyorum.
Onlar-ı →	Onları hiçbir zaman unutmam.

6-mashq. *Quyidagi so'zlarga tushum kelishigi qo'shimchasini qo'shing.*

dosya...	çiçek...
yol...	saat...
resim...	şeker...
deniz...	yurt...
şarkı...	pencere...

7-mashq. *Quyidagi bo'sh o'rinlarga mos tushum kelishigi qo'shimchasini yozib, gaplarni ko'chiring.*

Kadın çantasını otobüste unuttu.
Tuzluk..... verir misin?
Ülkem..... çok özledim.
Nermin uyku..... çok sever.
Ali sabah otobüs..... kaçırdı.
Soru..... herkes anladı mı?
Ben hayvanlar..... severim.
Akşam ben..... ara.
Çamaşırlarım..... dün yıkadım.

Kardeşim vazo..... kırdı.

Masayı-masanı, çantayı-çantani, arabayı-arabanı, elbiseyi-elbiseni kabi soʻzlar bir xil maʼnoni anglatmaydi. Birinchi soʻzlarda tushum kelishigi qoʻshimchasidan (-ı, -i, -u, -ü) oldin y harfi orttirilgan. Ikkinchi soʻzlarda esa, n tovushi orttirilmagan, balki u ikkinchi shaxsga oid egalik qoʻshimchasi sanaladi:

masayı – stolni → masanı – stolingni
çantayı – sumkani → çantanı – sumkangni
arabayı – mashinani → arabanı – mashinangni
elbiseyi – kiyimni → elbiseni - kiyimingni

Joʻnalish kelishigi qoʻshimchasi –a, -e sanaladi. Unli bilan tugagan soʻzlardan soʻng qoʻshilganda y undoshi orttiriladi. Joʻnalish kelishigidagi soʻz “Kime? Neye? Nereye?” soʻroqlariga javob boʻladi.

duvar-a	çanta-y-a
deniz-e	şemsiye-y-e
muz-a	elma-y-a
değirmen-e	bahçe-y-e

Ban-a (ben-e → bana) →	Şu defteri bana ver.
San-a (sen-e → sana) →	Sana hiçbir zaman yalan söylemedim.
O-n-a →	Benim geldiğimi ona söyleme.
Biz-e →	Annem bize telefon etti.
Siz-e →	Size sadece şu kitabı verebilirim.
Onlar-a →	Onlara de ki, biz hiçbir zaman kaybetmeyiz.

8-mashq. *Quyidagi soʻzlarga joʻnalish kelishigi qoʻshimchasini qoʻshing.*

kitap.....	dolap....
defter....	bebek....
askı....	oda....
yatak....	televizyon....
yemek....	ağaç....
çocuk....	renk....

9-mashq. *Quyidagi bo'sh o'rinlarga mos jo'nalish kelishigi qo'shimchasini yozib, gaplarni ko'chiring.*

Ali Bey bu akşam Adana..... gidiyor.
Dağçılar Ağrı Dağı..... tırmanıyor.
Çimler..... basmayınız.
Dün sen..... çok kızdım.
Otobüste sakatlar..... ve yaşlılar..... yer veriniz.
Halı..... çay döktüm.
Maç..... yetiştik.
Ayağım..... diken battı.
Ben..... yardım eder misin?
Ben arkadaşlarım..... çok güvenirim.

Öğrenciye-öğrencine, gazeteye-gazetene, pencereye-pencerene, aynaya-aynana kabi so'zlar bir xil ma'noni anglatmaydi. Birinchi so'zlarda jo'nalish kelishigi qo'shimchasidan (–a, -e,) oldin y harfi orttirilgan. Ikkinchi so'zlarda esa n tovushi orttirilmagan, balki u ikkinchi shaxsga oid egalik qo'shimchasi sanaladi:

öğrenciye –o‘quvchiga	öğrencine – o‘quvchingga
gazeteye –gazetaga	gazetene –gazetangga
pencereye – derazaga	pencerene – derazangga
aynaya – ko‘zguga	aynana – ko‘zgungga

10-mashq. *Quyidagi gaplarni namunadagi singari yozing.*

Arabaya bindim.	→	Arabana bindim.
Bankaya gidiyorum.	→	_____.
Pencereye perdeleri as.	→	_____.
Büroya git ve kimliğini al.	→	_____.
Bu dosyayı çantaya koy.	→	_____.
Bir saat önce, fakülteye gitti.	→	_____.
Şunları komşuya ver.	→	_____.
Kahveye şeker at.	→	_____.
Şu çiçekleri vazoya koy.	→	_____.
Belgeleri odaya bıraktım.	→	_____.
Sıraya bak.	→	_____.

Uchinchi shaxs egalik qo'shimchalaridan (-1, -i, -u, -ü; -s1, -si, -su, -sü; -lari, -leri) so'ng kelishik qo'shimchasi qo'shilganda n undoshi orttiriladi.

onun evi-n-de
onlari-n-dan

onun defteri-n-e
onlari-n-e

11-mashq. *Nuqtalar o'rniga jo'nalish kelishigi qo'shimchasini qo'shing.*

İnsan kendi arkadaşları..... iyi davranmalıdır.
Ben öğretmen soruları..... cevap vermek istedim.
Anne çocuğunu bağı..... bastı.
Şu kalemi Ali'nin kardeşi..... ver.
Okulun çıkışı..... gel.
Onun sesi..... hayranım.
Kaza insanın yaşı..... bakmıyor.
Bugün arkadaşlarla Sultan Ahmet Camisi..... gidiyoruz.
Hiç Amir Timur Parkı..... gittin mi?
Özbekistan Otel..... ne zaman gideceğiz?

12-mashq. *Quyidagi bo'sh o'rinlarni to'ldiring. Qavs ichidagi so'zlardan foydalanib, savollarga javob bering.*

1. Her sabah nereye gidiyorsun?
Her sabah okula gidiyorum. (okul)
2. Şimdi nere_____ gidiyorsun?
_____. (kantin)
3. Ali nere_____ gitti?
_____. (kütüphane)
4. Baban sabahları nere_____ gider?
_____. (iş)
5. Dün akşam nere_____ gittiniz?
_____. (park)
6. Hafta sonu nere_____ gittin?
_____. (sinema)
7. Dün annen ile nere_____ gittin?
_____. (market)
8. Dersten sonra nere_____ gideceğiz?
_____. (ev)

9. Dün akşam nere _____ gittiniz?

_____. (konser)

10. Öğretmen nere _____ gitti?

_____. (sınıf)

O‘rin-payt kelishigi qo‘shimchasi –da, -de/ -ta, -te hisoblanadi. f, s, t, k, ç, ş, h, p jarangsiz undoshlari bilan tugagan so‘zlardan so‘ng qo‘shiladigan –da, -de qo‘shimchasi -ta, -te jarangsiz juftiga o‘zgaradi. O‘rin-payt kelishigidagi so‘z “Kimde? Nede? Nerede?” so‘roqlariga javob bo‘ladi.

fil-de

sınıf-ta

dosya-da

ağaç-ta

kasa-da

sepet-te

pencere-de

çiçek-te

Başka yere gitmem, sizde
kalmak istiyorum.

Kaç gündür onlarda kalıyorsun.

13-mashq. *Quyidagi so‘zlarga o‘rin-payt kelishigi qo‘shimchasini qo‘shing.*

maç....

gül....

sinema....

cadde....

dolap....

sokak.....

şemsiye....

tahta....

horoz....

kalem....

lise.....

kitap....

14-mashq. *Quyidagi bo‘sh o‘rinlarga mos o‘rin-payt kelishigi qo‘shimchasini yozib, gaplarni ko‘chiring.*

O, yurt..... kalıyor.

Karşı masa..... oturuyorlar.

İnsanlar caddeler..... yürüyor.

Aslı havuz..... yüzer.

Ben Taşkent..... büyüdüm.

Biz Özbekistan..... yaşıyoruz.

Cebim..... para yok.

Bahar..... çiçekler çok güzeldir.

Annem saat iki..... geliyor.

Ahmet ev..... yalnız kalıyor.

15-mashq. Quyidagi bo'sh o'rinlarni to'ldiring. Qavs ichidagi so'zlardan foydalanib, savollarga javob bering.

1. Ahmet nerede oturuyor? Ahmet Taşkent'te oturuyor. (Taşkent)
2. Senin evin nere_____?
_____. (Yunusabat)
3. Öğretmen nere_____ oturuyor?
_____. (Almzar)
4. Senin okulun nere_____?
_____. (Mirabat)
5. Semerkant nere_____?
_____. (Özbekistan)
6. Senin ailen nere_____?
_____. (Buhara)
7. Benim kitabım nere_____?
_____. (ev)
8. Ayşe'nin babası nere_____ çalışıyor?
_____. (banka)
9. Nere_____ yemek yedin?
_____. (lokanta)
10. Senin araban nere_____?
_____. (garaj)

Chiqish kelishigi qo'shimchasi –dan, -den/ -tan, -ten hisoblanadi. f, s, t, k, ç, ş, h, p jarangsiz undoshlari bilan tugagan so'zlardan so'ng qo'shiladigan –dan, -den qo'shimchasi -tan, -ten jarangsiz juftiga o'zgaradi. Chiqish kelishigidagi so'z "Kimden? Neden? Nereden?" so'roqlariga javob bo'ladi.

araba-dan

uçak-tan

yol-dan

kitap-tan

öğretmen-den

otobüs-ten

deniz-den

soğuk-tan

Ben-den → Benden aldığın kitabı geri istiyorum.

Sen-den → Senden başka kimseye güvenmiyorum.

O-n-dan → Ondan önce ben gelmiştim.

Biz-den → Bizden sonra gelecek nesiller mutlu olsun.

Siz-den → Sizden daha ne istiyormuş?

Onlar-dan → Onlardan gelen hiçbir şeyi kabul edemeyiz.

16-mashq. *Quyidagi so‘zlarga chiqish kelishigi qo‘shimchasini qo‘shing.*

okul....

muz....

iş.....

değirmen....

bahçe.....

orman.....

taş....

çocuk.....

inek.....

park....

17-mashq. *Quyidagi bo‘sh o‘rinlarga mos chiqish kelishigi qo‘shimchasini yozib, gaplarni ko‘chiring.*

İstanbul..... Ankara’ya trenle geldik.

Bahçe..... bir demet çiçek topladım.

Çalışmak..... gözleri ağrıyor.

Akdeniz, Karadeniz..... daha büyüktür.

Dedemler..... eve, saat sekizde döndük.

Elif, ben..... hikâye kitabı istedi.

Polisler adam..... şüphelendiler.

Yaşlı kadın pencere..... bakıyor.

Kardeşim herkes..... utanır.

Çocuk köpek..... çok korkuyor.

18-mashq. *Quyidagi bo‘sh o‘rinlarni to‘ldiring. Qavs ichidagi so‘zlardan foydalanib, savollarga javob bering.*

1. Sen nereden geliyorsun?

Ben evden geliyorum.

2. Bu kitabı nere_____ aldın?

_____. (kitapçı)

3. Serdar nere_____ geldi?

_____. (Türkiye)

4. Öğretmen nere_____ çıktı?

_____. (sınıf)

5. Ekmeği nere_____ aldın?

_____. (bakkal)

6. Çayı nere_____ aldın?

_____. (kantin)

7. Bu saati nere_____ getirdin?

_____. (İsviçre)

8. Elbiseni nere _____ aldın?
 _____. (pazar)
9. Anahtarları nere _____ aldın?
 _____. (çekmece)
10. Nere _____ geliyorsun?
 _____. (mağaza)

19-mashq. Nuqtalar o'rniga egalik qo'shimchalaridan mosini qo'shib, gaplarni ko'chiring.

1. Benim okul..... çok güzel.
2. Sizin bahçe..... çok büyük.
3. Onun bilgisayar..... çok hızlı.
4. Onun hiç eşya..... yok.
5. Bizim çevre..... çok geniş, çok kişiyi tanıyoruz.
6. Onların ad..... ne?
7. Senin kardeş..... nerede çalışıyor?
8. Benim kitap..... masanın üstünde.
9. Sizin yatak..... hiç güzel değil.
10. Bu senin ağaç..... mı?
11. Özbekistan'ın başkent..... Taşkent'tir.
12. Türkiye'nin başkent..... Ankara'dır.
13. Odanın anahtar.... yok mu?
14. Benim iki kardeş..... var.
15. Senin anne..... beni tanıyor mu?
16. Bizim kimlik kartı..... kayboldu.
17. Sizin yurt.....buraya uzak mı?
18. Bu babanın araba..... mı?
19. Benim bardak..... boş.
20. Senin gözlük..... numaralı mı?

20-mashq. Bo'sh o'rinlarni to'ldirib, savollarga javob yozing.

1. Onun araba..... ne renk ?

2. Senin ev..... büyük mü ?

3. Bu benim hediye.....mi ?

4. Onların okul..... uzak mı ?

5. Öğretmenin çanta..... güzel mi ?
.....
6. Benim kitap..... nerede ?
.....
7. Sizin saat..... doğru mu ?
.....
8. Sizin baba..... adı ne?
.....
- 9.Sizin baş..... ağrıyor mu ?
.....
10. Senin baş..... ağrıyor mu ?
.....
- 11.Bizim hiç şans..... yok mu ?
.....
12. Onun araba..... var mı ?
.....

21-mashq . *Bo 'sh o 'rinlarni to 'ldiring.*

1. Ayşe..... abla..... Hukuk Fakültesinde okuyor.
2. Ayşe..... ağabey..... Tıp Fakültesinde okuyor.
3. Ben..... kardeş..... Ankara..... gidiyor.
4. O..... sınıf..... 20 öğrenci var.
5. Muhammet'..... yan..... Emre oturuyor.
6. Ben..... kedi..... ad..... Boncuk'tur.
7. Biz..... ev..... 5 oda var.
8. Ben..... anne..... ad..... Mevlüde'dir.
9. İsmail, Oral..... araba..... biniyor.
10. Türkiye'..... başkent..... Ankara'dır.
11. Ben..... arkadaş..... İstanbul Üniversite..... okuyor.
- 12.Araba..... depo..... dolu.

22-mashq. *Bo 'sh o 'rinlarni to 'ldiring.*

1. Arkadaş..... ev..... büyük bir köpek var.
2. Okul.....bahçe.....çocuklar oynuyorlar.
3. Araba.....kapı..... açık.
4. Postane..... yan.....karakol var.
5. Mehmet'.....cüzdan.....çok para var.
6. Öğrenciler.....kitaplar.....ve defterler..... yok.

7. Öğrenciler..... elbiseler..... çok kirli.
8. Çanta.....için.....neler var ?
9. Film.....son.....genç adam ölüyor.
10. Araba.....lastik..... patladı.
11. Ahmet.....gözler.....renk..... mavi.
- 12.Ali.....kızkardeş..... hasta.
13. Öğretmen.....baş.....ağrıyor.
- 14.Şoför.....ehliyet.....yok.
- 15.Müdür.....masa.....çiçek yok.

12-§.Otlarning tuzilish turlari. Ot yasovchi qo'shimchalar-Yapılarına Göre Adlar (Basit, Türemiş, Birleşik). Ad Türeten Ekler

Otlar tuzilishiga ko'ra tub, yasama va qo'shma otlar sifatida uchga bo'linadi:

1.Tub otlar (Basit Adlar)

Tub otlar yasovchi qo'shimchasi olmagan, boshqa bir so'z bilan birlashmagan o'zak holdagi otlardir: masa, sandelye, kitap, pencere, ev, hava, su kabi.

2.Yasama otlar (Türemiş Adlar)

Turk tilida otlarning salmoqli qismi so'z yasovchi qo'shimchalar vositasida yuzaga kelgan. Bunday so'zlar otlarga so'z yasovchi qo'shimchalar qo'shilishi (addan yapılan adlar) va fe'llarga so'z yasovchi qo'shimchalar qo'shilishi (fiilden yapılan adlar) natijasida yuzaga kelgan. So'z yasovchi qo'shimchalar turk tilshunosligida **yapım ekleri** deyiladi.

Otdan ot yasalishi:

–**ak (-ek)**. O'xshatish ma'nosini ifodalovchi bu qo'shimchani ham hozirgi zamon turk tilida bir nechta so'zdagina uchratish mumkin: *top-ak*, *sol-ak*, *baş-ak*, *ben-ek*, *dur-ak* kabi.

–**ay (-ey)**. Bu qo'shimchani turk tilidagi *gün-ey*, *kuz-ey*, shuningdek, keyinchalik yasalgan *bir-ey* va fe'ldan yasalgan *dik-ey*, *yat-ay*, *düş-ey* so'zlarida uchratish mumkin.

–**ca (-ce, -ça, -çe)**. Bu qo'shimcha, aslida, shakl yasovchidir (*insan-ca*, *yavaş-ça*), ammo keyinchalik u o'z vazifasini o'zgartirib, so'z yasovchi qo'shimchaga aylangan. U so'z yasovchi qo'shimcha sifatida turk tilida til nomlarini yasagan: *Alman-ca*, *İngiliz-ce*, *Arap-ça*, *Fransız-ca*, *Özbek-çe*, *Türk-çe*, *Fars-ça* kabi. Ba'zan bu

qo‘shimcha qoliplashgan holda alohida otlar yasagan: *ala-ca*, *kara-ca*, *ak-ça*, *ak-çe* kabi. Bunday qoliplashgan shakl ko‘pincha Turkiyadagi joy nomlarida kuzatiladi: *Sütlü-ce*, *Kanlı-ca*, *Çekme-ce*, *Tuzlu-ca*, *Çamlı-ca*, *Yarım-ca*, *Derin-ce*, *Yeni-ce*kabi.

-cı (-ci, -cu, -cü, -çı, -çi, -çu, çü) qo‘shimchasi turk tilidagi eng samarador otdan ot yasovchi qo‘shimchalardan biri bo‘lib, uning asosiy vazifasi, otga qo‘shilib, kasb-hunar, mashg‘ulot va ish bajaruvchi shaxs otlari yasashdir: *av-cı*, *eski-ci*, *bek-çi*, *araba-cı*, *söz-cü*, *koltuk-çu*, *aş-çı*, *çöp-çü*, *oyun-cu*, *üfürük-çü*, *simit-çi*, *süt-çü* kabi.

Ushbu qo‘shimcha yordamida yasalgan kasb-hunar, mashg‘ulot nomlarini bildiruvchi otlarning oxiriga mavhum ot yasovchi **-lık, -lik, -luk, -lük** qo‘shimchasi qo‘shilishi natijasida yangi otlar yasaladi: *av-cı-lık*, *kitap-çı-lık*, *teneke-ci-lik*, *bek-çi-lik*, *pul-cu-luk*, *yoğurt-çu-luk*, *göz-cü-lük*, *süt-çü-lük* kabi.

-cı qo‘shimchasi yordamida predmet yoki narsa bilan bog‘liq shaxsni ko‘rsatuvchi otlar ham yasaladi: *yol-cu*, *göz-cü*, *düniür-cü*, *kira-cı*, *dava-cı*, *konusma-cı*, *yaban-cı* kabi.

-cı qo‘shimchasi ot va ba‘zi sifatlarga qo‘shilib, shaxsning bir narsaga odatlanib qolganini bildiruvchi odat otlari yasaydi: *yalan-cı*, *şaka-cı*, *kavga-cı*, *dedikodu-cu*, *inat-çı*, *dalga-cı*, *doğru-cu*, *uyku-cukabi*.

-cı qo‘shimchasi bir tushuncha, fikr, ishonch-e‘tiqod tarafdorini bildiruvchi otlar yasaydi: *akıl-cı*, *ülkü-cü*, *milliyet-çi*, *ileri-ci*, *halk-çı*, *Atatürk-çü*kabi.

-daş (-taş). Bu qo‘shimcha ham juda samarador bo‘lib, uning asosiy vazifasi birgalik, sheriklik, oidlik va bog‘liqlikni ifoda etishdir. Bu qo‘shimchaning hozirgi paytda faqat qalin shakli saklanib qolgan. Faqat ma‘lum so‘zlarda, cheklangan sohalarida ishlatiladi: *ırk-taş*, *din-daş*, *sır-daş*, *arka-daş*, *soy-daş*, *meslek-taş*, *karın-daş*, *yol-daş*, *yurt-taş*, *vatan-daş*, *sağ-daş*, *sınır-daş*, *ad-daş*(qisqargan shakli *adaş*) kabi.

Bu qo‘shimchaning ingichka shakli ba‘zi otlardagina kuzatiladi: *kardeş*, *beydeş*, *gündeş* kabi.

-lık, -lik, -luk, -lük. Bu qo‘shimcha turk tilida qadimdan keng qo‘llanib kelinadi va uning asosiy vazifasi joy, predmet, narsa, mehnat quroli, mavhum otlar va sifatlar yasashdir:

bu qo‘shimcha vositasida joy nomlari yasalgan va ular predmetning makonini yoki ular juda ko‘p uchraydigan joyni ifodalaydi: *taş-lık*,

zeytin-lik, ağaç-lik, ot-luk, orman-lik, odun-luk, çimen-lik, ekin-lik, gül-lük, boş-luk, çukur-luk, kömür-lük, meyve-lik, çöp-lük va hok.

–**tı, -ti, -tu, -tü**. Bu qo‘shimcha tabiat hodisalariga taqlid so‘zlarda uchraydi. Bu guruhdagi so‘zlarning soni hozirgi zamon turk tilida talaygina: *parıl-tı, zangır-tı, şangır-tı, gürül-tü, cıvıl-tı, kütür-tü, şırıl-tı, gümbür-tü, ışıl-tı, patır-tı, fokur-tukabi*.

Fe’ldan ot yasalishi:

–**a (-e)**. Ushbu fe’ldan ot yasovchi qo‘shimchani hozirgi zamon turk tilida faqat sanoqli so‘zdagina kuzatish mumkin: *yar-a, sap-a, öt-e, oy-a* kabi.

–**ak (-ek)**. Ko‘p ishlatiladigan bu qo‘shimcha fe’l ta’sirida qolgan turli predmet nomlarini yasaydi: *dön-ek, kaç-ak, dur-ak, sanc-ak, yed-ek, tapın-ak, dayan-ak, kork-ak, kon-ak, barın-ak, sür-ek, at-ak, yat-ak, bıç-ak, okun-akkabi*.

–**amak (-emek)**. Bu qo‘shimcha vositasida turk tilida fe’ldan bor-yo‘g‘i uchta so‘z yasagan: *kaç-amak, tut-amak, bas-amak*.

–**anak (-enek)**. Bu yasovchi qo‘shimchani ham faqat eskirgan *sağ-anak, boğ-anak, gör-enek, gel-enek, değ-enek (değnek), yağ-anak, tak-anak* so‘zlarida kuzatish mumkin.

–**ç**. Bu qo‘shimcha vositasida ham turk tilida fe’ldan ot va sifatlar yasalgan. U faqat **-n** bilan tugagan fe’l negizlariga qo‘shilib ot yasaydi: *kıskan-ç, korkun-ç, inan-ç, iğren-ç, gülün-ç, sevin-ç, utan-ç, güven-ç, ödüün-ç, kıvan-ç, kakın-ç, kazan-ç, ilen-ç* kabi. Birgina *tıka-ç* so‘zi bu yerda istisnoni tashkil etadi.

–**ga (-ge)**. Hozirgi turk tilida bu qo‘shimcha bilan yasalgan otlar kam uchraydi: *bil-ge, dal-ga, yon-ga, böl-ge, süpür-ge, kavur-ga* kabi.

–**gaç (-geç, -kaç, -keç)**. Bu qo‘shimcha yuqorida keltirilgan **-gıç (-giç, -guç, -güç)** qo‘shimchasining sinonimi bo‘lib, turk tilida bir nechta so‘zdagina uchraydi: *yüz-geç, süz-geç, kıs-kaç, utan-gaç* kabi.

–**gı (-gi, -gu, -gü, -kı, -ki, -ku, -kü)**. Bu qo‘shimcha vositasida ham turk tilida azaldan, asosan, bir bo‘g‘inli fe’llardan otlar yasalgan: *say-gı, il-gi, duy-gu, bıç-kı, sar-gı, bil-gi, bur-gu, bas-kı, çal-gı, sev-gi, sor-gu, at-kı, ser-gi, ver-gi, gör-gü, iç-ki, çiz-gi, uy-ku (uyu-ku), kes-ki* va hok.

–**gın (-gin, -gun, -gün, -kın, -kin, -kun, -kün)**. Tilda faol qo‘llanilayotgan bu qo‘shimcha ham, asosan, bir bo‘g‘inli fe’llarga qo‘shilib, otlar va sifatlar yasaydi va kuchaytirish, orttirish, mubolag‘a

ma'nosini ifodalaydi: *bas-kın, çap-kın, bil-gin, sür-gün, yetiş-kin, tut-kun* kabi.

–**gıç (-giç, -guç, -güç)**. Bu qo'shimcha yordamida yasalgan otlar turk tilida kamchilikni tashkil etadi. Kuchaytirishni ifodalovchi bu qo'shimchani *dal-gıç, bil-giç, başlan-gıç* so'zlarida uchratish mumkin.

–**ı (-i, -u, -ü)**. Hozirgi zamon turk tilida fe'ldan ot va ba'zan otlashgan sifatlar yasovchi faol qo'shimchaga aylangan, nisbatan yangi qo'shimchadir. Uning eski turkchadagi shakli farqli bo'lgan. Misollar: *yaz-ı, çat-ı, tart-ı, çek-i, sık-ı, yat-ı, say-ı, kork-u, yap-ı, bat-ı, yak-ı, doğ-u, ayr-ı (ayır-ı), şaş-ı, diz-i, öl-ü, koş-u, kok-u, ört-ü, ölç-ü, aşır-ı, dikil-i, ekil-i, takıl-ı, gömül-ü, bükül-ü, asıl-ı, seril-i* kabi.

–**ıcı (-ici, -ucu, -ücü)**. Bu qo'shimcha fe'ldan ot, kasb-hunar nomlari, ba'zan esa sifatlar yasaydi: *al-ıcı, oyala-y-ıcı, gör-ücü, yap-ıcı, ver-ici, kur-ucu, yüz-ücü, sat-ıcı, besle-y-ici, oku-y-ucu, dondur-ucu, kal-ıcı, dinle-y-ici, uç-ucu, düşündür-ücü* kabi.

–**k (ka), -k (ke)**. Fe'ldan ot yasovchi eng faol qo'shimcha bo'lib, harakatdan yuzaga kelgan yoki harakatni bajargan turli predmet nomlarini yasaydi: *del-i-k, tükür-ü-k, düş-ü-k, saç-ı-k, yan-ı-k, buruş-u-k, çatla-k, bulaş-ı-k, üfür-ü-k, ele-k, dile-k, döse-k* kabi.

–**m (-im)**. Bu qo'shimcha fe'lga aloqador turli predmetlarning nomini yasaydi: *al-ı-m, geç-i-m, kuşa-m, ver-i-m, giy-i-m, tak-ı-m, sat-ı-m, biç-i-m, öl-ü-m, uçur-u-m, doğ-u-m, yud-u-m (yut-u-m)* kabi.

3. Qo'shma otlar (Birleşik Adlar)

Birdan ortiq so'zning qo'shilishidan tashkil topgan so'zlarga **qo'shma otlar** deyiladi. Qo'shma otlarning yasalishida uch unsur kuzatiladi.

–ma'no farqlashishi bilan qo'shma otlarni tashkil etgan so'zlar asl ma'nolarini butkul yoki qisman yo'qotib, faqat bir tushunchani bildiradi. Qo'shma ot tuzilishida birinchi ot, ikkinchi ot yoki har ikki ot ham birdan asl ma'nosini yo'qotishi mumkin:

sivri + sinek - sivrisinek

kuş + burnu - kuşburnu

hanım+ eli - hanımeli

aslan + ağzı - aslanagzı;

–tovush yoki bo'g'in yo'qotish bilan:

cuma + ertesi -cumartesi

pazar + ertesi - pazartesi

sütlü + aş –sütlaç

güllü + aç – güllaç;

–fe’ldan yasalgan soʻzlarning, birlashgan soʻzlari bilan birga koʻrinish jihatidan oʻzgarishga uchragan ot yoki sifatdan iborat boʻlishi bilan:

gece + konu - gecekonu

biçmek + döver - biçerdöver

uyur + gezer - uyurgezer

miras + yedi – mirasyedi

-ci shaxs oti yasovchi qoʻshimchasi

-ci shaxs oti yasovchi qoʻshimchasi turk tilida, koʻpincha, kasb-hunar, ijtimoiy guruh nomlarini hosil qiladi: postacı (pochtachi), pastacı (qandolatchi), öğrenci (oʻquvchi).

-ci yasovchi qoʻshimchasi inson xulq-atvor, xarakteriga xos soʻzlarni ham hosil qiladi : yalancı (yoʻlgʻonchi), inatçı (qaysar). Bu holda –ci sifat yasovchi qoʻshimcha vazifasida keladi.

Unli va jarangli undoshdan soʻng:

Oxirgi i unli	Qoʻshimch a
a, ı	-cı
e, i	-ci
o, u	-cu
ö, ü	-cü

Jarangsiz undosh (f, s, t, k, ç, ş, h,p)dan soʻng:

Oxirgi unli	Qoʻshim cha
a, ı	-çı
e, i	-çi
o, u	-çu
ö, ü	-çü

Pasta	→	pasta-cı	→	pastacı
gazete	→	gazete-ci	→	gazeteci
futbol	→	futbol-cu	→	futbolcu
gürültü	→	gürültü-cü	→	gürültücü
barış	→	barış-çı	→	barışçı
simit	→	simit-çi	→	simitçi
gözlük	→	gözlük-çü	→	gözlükçü
ok	→	ok-çu	→	okçu

1-mashq. *Quyidagi bo'sh o'rinlarga –cı, -ci qo'shimchalaridan mosini yozing.*

televizyon____
voleybol____
türkü____
gömlek____
kahve____
fotoğraf____
muhallesi____
emlak____
boya____

savaş____
oyun____
göz____
inat____
dedikodu____
soygun____
spor____
kavga____
şaka____

2-mashq. *Quyidagi bo'sh o'rinlarga –cı, -ci qo'shimchalaridan mosini yozing.*

1. Ahmet çok şaka____.
2. Benim babam cam____.
3. Mesut yalan____ bir çocuktur.
4. Bizim komşularımız çok gürültü____ insanlar.
5. İstanbul'da pek çok köfte____ vardır.
6. Sen çok inat____ bir kızsın.
7. Bizim okulumuzda birçok spor____ var.
8. Biraz sonra fotoğraf____ya gideceğim.
9. Emlak____ bize ev buldu.
10. Yemekten sonra muhallesi____ye gideceğiz.
11. En meşhur tatlı____ hangisidir?
12. Kızkardeşim çok uyku____.
13. Boya____ okulu boyadı.
14. Dedikodu____ insanları hiç sevmem.
15. Futbol____larımızı havaalanında karşıladık.

AİLEM

Benim adım Emin. Otuz yedi yaşındayım. Evliyim. Eşimin adı Gül. İkimiz de Bursalıyız. İki çocuğumuz var. Büyük çocuğumuz Okan on beş yaşında ve liseye gidiyor. Küçüğü Sevgi ise on üç yaşında ve yedinci sınıfa gidiyor.

Biz Bursa'nın ünlü Çekirge semtinde bir apartman dairesinde oturuyoruz. Apartmanımız beş katlı. Biz üçüncü katta, yani orta katta oturuyoruz. Apartmanda on altı daire var. En altta üç tane dükkân var. Ortada kuru yemiş dükkânı var. Sağında berber, solunda da kuru temizleyici var.

Ben avukatlık yapmaktayım. Eşim ise lisede edebiyat öğretmeni. Babam üç yıl önce vefat etti. Annem de bizimle birlikte. Bir ağabeyim, bir de ablam var, ama her ikisi de Bursa'nın dışında. Annem, Bursa'dan ayrılmak istemiyor. Biz de bu durumdan çok memnunuz. Annem bize her konuda yardım ediyor. O, emekli öğretmen.

Hafta sonlarında annem, eşim ve çocuklarla birlikte Yalova'ya gidiyoruz. Orada da bir evimiz var. Ev denize çok yakın. Bizim evin önünde iki ev var. Ondan sonrası deniz. Orayı annem çok seviyor. Deniz havası ona çok iyi geliyor. Çocuklar ve eşim için de, kafa dinlemek için çok güzel bir yer. Ben de denizi ve balığı çok seviyorum. Bazen arkadaşlarla birlikte balık tutuyoruz.

Savol va topshiriqlar

I. Matnni o'qing va o'zbek tiliga tarjima qiling.

II. Matndan kelishik qo'shimchalarini olgan otlarni ajratib, kelishigini aniqlang.

III. Quyidagi savollarga matnga ko'ra javob yozing:

- 1. Emin Bey kaç yaşında ve ne iş yapıyor?*
- 2. Emin Beylerin evinde kimler kalıyor?*
- 3. Emin Beyin annesi Yalova'yı niçin çok seviyor?*
- 4. Emin Bey ve eşi için Yalova niçin güzel?*
- 5. Bursa'daki evleri hangi semtte ve apartmanın kaçınıcı katında?*

Kasblar

antrenör – sport murabbiyi	tezgahtar –sotuvchi
aşçı–oshpaz	pilot–uchuvchi
avukat – advokat	oyuncu – aktyor
bahçıvan –bog‘bon	subay–ofitser
bekçi–qorovul	ressam–rassom
berber–sartarosh (soch kesuvchi)	manav– meva va sabzavot sotuvchisi
çiftçi–dehqon	garson–ofitsiant
çöpçü–farrosh	politikacı–siyosatchi
dansçı–raqqos	sporcu – sportchi
diş hekimi – tish shifokori	trafik polisi – YPX xodimi

doktor–shifokor
meslek–kasb
zanaat – hunar
öğretmen– o‘qituvchi
işçi–ishchi
sekreter–kotiba
şoför–haydovchi
eczacı – dori sotuvchi
itfaiyeci –o‘to‘chiruvchi
yönetmen - rejissyor

satıcı – sotuvchi
muhasibeci – hisobchi
kuyumcu – zargar
kasiyer, gaznaci – g‘aznachi
tercüman – tarjimon
polis –militsiya xodimi
hemşire–hamshira
iş adamı – tadbirkor
küaför – sartarosh (stilist)
postacı - pochtachi

KİM NE YAPAR? **(Kim nima ish qiladi?)**

Eczacı ilâç satar.
Doktor hastaları muayene eder.
Öğretmen ders anlatır.
Berber saç keser.
Diş hekimi dişleri tedavi eder.

İtfaiyeci yangın söndürür.
Mühendis proje çizer.
Şoför araba kullanır.
Manav sebze ve meyve satar.
Polis suçluları yakalar.

3-mashq. *Quyida keltirilgan kasb egalari bajaradigan ishni to‘g‘ri ko‘rsating.*

Ev hanımı
Hemşire
Kasap
Kasiyer
Antrenör
Çevirmen
Cerrah
Eczacı

Doktora yardım eder.
Et satar.
Ameliyat yapar.
Tercüme işleriyle uğraşır.
Para dağıtır.
Ev işlerini yapar.
Sporcuları eğitir.
İlaçları satar.

AHMET BEYİN BİR GÜNÜ

Ahmet Bey kırk beş yaşında, evli ve iki çocuk babasıdır. İzmir’de bir şirkette güvenlik görevlisi olarak çalışıyor. İşe akşam saat yediden sonra gidiyor. İş yeri evine yakın. Onun için işe yürüyerek gidiyor.

Ahmet Beyin eşi çalışmıyor. O ev hanımıdır. Ahmet Bey sabahleyin saat yedide işten çıkıyor ve yine evine yürüyerek dönüyor. Bu onun için spor oluyor. Çünkü şirkette çok hareket etmiyor, genellikle bir sandalyede

oturuyor. Çok boş vakti oluyor. Bu yüzden bol bol kitap okuyor. O, kitap okumayı çok seviyor. Özellikle macera romanları okuyor.

Ahmet Bey sabahleyin kahvaltıya yetişiyor. Eşi ve çocuklarıyla birlikte kahvaltı yapıyor. Daha sonra çocuklarını okula götürüyor. Çocukların ikisi de Lise 2' ye gidiyor. Çünkü onlar ikiz. İkisi de erkek.

Gündüz arkadaşları işe gidiyor, Ahmet Bey ise yatıp uyuyor. Ahmet Beyin eşi bu durumdan pek memnun değil, çünkü o çalışmıyor ve arkadaşlarını eve çağırarak istiyor. Ama Ahmet Bey evdedir. Onun için çağırıyor. Bu sebeple canı sıkılıyor.

Savol va topshiriqlar

I. Matnni o'qing va o'zbek tiliga tarjima qiling.

II. Quydagi savollarga matnga ko'ra javob yozing:

- 1. Ahmet Bey ne iş yapıyor?*
- 2. Ahmet Bey niçin işe yürüyerek gidiyor?*
- 3. Şirkette niçin çok kitap okuyor?*
- 4. Eşinin canı niçin sıkılıyor?*
- 5. Ahmet Bey ne zaman işe gidiyor, ne zaman işten dönüyor?*
- 6. Ahmet Bey kahvaltıdan sonra ne yapıyor?*

13-§. Sifat va uning ma'no turlari. – Sifat ve Çeşitleri

Predmetning belgisini bildiradigan va ot so'z turkumiga bog'lanib keladigan so'zlarga **sifat** deyiladi: güzel kız, mavi kitap, küçük ev, yedi gün, bu kalem, hangi çocuk, tertemiz oda, bazı insanlar, bütün dostlarım... gibi. Sifat so'z turkumi ot so'z turkumidan oldin kelib, uning belgi va xususiyatini bildiradi. Sifatlar vazifasiga ko'ra ikki guruhga ajratiladi: asl sifatlar va nisbiy sifatlar.³

Asl sifatlar predmetning ichki belgi (xususiyat) sini ko'rsatadi, shu sababdan ularning soni ko'pchilikni tashkil etadi: **beyaz** (elbise), **altın** (yüzük), **doğru** (söz), **aç** (hayvan), **eski** (halı), **çetin** (ceviz), **geçen** (ay), **demir** (kapı), **sayısız** (fayda) va hok.

Nisbiy sifatlar predmetlarning ichki belgisini emas, faqat uning tashqi xossasini bildiradi. Predmetlarning tashqi belgilari ularning joyi, soni, so'roq shakllari, noaniqlik holatlaridir. Nisbiy sifatlar shakllariga ko'ra

³ Xudoyberganova Z., Hamidov X., Turk tilining amaliy grammatikasi.-Toshkent: ToshDSHI , 2010.

uchga bo'linadi: *ko'rsatish sifatleri(işaret sifatleri)*, *so'roq sifatleri(soru sifatleri)*, *noaniq sifatler (belirsizlik sifatleri)*,

Ko'rsatish sifatleri (işaret sifatleri). Ko'rsatish sifatleri predmetlarning o'rnini ko'rsatuvchi, ishora etuvchi so'zlardir. Ularning shakli ko'rsatish olmoshlari bilan bir xil: *bu, şu, o, ol, şol, işbu*.

Hozirgi zamon turk tilida ko'rsatish sifatleri *bu, şu, o* dir.

So'roq sifatleri (soru sifatleri). So'roq sifatleri predmetlarni so'roq shaklida ifodalovchi sifatlar bo'lib, ular quyidagilardir: *kaç, hangi, ne, nasıl, nice, neredeki* va hok

Kaç so'roq sifati predmetning miqdorini so'roq shaklida ifodalaydi: *kaç (kişi), kaç (gün), kaç (türli), kaç (kuruş)*kabi.

Hangi so'roq sifati predmetning qaysi predmet ekanligini, bir xildagi predmetlar ichidan aynan qaysinisi ekanligini so'rovchi sifattir: *hangi (gün), hangi (kız), hangi (iş)*kabi.

Ne so'roq sifati predmetning holatini so'rovchi sifat bo'lib *hangi* ma'nosida keladi: *ne(gün), ne (zaman), ne (vakit), ne (iş)*kabi.

Ba'zan esa so'roq ma'nosida kuchaytiruvni ifodalab keladi: *ne(güzel), ne (çabuk), ne (mutlu), ne (iyi)*kabi. Bu yerda *ne* so'roq sifati *nasil* va *çok* ifodasi bor.

Undan tashqari *ne* qatnashgan birikmalar ham so'roq sifati o'laroq qo'llanadi: *ne kadar(insan), ne gibi (iş)*kabi. Bu yerda ham so'roq ma'nosi ostida kuchaytiruv ifodalanadi: *ne kadar(güzel), ne kadar (çabuk)*kabi. Albatta, bu yerda *ne* sifat emas, so'roq omoshidir.

Nasil so'roq sifati predmetning mohiyatini so'rovchi, *ne* va *asil* so'zlarining qo'shilishidan yuzaga kelgan so'roq sifattir: *nasil (adam), nasil (yer)* kabi. **Nice** so'roq sifati qadimdan bugungacha yetib kelgan, hozirda *kaç* va *hangi* ma'nosida, asosan, shevalarda saqlanib qolgan so'zdir: *nice yıl (kaç yıl), nice Ahmet (hangi Ahmet)* kabi.

Nice so'roq sifati hozirgi paytda turk adabiy tilida juda kam qo'llanadigan belgisiz sifat holiga kelgan: *nice yillar, nice demler, nice mutlu yillar* kabi. Hatto bunday qo'llanishda «ko'p», «qancha qancha» ma'nosini tashuvchi tilak ham ifodalanadi: *nice bayramlar, nice mutlu yillara* kabi.

Neredeki so'roq sifati predmetning joyi, o'rnini so'rash uchun qo'llanadi: *neredeki (yol), neredeki (kız)* kabi. Bu so'roq sifatining o'rin-payt kelishigi ko'rinishi oidlik shaklida ekanligi ma'lum.

Noaniq sifatlar (*belirsizlik* *sıfatları*). Belgisiz sifatlar predmetlarni belgisiz shaklda ifodalovchi sıfatlardir: *bir (gün), her (gün)* kabi. Ular predmetlarning soni, miqdorini, bir necha predmet ichidan qaysinisi ekanligini taxminan bildiradi. Turk tilidagi belgisiz (noaniq) sıfatlar quyidagilardir: *bir, bütün, başka, bazı, her, kimi, çoğu, çok, hiç, falan, filan, falanca, filanca, az, fazla* kabi.

Ko‘rinib turibdiki, bularning orasida qoliplashgan egalik shakllari ham bor: *kimi (insanlar), çoğu (zaman)* kabi. Undan tashqari *öteki, beriki, şimdiki, buradaki, bizdeki* kabi oidlik shakllari ham bu guruhga ilova qilinishi mumkin: *öteki* (iş), *beriki* (ev) kabi. Ularda belgisizlik (noaniqlik) dan ko‘ra ko‘proq aniqlik ma‘nosi borga o‘xshaydi. Faqat noaniqlik va aniqlik sıfatlarning turlari o‘laroq ayni kategoriyaga kiradi. Shu bois ularning barchasini noaniqlik (belgisiz) sıfatlari deymiz. Ushbu guruhga turk tilidagi *öbür* va *diğer* sıfatlarini ham kiritgan ma‘qul.

1-mashq. *Quyidagi matndagi sıfatlarning turlarini aniqlang.*

O zaman gümüş kayalar arasındaki rengarenk yollar kıvılcık, sarı, mor, turuncu, beyaz şekillerle doluyor. Sanki çardakların önündeki o gülbüz sardunya, arslanağzı, horozibiği, kına saksıları yerlerinden fırlamışlar, sanki yürümeye başlamışlar...

Refik Halit Karay

2-mashq. *Quyidagi sıfatlarning antonimini toping.*

Kuvvetli adam, yeşil çayır, sıcak su, ekşi portakal, geniş meydan; tatsız meyva, tuzlu su, kalın kâğıt, kırık kalem, uzun yol, yüksek dağ; güzel huy, terbiyeli çocuk, zengin adam, büyük, ev, birçok çocuk, bütün hocalar.

3-mashq. *Quyidagi matnni sıfatlar bilan to‘ldiring.*

Her insanın ve alışkanlıkları vardır. Alışkanlıkları bırakmak veya değiştirmek değildir. Sigara, bir alışkanlıktır. İnsanlar sigaraya alışır ve daha sonra sigarayı bırakmak, onlar için çok olur. Bazı insanlar ise sağlık konusunda çok Böyleleri, her sabah spor yapar ve sağlıklı beslenirler. yiyecek ve içeceklerden uzak dururlar. Sebze ve meyve yerler. yiyecekler yemezler. zamanlarında hobileriyle uğraşırlar.

Nutqda qo‘llaniladigan ba’zi sifatlər

acı – achchiq	bedava – bepul, tekin
acil – shoshilinch	çabuk – tez
aç – och (qorni)	büyük – katta
açık – ochiq, och (rang)	dar – tor
ağır – og‘ir	doğru – to‘g‘ri
akıllı – aqlli	dolu – to‘la
akılsız – aqlsiz	düz – tekis, to‘g‘ri
aydın – yorug‘	eğri – egri
az – oz	genç – yosh
baş – bosh	geniş – keng
ıslak – ho‘l	tatlı – shirin
iyi – yaxshi	taze – barra
kapalı –yopiq	temiz – toza
kısa – qisqa	ucuz – arzon
kuru – quruq	yavaş –sekin
küçük – kichik	yaşlı – qari, keksa
pahalı – qimmat	yeni – yangi
sıcak – issiq	yoksul – yo‘qsil, kambag‘al
soğuk – sovuq	zayıf – oriq, ozg‘in
şişman – semiz	zengin – boy

ÖĞRENMEK

Ertan: Her zaman çok ders çalışıyorsun, hiç dinlenmiyorsun. Niçin?

Selim: Benim ailem çok fakir. Okuyup iyi bir iş sahibi olmak ve çok para kazanıp aileme yardım etmek istiyorum. Bunun için çok çalışmam gerek.

Ertan: Seni anlıyorum, ama gençliğin geçip gidiyor.

Selim: Önemli değil, ben hâlimden memnunum. Hiçbir şikâyetim yok. Boş zamanlarım da oluyor. Kitaplar insanın en iyi dostu. Bugün birlikte ders çalışalım mı?

Ertan: Hayır, ben arkadaşlarla gezmek istiyorum. Sınavlardan önce çalışıyorum. O bana yetiyor. Bu sebeple çok boş zamanım oluyor.

Selim: Bu konuda seninle anlaşamıyoruz. Ben sınavlardan geçmek için değil, öğrenmek için çalışıyorum. Sabahtan akşama kadar

bir şey yapmadan gezmek bana göre değil. Niçin daha çok şey öğrenmek istemiyorsun?

Ertan: Her şeyi bilmiyorum da onun için.

Selim: Öyleyse bırak beni, rahat rahat çalışayım.

Ertan: Tamam, haydi iyi günler.

Selim: Güle güle, sana da iyi günler.

Savol va topshiriqlar

I. Matnni rollarga ajratib o‘qing va o‘zbek tiliga tarjima qiling.

II. Quyidagi savollarga matnga ko‘ra javob yozing:

1. Selim'in çok çalışmasının sebebi nedir?
2. Ertan niçin Selim'le çalışmak istemiyor?
3. Niçin anlaşıyorlar?

14-§. Sifat darajalari. Sifatlarning otlashishi - Sifatlarda Derecelendirme. Sifatların İsimleşmesi

Belgining ortiq yoki kamligi jihatidan farqlanishi sifat darajalari, shu ma'noni ifodalovchi shakllar esa daraja shakllari deyiladi. Sifat darajalari to'rt xil:

1. Oddiy daraja (Derecesiz Sifatlar).
2. Qiyosiy daraja (Üstünlük Derecesi).
3. Orttirma daraja (En Üstünlük Derecesi, pekiştirme sıfatları).
4. Ozaytirma daraja (Küçültme Sifatları).

Oddiy daraja belgining odatdagi me'yorini bildirib, boshqa sifat darajalari uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Oddiy daraja maxsus ko'rsatkichga ega emas: iyi (yaxshi), ilginç (qiziq), büyük (ulkan), güzel (chiroyli).

Qiyosiy daraja qiyoslanuvchi belgining me'yordan biroz kamligini qiyoslab ko'rsatuvchi daraja bo'lib, sifat asosidan oldin daha (-roq qo'shimchasining ma'nosini bildiradi) so'zi qo'shish orqali yasaladi: daha güzel (chiroyliroq), daha yakın (yaqinroq).

Orttirma daraja belgining me'yordan ortiq ekanligini bildirgan sifat shakli bo'lib, quyidagi usullar bilan yasaladi.

— *sintaktik usul*: oddiy darajadagi sifat oldidan çok, pek (juda, g'oyatda, nihoyatda), en (eng, jiqqa, g'irt, o'lguday) kabi so'zlarni keltirish bilan yasaladi: çok kurnaz (juda ayyor), çok cimri (o'lguday ziqna), en büyük (eng katta), pek güzel (g'oyatda chiroyli).

— *fonetik usul*: sifatning birinchi bo'g'inini tovush o'zgarishi orqali takrorlab (-p(a), -m(a), -s, -r tovushlari yordamida) qo'llash orqali

yasaladi: kıpırmızı (qip-qizil), sapsarı (sapsariq), masmavi (ko‘m - ko‘k). Turk tilida bunday sifatlar **pekiştirme sıfatları** deyiladi. Ular nutqda o‘zbek tiliga nisbatan ko‘proq ishlatiladi.

Ozaytirma daraja belgining me‘yordan kam ekanligini bildiruvchi sifat shaklidir. U quyidagi usullar bilan yasaladi:

— *sintaktik usul*: oddiy darajadagi sifat oldidan biraz (sal, picha, biroz, xiyol, xiyla, nim, biroz) so‘zini keltirish orqali: biraz tatlı (sal shirin), biraz iyi (biroz yaxshi);

— *morfologik usul*: ayrim sifatlarga quyidagi qo‘shimchalarni qo‘shish orqali:

-cık (**-cik**, **-cuk**, **-cük**). Ba‘zi tilshunoslar tomonidan shakl yasovchi qo‘shimcha deb ham qaralayotgan **-cik** qo‘shimchasi turk tilida ko‘p uchraydigan kichraytirish va erkalashni ifodalovchi otlar yasash bilan birga, sifatlar ham yasaydi. Bu qo‘shimcha so‘zlarga qo‘shilib o‘zidan oldin kelgan undoshning tushishiga sabab bo‘ladi. Bunda odatda sifatdan sifat yasaladi: *ufa-cık* (*ufak-cık*), *küçü-cük* (*küçük-cük*), *yumuşa-cık*, (*yumuşak-cık*) kabi. Ba‘zan esa u o‘zidan oldin bir vokal (unli) orttiradi: *az-ı-cık*, *az-a-cık*, *dar-a-cık* kabi.

Bu qo‘shimchani qo‘llashning yana bir o‘ziga xos shakli uning **-ca**, **-ce**, **-ça**, **-çe** qo‘shimchasidan keyin kelishidir: *usul-ca-cık*, *yavaş-ça-cık*, *demin-ce-cık*, *ufa-ca-cık* kabi;

-cik qo‘shimchasi sifatlarga qo‘shilganda o‘ta kichraytirish ma‘nosini ifodalaydi va urg‘usi tushadi: *kısa-cık*, *ince-cık*. Xuddi shu yo‘nalishda boshqa so‘zlarga ham qo‘shilib, kichraytiruv ma‘nosida qo‘llanadi: *ufa-cık*, *küçü-cük*, *dar-a-cık*, *az-a-cık*, *mini-cık* kabi;

-msı (**-msi**, **-msu**, **-msü**). Bu qo‘shimcha ham o‘xshashlik, rang va mazani ifoda etib, ko‘p ishlatiladi: *ağac-ı-msı*, *tatlı- msı*, *mor-u-msu*, *tepe- msi*, *acı- msı*, *kırmızı- msı*, *ekşi- msi*, *yeşil- i-msı*, *duvar- ı-msı* kabi;

-mtırak. Bu qo‘shimcha ham o‘xshashlik ma‘nosini ifodalaydi, lekin uning qo‘llanish sohasi oldingisidan torroq. Undosh bilan tugagan o‘zaklarga qo‘shilgan ushbu qo‘shimchadan oldin ayiruvchi **i** (**ı, u, ü**) unlisi orttiriladi. Ushbu qo‘shimcha yordamida maza-ta‘m va rangni ifodalovchi sifatlar yasaladi: *acı- mtırak*, *beyaz- ı-mtırak*, *kırmızı - mtırak*, *ekşi- mtırak*, *sarı- mtırak*, *yeşil- i- mtırak* kabi.

Sifatlar otlashganda boshqa bo‘laklar vazifasida ham kela oladi. Sifatning otlashishi – nutqda sifatdan keyin keladigan otning tushib qolishi va ot bajarishi lozim bo‘lgan sintaktik vazifalarning sifatga o‘tishidir.

Masalan: Dünyada iyi insanlar çok. Dünyada iyiler çok. (*Dunyoda yaxshi odamlar ko'p. Dunyoda yaxshilar ko'p.*)

1-mashq. Misollarni o'qing va tarjima qiling.

Büyük (katta) → daha büyük (kattaroq) → en büyük (eng katta)

küçük (kichik) → daha küçük → en küçük

kısa (kalta) → daha kısa → en kısa

akıllı (aqlli) → daha akıllı → en akıllı

genç (yosh) → daha genç → en genç

yaşlı (keksa) → daha yaşlı → en yaşlı

güzel (chiroyli) → daha güzel → en güzel

zengin (boy) → daha zengin → en zengin

kötü (yomon) → daha kötü → en kötü

iyi (yaxshi) → daha iyi → en iyi

uzun ağaç	hızlı araba	güzel kız	pahalı ev
daha uzun ağaç	daha hızlı araba	daha güzel kız	daha pahalı ev
en uzun ağaç	en hızlı araba	en güzel kız	en pahalı ev

1. At arabası otomobilden daha yavaş.
2. İnsan at arabasından daha yavaş.
3. Uçak otomobilden daha hızlı.
4. En yavaş insan.
5. En hızlı uçak.

2-mashq. Quyidagi bo'sh o'rinlarni namunadagi singari to'ldiring.

1. Emre, Mehmet'ten daha çalışkan.
2. Sınıf, oda _____ geniş.
3. Taşkent, Fergana'dan _____ kalabalık.
4. İnsan, hayvan _____ akıllı.

5. Ay, Dünya _____ küçük.
6. Elma, muz _____ ucuz.
7. Kiraz, portakal _____ tatlı.
8. Dedem, babam _____ yaşlı.
9. Amcam, dayım _____ zengin.
10. Ayşe, Fatma _____ güzel.
11. Güneş, Dünya _____ büyük.
12. Ağrı Dağı, Toros Dağları _____ yüksek.

3-mashq. *Quyidagi bo'sh o'rinlarni namunadagi singari to'ldiring. Savollarga javob bering.*

1. Bu sinifin en çalışkan öğrencisi kim?
Bu sinifin en çalışkan öğrencisi Ahmet.
2. Dünyanın _____ soğuk ülke _____ neresi?
_____.
3. Sence, _____ iyi sinema oyuncu _____ kim?
_____.
4. Sizin ülkenizde _____ güzel şehir hangisi?
_____.
5. Sizce, _____ iyi araba hangisi?
_____.
6. Dünyanın _____ uzun nehir _____ hangisi?
_____.
7. Hayvanların _____ büyük _____ hangisi?
_____.
8. Sence, çiçeklerin _____ güzel _____ hangisi?
_____.
9. Sence, _____ iyi şarkıcı kim?
_____.
10. _____ tatlı meyve hangisi?
_____.

4-mashq. *So'zlarning qarama-qarshi ma'nolarini va kuchaytiruv sifati shakllarini yozing.*

Ornek: Kuru x ıslak kupkuru x ıpıslak

ince x.....X.....
sıcak x.....X.....
dogru x.....X.....
ak x.....X.....
uzun x.....X.....
geniş x.....X.....
yeni x.....X.....
temiz x.....X.....
büyük x.....X.....
zayıf x.....X.....
beyaz x.....X.....
acı x.....X.....

Konuşma

Çocuk: Bu ayakkabı kaç lira?
Satıcı: 12 TL
Çocuk: Bu ayakkabı çok pahalı. Daha ucuz ayakkabı var mı?
Satıcı: Şu yedi lira.
Çocuk: Tamam, bunu alıyorum.

LOKANTADA

Garson: Hoş geldiniz. Buyurun efendim. Ne arzu edersiniz?
Uğur: Hangi yemekler var?
Yasemin: Sizin yemek listeniz yok mu?
Garson: Elbette efendim. Buyurun yemek listemiz.
Uğur: Ben önce sıcak bir mercimek çorbası istiyorum.
Sonra döner yiyelim.
Yasemin: Ben çorba içmek istemiyorum. Yemek olarak kaşarlı
pide istiyorum. Yanında bol salata olsun!
Garson: Ne içersiniz?
Yasemin: Ben kola içerim.
Uğur: Bana ayran lütfen.
Garson: Yemekten sonra tatlı ister misiniz?
Yasemin: Teşekkür ederim. Ben istemiyorum.
Uğur: Ben bir porsiyon baklava istiyorum.

* * *

Uğur: Garson bey, hesabı alabilir miyiz?
Garson: Tabii efendim. Borcunuz 20 lira.
Uğur: Teşekkür ederiz. Buyurun.
Garson: Biz de teşekkür ederiz. Yine bekleriz.

Savol va topshiriqlar

- I. Matnni o‘qing va o‘zbek tiliga tarjima qiling.*
- II. Matnlardan oziq-ovqat mahsulotlari nomlarini aniqlang.*
- III. «Lokantada» mavzusida suhbat uyushtiring.*

Taom nomlari

çorba–sho‘rva	baklava –pahlava
köfte–kotlet	dolma –do‘lma
lahmacun– qiymali pirog	et suyu –qaynatma sho‘rva
mantı – chuchvara	köfte – kotlet
pilâv–palov	kuru fasulye – quruq loviya
pirzola–beshpanja	makarna– makaron
şiş kebab – sixli kabob	pide – yoğli kulcha
tavuk şiş – tovuq kabobi	poğaç –shirin kulcha
tost–buterbrod	salata– salat
yemek – taom	sos – qayla
kebab- kabob	sütlaç – sutli taom

Oziq-ovqat mahsulotlari

baharatlar –ziravorlar	ayran –ayron
bisküvi – pechenye	baklava –pahlava
çikolata –shokolad	bal –asal
ekmek – non	çay –choy
gofret –vafli	dondurma – muzqaymoq
kaymak –qaymoq	et –go‘sh
pasta – tort	helva –holva
peynir –pishloq	kahve –qahva
reçel – murabbo	kek –keks
süt – sut	makarna – makaron
şeker – shakar (qand)	mayonez –mayonez
tatlı –shirinlik	mevve suyu – meva
tereyağı – saryog‘	sharbat
yoğurt – qatiq, yogurt	salam – kolbasa
yumurta –tuxum	sosis– sosiska
zeytin – zaytun	sucuk – dudlangan kolbasa
	turşu – tuzlama

15-§. Sifatlarning tuzilish turlari- Yapılarına Göre Sifatlar

Tuzilishiga ko‘ra sifatlar 3turga bo‘linadi:

- Oddiy sifatlar (basit sifatlar)
- Yasama sifatlar (türemiş sifatlar)
- Qo‘shma sifatlar (birleşik sifatlar)

1. Tub sifatlar

Yasovchi qo‘shimchasiz, asosdan iborat bo‘lgan sifatlarga **tub sifatlar** deyiladi.

güzel kız

büyük insan

mavi gezegen

yeşil yaprak

iyi çocuk

üç öğrenci

bir adam

temiz kent

küçük ev

2. Yasama sifatlar

Sifat yasovchi qo‘shimchalarning qo‘shilishi yordamida hosil bo‘lgan so‘zlarga **yasama sifatlar** deyiladi:

akıllı çocuk

fiziksel olaylar

güçlü insan

yazlık elbise

uykucu Ayşe

çocuksu davranışlar

yalancı tanık

suçsuz adam

Turk tilida sifatlar quyidagi qo‘shimchalar yordamida yasaladi:

–**cıl** (**-cil**, **-cul**, **-cül**, **-çıl**, **-çil**, **-çul**, **-çül**). Bu qo‘shimcha ham juda kam ishlatiladi va o‘xshatish, mubolag‘ani ifodalaydi: *ev-cil*, *ben-cil*, *balık-çıl*, *tavşan-cıl*, *ölüm-cül*, *kır-çıl*, *ak-çıl*, *insan-cıl*, *av-cıl*, *adam-cıl* kabi.

–**k** (**ka**), **-k** (**ke**). Fe‘ldan sifat yasovchi qo‘shimcha bo‘lib, harakatdan yuzaga kelgan yoki harakat belgisini ifodalovchi sifatlar yasaydi: *aç-ı-k*, *yat-ı-k*, *saç-ı-k*, *yan-ı-k*, *buruş-u-k*, *düş-ü-k*, *sön-ü-k*, *yuvarla-k*, *çek-i-k*, *çürü-k*, *çök-ü-k*, *yürü-k*, *bükü-k*, *dönü-k* kabi.

Shuningdek, turk tilida ushbu qo‘shimcha bilan yasalgan otlarni ham uchratish mumkin: *del-i-k*, *tükür-ü-k*, *yan-ı-k*, *çatla-k*, *bulaş-ı-k*, *üfür-ü-k*, *ele-k*, *dile-k*, *döşe-k* kabi.

–**gın** (**-gin**, **-gun**, **-gün**, **-kın**, **-kin**, **-kun**, **-kün**). Tilda faol qo‘llanilayotgan bu qo‘shimcha ham, asosan, bir bo‘g‘inli fe‘llarga qo‘shilib sifatlar yasaydi. Bunday sifatlar kuchaytirish, orttirish, mubolag‘a ma‘nolarini ifodalaydi: *dal-gın*, *sal-gın*, *ol-gun*, *düz-gün*, *az-gın*, *bay-gın*, *dur-gun*, *bas-kın*, *dar-gın*, *gir-gın*, *üz-gün*, *kır-gın*, *aş-kın*, *yetiş-kin*, *geç-kin*, *kes-kin*, *coş-kun*, *küs-kün*, *düş-kün*, *piş-kin*, *alış-kın*,

eriş-kinkabi. Shuningdek, turk tilida ushbu qo'shimcha vositasida qator otlashgan sifatlar ham yasalgan: *bas-kın, çap-kın, bil-gin, sür-gün, tut-kun* kabi.

-gan (**-gen, -kan, -ken**). Bu qo'shimcha bir bo'g'inli fe'llarga qo'shilmaydi: *alın-gan, sokul-gan, yapış-kan, sıkıl-gan, çekin-gen, sırt-kan, konuş-kan, giriş-ken, unut-kan, dövüş-ken, somurt-kan, doğur-gan* kabi.

-li. Bu qo'shimchaning samaradorlik darajasi shakl yasovchi qo'shimchalarga yaqin bo'lib, vokal qoidasiga ko'ra 4 ko'rinishga ega: **-li, -lı, -lu, -lü**. Qo'shimchaning vazifasi, asosan, sifat o'rnida keluvchi otlar yasashdir. Shuning uchun uni sifat qo'shimchasi deb yuritish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bu yo'l bilan yasalgan ba'zi so'zlar ot xususiyatiga ega bo'ladi va egalik yoki tegishlilik ma'nolarini ifodalaydi.

Egalikni ifodalaganda: *baş-lı, kilit-li, toz-lu, kan-lı, düşünce-li, köpük-lü, boya-lı, su-lu, üzüntü-lü, güneş-li, korku-lu, ölüm-lü* kabi.

Tegishlilik, qarashlilik (bog'liqlik)ni ifodalaganda: *ankara-lı, lise-li, köy-lü, amerika-lı, Karahan-lı, doğu-lu, Osman-lı, istanbul-lu, şehir-li, Selçuk-lu, yunan-lı* kabi.

Ilgari bu qo'shimchaning faqat yumaloq shakllari bo'lgan. Shuning uchun ba'zi misollarda o'sha davrning izlarini ko'rish mumkin: *devlet-lü, haşmet-lü, izzet-lü* kabi.

-sı (**-si, -su, -sü**). Bu qo'shimcha turk tilida faqat bir nechta so'zga qo'shib, o'xshashlik ma'nosini ifodalaydi: *kadın-sı, sıfat-sı, zamir-si, çocuk-su* kabi.

-siz (**-sız, -suz, -süz**) qo'shimchasi **-li, -lı, -lu, -lü** qo'shimchasining antonim shaklidir. Shu boisdan turk grammatikasida manfiy ot yoki manfiy sifat qo'shimchalari deb ham ataladi. **-lı** qo'shimchasi, asosan, asosdan ifodalangan belgining mavjudligini, **-sız** qo'shimchasi esa mavjud emasligini bildiradi: *taş-sız, ev-siz, kol-suz, ana-sız, iş-siz, görgü-süz, çorap-sız, su-suz, ölçü-süz, içki-siz, duygu-suz, süt-süz* kabi. U kamdan-kam hollarda egalik qo'shimchasidan keyin kelishi mumkin: *annem-siz, babam-sız* kabi.

-ki qo'shimchasi oidlikni ifodalaydi. Uning asosiy vazifasi bog'liqlik, oidlik ma'nosini ifodalash bo'lib, asosan, sifat yoki olmosh yasaydi: *şimdi-ki, önce-ki, öte-ki, dün-kü, demin-ki, sonra-ki, beri-ki, bugün-kü, karşı-ki, akşam-ki, yarın-ki, sabah-ki, aşağı-ki, evvel-ki, gece-ki* kabi.

-lık (-lik, -luk, -lük). Otdan ot yasovchi ushbu qo‘shimcha turk tilida otdan sifatlar ham yasaydi: *kira-lık, yıl-lık, oda-lık, dolma-lık, kış-lık, hediye-lik, adım-lık, yudum-luk, kesim-lik, gün-lük, yemek-lik*, kabi.

–kan. Bu qo‘shimchani ham turk tilid faqat *çalış-kan, konuş-kan* so‘zida uchratish mumkin (*baş-kan* so‘zi ot turkumiga kiradi).

–şın (-şin).Rangni bildiruvchi so‘zlardagina uchraydigan bu qo‘shimcha yaqinlik hamda o‘xshashlikni ifodalaydi: *sarı-şın, kara-şın, mavi-şın*(qisqartirilgan shakli *maviş*), *ak-şın, gök-şın* kabi.

Yevropa va boshqa tillardan kirib kelgan **-al, -el** qo‘shimchasi yordamida ham turk tiliga otlardan bir qator sifatlar yasalgan: *sosy-al, kültür-el, ulus-al, yer-el* kabi. Turk tilidagi singarmoniya qonuniga ko‘ra unli bilan tugagan so‘zlarda va hatto ba’zi undosh bilan tugagan so‘zlarga **–el** yasovchisidan oldin **–s** undoshi orttiriladi: *bölge-sel, bilgi-sel, duygu-sal, gelenek-sel, siya-sal*va hok.

3. Qo‘shma sifatlar

Qo‘shma so‘zlar asosida yasalgan so‘zlarga **qo‘shma sifatlar** deyiladi. Qo‘shma sifatlariga quyidagilarni misol qilib keltirishimiz mumkin:

yurtsever insanlar
konuksever millet
boşboğaz Ahmet

cancığer dost
mirasyedi evlat
hakseverinsanlar

1-mashq. Bo‘sh o‘rinlarni tub sifatlar bilan to‘ldiring.

..... gün
..... gül
..... yemek
..... taş
..... insan
..... yolculuk
..... ülke
..... çizgi.

2-mashq. Bo‘sh o‘rinlarni to‘ldiring.

Birleşik sıfat	Ad
Külyutmaz	
boşboğaz	
boğazına düşkün	
birtakım	
cana yakın	

3-mashq. Bo‘sh o‘rinlarni mos qo‘shimcha bilan to‘ldiring.

kira.... ev
yıl..... izin
tuz..... su
aydın...Hasan
iş.... adamlar
ol..... kişi
süt... kahve
yarın..... maç
güneş....bir oda

4-mashq. Quyidagi bo‘sh o‘rinlarga –li, –lı, –lu, –lū qo‘shimchalaridan mosini qo‘ying.

para_____ adam
banyo_____oda
lezzet_____ yemek
bahçe_____ okul
çikolata__ dondurma
muz_____ pasta
Kore_____ öğrenci
Sudan_____ kız
Türkiye___ konuklar
para_____otopark

Taşkent_____ arkadaş
alkol_____ içki
şeker_____ kahve
İstanbul_____ öğretmen
kravat_____ öğrenci
kent_____ adam
şapka_____ kadın
okul_____ köy
yeşil_____ pantolon
kırmızı_____ elbise

5-mashq. Quyidagi bo‘sh o‘rinlarga –siz, –sız, –suz, –süz qo‘shimchalaridan mosini qo‘ying.

huy_____ ihtiyar
şeref_____ adam
son_____ aşk
sevgi_____ insan
hak_____ savaş

tuz_____ çorba
vefa_____ dost
ses_____ akşam
ölüm_____ insan
gümrük_____ geçiş

su_____çeşme
çocuk_____ev
yıldız_____gece
yağ_____yemek
balkon_____ev

sayı_____güzel
şeker_____kahve
para_____çocuk
yatak_____oda
akıl_____kadın

6-mashq. Quyidagi bo‘sh o‘rinlarga –li, -lı, -lu, -lū / –siz, -sız, -suz, -süz qo‘shimchalaridan mosini qo‘ying.

1. Ayşe çok akıl_____ bir kız.
2. Emre us_____ bir çocuk.
3. Dedemin üç kat_____ bir evi var.
4. Sağlık_____ yaşamak için spor yapın.
5. O, çok kaba ve merhamet_____ bir adam.
6. Öğretmen bugün kravat_____ gelmiş.
7. Bence, bu iş çok fayda_____.
8. Süt_____ kahve var mı?
9. Bugün çok moral_____ im.
10. Son günlerde para_____ kaldık.
11. Bu ev kaç oda_____?
12. Öğrenciler nere_____?
13. Neden böyle ses_____ duruyorsun?
14. Savaş_____ bir dünya istiyoruz.
15. Zavallı, anne_____ büyüdü.
16. Limon_____ çay güzeldir.
17. Seyirci_____ maç güzel değildir.
18. Kürk_____ kadın çok uzun boy_____.
19. Sağlığımız için yağ_____ yemekler yemeliyiz.
20. Bugün hava yağmur_____, ama soğuk değil.

RİZE’NİN YAYLALARI

Tuğçe: Nazgül, sen Türkiye’ye niçin geldin?

- Nazgöl:** Doktora yapmak üzere geldim. Ama henüz başlamadım.
- Tuğçe:** Neden?
- Nazgöl:** Doktoraya başlamak için gerekli belgelerden biri yanımda değil. Üniversiteden istedim, bir haftaya kadar gelecek inşallah.O zaman kayıt için başvuracağım.
- Tuğçe:** Bu ilk gelişin mi, Türkiye'ye? Daha önce hiç gelmedin mi?
- Nazgöl:** Geldim. İki defa geldim. İlkinde gezip görmek için İstanbul'a geldim. İkincisinde bir Türk şirketi davet etti. İzmir'de bir ay kaldım. Benim için staj gibi oldu. Çünkü ben işletme okuyorum. Bu üçüncü gelişim.
- Tuğçe:** Buraya ve bizlere alıştın mı?
- Nazgöl:** Evet,çok çabuk alıştım. Alışmak için kendimi zorlamadım. Şimdi Ankara'dayım. İstanbul'u ve İzmir'i de gördüm. İnsanları az çok tanıdım. Gelenek ve göreneklerimiz çok benziyor. Kazakistan'da da burada da büyüklere ve konuklara saygı göstermek çok önemli. Tuğçe sen nerelisin?
- Tuğçe:** Rizeliyim. Bizim oralar çok güzeldir.
- Nazgöl:** Yaylalar çok güzel değil mi? Oralarda ata binmek ne güzel olur! Yemyeşil otların içinde.
- Tuğçe:** Sen nereden biliyorsun?
- Nazgöl:** Geçenlerde televizyonda seyrettim. Belki tatilde giderim.
- Tuğçe:** Birlikte gidip bizim yayla evinde kalacağız,tamam mı?
- Nazgöl:** Çok memnun olurum.
- Tuğçe:** Tatil için sakın başka kimseye söz verme. Bizim oralardan çok memnun kalacaksın. Tekrar tekrar gitmek isteyeceksin.
- Nazgöl:** Şimdiden istemeye başladım bile.

Savol va topshiriqlar

- I. Matnni rollarga ajratib o 'qing va o 'zbek tiliga tarjima qiling.*
- II. Matndan hozirgi zamon fe'llarini toping.*
- III. Quydagi savollarga matnga ko 'ra javob yozing:*
 - 1. Nazgöl'ün Türkiye'ye geliş sebebi nedir?*
 - 2. Nazgöl niçin sonra kayıt olacak?*

3. Nazgül'ün Türkiye'ye kaçınıcı gelişi? Nereleri gördü?

16-§. Son va uning ma'no turlari.– Sayı ve Çeşitleri

Sonlar turk tilshunosligida sifatlarning bir turi (qismi) sifatida olinib, nisbiy sifatlar tarkibiga kiritiladi. Sonlar predmetlarning miqdorini bildiruvchi so'zlar bo'lib, gapda sifatlar kabi predmet nomlaridan oldin kelgani uchun turk tilshunosligida *sayı sifatlari* (son sifatlari) deb yuritiladi. Sonlar gap ichida aniqllovchi vazifasini bajaruvchi sifatlar kabi qo'llanadi. Sonlar turk tilida besh turga bo'linadi: **sanoq sonlar, tartib sonlar, taqsim sonlar, jamlovchi sonlar, kasr sonlar.**

Sanoq sonlar (Asıl Sayı Sıfatları). Sanoq sonlar asl sonlar sifatida predmetlarning miqdorini ko'rsatadi: **bir** (karpuz), **iki** (defter) kabi. Sanoq sonlarning o'zi ham uchga bo'linadi: so'z shaklida bo'lgan sonlar, so'z birikmasi shaklida bo'lgan o'nlik, yuzlik, minglik sonlar, sonli birikma shaklidagi aralash sonlar:

1. So'z shaklida bo'lgan sonlar: **bir, iki, yedi, on, otuz, kırk, doksan, yüz, bin** va hok. Bunga qadimda qo'llanilgan **tümen** (on ming), keyinchalik g'arb tillaridan o'zlashgan **milyon, milyar** kabi sonlarni ham qo'shish mumkin.

Nutqda **yüz** va **bin** dan oldin **bir** qo'llanilmaydi (**yüz elli dört, bin dokuz yüz altmış üç**), lekin **milyon, milyar** dan oldin **bir** qo'shib qo'llanadi: **bir milyon sekiz yüz bin, bir milyar iki yüz altmış üç milyon** kabi.

2. So'z birikmasi shaklida bo'lgan o'nlik, yuzlik, minglik sonlar katta sonlar orasidagi o'nlik, yuzlik sonlar uchun qo'llaniladi: **iki yüz, beş yüz, altı yüz bin, bir milyon, dokuz yüz milyar** va hok. Bu son birikmalarida kichik son oldin, katta son keyin keladi.

3. Sonli birikma shaklidagi aralash sonlar. Bu guruhga **on bir, altmış altı, yüz doksan, bin beş yüz, üç milyar beş yüz milyon** kabi butun sonlar kiradi.

Turk tilidagi **seksen, doksan** kabi sonlar aslida **sekiz on, dokuz on** birikmalaridan yuzaga kelgan. Shuningdek, **yirmi** soni aslida **yigirme** bo'lgan. So'ngra **yigirmi, yigirmi** va **yirmi** shaklida o'zgara borgan va bir bo'g'in tushishi bilan adabiy tildan **yirmi** bo'lib o'z joyini olgan. Hozirgi paytda turk tili shevalarida ushbu sonning **yigirmi** deb qo'llanayotganini ham ko'rish mumkin.

Miqdorni ifodalovchi sonlar (**bir** sonidan boshqa) ko'plik ma'nosiga ega. Shuning uchun ulardan keyin kelgan otga ko'plik qo'shimchasi (-lar, -ler) qo'shilmaydi: **beş elma, on sekiz çocuk, yüz lira** kabi. Albatta, bu yerda istisno holatlar ham mavjud: **kırk haramiler, dört büyükler, üç ahbap çavuşlar** va hok.

Tartib sonlar (Sıra Sayı Sıfatları). Tartib sonlar predmetlarning sirasini ko'rsatadi. Ular **-inci** qo'shimchasi yordamida asl sonlardan yasaladi: **bir - inci, dokuz - uncu, beş yüz kırk üç – üçüncü** kabi.

Turk tilidagi **sonuncu, kaçıncı, filancı, ortancı** kabi so'zlarni ham tartib sonlar jumlasiga kiritish mumkin.

Shuningdek, turk tilidagi **ikindi** so'zi aslida **ikinci** dir, faqat keyinchalik u faqat kun vaqtini ko'rsatadigan bo'lgan. Ertalabki (bomdod) namoz quyosh chiqmasdan o'qilgan. **İkinci namazı** esa quyosh chiqqandan keyin o'qilgan ikkinchi namozdir, shu bois u ikkinchi, ya'ni **ikindi namazı** nomini olgan.

Tartib sonlardan keyin keluvchi otlar ko'plik qo'shimchasini olishi mumkin: **birinci sınıflar, üçüncü şahıslar** va hok.

Turk tilida yana bir guruh sonlar borki, ular **Üleştirme Sayı Sıfatları (taqsim sonlar)** deyiladi. Bu sonlar predmetlarning miqdorini guruh-guruh qilib ko'rsatuvchi sonlardir. Ular ayiruv, bo'luv, baham ko'ruv, tarqatuv ma'nolarini ifodalaydi. Ular asl sonlarga otdan ot yasovchi qo'shimchalar (**-er, -ar, -şer, -şar**) qo'shish yo'li bilan yasaladi: **bir-er** (bittadan yoki bitta-bitta), **üç-er** (uchtadan yoki uchta-uchta), **dokuz-ar** (to'qqiztadan yoki to'qqizta-to'qqizta), **on-ar** (o'ntadan yoki o'nta-o'nta), **iki-şer** (ikkitadan yoki ikkita-ikkita), **yedi-şer** (yettitadan yoki yettita-yettita), **altı-şar** (oltitadan yoki oltita-oltita) kabi.

So'z birikmasi shaklidagi sonlarning ulashtiruv shakllari ikki xil tarzda yasaladi: **on biner –onar bin, beş yüzer – beşer yüz** kabi. Og'zaki nutqda ikkinchi shakl faolroq qo'llanadi. Ayniqsa, minglik sonlarda **otuzar bin, ellişer bin** shakllari **otuz biner, elli biner** shakllaridan ko'ra ko'proq qo'llanadi.

Xuddi shu qo'shimcha bilan yasalgan **teker** (teker teker - bittadan yoki bitta-bitta), **azar** (ozgina-ozginadan), **kaçar** (nechtadan) so'zlari ham ulashtiruvni ifodalaydi. Faqat ulardan **kaçar** so'zi son sifatida qo'llanishi mumkin: **kaçar gün** (necha kundan) kabi. Bunday sonlardan keyin keluvchi otlar ko'plik qo'shimchasi olmaydi, chunki ular ko'plik ma'nosini o'zida aks ettirgan.

Jamlovchi sonlar (Topluluk Sayı Sıfatları). Bu sonlar yaqinlikka asoslangan predmetlar to'plami, guruh narsalarni ifodalaydi: **ikili, üçlü,**

dörtlü (*takım elbise*), *ikiz* (*çocuk*), *üçüz* (*yavrular*) kabi. Ular asl sonlardan yasalgan va miqdori ko'p emas. Ular tug'ilish, qarindoshlik kabi ma'nolarni ifodalaydi. Jamlik sonlari tilda ko'proq ot sifatida qo'llanadi: *ikizler, üçüzler, dördüzler* kabi. Shuningdek, *chift* (juft, ya'ni er-xotin) so'zini ham ushbu guruhga kiritish mumkin: *Çillerler çifti* (*Chillerlar jufti*) kabi.

Kasr sonlar (*Kesir Sayı Sıfatları*). Bu sonlar predmetlarning qism, parchalarini belgilaydi. Ular asl sonlar asosida so'z birikmasi shaklida yasaladi: *üçte bir, dörtte üç, yüzde altı, üç yüzde bir, binde yedi* kabi.

Kasr sonlari ham nutqda kam qo'llanadi. Ular hamisha otlar bilan birga qo'llanadi: *üçte bir* (*elma*), *dörtte üç* (*ekmek*) o'rnida *elmanın üçte biri, ekmeğin dörtte üçü, paranın yüzde yirmisi, nüfusun yüzde beşi* kabi. Shuningdek, og'zaki nutqda kasr sonlar *2.3* (*iki nokta üç*), *80.8* (*seksen nokta sekiz*) shaklida ham keng qo'llanadi.

Son turlarini shakllantiruvchi qo'shimchalar

Turk tilida son turlarini shakllantiruvchi qo'shimchalar, asosan, quyidagilardir:

-ncı, -nci, -ncu, -ncü. Bu qo'shimcha turk tilida eng samarador son yasovchilardan bo'lib, sanoq sonlardan tartib va daraja sonlarini yasashda qo'llanadi: *bir-i-nci, dörd-ü-ncü, yedi-nci, iki-nci, beş-i-nci, on-u-ncu, üç-ü-ncü, altı-nci, yüz-ü-ncü* kabi.

Bu qo'shimcha sonlardan tashqari tartibni bildiruvchi boshqa so'zlar yasashda ham qo'llanadi: *kaç-t-nci, orta-nci* (*çocuk*), *son-u-ncu* kabi.

-ar, -er, -şar, -şer. Bu qo'shimcha ham samarador son yasovchi qo'shimcha bo'lib, uning vazifasi asl sanoq sonlardan taqsim, bo'luv, ayiruv sonlarini yasashdir: *bir-er, beş-er, dokuz-ar, iki-şer, altı-şar, on-ar, üç-er, yedi-şer, elli-şer, dörd-er, sekiz-er, yüz-er* kabi. Unli (vokal) bilan tugagan so'zlarga qo'shimchaning **-şar, -şer** shakli, undosh (konsonant) bilan tugagan so'zlarga esa **-ar, -er** shakli qo'shiladi. Bu qo'shimchaning asli **-ar, -er** bo'lgan, lekin keyinchalik **beşer** so'zining bo'g'inlarga ajralishidan **-şar, -şer** shakli yuzaga kelgan.

-z. Bu qo'shimcha sanoq son yasovchi qo'shimchalardan biri, ammo faqat ma'lum sonlarga qo'shilib kelgani uchun uning qo'llanish miqyosi boshqalariga qaraganda torroq. U ko'proq birdan o'ngacha

bo'lgan sonlarga qo'shiladi. Uning asosiy vazifasi yaqinlik, tenglikni ifodalovchi guruh nomlari yasashdir: *iki-z, dörd-ü-z, altı-z, üç-ü-z, beş-i-z, yedi-z*kabi.

-ca. Bu qo'shimcha o'zbek tilidagi jamlovchi son hosil qiluvchi – lab qo'shimchasiga ma'no jihatidan yaqin: onca (o'nlab).

-larca. Bu qo'shimcha o'zbek tilidagi jamlovchi son hosil qiluvchi –larcha qo'shimchasiga ma'no jihatidan yaqin: onlarca (o'nlarca), yüzlerce (yuzlarcha), binlerce (minglarcha).

! Quyidagi so'zlarni o'rganing!

0 - sıfır	11- on bir	40- kırk
1- bir	12- on iki	50- elli
2- iki	13- on üç	60- altmış
3- üç	14-on dört	70- yetmiş
4- dört	15- on beş	80- seksen
5- beş	16- on altı	90- doksan
6- altı	17-on yedi	100- yüz
7- yedi	18- on sekiz	1 000- bin
8- sekiz	19- on dokuz	1000000-bir milyon
9- dokuz	20- yirmi	1000000000-bir
10- on	30- otuz	milyar

1-mashq. Quyidagi raqamlarni yozing.

102 -	_____.
999 -	_____.
1004 -	_____.
2567 -	_____.
10432 -	_____.
1988 -	_____.
24064 -	_____.
1670543 –	_____.
1991-	_____.
89-	_____.

2-mashq. Quyidagi sonlarni moslang.

seksen dört / elli beş / otuz dokuz / on sekiz / yetmiş bir / kırk iki / altmış / yüz yirmi üç

1. 42:
2. 123:
3. 55:
4. 39:
5. 18:
6. 71:
7. 84:
8. 60:

3-mashq. *Javoblarni yozing.*

1. bir + beş =
2. sekiz – altı =
3. on alt / iki =
4. yirmi üç + on bir =
5. dört x sekiz =
6. elli / beş =
7. yüz + seksen =
8. yüz – kırk =

4-mashq. *Quyidagi savollarga javob bering.*

1. Kaç yaşındasınız? _____.
2. Doğum tarihiniz kaç? _____.
3. Telefon numaranız kaç? _____.
4. Pasaport numaranız kaç? _____.
5. Ailede kaç kişisiniz? _____.
6. Ailede kaç kardeşsiniz? _____.
7. Bir yılda kaç hafta var? _____.
8. Ülkenizde kaç şehir var? _____.
9. Bir elde kaç parmak var? _____.
10. Bir günde kaç saat var? _____.

SAAT KAÇ? (Soat necha?)

! Quyidagi so‘zlarni o‘rganing!

saat –soat

çeyrek – chorak

akrep – soat strelkasi

yelkovan – daqiqa strelkasi
tam – roppa-rosa
saniye – soniya
dakika – daqiqa
buçuk – yarim

Turk tilida soatning rasmiy va norasmiy aytilishi kuzatiladi. Rasmiy uslubda soatni bildiruvchi sonlarning o‘zi aytiladi: 12:25 – on iki yirmi beş, 17: 40 – on yedi kırk va hokazo.

Norasmiy uslubda vaqt ko‘rsatgichi quyidagicha yasaladi:

-(y)ı, -i, -u, -ü... geçiyor (...dan ...o‘tdi)
- (y)a, -e ... var (...ta kam ...)

Saat kaç? (05:00)

Saat tam beş.

Saat kaç? (14:30)

Saat iki buçuk.

Saat kaç? (12:30)

Yarım (on iki buçuk).

Saat kaç? (12:15)

Saat on ikiyi çeyrek geçiyor.

Saat kaç? (19:05)

Saat yediyi beş geçiyor.

Saat kaç? (10:25)

Saat onu yirmi beş geçiyor.

Saat kaç? (12:50)

Saat bire on var.

Saat kaç? (07:35)

Saat sekize yirmi beş var.

Saat kaç? (14:45)

Saat üçe çeyrek var.

Saat kaç? (17:45)

Saat altıya on beş var.

SAAT KAÇTA? (Soat nechada?)

Saat kaçta? (Soat nechada?) savoliga javob berishda ham rasmiy va norasmiy aytilishiga e‘tibor beramiz.

Rasmiy uslubda soatni bildiruvchi sonlarga o‘rin-payt kelishigi qo‘shimchasi qo‘shib aytiladi: 12:25‘te – on iki yirmi beşte , 17: 40‘ta – on yedi kırkta va hokazo.

Norasmiy uslubda vaqt ko‘rsatgichi quyidagicha yasaladi:

-(y)ı, -i, -u, -ü... geçe (...dan ...o‘tganda)
- (y)a, -e ... kala (...ta kam ... -da)

Masalan: 10:05‘te – onu beş geçe (ondan besh daqiqa o‘tganda)

08:50‘de – dokuza on kala (o‘n daqiqa (ta) kam to‘qqizda)

12:30'da – on iki buçukta (on ikki yarimda)
07:00'da – tam yedide (roppa-rosa yettida).

4-mashq. Savollarga javob bering.

Saat kaç? (15:10)

_____.

Saat kaç? (00:55)

_____.

Saat kaç? (08:50)

_____.

Saat kaç? (21:35)

_____.

Saat kaç? (13:40)

_____.

Saat kaç? (17:45)

_____.

Saat kaç? (00:30)

_____.

Saat kaç? (19:00)

_____.

Saat kaç? (07:15)

_____.

Saat kaç? (11:20)

_____.

Konuşma

Ekrem: Affedersiniz, saatiniz var mı?

Hüseyin: Saat dokuza on var.

Ekrem: Trenin gelmesine on dakika var. Teşekkür ederim.

Hüseyin: Rica ederim.

5-mashq. Quyidagi savollarga javob bering.

1. Saat kaçta kalkıyorsun? (06:50)

_____.

2. Saat kaçta kahvaltı ediyorsun? (07:30)

_____.

3. Saat kaçta okulda oluyorsun? (08:45)
_____.
4. Saat kaçta ders başlıyor? (09:00)
_____.
5. Türkçe dersi saat kaçta başlıyor? (10:30)
_____.
6. Genellikle ne zaman yatıyorsunuz? (11:00)
_____.
7. Mağazalar saat kaçta kapanıyor? (20:00)
_____.
8. Uçağınız saat kaçta kalkıyor? (05:45)
_____.
9. Saat kaçta havaalanına indiniz? (19:10)
_____.
10. Toplantıya ne zaman girdiler? (15:30)
_____.

6-mashq. Savollarga javob bering.

1. Sınıfta kaç kişi var?
.....
2. Bir haftda kaç gün var?
.....
3. Siz kaç kilosunuz?
.....
4. Bir şişe su kaç lira?
.....
5. Çantanda kaç kitap var?
.....
6. Senin evin kaçınıcı katt?
.....
7. İstanbul'da kaç milyon insan var?
.....
8. Doğum tarihiniz ne?
.....
9. Sınıfta birinci sırada kim var?
.....
10. Sokakta kaç araba var?

Benim Sıradan Bir Günüm

Benim adım Sarvinoz. Ben Taşkent Devlet Şarkşinaslık Üniversitesi Felsefe bölümünde 1. sınıfta eğitim görüyorum. Haftanın altı gününde Üniversiteye gidiyorum. Pazar günü ise evde kalıyorum. Sabahleyin genellikle saat 6:00'da kalkıyorum. 10 dakika spor yapıyorum. Sonra yatağımı düzeltiyorum ve duşa giriyorum. Yıkandıktan sonra kahvaltıyı hazırlıyorum. Ailece kahvaltı yapıyoruz. Saat 7:00'de giyiniyorum ve taranıyorum. 7:15'te babam, annem ve kardeşimle evden çıkıyoruz. Babam bizi okula, Üniversiteye kadar götürüyor ve kendi iş yerine gidiyor.

Saat 7:45'te Üniversitede oluyorum. Çünkü evim okuduğum yerden o kadar uzak değil. Dersimiz saat 8:30'da başlıyor. Günde 3 ya da 4 tane dersimiz oluyor. 3. dersimiz saat 13:10'da bitiyor. Dersten sonra kütüphaneye gidip kitapları alıyoruz ve eve gidiyoruz. Ben kız arkadaşlarımla birlikte otobüsle eve gidiyorum. Saat 14:00 sularında evde oluyorum. Öğle yemeğini yedikten sonra bulaşıkları yıkıyorum ve biraz dinleniyorum. Akşama yakın anneme yemek hazırlamada yardımcı oluyorum. Bütün ailemiz saat 19:30'da akşam yemeğine toplanıyor. Biz televizyonda dizi seyrederek yemek yiyoruz. Yemekten sonra bulaşıkları yıkayınca kendi odama gidiyorum ve saat 22:00'ye kadar ders çalışıyorum. Yatmadan önce çantamı ve giyeceklerimi hazırlıyorum. Saat 22:30'da yatıp uyuyorum. Benim günüm böylece geçiyor.

O'z kun tartibingiz haqida matn tuzing va og'zaki bayon eting.

17-§.Olmosh va uning ma'no turlari –Zamir ve Çeşitleri

Olmoshlar turk tilshunosligida **zamirler** yoki **adillar** deb nomlanib kelinayotgan, otga o'xshash, lekin ot, sifat va ravishlardan farqli va o'ziga xos so'z turkumidir. Bu farqlarni olmoshlar ega bo'lgan quyidagi olti xususiyatga ko'ra ajratish mumkin. Bu: 1) *ma'no*; 2) *kenglik*; 3) *so'z yasash*; 4) *egalik*; 5) *turlanish*; 6) *yordamchi so'zlarga bog'lanish* xususiyatlaridir.

1. Ma'no jihatdan olmoshlarning ot so'z turkumidan farqi uning alohida so'z turkumi sifatida olinganda ma'noga ega emasligidir. Olmoshlar, masalan, **kalem** (*ruchka, qalam*), **defter** (*daftar*), **su** (*suv*), **toprak** (*tuproq*) kabi bir predmetning nomlari emas. Ular so'z sifatida ham bir borliq, narsani bildirmaydi. Olmoshlar predmetlarning o'zini

bildirmasdan, faqatgina ularga ishora etuvchi, ko'rsatuvchi so'zlardir. Turk tilshunoslari qisqa va obrazli qilib olmoshlarni «aktyor» so'zlar deya ta'kidlashadi. Aktyorlar haqiqiy qahramon emas, uni sahnada jonlantiruvchi shaxs bo'lgani kabi, olmoshlar ham predmetlarning haqiqiy nomlari emas, ularni ko'rsatuvchi so'zlar hisoblanadi. Olmoshlar bu rolni ikki shaklda «bajaradi»: predmet yoki shaxsning o'rnida qo'llanadi yoki uni ko'rsatadi. Masalan, **sen** olmoshi **Ahmed** ni, **Ayşe** ni, **Fatma** ni, **öğrenci** ni bildirib keladi, **o** olmoshi **kitap** ning o'rnida keladi, uni tanishtiradi, ko'rsatadi. Yoki **bu** olmoshi shaxs yoki predmetga ishora qilib, ularni anglatadi. Demak, olmoshlar ot emas, ot o'rnida kelib, uning o'rnini bosa oladigan so'zlar ekan.

2. Olmoshlar shaxs va predmetning o'rnini bosa olsa-da, o'zlari so'z sifatida mustaqil ma'noga ega bo'lmasdan turib, katta imkoniyatlarga ega so'zlar ekan. Birgina **o** olmoshi yoki **bu** olmoshi yuzlab va hatto minglab predmetlarni ko'rsata oladi. Masalan, **kitap** mustaqil ma'noga ega bo'lgan bir otdir. Ammo u bor yo'g'i bitta predmetni ifodalay oladi. Lekin **bu** olmoshi ma'nosiz bo'la turib, **kitap** ni ham, **defter** ni ham yoki boshqa yuzlab predmetlarni ham ifodalash, ko'rsatish qobiliyatiga ega.

3. Olmoshlarning boshqa ot turkumlaridan yana bir farqi ot turkumlari singari so'z yasaliishi uchun qulay emasligidir. Ulardan bor-yo'g'i **ben** va **sen** asosida bir-ikkita so'z yasaliishi mumkin: **ben-lik**, **sen-li**, **ben-siz**, **ben-cil**, **benimsemek** (fe'l) kabi. Ammo ushbu yasovchi qo'shimchalarni boshqa olmoshlarga qo'shib yangi so'z yasashning imkoni yo'q. Shu tarzda olmoshlardan (**ben** va **sen** bundan mustasno) yangi so'z yasalmaydi.

4. Olmoshlarning ot so'z turkumidan yana bir farqi egalik qo'shimchalarini olmasligidir. Albatta, bunda ba'zi istisno holatlar uchrashi mumkin. Olmoshlarning ot so'z turkumidan muhim farqi turlanganda asosning o'zgarishidir: **ben - bana**, **sen – sana** kabi (holbuki turk tili qo'shimcha qo'shilib, so'z va shakl yasaluvchi til bo'lgani uchun turlanish asnosida asos o'zgarmasligi kerak. Bu borada so'z turkumlari ichida olmoshlar eng ko'p istisnoga ega bo'lgan so'z turkumidir).

5. Olmoshlarning ot so'z turkumlaridan yana bir farqi uning yordamchi so'z turkumlariga bog'lanayotganda qo'shimcha olishidir. Masalan: **taş gibi**, **su için** deyiladi, lekin **ben gibi**, **o için** deyilmaydi, **benim gibi**, **senin için** deyiladi.

Sanab o'tilgan bu xususiyatlar olmoshlarning ot so'z turkumi ichida (ot, sifat va son) o'ziga xos o'rni borligini ko'rsatadi. Ammo qanchalik farq bo'lmasin, olmoshlar ot jinsidagi so'z turkumi hisoblanadi. Chunki:

1. Ishora qilsa ham, ot turkumidagi soʻzning oʻrnida kelsa ham, olmoshlar barcha ot soʻz turkumlari kabi maʼlum bir predmetni bildiradi;

2. Olmoshlar otlar kabi turlanadi: **ben-den, bu-nu** kabi.

3. Olmoshlar soʻz birikmalari va gapda ot kabi turlangan shaklda keladi, ot kabi vazifa bajaradi.

Turk tilida olmoshlarning quyidagi turlari ajratiladi: **kishilik olmoshlari, koʻrsatish olmoshlari, soʻroq olmoshlari, gumon olmoshlari, bogʻlovchi olmoshlar.**

Kishilik olmoshlari (Şahıs Zamirleri)

Kishilik olmoshlari shaxslarni bildiruvchi soʻzlardir. Turk tilshunosligida kishilik olmoshlarining uchtaligi taʼkidlanadi: *soʻzlovchi, tinglovchi, ismi tilga olingan shaxs*. Grammatikada ular *birinchi shaxs, ikkinchi shaxs, uchinchi shaxs* deb ataladi. Shaxslar birlikda va koʻplik sonda boʻladi. Shunga koʻra uchta birlik va uchta koʻplik, jami oltita shaxs ajratiladi:

<i>Soʻzlovchi</i> -	<i>Birlik 1- shaxs</i>
<i>Tinglovchi</i> -	<i>2- shaxs</i>
<i>Ismi tilga olingan</i> -	<i>3- shaxs</i>
<i>Soʻzlovchilar</i> -	<i>Koʻplik 1- shaxs</i>
<i>Tinglovchilar</i> -	<i>2- shaxs</i>
<i>Ismi tilga olinganlar</i> -	<i>3- shaxs</i>

Olmoshlarning turlanishi

Olmoshlar turlanganda asosda tovush oʻzgarishi mumkin:

Bosh kelishik	<i>ben</i>	<i>sen</i>	<i>o</i>	<i>biz</i>	<i>siz</i>	<i>onlar</i>
Qaratqich kel.	<i>benim</i>	<i>senin</i>	<i>onun</i>	<i>bizim</i>	<i>sizin</i>	<i>onlaring</i>
Joʻnalish kel.	<i>bana</i>	<i>sana</i>	<i>ona</i>	<i>bize</i>	<i>size</i>	<i>onlarga</i>
Tushum kel.	<i>beni</i>	<i>seni</i>	<i>onu</i>	<i>bizi</i>	<i>sizi</i>	<i>onlari</i>
Oʻrin-p. kel.	<i>bende</i>	<i>sende</i>	<i>onda</i>	<i>bizde</i>	<i>sizde</i>	<i>onlarda</i>
Chiqish kel.	<i>benden</i>	<i>senden</i>	<i>ondan</i>	<i>bizden</i>	<i>sizden</i>	<i>onlardan</i>

Qaratqich kelishigida **benim** va **bizim** shakllari istisno holatni tashkil etadi. Bu kelishikning qo'shimchasi **-in, -in** bo'lsa-da, **ben** va **biz** olmoshlari qaratqich kelishigida **benim** va **bizim** bo'ladi. Bu holat 1-shaxs egalik qo'shimchasi **-m** ning ta'sirida yuz bergan. Birlik va ko'plik 3-shaxslardagi **-n** esa **ben** va **sen** olmoshlaridagi **-n** ning ularga ko'chib o'tishi natijasida yuzaga kelgan. Bu **-n** tovushi egalik qo'shimchalaridan keyingi **-n** tovushining ham asosiy manbaidir.

Jo'nalish kelishigida ham olmoshning asosi o'zgargan. 1- va 2-shaxslar 3-shaxsga **-n** tovushini bergan, bunga muqobil ravishda 3-shaxs ham 1- va 2-shaxsda undoshni qalinlashtirgan. Bu turlanish bugungi kunda shevalarda xuddi ilgari bo'lganidek jarangsiz (**sağır**) **-n (ng)** olgan: **banga, sanga, onga**. Buning sababi bugungi jo'nalish kelishigi qo'shimchasi **-a, -e** ning aslida **-ga, ge** shaklida bo'lganidir. G'arb turkchasiga o'tish chog'ida jo'nalish kelishigi shaklining **ng, g** tovushlari tushgan. Faqat olmoshlarda bu tushish yuz bermasdan **n** va **g** birlashib, jarangsiz **n (ng)**ga aylangan, ya'ni **bana, sana** eski **ben-ge, sen-ge** dan yuzaga kelgan.

O'rin-payt kelishigida ham 3-shaxslarda ortiqcha **-n** tovushi ko'zga tashlanadi.

Shuningdek, ortiqcha **-n** tovushini chiqish kelishigi va tenglik shakllarida ham (3-shaxslar) ko'rish mumkin.

Kishilik olmoshlarining yordamchi so'zlarga bog'lanishi. Kishilik olmoshlari otlardan farqli o'laroq, hozirgi zamon turk tilida **ile, için, gibi, kadar** kabi yordamchi so'zlarga qaratqich shaklida bog'lanadi: **benimle (benim ile), seninle, onunla, bizimle, sizinle, onlarla**.

Og'zaki nutqda uchraydigan **benle, bizle, senle, sizle** kabi shakllar noto'g'ri va hozirgi paytda turk tilining shevalarida qo'llaniladi va adabiy til me'yorlariga zid hisoblanadi.

Bu olmoshlarni quyidagicha qo'llash maqsadga muvofiq: **benim gibi, senin gibi, onun gibi, bizim gibi, sizin gibi, onlar gibi**. Og'zaki nutqda ko'p uchraydigan **ben gibi, sen gibi** kabi shakllar ham nutq me'yorlariga zid hisoblanadi. Ilgari nutqda kam qo'llanilgan **benle, senle, ben gibi, sen gibi** singari shakllarga e'tibor berilmasligi kerak. Ularni quyidagicha qo'llash maqsadga muvofiq: **benim için, senin için, onun için, bizim için, sizin için, onlar için**.

Hozirgi zamon turk tilida **benim kadar, senin kadar, onun kadar, bizim kadar, sizin kadar, onlar kadar** kabi shakllarning qo'llanilishida xatolik mavjud emas.

Ko‘rinib turibdiki, yuqorida keltirilgan shakllarning barchasida faqat ko‘plik 3-shaxs shakli qaratqich kelishigi qo‘shimchasini olmagan.

Turk tilining shevalarida ayrim istisno holatlarga duch kelinishi mumkin. Yuqorida keltirilgan shakllar adabiy til me‘yorlariga to‘la mos bo‘lib, qolgan shakllar xato hisoblanadi.

O‘zlik olmoshlari (*İyelik Zamirleri*)

Turk tilshunosligida o‘zlik olmoshlari kishilik olmoshlarining boshqa bir shakli sifatida qabul qilingan. Ular sof kishilik olmoshlaridan kuchliroq ifodaviylikka ega. Ular yakka holda sof kishilik olmoshlarining o‘rnini ham bosa oladi. Undan tashqari, o‘zlik olmoshlari kishilik olmoshlari bilan birgalikda qo‘llanishi ham mumkin: *ben yaptım* (men qildim), *kendim yaptım* (o‘zim qildim), *ben kendim yaptım* (men o‘zim qildim)kabi.

Og‘zaki nutqda *benim kendim yaptım* (mening o‘zim qildim) kabi shakllar ham keng qo‘llanadi. Faqat bu yerda *kendim* so‘zi o‘zlik olmoshi bo‘lishdan kora ko‘proq ot (ega) vazifasini bajarib keladi.

Turk tilida o‘zlik olmoshlari *kendi* so‘zining egalik qo‘shimchasi olgan shakllaridan iboratdir: *kendim, kendin, kendisi, kendimiz, kendiniz, kendileri* kabi. *Kendi* so‘zi yakka holda «o‘z» ma‘nosida keluvchi bir otdir: *kendi elim* (o‘z qo‘lim), *kendi gözün* (o‘z ko‘zing) misollarida bo‘lgani kabi.

Birlik 3-shaxsning to‘g‘ri shakli *kendisi* dir. *Kendi* so‘zining oxiridagi *–i* tovushi egalik qo‘shimchasi deb faraz qilinib, so‘zni ozgina qisqartirish (tejash) maqsadida *onun kendi, kendi kendine* kabi shakllar ham qo‘llanadi. Faqat uning to‘g‘ri shakli *onun kendisi, kendi kendisine* dir.

Ko‘rsatish olmoshlari (*İşaret Zamirleri*)

Ko‘rsatish olmoshlari predmetlarning joylashgan yeri, o‘rnini ko‘rsatadi, ularga ishora qiladi. Turk tilidagi ko‘rsatish olmoshlari quyidagilardir: *bu, şu, o, bunlar, şunlar, onlar*.

Bu (bunlar) yaqinni, *şu (şunlar)* o‘rtacha yaqinlikni, *o (onlar)* esa uzoqni ishora qilib, ko‘rsatadi.

Ko‘plik shakllarida olmoshning *–n* - tovushi orttirilgan.

Ko‘rsatish olmoshlarining kelishik shakllari quyidagicha:

Tushum kelishigida birlik *–nu* qo‘shimchasi (*bunu, şunu, onu*), ko‘plik *–ı* (*bunlari, şunlari, onlari*) qo‘shimchasi mavjud.

Kelishiklar	Olmoshlar					
Bosh kelishik	<i>bu</i>	<i>şu</i>	<i>o</i>	<i>bunlar</i>	<i>şunlar</i>	<i>onlar</i>
Qaratqich kelishik	<i>bunun</i>	<i>şunun</i>	<i>onun</i>	<i>bunların</i>	<i>şunların</i>	<i>onların</i>
Jo‘nalish kelishik	<i>buna</i>	<i>şuna</i>	<i>ona</i>	<i>bunlara</i>	<i>şunlara</i>	<i>onlara</i>
Tushum kelishik	<i>bunu</i>	<i>şunu</i>	<i>onu</i>	<i>bunlari</i>	<i>şunlari</i>	<i>onlari</i>
O‘rin-p. kelishigi	<i>bunda</i>	<i>şunda</i>	<i>onda</i>	<i>bunlarda</i>	<i>şunlarda</i>	<i>onlarda</i>
Chiqish kelishik	<i>bundan</i>	<i>şundan</i>	<i>ondan</i>	<i>bunlardan</i>	<i>şunlardan</i>	<i>onlardan</i>

Turk tilining shevalarida birlik shaxslaridagi **-n** jarangsiz (*sağır -n -ng*) dir. Bu birlik shakllari ***bunga, şunga, onga*** dan yuzaga kelgan. Ularda ham kishilik olmoshlaridan o‘tgan yasama **-n** ga duch kelinadi. Aks holda ular ***buya, şuya, oya*** bo‘lishi mumkin edi.

O‘rin-payt, chiqish va tenglik shakllarida ham **-n** tovushiga duch kelinadi. Ko‘rsatish olmoshlarining tenglik shakllari hozirgi zamon turk tilida ko‘p qo‘llanilmaydi. Ulardan eng ko‘p qo‘llanadigani ***bunca*** dir. Tenglikni ifodalash uchun ***göre, kadar*** kabi yordamchi so‘zlar qo‘llanadi: ***buna göre, bu kadar, şuna göre, şu kadar*** kabi.

Ko‘rsatish olmoshlarining ***bura, şura, ora*** shakllari yo‘nalishni ifodalovchi shakllar kabi ko‘rinadi, lekin bu aniq xulosa emas va ularning ***bu ara, şu ara, o ara*** kabi birlashmalardan yuzaga kelganligi faraz qilinadi. Albatta, bunga yo‘nalish qo‘shimchasining ta’siri borligiga hech shubha yo‘q.

Ko‘rsatish olmoshlarining yordamchi so‘zlarga bog‘lanishi. Ko‘rsatish olmoshlari ham ***ile, için, gibi*** singari yordamchi so‘zlarga qaratqich kelishigi qo‘shimchasi yordamida bog‘lanadi: ***bununla (bunun ile), şununla, onunla, bunlarla, şunlarla, onlarla, bunun için, şunun için, onun için, bunlar için, şunlar için, onlar için, bunun gibi, şunun gibi, onun gibi, bunlar gibi, şunlar gibi, onlar gibi*** kabi.

Og‘zaki nutqda ***bu gibi, şu gibi, o gibi*** singari qaratqich kelishigi qo‘shimchasini olmagan shakllar ham keng qo‘llanadi. Faqat bunday shakllar ***böyle, şöyle, öyle*** so‘zlarining o‘rnida va biroz farqli ma’noda qo‘llanadi.

Ko'rsatish olmoshlari **kadar** so'ziga ikki shaklda bog'lanadi: **bunun kadar, şunun kadar, onun kadar** yoki **bu kadar, şu kadar, o kadar** kabi.

So'roq olmoshlari (Soru Zamirleri)

So'roq olmoshlari predmetlarni so'roq ma'nosida ko'rsatuvchi shakllardir. Predmetlarni so'rash uchun ikki xil so'roq olmoshi qo'llanadi: **kim, ne (kimler, neler)**. **Kim** so'roq olmoshi turk tilida insonga nisbatan qo'llaniladi: **kim geldi? kimi seviyor?**

Kim so'roq olmoshi ham **ile, için, gibi** kabi yordamchi so'zlarga qaratqich kelishigi qo'shimchasi yordamida bog'lanadi: **kiminle (kimin ile), kimin için, kimin gibi**. **Kimle** shakli noto'g'ri, ba'zan uchraydigan **kim için** shakli to'g'ri emas. Turk tilida hozirgi paytda ham **kim gibi** shakli **kimin gibi** kabi qo'llanilmoqda va har ikki shakl ham noto'g'ri hisoblanmaydi.

Ne so'roq olmoshi turk tilida insondan tashqari barcha jonli (jumladan, hayvon va hasharotlar) va jonsiz predmetlarga nisbatan qo'llanadi: **sütü ne içti? neyi götürdün?** kabi.

Ne olmoshining egalik va qaratqich shakllarida bir istisno holatining mavjudligini yuqoridagi mavzularimizda ta'kidlagan edik: **ne-y-i-m, ne-m** (egalik) va **ne-y-i-n, ne-nin** (qaratqich) kabi. Egalikda **nesi** shaklidan ko'ra **neyi** shakli afzal ko'riladi. Qolgan shakllar aralash qo'llanaveradi.

Ne olmoshining jo'nalish kelishigi shakli **neye** dir. Uning asosida yuzaga kelgan **niye** so'zi esa yordamchi so'z, bir so'roq ravishidir. Ushbu so'roq olmoshining chiqish kelishigi shakli **neden** dir. Uning **neden (niçin)** shakliga ega bo'lgan ikkinchi ko'rinishi so'roq olmoshi emas, yordamchi so'zdir.

Ne olmoshi yuqorida ko'rilgani kabi so'roq sifati o'laroq bir qancha qo'shma shakllar yasaydi: **ne kadar, niçin (ne için) nasıl (ne asıl)**. Bu olmosh o'zidan keyin keluvchi fe'llarning yonida ham **nasıl** ravishi kabi qo'llanadi: **ne yapayım** kabi. Undan tashqari, unli tovush bilan boshlangan so'zlar bilan ham oson birlashadi: **niçin, nolur, nideyim**.

Kim va **ne** olmoshlarining ko'plik shakllari ham mavjud: **kimler geldi? Neler oldu?**

Asl so'roq olmoshlari bo'lgan **kim** va **ne** dan boshqa so'roq sifatlarning egalik shakllari ham so'roq olmoshi sifatida qo'llanishlari mumkin: **hangisi, kaç, kaçınıcı** .

-**ki** qo'shimchasini olgan so'roq sifatlari ham yakka holda so'roq olmoshlari bo'ladi: **neredeki** (qayerdagi), **kimdeki** (kimdagi), **nedeki** (nimadagi), **kiminki** (kimniki), **neyinki** (nimaniki).

Gumon olmoshlari (Belirsizlik Zamirleri)

Gumon olmoshlari predmetlarni noaniq shaklda ko'rsatuvchi ko'rinishdir. Asl gumon olmoshlarining hozirgi zamon turk tilidagi miqdori juda kam. Bular: **kimse**, **herkes**.

Gumon ma'nosi turk tilida gumon olmoshi kabi qo'llanilayotgan egalik shakllari orqali ham ifodalanadi: **biri** (biri), **başkası** (boshqasi), **hepsi** (hammasi), **bazısı** (bazisi), **kimi** (ba'zi, ba'zi biri), **kimisi** (ba'zisi, ba'zi biri), **birisi** (biri), **hepimiz** (hammamiz), **bir kaç** (bir nechitasi), **bir çoğu** (bir qanchasi, bir nechitasi), **her biri** (har biri), **hiç biri** (hech biri, hech qaysisi), **bir çoğumuz** (bir qanchamiz, ko'pchiligimiz) kabi. **Falan** (falon), **filan** (pismadon), **falanca** (falonchi), **filanca** (pismadonchi), **(bir) şey** (bir narsa, haligi), **şeyi**, **şeyisi** so'zlari ham yakka holda qo'llanganda gumon olmoshi vazifasini bajaradi.

-**ki** sifat va olmosh yasovchi qo'shimcha bilan yasalgan so'zlar ham gumon olmoshlari singari qo'llanadi: **öteki** (boshqa, narigi), **beriki** (berigi), **deminki** (haligi), **alttaki** (pastdagi, quyidagi), **dağdaki** (tog'dagi), **benimki** (meniki), **seninki** (seniki) va hok.

Bog'lovchi olmosh (Bağlama Zamiri)

Bog'lovchi olmoshlar ikki unsur, ikki so'zni ko'rsatish ma'nosida bog'lovchi so'zlardir. Eski turk tilida faqat **kim** bog'lovchi olmoshi qo'llangan. Buni quyidagi misollarida ko'rish mumkin:

Sen kim gelesin meclise bir yer mi bulunmaz? (Sen ki kelursan majlisga, joy topilmaydimi?)

Öyle bir nara attı kim dağ taş yankılandı (Shunday bir na'ra tortdiki, tog'u-tosh aks-sado berdi).

Turk tilidagi **kim** so'roq olmoshi keyinchalik o'z o'rnini **-ki** qo'shimchasiga bo'shatib bergan:

Bir söz dedi canan ki, keramet var içinde (Jonon bir so'z dediki, karomat bor ichinda).

-**ki** bog'lovchi olmoshi turk tilida yakka holda qo'llanmaydi va ma'noga ega bo'lmaydi. Bu bog'lovchi hozirgi paytda ham bog'lovchi, ham bog'lovchi olmosh vazifasini bajarib keladi:

Bir eser yazdı ki, görmeyin (Bir asar yozdiki, hech ko‘rmang).

Bir ses ki, hayran kalırsın (Bir ovozki, hayron qolasan).

Öyle güzel ki, insanı büyüylüyor (Shundayin go‘zalki, insonni sehrlab qo‘yadi).

İnsan ki, yaşamaya mecburdur (İnson borki, yashashga majbur) kabi.

ki bog‘lovchi olmoshi o‘zidan oldin kelgan unsur, otni ko‘rsatib ishora qiladi va uning o‘rnini egallaydi:

Bir yer ki sevenler sevilenlerden eser yok (Bir joyki, sevganlar va sevilganlardan asar ham yo‘q). Bu gapdan **-ki** ni olib tashlansa, birikma ***sevenler sevilenlerden eser olmayan bir yer*** (sevganlar va sevilganlardan asar ham bo‘lmagan bir joy) shaklidagi kengaygan sifatdoshli birikma yuzaga keladi.

1-mashq. Testni yeching.

1. Aşağıdakilerin hangisinde yanıt cümlesi, bir kişi zamiridir?

A) Hangilerinin durumu iyi?

Bazılarının.

B) Kimin saçları daha uzun?

Bunun.

C) Kaçının sorumlu dersi var?

Birkaçının.

D) Oturdıkları ev, kendilerinin mi?

Kendilerinin.

2. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde yüklem dışındaki sözcüklerin tümü zamirdir?

A) Ankara'daki sokaklardan bazılarının adları değiştirildi.

B) Öteki çocuklar oyunu izlerken berikiler oyuna katıldılar.

C) Herkes, buraya gelenlerin kim olduğunu merak ediyordu.

D) Bunları oraya ben kendim koydum.

3. "O" sözcüğü, aşağıdaki cümlelerin hangisinde zamir görevindedir?

A) O bir zamanlar buranın hükümdarıydı.

B) Sinemada, o kalabalıkta, beni görmüş.

C) Sonuçta o yanlışa düşmemeliydin.

D) insan, o uzaklığı hesaplamaz mı?

E) O fikirler artık değerini yitirdi.

4. Aşağıdakilerin hangisinde zamir kullanılmamıştır?

A) Her kitap insana değişik duygular verir.

B) Yarın seninki de sınava girecek mi?

C) Onun yanında her şeyi anlatacak diye korktum.

D) Kimi gün bizi arar, sorunlarımızla ilgilenirdi.

E) Şurada senden başka kimsem yok, diyordu.

5. Gösterme (işaret) zamirleri, soyut bir kavramın yerine kullanıldığında gerçek bir gösterme anlamı vermez.

Aşağıdakilerden hangisi bu duruma örnek olabilir?

A) Bu, kaç numaralı masaya bırakılacak?

B) Şunu yeşil kristal vazoya koymalısın.

C) Burak'ın bunu düşüneceğini sanmıyorum.

D) Ona sor bakalım, nasıl yardım edebilir?

E) Böyleleriyle arkadaşlık yapmamalısın.

6. Aşağıdakilerin hangisinde soru anlamı bir zamirle sağlanmamıştır?

A) Nedir seni bu kadar öfkeliendiren?

B) Kıtık hangi yılda olmuştu?

C) Bu kadın sizin neyiniz olur?

D) Bu akşam hangisini giyeceksin?

E) Yaz tatilinde nereye gitmek istersin?

7. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde zamir kullanılmamıştır?

A) Bu iş sensiz nasıl yapılır?

B) İstedğim, seni mutlu görmek yalnızca.

C) Bugün kimse yarınla umutla bakmıyor.

D) Aradığım şey, işte buydu.

E) Hepimiz bu konuda iyi niyetliydik.

8. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde, soru anlamı bir zamirle sağlanmıştır?

A) Ben ondan uzakta nasıl yaşarım?

B) Dün kaç soru çözdüğümü biliyor musun?

C) Dün anlattıklarımı hatırlıyor musun?

D) Annenle birlikte nereye gidiyordun?

E) Bu adam sabahtan beri ne dolaşıp duruyor?

9. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde, "benim dışındakilerin hepsi" anlamında bir belgisiz zamir (adıl) kullanılmıştır?

A) Her birimiz onun etrafında pervane olmuşuk.

- B) Hiçbirinizin olanlardan haberi yok, neler oldu neler!
C) Spor, çoğumuza zaman harcama gibi gelir.
D) Söyler misin, hangimiz onun derdiyle ilgilendik?
E) Bu, hepimizin görevi olduğuna göre işbirliği yapalım.

10. Ödevlerinizi yapmanız gerektiğini size kimse söylememeli; bu, hiçbirimizin görevi değil.

Bu cümlede, aşağıdakilerden hangisi yoktur?

- A) İyelik zamiri
B) Belgisiz zamir
C) Kişi zamiri
D) İşaret zamiri
E) Soru zamiri

2-mashq. Bo 'sh o 'rinlarni olmoshlar bilan to 'ldiring.

1. Bugün evi _____ temizleyeceğim.
2. Köpeğim bir haftalığına _____ kalabilir mi?
3. _____hiç mihiç güvenmiyorum.
4. Yarışmaya _____de katılacağız.
5. _____ binanın arkasındaki bahçeye fidan dikeceksiniz.
6. _____ haber almayalı uzun zaman oldu.
7. _____ her akşam bana çikolata alır.
8. _____ okulun tatil olacağını söylenmedi mi?
9. Ders notlarını _____ alırım.
10. _____meşgul etmezseniz seviniriz.

3-mashq. Bo 'sh o 'rinlarga berilgan so 'zlardan mosini qo 'yib yozing.

okulu kardeşim sınıfımız öğretmeniniz babam evleri ablası bilgisayarın dersiniz
--

1. Benim lisede öğrenci.
2. Senin varmı?
3. Onun Fransa'dayükseklisansyapıyor.
4. Bizim geniş ve aydınlık.
5. Onun Beyazıt'ta.
6. Onların okula çok uzak.
7. Sizin kaçta başlıyor?
8. Benim kardeşime para veriyor.

9. Senin ne iş yapıyor?
10. Sizin genç mi yaşlı mı?

4-mashq. Quydaqi bo 'sh o 'rinlarni to 'ldiring.

1. Ben evimi kendi..... temizliyorum.
2. Leman ödevlerini kendi..... yapıyor.
3. Sen bu ayakkabıyı kendi..... mi alıyorsun?
4. Hep..... çok güzel Türkçe konuşuyorsunuz.
5. Meyvelerin hep..... çok taze.
6. Kendi..... nasıl hissediyorsun?
7. Hep..... aynı sınıftayız.
8. Onlar kendi..... yemek hazırlıyorlar, bize hazırlamıyorlar.
9. Sınıfların hep..... bilgisayar var.
10. Hep..... şiir yazıyor musunuz?

FOÇA

Genellikle birçok insan, bütün yıl çalıştıktan sonra yazın tatile çıkıp dinlenmek ve bütün bir yılın yorgunluğunu üzerinden atmak ister. Kimi kendi şehrine, kasabasına veya köyüne gider, orada akrabalarıyla birlikte olur, kim ise deniz kenarında bir otele ya da pansiyona yerleşir. Kimi de çadırını götürüp deniz kenarında uygun bir yerde kamp kurar.

Ben de yaz tatillerinde önce memleketim olan Manisa'ya gidip ailemle birlikte olurum. Daha sonra arkadaşlarla birlikte İzmir'in şirin ilçesi Foça'ya gidip orada yaklaşık olarak bir hafta bir pansiyonda kalırız. Foça'nın hem denizi hem de balığı çok güzel olur.

Foça'nın denizin içine doğru girmiş küçük bir kalesi var. Akşamları kalenin yanındaki lokantaların önündeki masalarda balık yiyerek güneşin batışını seyretmek harikadır. Sabahın erken saatlerinde denize girmek çok güzel olur.

İnsanlar ya denize girip yüzer ya da oltalarıyla balık tutar. Biz hiç ye-mek yapmayız. Küçük, ama yemekleri lezzetli lokantalara gideriz. Bir hafta gönlümüzce eğleniriz. Bazen oradaki balıkçılarla sohbet ederiz. Uzun zaman yanlarından ayrılmayız. Onları izlemek de çok zevklidir.

Bazı akşamlar kumsalda gitar çalıp şarkılar söyleriz. Böylece yorgunluğumuzu da unuturuz, dertlerimizi de.

Savol va topshiriqlar

I. Matnni o‘qing va o‘zbek tiliga tarjima qiling.

II. Matndan hozirgi-kelasi zamon fe'llarini toping.

III. Quyidagi savollarga matnga ko‘ra javob yozing:

- 1. İnsanlar yazın niçin tatile çıkmak ister?*
- 2. Yazarın Foça'yı tercih etmesinin sebebi nedir?*
- 3. İnsanlar Foça'da genellikle ne yaparlar?*
- 4. Yazar ve arkadaşları niçin balıkçıların yanında uzun süre kalırlar?*

İLKBAHAR SEVİNCİ

İlkbahar geldi. Kırklar yeşerdi. Ağaçlar çiçek açtı. Serçe, arı kovanın üstünde kondu:

–Çık çık! Uyan arı kardeş! Havalar ısındı, ilkbahar geldi, diye öttü.

Arı neşe içinde uçtu. Çiçekten çiçeğe kondu. Hemen kelebeğe seslendi:

–Vız vız! Uyan kelebek kardeş! Bak bahar geldi.

Kelebek kozasından çıktı. Önce tırtıl, sonra güzel bir kelebek oldu. Nazlı nazlı uçarak çiçekler arasında dolaşırken kertenkeleye bağırdı:

-Uyan Kertenkele kardeş! Bahar geldi!

Kertenkele yuvasından çıktı. O da karıncaya haber verdi.

Çayırdaki şimdi kuzular, oğlaklar, taylar koşup oynuyordu.

Bahar bütün güzelliği ile gelmişti. Baharın neşesine çocukların oyunları da katılmıştı. Uçurtma uçuran çocuklar sıcak ülkelerden dönen leyleklerin gelişlerini heyecanla izlediler.

Leylek leylek havada

Yumurtası tavada

Çağır gelsin et yesin

Et yemezse ot yesin,

diye bağırdılar ve el çırpıldılar.

Savol va topshiriqlar

I. Matnni o‘qing va o‘zbek tiliga tarjima qiling.

II. Matndagi hayvonot olamiga oid so‘zlarni toping va ularning tarjimasini yodlang.

Olmoshlarning tuzilish turlari. – Yapılarına Göre Zamirler

Türk tilida olmoshlar tuzilishiga ko'ra ikki turga bo'linadi:

1. Sodda olmoshlar.
2. Murakkab olmoshlar.

Sodda olmoshlar birgina o'zakdan tashkil topadi: *ben, sen, o, kim? ne? shu, o* kabi.

Murakkab olmoshlar ikki va undan ortiq tarkibli bo'ladi: *her kim, her shay, herhangi, hech kimse* kabi.

1-mashq. Testni yeching.

1. Bundan önceki sorunuzda bu konuya değinmiştim. Ben dünya şiirini pek iyi bilmiyorum; bildiğim birkaç Fransız şairi var. Bugün bizde yazı yazan herkes dünyaca ünlü olmayı hedefliyor.

Altı çizili sözcüklerden kaçısı zamirdir?

- A) 2 B) 3 C) 4 D) 5 E) 6

2. Aşağıdaki dizelerden hangisinde zamir kullanılmamıştır?

- A) Lacivert elbiseli, keskin bakışlı adam kimdir biliyor musunuz?
B) Doldursun bütün bu sahili Marikkule.
C) Balıkçıların torik yakalamasına onlardan çok sevinmişti.
D) Burada omuz omuza dalgıcı seyredelerdi.
E) Bende hiç tükenmez bir hayat vardı.

3. Aşağıdaki cümlelerden hangisinde iki farklı zamir kullanılmıştır?

- A) Birinin yaptığını hemen hepsi tekrarlıyordu.
B) Onu kapıda görünce hepimiz çok şaşırdık.
C) Onun, aslında bizi çok sevdiğini bitiyoruz.
D) Bunu buradan al, onların üstüne koy.
E) Yarın nereye gidileceğini kim biliyor?

4. Aynalar, aynalar (I)sevgili aynalar

Yok (II)beni anlayan, seven (III)sizin kadar.

(IV)Kim beni düşünür, hayalimi saklar?

Aynalar, (V)ne olur siz, yalnız aynalar...

Numaralanmış sözcüklerden hangisi farklı türdedir?

- A) I. B) II. C) III. D) IV. E) V.

5. Aşağıdaki cümlelerden hangisinde kişi zamiri kullanılmıştır?

- A) Bunu daha önce hiç görmemiştim.
B) Çocuklar, onun getirdiği hediyeleri çok beğenmişlerdi.
C) Yolcuların çoğu, otobüs hareket ettikten sonra uykuya dalmıştı.
D) Şiire şöyle bir göz attı, fakat onu sonuna kadar okumadı.
E) Bu soruyu Gamze'nin kendisine sormalısınız.

6. Bu soruyu o, dün bana sormuştu, onu çözemeyeceğimi söylemiştim,

Altı çizili sözcüklerin türleri, aşağıdakilerin hangisinde, sırasıyla verilmiştir?

- A) İşaret sıfatı – işaret zamiri – kişi zamiri
- B) İşaret zamiri – kişi zamiri – işaret zamiri
- C) İşaret sıfatı – belgisiz zamir – işaret sıfatı
- D) İşaret zamiri – kişi zamiri – işaret sıfatı
- E) İşaret sıfatı – kişi zamiri – işaret zamiri

7. (I)Herkesin kendine göre birtakım kuralları vardır. Yazının kurallarının (II)ne olduğu nasıl belirlenecek? (III)Kimi yazarken düşüncesini olgunlaştırır,geliştirir. (IV)Kimse kendi doğrularını (V)başkasına dayatamaz.

Altı çizili sözcüklerden hangisi farklı türden zamirdir?

- A) I. B) II. C) III. D) IV. E) V.

8. Kişi zamirleriyle kurulan isim tamlamalarında, kimi zaman tamlananın aldığı iyelik eki düşebilir.

Aşağıdaki cümlelerden hangisinde bu kuralı örneklendiren bir kullanım vardır?

- A) O yıllarda, bizim okul şehrin bir hayli uzağındaydı.
- B) Sana kitapları getiren çocuk onun kardeşiymiş.
- C) Bu yaz onların tek isteği deniz kıyısında bir kamp çadırı kurmaktı.
- D) Dersten sonra, sizin sorularınızı çözelim.
- E) Okuldaki öğrencilerin içinde yalnız benim bisikletim vardı.

9. Aşağıdakilerden hangisinde "çoğu" sözcüğü farklı görevde kullanılmıştır?

- A) Kitaptaki şiirlerin çoğu ortalama 10-15 dizeye sahiptir.
- B) Kar yağdığı gün, çoğu okula gelmemişti.
- C) Bu dönemde, çoğu bilgisayarla oynamayı seviyor Çocukların.
- D) Bu yaylada yaşayan çoğu insan, hiç büyükşehir görmemiştir.
- E) Soruların birkaçı zordu, ama çoğu oldukça kolaydı.

10. Aşağıdaki cümlelerden hangisinde altı çizili sözcük zamir değildir?

- A) Çocuklardan biri dün hasta olduğu için kursa gelememiş.
- B) İçeriye kimi sorduysam yok dediler.
- C) Dersten sonra, hepimiz sınıfta oturup kitap okuduk.
- D) Sorulan bitirmek için epeyce zaman harcadı, birkaçını çözemedi.
- E) Günhan lise biri Ankara'da okuduktan sonra buraya gelmiş.

2-mashq. *Quyidagi gaplarda olmoshlarni topib, turini aniqlang.*

1. İki günden beri bunları arıyorum.
.....
2. Onu geçen yıl size vermiştim
.....
3. Herkes, bana bir şeyler soruyordu.
.....
4. Şunları hangisi götürecektir?
.....
5. Öteki nereye giderse bu da oraya gidecek.
.....
6. Hiçbiri, bizi aramadı, ne yapabiliriz?
.....
7. Bazıları, o günkü toplantıya hiç katılmadı.
.....
8. Kimi arıyorsanız, bize söyleyin.
.....
9. O, hiçbir zaman umutsuzluğa düşmedi.
.....
10. İsterseniz buraya onları da çağırırım.

3-mashq. *Quyidagi matndan olmoshlarni toping va tagiga chizing.*

Koca Ali yerinden kımıldamadı. Zaten biraz başı ağrıyordu. “Mesnevi dinler, açılırım!” dedi. Büyük bir gönül rahatlığı içinde, iki garip dervişin ruhu ürperten ezgileriyle kendinden geçti. Her âşık gibi onun yüreğinde de sonsuz bir kendinden geçiş, bir coşku, bir kaynaşma yeteneği vardı. En küçük bir nedenle coşardı. Anlamını çıkaramadığı bir dilin gizemli uyumu, durgun kanını sular altında saklı derin bir su çevrintisi gibi kaydattı. Her yanı nedensiz bir sarsıntıyla titriyor, sökülmez bir şey boğazına düğümlenir gibi oluyordu. Yatsı namazını kıldıktan sonra mescitten çıkınca, doğru dükkânına giremedi. Yürüdü. Uykusu yoktu. Ilık, yıldızlı bir yaz gecesi idi. Samanyolu, sarı altın tozundan göz alabildiğine bir bulut gibi göğün bir yanından öbürüne uzanıyordu. Yürüdü, yürüdü. Kentten mandıralara giden yolun geçtiği tahta köprüde durdu. Kenara dayandı. Geniş derenin dibine yansıyan yıldızlar, orada çakıl taşları gibi parlıyor, şırıldıyordu.

GÜNEŞ SAĞLIK GETİRİR

Öğretmen öğrencilerine gülümseyerek sordu:

–Size bir bilmece soracağım. Bakalım önce kim bilecek?

Mavi atlas

Metre ölçmez,

Makas kesmez,

İğne batmaz,

Teri biçmez.

Ali parmak kaldırdı.

–Güneş, öğretmenim, dedi.

Öğretmeni:

–Aferin Ali. Bugün ders konumuz güneştir. Güneş bizi aydınlatır, ısıtır. Bitkileri büyütür. Güneş hayat kaynağımızdır. Mikroplar güneş gören yerlerde yaşayamazlar. Onun için atalarımız “Güneş girmeyen eve doktor girer.” demişlerdir.

Ayla parmak kaldırdı:

–Öğretmenim, fazla güneşte durmak bize zarar verir, dedi.

Öğretmen:

–Aferin Ayla. Ne güzel söyledin. Özellikle sıcak yaz günlerinde denizde fazla kalmamalı, güneşte oynamamalı, dedi.

Savol va topshiriqlar

I. Matnlarni o‘qing va o‘zbek tiliga tarjima qiling.

II.«Shifokor huzurida» mavzusida dialog tuzing.

UZUN HUSEYİN

Patron: Günaydın!

Sekreter: Günaydın, efendim.

Patron: Beni kimse aradı mı?

Sekreter: Evet, efendim, on dakika önce Huseyin Bey adlı biri aradı. İstanbul’daymış, sizinle görüşmek istiyor. Cep telefonunun numarasını aldım.

Patron: Tamam, hemen odama bağla. Bakalım kimmiş? Ne istiyor?

Sekreter: Hemen bağlıyorum, efendim.

Patron: Alo! Buyurun efendim, beni aramışsınız.

- Huseyin:** Beni tanımadın mı? Uzun zaman oldu tabii. Belki de unutmuşsundur.
- Patron:** Sesiniz yabancı gelmiyor ama hala hatırlayamadım. Nereden tanışıyoruz, beyfendi?
- Huseyin:** Liseden, Atatürk Lisesi'nden.
- Patron:** Ooo! Basketçi Uzun Huseyn, nerelerdesin? Nasılsın, iyi misin?
- Huseyin:** Sağ ol, iyiyim. İzmir'deyim. Sen nasılsın?
- Patron:** Teşekkürler, ben de iyiyim. Sesini duydum, daha iyi oldum. Galiba basketbolu bırakmamışsın.
- Huseyin:** Amatör olarak oynuyorum. Ama, asıl işim avukatlık. Seni çok aradım ama ulaşamadım. Telefonunu bulmak da çok zor. Eski telefonun değişmiş. Yenisi de telefon rehberinde yok.
- Patron:** Haklısın. Telefonlar şirket adına. Bu yüzden bulamamışsın. Ben de seni ihmal ettim, aramadım, kusura bakma. İşler için koşuşturmaktan kendimizi, çevremizi unutuyoruz. Peki telefon numaramı nereden buldun?
- Huseyin:** Geçen gün yolda Ahmet'le karşılaştık. Ona, "Bizim Erhan nerede?" diye sordum. O da, "Şirket kurdu, patron oldu." diye cevap verdikten sonra telefon numaranı da verdi.
- Patron:** İyi olmuş. Şimdi senin numaran da bende var. Bundan sonra benden kurtulman mümkün değil. Seni sık sık rahatsız edeceğim.
- Huseyin:** Memnun olurum.
- Patron:** Vaktin var mı? Gel, görüşelim.
- Huseyin:** Şimdi otobüsüm kalkacak. Edirne'de bir işim var. Yarın döneceğim, uğrarım, Allah'a ısmarladık.
- Patron:** Güle güle, hayırlı yolculuklar, yarın görüşmek üzere.

Savol va topshiriqlar

- I. Matnni o 'qing va o 'zbek tiliga tarjima qiling.*
- II. Matndagi «diye» so 'zining qo 'llanilishiga e'tibor bering.*
- III. Quyidagi savollarga matnga ko 'ra javob yozing:*
 - 1. Patronun adı neymiş?*
 - 2. Patronla Huseyn Bey'in dostluğu nereye dayanıyor?*

3. *Huseyin Bey'e niçin "Uzun" lâkabı takılmış?*

4. *Patronun telefon numarasını bulmak neden zormuş?*

18-§. Ravish va uning ma'no turlari. –Zarf ve Çeşitleri

Gapda fe'l va sifatlardan oldin kelib, ular ifodalagan ish-harakat yoki predmet belgisini izohlovchi, o'zgartiruvchi so'zlar turk tilshunosligida **ravishlar (zarflar)** deyiladi. Turk tilshunosligida ravishlarning joy, vaqt (zamon), holat va miqdor nomlari ekanligi aytiladi.

Turk tilida ko'plab so'zlar ravish bo'lib qo'llanadi. Bularga: *hemen, şimdi, çok, az çok, en çok, biraz, son derece, sabaha karşı, akşama doğru, önce, sonra, çabuk, hızlı, yavaş, ileri, geri, birden bire, ansızın...* kabilarni kiritish mumkin.

Ravishlar ma'no va vazifasiga ko'ra quyidagi guruhlarga ajratiladi.

- Payt ravishlari (Zaman Zarfi)
- O'rin ravishlari (Yer-Yön Zarfi)
- Miqdor ravishlari (Azlık-Çokluk Zarfi)
- Holat ravishlari (Durum Zarfi)
- So'roq ravishlari (Soru Zarfi)

Payt ravishlari ish-harakat va uning yuz berishini ma'lum bir vaqt ichida ko'rsatgan so'zlardir: *bugün, yarın, dün, sabah(leyin), akşam(leyin), birazdan, önceleri, aniden va b.*

Hakan *dün akşam* geldi.

Hamdi Bey *şimdi* gitti.

Orhan *yarın* gelecek.

Ish-harakatning ma'nosini joy, makon, yo'nalish jihatidan ifodalagan so'zlarga **o'rin ravishlari** deyiladi. O'rin ravishlariga *ileri, geri, aşağı, yukarı, on, arka, sağ, sol, alt, üst, bura, şura, ora...* kabilar misol bo'ladi.

Fe'l, sifat, ravishlarning ozlik-ko'pligini ifodalagan so'zlarga **miqdor ravishlari** deyiladi. Miqdor ravishlari quyidagi so'zlardan tashkil topadi: *az, çok, pek, en, kadar, daha, en çok, en az, pek çok, pek az, biraz, fazla, hep, hepten, kısmen, daha...* kabi.

Fe'l, sifat, ravishlarning ma'nolari qay tarzda yuz berganligini ifodalaydi. Ushbu ravish turi ish-harakatning belgisini, holatini, bir ishning qay tarzda bajarilganligini, sabab-natijasini va shunga o'xshash holatlarni bildiradi. Asliy sifatlarni tashkil etuvchi so'zlar **holat ravishi** bo'lib ham qo'llaniladi. Bu so'zlar predmetning belgisini bildirsa, sifat; ish-harakatning qay tarzda yuz berganligini ifodalasa, ravish bo'ladi. Ushbu ravish turi o'z ichida bir qancha guruhlarga bo'linadi. Faqat

mavzuga chuqur yondashmaslik maqsadida bazi misollarni keltirishni lozim topdik:

Bu işi *böyle* yapınız.

Okula geç kaldık, *hızlı* yürüyünüz.

Siz akıllı insansınız, *aptalca* konuşmayınız.

Fe'l hamda sifatlarning ma'nolarini so'roq yo'li bilan belgilab beruvchi so'zlarga ***so'roq ravishlari*** deyiladi. Ushbu so'zlarga: *ne, nasıl, nereden, niçin, neden, hani, ne biçim, ne kadar* kabilar misol bo'ladi. Bu so'roq so'zlarining ba'zilar gapdagi o'rniga qarab, so'roq olmoshi, so'roq sifati ham bo'lishi mumkin. Shuni unutmaslik kerakki, so'roq ravishi bo'lganda, bu so'zlar, albatta, hol vazifasida kelishi kerak:

Araba almışsın, ne markası? Bu gapda **ne** so'zi aniqllovchi vazifasida kelganligi uchun turk tilida so'roq sifati bo'lib keladi.

Ne istiyorsun? Bu gapda **ne** so'zi to'ldiruvchi vazifasida kelganligi uchun turk tilida so'roq olmoshi bo'lib keladi.

Ne ağlıyorsun? Bu gapda **ne** so'zi hol vazifasida kelganligi uchun turk tilida so'roq ravishi bo'lib keladi.

Ne so'zi singari *nasıl* so'zi ham gapdagi vazifasiga ko'ra ham sifat, ham olmosh, ham ravish bo'lib kelishi mumkin:

Nasılsın? (olmosh)

Nasıl kitap? (sifat)

Nasıl geldin? (ravish)

1-mashq. *Tagiga chizilgan ravishlarning turlarini yozing.*

- 1.Kolumun ağrısı tekrar başladı.
- 2.Yarın seni aramayacak.
- 3.Orhan şimdi geldi.
- 4.Sorunlarını yavaş yavaş anlattı.
- 5.Arabasını ileri park etti.
- 6.Derslerine, çok çalışıyordu.
- 7.İşte Selma gidiyor.
- 8.O, her zaman güzel giyinir.
- 9.Çocuklar, aşağı indiler.
- 10.Muş'a niçin gittin?

2-mashq. *Quyidagi bo'sh o'rinlarga hangi, nasıl, ne, kaç so'zlarini moslab yozing.*

Bu makina çalışır?

Mektup zaman geldi?
Bu bölümde dersler var?
Bu işten bir fayda bekliyorsunuz?
Elma lira?
Sınıfta öğrenci var?
Bu bina kat olacak?
Okula kişi alıyorlar?
..... bir iş istiyorsunuz?
..... dersi sevmiyorsunuz?
..... lira maaş alıyorsunuz?
..... sokakta oturuyorsunuz?
..... lokantada yemek yiyorsunuz?
..... yaşındasınız?

3-mashq. *Ravishlarning toping va turini aniqlang.*

1. Bana göre evler kadar sokaklar da temiz olmalıydı. 2. Eve yaklaştıkça yüreğimin daha hızlı çarptığını hissediyorum. 3. Bu boş tepeler günün birinde sarıya boyanacak. 4. Babamın askerlik yaptığı yeri mutlaka göreceğim. 5. Sessizce yanındaki yaşlı kadınla konuşmaya başladı. 6. Dün senden aldığım kitabı bitiriverdim bir solukta. 7. Muhtar, köy odasında halkın sorunlarını ne zaman dinleyecek? 8. Kardeşim, hızlı koşardı. 9. Mobilyalar çok yeni görünüyordu. 10. İzmir'den dün geldim.

BORÇ

Anne: Hoş geldiniz!
Damat: Hoş bulduk, anne!
Kız: Hoş bulduk, anne! Babam daha gelmedi mi?
Anne: İşten şimdi çıkmıştır, birazdan gelir. Salona geçin, ben hemen geliyorum. Mutfakta biraz işim var, bitirip gelirim.
Kız: Anne, sana yardım edeyim. Yemek pişiriyorsundur.
Anne: Yemeğe kalırsınız değil mi? Ona göre bir şeyler ilave edeyim.
Kız: Hayır, anne, biz sinemaya gidiyoruz. Bir saat vaktimiz var. Size uğramak istedik.
Anne: İyi yapmışsınız. Ne içersiniz? Çay mı yapayım kahve mi?

- Damat:** Anne, ben ne çay içerim ne de kahve. Midem pek iyi değil. Midemde biraz yanma var.
- Anne:** O zaman size soğuk bir ayran yapayım.
- Damat:** İyi olur, anne, ben ayranı severim.
- Kız:** Anne, babam bugün gecikecek mi?
- Anne:** Bilmiyorum, kızım. Belki arkadaşlarına uğrar, belki de markete. Hiç belli olmaz. Niye sordun?
- Kız:** Biraz borç para isteyeceğim. Durumu nasıl? Verir mi, anne?
- Anne:** Ne kadar istiyorsun? Çok değilse verir. Bugünlerde onun da eli sıkışık.
- Kız:** ok değil, anne. Neyse gelsin, konuşuruz.
- Baba:** Hayırlı akşamlar, hanım, hoş geldiniz çocuklar, nasılsınız?
- Kız:** Hoş bulduk, baba, iyiyiz, sen nasılsın?
- Baba:** İyiyim, kızım.
- Damat:** Hoş bulduk, baba. Maşallah, iyi görünüyorsun.
- Baba:** İyiyim, oğlum, iyiyim. Bugün annenize bir sürpriz yaptım. Ona haber vermeden bulaşık makinası aldım. Artık bulaşıkları eliyle yıkamaz. Bütün paramı verdim, biraz da borlandım.
- Anne:** Niçin bana daha önce söylemedin?
- Baba:** “Sürpriz olsun” diye düşündüm de onun için söylemedim. Sürprizimden hoşlanmadın mı yoksa?
- Anne:** Hoşlandım ama...
- Kız:** Anne, biz gidiyoruz. Yoksa sinemaya geç kalacağız. Haydi, iyi akşamlar!
- Anne:** Kızım, ayranınızı için de öyle gidin.
- Damat:** Ben içtim, anne, eline sağlık! Haydi, iyi akşamlar!
- Kız:** Belki dönüşte uğrarsınız, ben de o zaman içerim.

Savol va topshiriqlar

- I. Matnni o‘qing va o‘zbek tiliga tarjima qiling.*
- II. Ravishlarni toping va turini aniqlang.*
- III. Quyidagi savollarga matnga ko‘ra javob yozing:*
- 1. Kız ve damat yemeğe kalacaklar mı?*
 - 2. Damat niçin çay veya kahve içmek istemiyor?*
 - 3. Anne, sürprize niçin sevinemiyor?*

4. Sizce kız neden ayranını içmeden kalkıp gitti?

İŞ DİSİPLİNİ

- Müdür:** Hayrola, Ferhat Bey, bir şey mi var?
- Ferhat Bey:** Önemli bir şey değil, efendim, ama Halûk Bey yine işe geç kaldı. Ben de bir daha geç gelmemesini, işleri aksatmamasını söyledim.
- Müdür:** İyi yapmışsın. Bir daha geç gelmez herhâlde. Yoksa maaşından kesmek zorunda kalırız. Bunu da ona hatırlat.
- Ferhat Bey:** Peki efendim, söylerim.
- Müdür:** Kapıdaki görevliye de sabah ve akşam işçilerin imzalarını almasını söyle.
- Ferhat Bey:** Olur efendim, hemen gidip söyleyeyim.
- ***
- Ferhat Bey:** Müdür Bey sabah ve akşamleyin işçilerin geliş-gidiş saatlerinde dikkat etmeni ve imzalarını almanı emretti.
- Görevli:** Peki efendim. Hemen bir imza defteri hazırlayayım.
- Ferhat Bey:** Sabahleyin geliş saatinden, akşamleyin de çıkış saatinden sonra bana getireceksin, kontrol edeceğim.
- Görevli:** Olur efendim.
- ***
- Ferhat Bey:** Halûk Bey, kolay gelsin!
- Halûk Bey:** Sağ olun, usta başım. Kusura bakmayın, sabah yine geç kaldım. Hanıma beni erken uyandırmasını söyledim. Ama, o da erken kalkmamış.
- Ferhat Bey:** Bunu bir kaç defa tekrarladın. Bu da müdürün dikkatini çekti. Bundan sonra giriş ve çıkışta imza almamızı emretti. Bundan sonra sakın işe geç kalma. Yoksa maaşını keseriz.
- Halûk Bey:** Bunu da mı müdür emretti?
- Ferhat Bey:** Elbette. İş disiplini kimsenin bozmasını istemiyor. Bu konuda da son derece haklı, hepimiz buradan ekmek yiyoruz.
- Halûk Bey:** Doğru söylüyorsunuz. İnşallah, bundan sonra hiç

- geç kalmam.
- Ferhat Bey:** İnşallah hiç kimse geç kalmaz ve işlerimizi zamanında bitirip teslim ederiz. Çünkü iş hayatında söz namustur.
- Halûk Bey:** Haklısınız, hem de yerden göğe kadar.

Savol va topshiriqlar

- I. Matnni rollarga ajratib o‘qing va o‘zbek tiliga tarjima qiling.
- II. Matndan undalmalarni toping, ularning yozilishiga e’tibor bering.
- III. Quyidagi savollarga matnga ko‘ra javob yozing:
 1. Ferhat Bey’in Halûk Bey’e kızmasının sebebi ne?
 2. Müdür, Ferhat Bey’le konuştuktan sonra neleri emretti?
 3. Bundan sonra kapıdaki görevli ne yapacak?
 4. İşleri zamanında bitirmenin önemi nedir?

Ravishlarda daraja . Ravishlarning tuzilish turlari. - Zarflarda Derecelendirme. Yapılarına Göre Zarflar

Sifatlarda bo‘lgani kabi ravishlarda ham qiyos, kuchaytirish va kichraytirish shakllari mavjud.

Ravishlarda qiyos. Ravishlar va ravish sifatida qo‘llanadigan so‘zlar o‘zlari ifoda etgan belgi-xususiyat yoki ish-harakatning avjiga ko‘ra uch darajada sanab o‘tiladi: *iləri gitmek, daha iləri gitmek, en iləri gitmek; koyu yeşil, daha koyu yeşil, en koyu yeşil* kabi.

Bu shakllarga turk tilshunosligida qiyos ravishlari deyiladi. Ularning darajalari ham sifatlarda bo‘lgani kabi **tenglik** (o‘xshashlik) **darajasi**, **orttirma daraja** va **ustunlik darajasi** hisoblanadi.

Qiyos ravishlari qiyos sifatlariga o‘xshaydi. Tenglik darajasini yuzaga keltiruvchi **kadar** va **gibi** yordamchi so‘zlarini keltiramiz. Bulardan birinchisi miqdor, ikkinchisi xususiyatga ko‘ra qiyoslaydi:

*Osman bir at **kadar** hızlı yürür (Osman bir ot qadar tez yuradi).*

*Osman bir at **gibi** hızlı yürür (Osman bir ot kabi tez yuradi).*

Ravishning bunday shakllari sifat darajalariga o‘xshab yasaladi:

*Özgür yemeğini **en önce** bitirir, Selma **en sonra**.*

(O‘zgur ovqatini eng oldin tugatadi, Salmo eng oxirida).

Ravishlarda kuchaytiruv. Fe'l va sifatlardan oldin kelib, ish-harakat yoki belgini kuchaytiruvchi ravish shakliga ravishlarda kuchaytiruv deyiladi. Ular shaklan sifatning orttirma darajasiga mos keladi. Hatto bunday shakllarni sifat darajasidan boshqa narsa emas, deyish ham mumkin: *büsbütün haksız* (to'la nohaq), *güpegündüz soymak* (kuppa-kunduz o'g'irlab ketmoq), *dosdoğru konuşmak* (to'ppa-to'g'ri gapirmoq) kabi.

Xuddi sifatlarda bo'lgani kabi ravishlarda ham kuchaytiruv ravishlarning ikkilanishi yo'li bilan yasaladi: *az az, erken erken, yavaş yavaş, güzel güzel* kabi.

Shuningdek, turk tilida otlar ham ikkilanish yo'li bilan kuchaytiruv ravishlariga aylanishi mumkin: *adım adım (izlemek), dükkân dükkân (dolaşmak), tane tane (saymak)* kabi.

Ravishlarda kichraytiruv. Fe'l va sifatlardan oldin kelib, ish-harakat yoki belgining kichraytirib, ozaytirib ko'rsatilishiga kichraytiruv deyiladi. Ravishning bunday shakllari xuddi kichraytiruv sifatlari kabi so'z negiziga *-ce, -rek, -cik, -cek* yasovchi qo'shimchalar qo'shib yasaladi.

Kichraytiruv shakllari sifatlar kabi darajalanadi:

Kısaca = biraz kısa = oldukça kısa = pek kısa. Masalan: *Oturup, kısaca anlattı* (O'tirib, qisqacha so'zlab berdi). *Biraz kısa* yapabilir misin? (Biroz qisqa qila olasanmi?) *Öğrenci konuyu oldukça kısa anlatmış* (Talaba mavzuni ancha qisqa aytib beribdi). *Pek kısa* olmasın (Juda ham qisqa bo'lmasin).

Sifatlardan darajalangan kichraytiruv ravishlari ko'proq *-ce* qo'shimchasi yordamida yasaladi. Uning sifat yasovchi *-ce* qo'shimchasidan farqi faqat urg'udadir. Ravish yasovchi *-ce* qo'shimchasi har doim urg'uli bo'ladi: *uzunca konuşmak, erkence kalkmak, hızlıca yürümek, fazlaca yemek* va hok.

-cek yasovchi qo'shimcha vositasida yasalgan kichraytiruv ravish shakllari ham *-ce* kabi vazifa bajaradi: *şimdicek, demincek, çabucak, tezcek* kabi.

-cik yasovchi qo'shimchasi vositasida yasalgan kichraytiruv ravish shakllari turk tilida juda kam qo'llanadi: *incecik, ufacık, küçücük, azacık* kabi.

-rek yasovchi qo‘shimchasi olib yasalgan kichraytiruv ravishini bor-yo‘g‘i bir necha so‘zda uchratish mumkin: **ufarak, ekşirek**. Bu yerda shuni ta’kidlash joizki, hozirgi zamon o‘zbek tilida **–roq** yasovchisi vositasida yasalgan ravish kichraytiruv shakllari juda faoldir: **yaxshiroq o‘ylab ko‘rmoq (daha iyi, iyice düşünmek), qisqaroq tushuntirmoq (kısaca anlatmak, kısa açıklamak), chiroyliroq kiyinmoq (daha güzel giyinmek)** kabi.

1-mashq. Gaplarda bo‘sh qoldirilgan joylarni jadvaldagi so‘zlar bilan to‘ldiring.

ertesi gün	hafif hafif	ben gelmeden	niye	az sonra
pek	ne zaman	henüz	sakin sakin	nasıl
çok	telaşla	biraz	ne kadar	ne
çok güzel	güzel güzel	içeri	az	biraz sonra

1. hava kararmıştı.
2. Anlatılanları dinliyordu.
3. Bunları bana söylersin?
4. Bu elbiseyi aldın?
5. Rüzgar esiyordu.
6. Yaptığın resimler olmuş.
7.hiçbir şey hatırlamıyordu.
8. Yaptığım tatlıdan yer misin?
9.gerekli açıklama yapılacaktır.
10. Bana ördüğün şapkayı beğendim
11. Bak seninle konuşuyoruz.
12. Küçük kız girdi.
13. geleceğim demişti.
14. Okulunu bitirmene..... kaldı.
15. Seni daha bekleyeceğiz?
16. Son günlerde görüşemiyoruz.
17. ağlayıp duruyorsun?
18. Boş ver, bunları kafana takma.
19. sakın bir yere gitmeyin!
20. Akşamki toplantıya katılmadın?

2-mashq. Turli darajalardagi ravishlarni qatnashtirib gaplar tuzing.

ÇİFTE KAMBURLAR VE ÇARŞAMBA CADILARI

Bir varmış bir yokmuş. Vaktiyle Ali adında bir kambur varmış. Ali, bir hamamın külhanında görevliymiş. Hamamın sıcaklığı kamburu için iyiymiş. Bu sebeple, hamam sahibi kendisine hamam için-de bir oda verip orada yaşamasını istemiş. Ali uzun yıllar hamamdaki işini sürdürmüştü.

Bir gece, bütün müşteriler hamamdan çıktıktan sonra, Ali hamamın içinde bazı sesler duymuş. Gidip bakmış. El ele tutuşmuş çok sayıda küçük adamın “Çarşambadır, Çarşamba!” diyerek dans ettiğini görmüş. Ali de onlara katılmış ve birlikte şarkı söylemeye, dans etmeye başlamış. Küçük adamların her hareketini o da yapmış ve onlarla birlikte eğlenmiş. Bu durum, küçük adamların çok hoşuna gitmiş ve Ali’ye ödül vermişler. Sırtındaki kamburu alıp hamamın kubbesine asmışlar.

Ali ertesi gün yine kendisi gibi kambur arkadaşı ile buluşmuş. Tabi Ali’nin sırtında kamburu yokmuş. Arkadaşı onu görmüş ve çok şaşırılmış. “Kamburuna ne oldu?” demiş. Ali de, her şeyi açık açık anlatmış.

Arkadaşı, Ali’ye “Birkaç gün senin yerine ben çalışmak istiyorum.” demiş. Belki küçük adamlar tekrar gelip benim de kamburu mu alırlar diye düşünmüş. Ali, arkadaşını kırmamış ve isteğini kabul etmiş. Bir gece arkadaşısı da aynı gürültüleri duymuş ve hemen içeriye girmiş. Küçük adamları görmüş ve yanlarına yaklaşmış. Küçük adamlar yine el ele tutuşmuş ve “Çarşambadır, Çarşamba!” demişler. Fakat günlerden çarşamba değil, perşembe imiş. Kambur adam da “Perşembedir, Perşembe!” diye bağırılmış. Bunun üzerine küçük adamların canı sıkılmış. Ona ödül yerine ceza vermişler. Ali’nin kubbedeki kamburunu alıp adamın sırtına takmışlar. Bundan sonra Ali’nin arkadaşı sırtında iki kambur taşımaya başlamış.

Savol va topshiriqlar

- I. Matnni o ‘qing va o ‘zbek tiliga tarjima qiling.
- II. Matndan ravishlarni toping va turlarini ko ‘rsating.
- III. Quyidagi savollarga matnga ko ‘ra javob yozing:
 1. Hamam sahibi, Ali ‘nin hamamda yaşamasını neden istemiş?
 2. Ali, bir gece hamamda nelerle karşılaşmış?
 3. Küçük adamlar Ali ‘ye niçin ödül vermişler?
 4. Ali ‘nin kambur arkadaşına niçin ceza vermişler ve ne yapmışlar?
 5. Arkadaşı niçin Ali ‘nin yerine geçmek istemiş?

DOSTLAR ZOR GÜNLERDE BELLİ OLUR

Mahmut'un çok sevdiği bazı arkadaşları var. Onlar çok sık görüşürler. Yardıma ihtiyacı olduğunda onlar Mahmut'a yardım etmekten mutluluk duyarlar. Mesela, Mahmut geçen hafta yeni bir eve taşındı. Bütün eşyasını kendi kendine taşıyamazdı. Birilerini kiralamak için yeterli parası da yoktu. Arkadaşları geldiler ve her şeyi taşımakta ona yardım ettiler. Mahmut çok sevindi. Arkadaşları ona: "Dostlar zor günlerde belli olur." dediler.

Zeynep Teyze'nin çok sevdiği bazı arkadaşları var. Onlar çok sık görüşürler.

Yardıma ihtiyacı olduğunda onlar Zeynep Teyze'ye yardım etmekten mutluluk duyarlar. Mesela, geçen ay Zeynep Teyze'nin mutfakındaki musluk bozuldu ve evini berbât etti. Bütün ev su içinde kaldı. Herşeyi kendi kendine tamir edemezdi ve temizleyemezdi. Ev sahibi de ona yardım etmedi. Arkadaşları geldiler ve ona yardım ettiler. Musluğu tamir ettiler ve bütün odaları temizlediler. Zeynep Teyze onlara çok çok teşekkürler etti. Arkadaşları ona: "Dostlar zor günlerde belli olur." dediler.

Savol va topshiriqlar

I. Matnni o'qing va o'zbek tiliga tarjima qiling.

II. Matn mazmunini gapirib bering.

III. O'z do'stlaringiz haqida turk tilida hikoya qilib bering.

Uy va uy jihozlari

anahtar – kalit
apartman – ko'p qavatli uy
askı – kiyim ilgich
avize – qandil
ayakkabılık – oyoq kiyim
javoni
ayna – ko'zgu
bahçeli ev –hovlili uy
çarşaf – ko'rpa g'ilofi
çekmece – tortma
çocuk odası – bolalar xonasi

asansör –lift
balkon – balkon
banyo – yuvinish xonasi
bardak –stakan
bıçak – pichoq
bodrum – yerto'la
bulaşık makinesi – idish
yuvish mashinasi
buzdolabı – muzlatgich
çamaşır makinesi – kir yuvish
mashinasi

daire – xonadon
 dolap – shkaf
 dōšek – to‘shak
 duş –dush
 elbise dolabı – kiyimlar uchun
 shkaf
 ev – uy
 fırın – gaz pechi, tandir
 halı – gılam
 kalorifer – isitish moslamasi
 kanepe – divan
 kat –qavat
 kilim – palos, sholcha
 kilit – qulf
 kitaplık – kitob javoni
 koridor –koridor, yo‘lak
 lâmba – lampa
 lavabo – rakovina
 ocak – gaz plitasi
 oda – xona
 oturma odası – ovqatlanish
 xonasi
 raf –javon
 saksı – tuvak
 salon – zal
 sandık – sandiq
 selamlık – yo‘lak, dahliz
 soba – isitgich (pechka)
 televizyon – televizor
 uydu anten – parabolik
 (yo‘ldoshli) antenna
 vazo – guldon
 yastık – yostiq
 yatak odası – yotoqxona
 yorgan – ko‘rpa

çatal – sanchqi
 çöp kutusu – axlat qutisi
 diş macunu – tish pastasi
 duvar – devor
 elektrik süpürge – chang
 yutgich
 fırça – cho‘tka
 havlu – sochiq
 kap –idish
 kapı – eshik
 kâse –kosa
 kaşık – qoshiq
 kepçe – cho‘mich
 kevgir –kapgir
 kiler, depo – omborxona
 koltuk – kreslo
 kova – chelak
 kumanda – masofadan
 boshqaruv pulti
 masa – stol
 masa örtüsü, sofras – dasturxon
 mutfak – oshxona
 pencere – deraza
 perde – parda
 radyo – radio
 resim – rasm
 sabun – sovun
 sandalye – stul
 süpürge –supurgi
 şampuan – shampun
 tabak – taqsimcha
 tava – tova
 tencere – qozon
 tuvalet – hojatxona
 ütü – dazmol

O‘z uyingizni ta’riflang.

19-§. Fe'l. O'timli va o'timsiz fe'llar. Bo'lishli va bo'lishsiz fe'llar. - Fiil. Geçişli ve Geçişsiz Fiiller. Olumlu ve Olumsuz Fiiller

Ish, harakat, holat, vaziyatni bildirgan, shaxs-son va zamon tushunchasini bergan so'zlarga **fe'llar (fiiller)** deyiladi. So'z turkumlari orasida eng muhim ahamiyatga ega bo'lgan so'zlar fe'llardir. Chunki fe'llar ta'rifda aytilganidek qilingan ishlarni, holatlarni, harakatlarni va ichida joylashgan vaziyatlarni bildirgan holda shaxs-son, zamon, qaror tushunchalarini beradi.

Fe'l tuslanishida ish-harakat o'zak yoki negizda ifodalanadi. Fe'ldan anglashilgan harakat yo tashqariga, yo ichkariga yo'nalgan bo'ladi, ya'ni predmetga harakat tashqaridagi harakatni amalga oshiruvchiga yo'nalgan bo'ladi. Fe'l ot(ega) yoki boshqa so'zga ta'sir etadi. Shu nuqtayi nazardan fe'llar ikki asosiy guruhga bo'linadi: **o'timli** fe'llar va **o'timsiz** fe'llar. Bunga fe'lning ma'no jihatdan ham bo'linishi deyiladi. Soddaroq aytganda, ba'zi fe'llar vositasiz to'ldiruvchi oladi, ba'zisi esa olmaydi. Vositasiz to'ldiruvchi oluvchi fe'llar **o'timli**, vositasiz to'ldiruvchi olmaydigan fe'llar esa **o'timsiz** fe'llar bo'ladi. Masalan: *Barış Bey kitabı açıyor* (*Barış Bey kitobni ochyapti*) gapida **Barış Bey** ning qilgan ishi **kitap** ga ta'sir etmoqda. Shu bois **açıyor** fe'li **o'timli** dir. Bu gapdagi **kitap** so'zi ega amalga oshirgan ishni belgilagan va fe'lning ma'nosini to'ldirib kelgan.

O'timli fe'llar. Harakati boshqasiga qaytgan, ya'ni gap ichida bir predmetga (borliqqa) ta'siri bo'ladigan fe'llarga **o'timli fe'llar (geçişli fiiller)** deyiladi: **kır-, çek-, ara-, bul-** kabi. *O camı kırdı, kapıyı çekti, birisini aradı, babasını buldu* (*U oynani sindirdi, eshikni tortdi, birini qidirdi, otasini topdi*) va hok.

Ta'sirni qabul qiluvchi borliqning nomi ko'pincha **kimni? (kimi?) kim? (kim?)**, ba'zan esa **kimga? (kime?)** savollariga javob bo'ladi va gapda vositasiz to'ldiruvchi (**nesne**) vazifasini bajaradi: *Ali motoru getirdi* (*Ali motorni keltirdi*). *Birlikte çorba içeriz* (*Birga sho'rva ichamiz*). *Çok paraya kıymışsınız* (*Juda ko'p pul ishlatibsiz*) va hok.

Bu misollarda fe'llarning otlarga ta'siri ko'rinib turibdi. O'timli fe'llarda harakat bilan o'sha harakatni amalga oshiruvchi (ega)dan boshqa bir predmet ham mavjud. Bu vositasiz to'ldiruvchi (**nesne**) dir. Harakat o'sha predmetga qaratilgan va uni o'z ta'siri ostiga olgan, ya'ni harakat o'sha predmet ustida amalga oshiriladi. O'timsiz fe'llarda esa harakat va uni bajaruvchisi (ega)dan boshqa uchinchi unsur, ya'ni ega va u amalga oshiradigan ish-harakatdan boshqa narsa (predmet) yo'q. O'timsiz fe'llarda

ot (ega) harakat bilan yakkama-yakka holatda bo‘ladi, ish-harakat vositasiz to‘ldiruvchiga o‘tmaydi, uning o‘ziga qaytadi.

O‘timsiz fe’llar. Harakat gapning egasiga yo‘nalgan fe’llarga **o‘timsiz fe’llar** (*gechişsiz fiiller*) deyiladi (**yat-, kalk-, dur-**). *O yattı, kalktı, durdu* (*U yotdi, turdi, to‘xtadi*) misollarida ish-harakatning boshqasiga o‘tmaganligi va faqat egaga yo‘nalgan ekanligi aniq ko‘rinib turibdi. Demak, o‘timli fe’llarda harakat boshqa predmetga o‘tadi, o‘timsiz fe’llarda o‘tmaydi, eganing o‘zida qoladi. Fe’llarning gap ichida biror bir borliq, predmetga ta’siri bo‘lmaydi. Ular gap ichida vositali to‘ldiruvchi (**tümleç**) bo‘ladi: *Arkadaşım Konya’dan geldi* (*O‘rtog‘im Konyadan keldi*). *Yarın evde oturalım* (*Ertaga uyda o‘tiraylik*). *Biz Üsküdar’a geçeceğiz* (*Biz Uskudarga o‘tamiz*) va hok.

Holat va bo‘lishni ifodalovchi fe’llar, ko‘pincha, o‘timsiz bo‘ladi: *Her gün yazıhanede bulunurum* (*Har kuni ofisda bo‘laman*). *Yemek pişti* (*Ovqat pishdi*). *Biraz daha büyümelisin* (*Yana ozgina katta bo‘lishingiz kerak*) va hok.

Qo‘llanish o‘rni va ma’no farqiga ko‘ra ham fe’llar o‘timli va o‘timsizga ajratiladi: *Kırlarda çiçek topladık* (*Qirlarda gullar terdik*). *Yazın biraz dinlenmişsin* (*Yozda bir oz dam olibsan*). *Eve bir kat çıkacağız* (*uyga bir qavat chiqamiz*). *Yarın Uludağ’a çıkacağız* (*Ertaga Uludoqqa chiqamiz*) va hok.

Bunday fe’llar turk tilida o‘rtoq fe’llar deyiladi. Fe’lning o‘zak va negizi ish-harakatni boshlang‘ich shaklda ifodalaydi va bu holatda qo‘llanish sohasiga chiqmaydi. Shuning uchun ularning boshlang‘ich holatlari **yap-, kes-, ol-, git-, ver-, otur-, uyu-** shaklida yoziladi.

Xulosa shuki, o‘timli fe’llar ish-harakatning bajarilishini, o‘timsiz fe’llar esa yuz berishi (bo‘lishi)ni ifodalar ekan. Fe’llar boshlang‘ich shaklda xoh o‘timli, xoh o‘timsiz bo‘lsin, ma’lum bir ish bajaruvchi shaxsni talab qiladi. Shu bois passiv ko‘rinish qarshisida faol ko‘rinish namoyon bo‘ladi: **kırılmak** emas **kırmak**.

Fe’llarda bo‘lishlilik va bo‘lishsizlik

Yuqorida fe’llarning gap egasiga ko‘ra olti turga bo‘linishi ta’kidlandi va undan birinchisi *bo‘lishli ko‘rinish* (**yalın görünüş, olumlu görünüş**) va ikkinchisi *bo‘lishsiz ko‘rinish* (**olumsuz görünüş**) ekani aytib o‘tildi.

Ma’lumki, fe’llar boshqa so‘z turkumlariga nisbatan boy va murakkab grammatik kategoriyalarga ega. Shu nuqtayi nazardan, fe’llarga bir nechta grammatik kategoriyalar xosdir.

Fe'l asosining qo'shimchalar olmagan holatiga boshlang'ich ko'rinish (fe'lning noaniq shakli) deyiladi. Ular bir bo'g'inli asos yoki turli yasovchi qo'shimchalar bilan otdan yoki fe'ldan yasalgan fe'l negizlari bo'lishi mumkin: *geç-mek, dene-mek, yat-mak, at-mak, çarp-mak, ara-mak* kabi.

Fe'lning noaniq shakli bo'lib o'tgan ish-harakatni tasdiqlaydi, ma'qullaydi va *bo'lishli, bo'lishsiz* ko'rinishlarga ega bo'ladi. Noaniq shakl tugal ma'noni ifodalash uchun muayyan ish bajaruvchi shaxsni talab etadi.

Fe'lning bo'lishsiz shakli (*olumsuz görünüş*). Fe'lning bo'lishsiz shakli fe'l asos yoki negiziga *-me, -ma* qo'shimchasini qo'shish orqali yasaladi. Bu qo'shimcha urg'usizligi bilan harakat nomlarida uchraydigan *-me* qo'shimchasidan farqlanadi (*gel-me-di; gel-me, oku-ma-dı*). Fe'lning barcha ko'rinishlari ushbu qo'shimcha yordamida bo'lishsiz ko'rinish olishi mumkin: *tepmek - tepmemek, tepilmemek, tepinmemek, tepiŝmemek, tepindirmemek* kabi.

Shu tarzda bo'lishsiz negiz fe'l ifodalagan ish-harakatning amalga oshmaganligi, yuz bermaganligi, bo'lmaganligini bildiradi: *Düğüne gitmeyeceğız (To'yga bormaymiz). Kapı açılmıyor (Eshik ochilmayapti). Hasta olmadım (Kasal bo'lmadim)* kabi.

Yana shuni aytish kerakki, turk tilida *değıl* so'zi ham bo'lishsizlikni ifodalashi mumkin: *değıl-im, değıl-diniz, değıl-sek* kabi.

1-mashq. *Quyidagi gaplarda bo'lishli fe'llarni bo'lishsiz, bo'lishsiz so'zlarni esa bo'lishli qilib yozing.*

İsmail ödevini yaptı.

.....

Furkan hikâye okumadı .

.....

Yakup arkadaşlarına bilmece sordu.

.....

Uzay güzel bir resim yapmamış.

.....

Akif bugün sınıf başkanı seçildi.

.....

Sezai Eren'le birlikte oturuyor.

.....

2-mashq. *O'timli va o'timsiz fe'llarni qatnashtirib gaplar tuzing.*

SUYUNUN SUYU

Köylünün biri, bir tavşan getirmiş Hoca'ya. Hoca da köylüyü bir güzel ağırlamış, yedirmiş, içirmiş. Ertesi hafta köylü yine gelmiş ve Hoca'ya: "Geçen hafta bir tavşan getirdim ya!" demiş. Hoca buyur edip içeri almış. Çorba içirip karnını doyurmuş. Sonra da "Bu getirdiğin tavşanın çorbası." diye şaka bile yapmış. Adamın gönlünü almış ve göndermiş.

Bir hafta sonra birkaç köylü "Hoca bizi de ağırlar". diye düşünmüş ve Hoca'nın evine gitmiş. Hoca "Siz kimsiniz?" diye sormuş. "Biz, sana geçenlerde tavşan getirenin komşularıyız." diye cevap vermişler. Hoca onları da evine alıp neyi var neyi yoksa önlerine koymuş, yolcu etmiş hepsini sa-
bahleyin.

Bir süre sonra birkaç köylü daha çıkıp gelmiş Hoca'nın evine. Hoca onları da içeri alıp misafir etmiş. "Kimlerdensiniz, hangi köydensiniz?" diye sormuş. Köylüler, "Biz sana tavşan getiren köylünün komşularının komşusuyuz." diye cevap vermişler. Hiç aldırış etmemiş Hoca. Yemek zamanı sofraya bir tas su getirip koymuş. Adamlar şaşırılmışlar ve "Efendi bu ne?" diye sormuşlar Hoca'ya. O da hiç bozuntuya vermeden, "Tavşanın suyunun suyu." demiş.

Savol va topshiriqlar

- I. Matnni o 'qing va o 'zbek tiliga tarjima qiling.
- II. Matndagi fe'llarning bo'lishli yoki bo'lishsizligi, o'timli yoki o'timsizligini aniqlang.
- III. Quyidagi savollarga matnga ko'ra javob yozing:
 1. Köylü, Hoca'nın evine bir hafta sonra (ikinci kez) niçin gelmiş?
 2. Köylünün ikinci gelişinde Hoca ona nasıl davranmış?
 3. Sizce tavşanı getiren köylünün arkadaşları niçin gelmişler?
 4. Hoca'nın sofraya bir tas su koymasının anlamı nedir?

İKİ KARDEŞ HİKAYESİ

Bir çiftlikte iki erkek kardeş babalarından kalma yerde birlikte çalışıyorlardı. Kardeşlerden biri evliydi ve beş çocuğu vardı. Diğer kardeş ise bekardı. Her günün sonunda iki erkek kardeş ürünlerini ve kârlarını eşit olarak bölüşürlerdi.

Günün birinde bekar kardeş şöyle düşündü;

– Ürünümüzü ve kârımızı eşit olarak bölüşmemiz hiç de adaletli değil. Ben bekarım ve pek fazla ihtiyacım yok. Kardeşimin geniş bir ailesi var. Onun daha fazla ihtiyacı olur.

O günden sonra bekar olan kardeş her gece evinden çıkıp, bir çuval tahılı gizlice erkek kardeşinin evindeki tahıl deposuna götürmeye gitti.

Bu arada evli olan kardeş de kendi kendine;

– Ürünümüzü ve kârımızı eşit olarak bölüşmemiz hiç de doğru değil. Ben evliyim, eşim ve çocuklarım var ve yaşlandığım zaman onlar bana bakabilirler. Fakat kardeşim yaşlandığı zaman ona bakacak hiç kimsesi yok. İlerde onun daha fazla ihtiyacı olacak.

Böylece evli olan kardeş de her gece evinden çıkıp, bir çuval tahılı gizlice erkek kardeşinin tahıl deposuna götürmeye başladı. İki kardeş de yıllarca ne olup bittiğini bir türlü anlayamadılar. Çünkü her ikisinin de deposundaki tahılın miktarı değişmiyordu. Sonra, bir gece iki kardeş gizlice birbirlerinin deposuna tahıl taşıırken karşılaştılar. O anda olan biteni anladılar. Çuvallarını yere bırakıp birbirlerini kucakladılar.

Hayat akarken, kardeşlik bencilce sadece kendini düşünmek değil başkalarını da düşünmek ve kardeşçe paylaşmaktır.

Yangi so‘zlar:

çiftlik-xo‘jalik , ferma

evli-oilali

bekar- turmush qurmagani inson, bo‘ydoq

eşit- teng

tahıl- don

depo- ombor

çuval- qop

20-§. Fe’lda zamon shakllari. Hozirgi zamon fe’li - Fiillerde Zaman. Şimdiki Zaman Fiili

Fe’l zamonlari ish-harakat bajarilgan vaqtni bildiradi. Turk tilida beshta zamon bor⁴:

- Hozirgi zamon
- Yaqin o‘tgan zamon
- Uzoq o‘tgan zamon
- Kelasi zamon

⁴ Atamuradov Sh. Turk tili.I.- Toshkent, 2011

- Hozirgi - kelasi zamon

Fe'ning **hozirgi zamon shakli** ifodalanayotgan ish-harakatning so'zlashuv paytida bajarilayotganini bildiradi. Shu bilan birga hozirgi zamonning ish-harakatning davomiyligini ifodalovchi vazifasi ham bor. Fe'ning hozirgi zamon shakli ish-harakatning kelasi va hozirgi kelasi zamonini ham ifoda eta oladi.

Bu işi iki yıldan beri yapıyoruz.

Ben yarın geliyorum.

Biz yarın pikniğe gidiyoruz.

Hozirgi zamon (Şimdiki Zaman)

Bo'lishli	Bo'lishli so'roq	Bo'lishsiz	Bo'lishsiz so'roq
geliyorum	geliyor muyum?	gelmiyorum	gelmiyor muyum?
geliyorsun	geliyor musun?	gelmiyorsun	gelmiyor musun?
geliyor	geliyor mu?	gelmiyor	gelmiyor mu?
geliyoruz	geliyor muyuz?	gelmiyoruz	gelmiyor muyuz?
geliyorsunuz	geliyor musunuz?	gelmiyorsunuz	gelmiyor musunuz?
geliyorlar	geliyorlar mı?	gelmiyorlar	gelmiyorlar mı?

Turk tilida **-iyor** hozirgi zamon qo'shimchasi singarmonizm qonuniga ko'ra **-iyor, -üyor, -uyor** shakllarida ham qo'llanadi:

gel-**iyor**, otur-**uyor**, gör-**üyor** kabi.

Fe'l o'zagi unli harf bilan tugasa, *-iyor* qo'shimchasi *-yor* shaklida yoziladi:

oku-mak -> oku-**yor**

kazı-mak -> kazı-**yor**

-a, -e tovushlari bilan tugagan fe'l o'zaklariga *-yor* hozirgi zamon qo'shimchasidan oldin *-y-* undoshining ta'siri ostida *-i-, -ı-, -ü-, -u-* ga aylanadi. Bu hodisa **unli torayishi** deyiladi.

anla-mak -> anlı-yor yaşa-mak -> yaşı-yor

dinle-mek -> dinli-yor izle-mek -> izli-yor
özle-mek -> özlü-yor gözle-mek -> gözlü-yor
otla-mak -> otlu-yor okşa-mak -> okşu-yor

1-mashq. Matnni o 'qing. Hozirgi zamon fe'llarini aniqlang.

Mehmet Bey bir okulda Türkçe öğretmenidir. O öğrencilere Türkçe öğretiyor. Mehmet Bey 26 yaşındadır. O, sabah saat 8:00'de evden çıkıyor. 8:30'da derse giriyor. Sınıfta 15 öğrenci var. Öğrenciler çok çalışkanlar. Onlar Türkçeyi çabuk öğreniyorlar. Mehmet Bey öğrencilerini çok seviyor. Öğrenciler de Mehmet Bey'i çok seviyorlar.

Öğrenciler derste kitap okuyorlar, alıştırma yapıyorlar, yazı yazıyorlar ve konuşuyorlar. Öğrenciler Türkçe dersini çok seviyorlar. Diyorlar ki; Türkçe öğrenmek çok kolay.

a) Yuqoridagi matn parchasini o 'qib savollarga javob bering.

1. Mehmet Bey nerede çalışıyor ?
2. Mehmet Bey ne iş yapıyor ?
3. Mehmet Bey kaç yaşındadır ?
4. Sınıfta kaç öğrenci var ?
5. Öğrenciler derste ne yapıyorlar ?
6. Türkçe dersi zor mu ?
7. Öğrenciler Türkçe dersini seviyorlar mı?

b) To 'g`ri mi xato mi ?

1. Mehmet Bey öğretmendir. ()
2. Mehmet Bey işe otobüsle gidiyor. ()
3. Mehmet Bey saat 8:30'da evden çıkıyor. ()
4. Öğrenciler çok tembeller. ()
5. Türkçe dersi çok kolay. ()
6. Öğrenciler Mehmet Bey'i çok seviyorlar. ()

2-mashq. Namunadagi kabi yozing.

Sen ne yapıyorsun?	Araba yıkıyorum.	(araba yıkamak)
Sen		(kitap okumak)
Sen		(ev temizlemek)
Sen		(duş almak)

Sen	?	 (bulaşık yıkamak)
Sen	?	(tatile gitmek)
Sen	?	 (yemek yapmak)
Ben	?	 (ders çalışmak)
Ben	?	(bilgisayar kullanmak)
Ben	?	 (bisiklet sürmek)
Ben	?	(araba tamir etmek)
Ben	?	 (Türkçe çalışmak)
Ben	?	 (resim yapmak)
O	?	(çamaşır yıkamak)
O	?	(çocuk bakmak)
O	?	(çiçek dikmek)
O	?	(bahçe sulamak)
O	?	(ütü yapmak)
O	?	(pencereleri silmek)

3-mashq. *Quyidagilarga ko 'ra kun tartibiga oid matn tuzing.*

- 7:00 Kalkmak.
- 7:15 Elini yüzünü yıkamak, tıraş olmak.
- 8:00 Kahvaltı yapmak.
- 9:00 Kitap yada gazete okumak.
- 9:30 Okula gitmek.
- 10:00 Türkçe dersine girmek.
- 12:00 Kütüphaneye gitmek.
- 13:00 Öğle yemeği yemek.
- 14:00 Parka gitmek.
- 15:00 Çay içmek.
- 16:00 Futbol oynamak.
- 18:00 Akşam yemeği yemek.
- 19:00 Dinlenmek.
- 20:00 Televizyon seyretmek.
- 22:00 Kitap okumak.
- 23:00 Uyumak.

KİTABIN HAYATIMIZDAKİ YERİ

Dünyada kitaptan güzel ne var ki? İşte önünüzde iki yüz, üç yüz sayfalık bir kitap... Ne olduğunu, neden bahsettiğini bilmiyorsunuz.

Yalnız ismini görüyorsunuz. Yazarını da tanımıyorsunuz. Sadece biliyorsunuz ki, bir romandır. Hiç durmadan açın, belki içinde elemeleri, sevinçleri, muhabbetleri veya nefretleri, sizi alâkadar edecek bir veya birkaç insanla tanışacaksınız. Onlarla birkaç saat veya birkaç gün beraber yaşayacak, onların sırlarını öğreneceksiniz. Onların belki de dostu olacaksınız, onların kederlerine ağlayacak, saadetleri ile sevineceksiniz. Onlar da sizin dostunuz olacak, en ıstıraplı günlerinizden birinde bir roman kahramanının size geldiğini görebilir, “Bilmez misin? Ben de senin gibi idim!” dediğini duyabilirsiniz. Çok okuyan, hikâye ve romanlarla geçen saatlerin kaybolmadığına inanan adam ömründe asla yalnız kalmaz.

Nurullah Ataç

Savol va topshiriqlar

- I. Matnni o‘qing va o‘zbek tiliga tarjima qiling.*
- II. Matndagi fe‘llarning qaysi zamonda ishlatilganligini aniqlang.*
- III. Matn mazmunini turk tilida gapirib bering.*

ZORLA GÜZELLİK OLMAZ

Her gün dünyanın birçok yerinde bombalar patlıyor, insanlar ölüyor veya yaralanıyor. Birçok çocuk daha küçük yaşta savaşı yaşıyor. Bu çocuklardan bir bölümü ölüyor, diğer bölümü de, sakat veya psikolojik yönden problemlili insanlar oluyor.

İnsanlar niçin durmadan haklı veya haksız yere savaşıyorlar? Anlamak mümkün değil. Dostluk içinde , barış içinde yaşamayı niçin istemiyorlar? Kardeş olmak o kadar zor mu? Atalarımız,“Zorla güzellik olmaz.” demişler. Biz de atalarımızı dinleyelim. Kardeşlikte, güzellikte, iyilikte yarışalım. İnsanlık için hep birlikte bir şeyler yapalım.

Akıllı olalım ve bencilliği bırakalım!

Gelin tanış olalım,
İşi kolay kılalım,
Sevelim sevillelim,
Dünya kimseye kalmaz.

Yunus EMRE

Savol va topshiriqlar

I. Matnni o‘qing va o‘zbek tiliga tarjima qiling.

II. Matndan hozirgi zamon fe‘llarini toping va shaxs-sonini aniqlang.

III. Matn so‘ngidagi to‘rtlikning ma‘nosini izohlang va yod oling.

BİR ÇİFT KUNDURA

17. asrın başlarında Dalmagya’da Nadin kasabasının sancak beyi yaşardı. Beyin ahırında atlara bakan uşaklar arasında 13 yaşlarında küçük bir çocuk vardı. Herkes tarafından horlanan bu kimsesiz çocuğa bir gün dul bir kadın acımış ve çıplak ayaklarına, kocasından kalan kocaman bir ayakkabıyı giydirmişti. Bir gün devlet görevlilerinden biri Nadin kasabasından geçerken sancak beyine misafir oldu. Küçük ahır uşağının zeka ve parlayan gözleri dikkatini çekip onu yanında götürdü. Bir güzel yıkatıp giydirdikten sonra saraya verdi. O dönemde devlet idari mekanizmasında görev alacaklara Enderun mektebinde hususi eğitim verilirdi. Bu mekteplere bugün Siyasal Bilgiler Fakültesi diyebiliriz. Buralarda bütün sosyal ve fen bilimleriyle birlikte devletlerarası münasebetler ve idareciliğin püf noktaları öğretilirdi.

Güzelliğinden dolayı Yusuf adı verilen bu küçük ahır uşağı da Enderun’da zekasıyla kısa zamanda yükseldi ve bir gün devletin Kaptan Paşa gibi üst rütbelerine gelmişti. Ama kendine o büyük kunduraları veren kadının iyiliğini de unutmamıştı.

Bir gün Nadin’e Kaptan Paşa’nın bir adamı geldi. Sancak Bey’e ağzı muhurlu bir torba verdi. Bey’e yazılan mektupta da şunlar yazılıydı: “Falan mahallede oturan bir dul kadın vardır. Eğer sağ ise bu torba Nadin Sancak Bey’i ve kadısının huzurunda o dul kadına verilecektir ve bir senet tanzim edilip bana gönderilecektir...”

O yaşlı kadın sağ idi. Fakat çok fakir düşmüştü. Sancak Bey’i ve kadının önünde Kaptan Paşa’nın torbasi kendisine teslim edildi. Torbanın içinde bir çift kocaman kundura vardı ve içleri altın ile doldurulmuştu. Yusuf Paşa kısa bir mektup da yazmıştı.

“Anacığım! Bir kış günü dönmüş ayaklarına bu kunduraları giydirdiğin kimsesiz çocuk, ölünceye kadar seni unutmayacaktır...”

Savol va topshiriqlar

I. Matnni o‘qing va o‘zbek tiliga tarjima qiling.

II. Matndan atoqli otlarni yozib oling. Ularning imlosiga e‘tibor bering.

III. Matn mazmunini turk tilida gapirib bering.

21-§.Yaqin o'tgan zamon - Görülen Geçmiş Zaman

Yaqin o'tgan zamon ish-harakatning nutq jarayonidan oldin bajarilganligini bildiradi.

Görülen Geçmiş Zaman

Bo'lishli	Bo'lishli so'roq	Bo'lishsiz	Bo'lishsiz so'roq
geldim	geldim mi?	gelmedim	gelmedim mi?
geldin	geldin mi?	gelmedin	gelmedin mi?
geldi	geldi mi?	gelmedi	gelmedi mi?
geldik	geldik mi?	gelmedik	gelmedik mi?
geldiniz	geldiniz mi?	gelmediniz	gelmediniz mi?
geldiler	geldiler mi?	gelmediler	gelmediler mi?

Yaqin o'tgan zamon qo'shimchasi *-dı* singarmonizm qonuniga amal qiladi:

yaz-**dı**-m. bil-**di**-m, bul-**du**-m. gör-**dü**-m...

Yaqin o'tgan zamon qo'shimchasi *-dı* undoshlar moslashuvi qoidasiga ko'ra quyidagicha o'zgaradi:

bırak-**tı**-m. git-**ti**-m. tut-**tu**-m. ört-**tü**-m...

1-mashq. Aniq o'tgan zamon bo'lishsiz shakli bilan tamomlang.

1. Dün arkadaşım la sinemaya git..... .
2. Ahmet geçen yıl derslerine çok çalış..... .
3. Sen çok doğru söy..... .
4. Biz Türkçe'yi iyi öğren..... .
5. Siz dün derse geç kal..... .
6. Onlar soruların cevabını bil..... .
7. Ben dün babama telefon et..... .
8. Seni dün iki saat bekle..... .
9. Biz bu kitabı sana vermekten vazgeç..... .
10. Ben böyle yaşamaya alış..... .
11. Ahmet annesini çok özle..... .

12. Siz bu kitabı oku.....
13. Ödevlerimizi bitir.....
14. Öğrenciler derste çok konuş.....
15. Annem bulaşıkların hepsini yıka.....
16. Polis hırsızları yakala.....

2-mashq. Savollarga javob bering.

1. Bahçıvan bahçeyi suladı mı ?
Evet,.....
Hayır,.....
2. Öğretmen öğrencilere çok soru sordu mu ?
Evet,.....
Hayır,.....
3. Öğrenciler doğru cevap verdiler mi ?
Evet,.....
Hayır,.....
4. Dün havuzda yüzdünüz mü ?
Evet,.....
Hayır,.....
5. Ödevini bitirdin mi ?
Evet,.....
Hayır,.....
6. Ailene mektup yazdın mı ?
Evet,.....
Hayır,.....
7. Ahmet kapıyı kapattı mı ?
Evet,.....
Hayır,.....
8. Öğrenciler Türkçe öğrendiler mi ?
Evet,.....
Hayır,.....
9. Bu hafta müzeye gittiniz mi ?
Evet,.....
Hayır,.....
10. Bu kitabı okudun mu ?
Evet,.....
Hayır,.....
11. Misafirleri gördün mü ?

Evet,.....
Hayır,.....
12. Bu resimlere baktın mı ?
Evet,.....
Hayır,.....

3-mashq. Javoblarga mos savol toping.

1. ? Ahmet'e para verdim.
2. ? Öskemen'i çok beğendik.
3. ? Ahmet bizi çok bekletti.
4. ? Öğrenciler soruların cevabını bildiler.
5. ? Katil mahkemede konuştu.
6. ? Çocuğu köpek ısırıldı.
7. ? O eski arabasını sattı.
8. ? Evet, o yeni araba aldı.
9. ? Evet, polisler hırsızları yakaladılar.
10. ? Kelimelerin hepsini ezberledim.
11. ? Evet, dün akşam geç yattım.
12. ? Dün sinemaya gittik.
13. ? Öğrenciler derste çok konuştular.
14. ? Ahmet Türkçe öğrendi.
15. ? Ahmet ile Ayşe geçen hafta evlendiler.

EL ÖPMEK

El öpmek, Türk toplumuna özgü bir saygı ifadesidir. Türk toplumunda el öpmenin çok önemli bir yeri vardır. Küçükler büyüklerin elini öpüp başlarına koyarlar. Bu hareketle, büyüklerine karşı saygılarını gösterirler. Büyükler de her zaman onlara sevgiyle karşılık verirler.

Bazen küçükler bir hata yapar ve gidip büyüğünün elini öperek özür diler.

Büyük de, bu davranış karşısında küçüğünü affeder. Bazen de genç, başka bir şehre okamaya gider. Annesinin ve babasının elini öpmeden gitmez, dönüşte yine öper. Kısacası, ayrılmak da kavuşmak da el öpmekle başlar.

Dinî bayramlar (Ramazan va Kurban Bayramı)da mutlaka küçükler büyüklerini ziyaret edip ellerini öperler. Önce herkes anne ve babasının elini öper, sonra diğer büyüklerin ellerini. Bayramların güzelliği de

buradadır.

Biz büyürüz, küçüklerimiz bizim elimizi öpmeye, bize saygılarını sunmaya başlarlar. Küçüklerin mutlu olması için sevgi dolu bir bakışımız veya gülüşümüz yeter. El öperek büyüklerimizin hem gönlünü alırız hem de rızalarını.

Bu karşılıklı davranışlar, toplumdaki saygı ve sevginin temelini oluşturur. Böylece, toplumdaki beraberlik duygusu yükselir. Ne demiş atalarımız: “Birlikten kuvvet doğar.”

Savol va topshiriqlar

I. Matnni o‘qing va o‘zbek tiliga tarjima qiling.

II. Matn mazmunini gapirib bering.

III. O‘zbek millatida yoshi kichiklar kattalarga nisbatan o‘z hurmatlarini qanday ifoda etishlari haqida turk tilida hikoya qilib bering.

SEBAT

Murat: Merhaba, Sinan! Nereden geliyorsun?

Sinan: Merhaba, Murat ağabey! İş yerinden geliyorum.

Murat: Hayrola! Biraz sinirli görünüyorsun.

Sinan: Evet, bu işi de bıraktım. Onun için biraz moralim bozuk. Esnafılık bana göre değil.

Murat: Çok iş değiştirdin. Terzilik yaptın, bereberlik yaptın, fırıncıda çalıştın, şimdi de tezgâhtarlığı da bıraktın. Hâlbuki, başarılı olman için bir işte sebat göstermen gerekir. Yani, sabırlı olman gerek. Peki, bu işten niçin ayrıldın?

Sinan: Ben elimden geleni yapıyorum. İyi niyetle çalışıyorum. Ama, her işi bana yaptırıyorlar. Bu, benim işi iyi öğrenmem içinmiş. Çok fazla yoruluyorum.

Murat: Ama bu senin için iyi bir şey. İşin her yönünü öğrenirsin. İleride kendi işini kurarsın. Aksi hâlde, hiç bir işi tam öğrenemezsin. Ben, tam altı yıl ustamın yanında mobilyacılığı öğrendikten sonra kendi dükkânımı açtım. Önceleri her şey çok zordu. Ama şimdi iyi bir mobilyacıyım ve ustama her zaman dua ediyorum. Peki, bir de mobilyacılığı denemek ister misin?

Sinan: Olabilir. Bu bir iş teklifi mi? Beni adam mı etmek isti-

- yorsun?
- Murat:** Evet. Yarın sabah saat sekizde bizim dükkâna gel. Sen iyi bir insansın. Sözlerimi unutma sakın! Başarman için sabırlı ve dürüst olman şart.
- Sinan:** Sağ olun! Bu güveniniz için teşekkür ederim. Bundan sonra çok çalışacağım ve sabırlı olacağım. İnşallah bu sefer başarılı olurum. Yarın sabah erkenden dükkânda olacağım.
- Murat:** Tamam, anlaştık! Bundan sonra moralini de hiç bozma. Haydi eyvallah!
- Sinan:** Tamam ustacığım. Haydi güle güle!

Savol va topshiriqlar

I. Matnni o‘qing va o‘zbek tiliga tarjima qiling.

II. Quyidagi savollarga matnga ko‘ra javob yozing:

- 1. Sinan‘in moralinin bozuk olmasının sebebi ne?*
- 2. Sinan, niçin çok iş değiştiriyor?*
- 3. Murat, nasıl iyi bir mobilyacı olmuş?*
- 4. Sinan‘in başarılı olması neye bağlı?*
- 5. Sinan, yeni ustasına hangi konularda söz veriyor?*

KONTROL

Ercan: Dün neredeydin? İşe gelmedin?

Orhan: Dün sabah yolda karşıdan karşıya geçmek için yeşil ışığın yanmasını beklerken bir otomobil yaşlı bir kadına çarptı. Olay çok yakınımda oldu. Zavallı yaşlı kadının bir suçu da yoktu. Kaldırımdaydı ve elindeki bastonuna dayanarak etrafına bakmıyordu. Araba hızlıydı ve önündeki otobüs sarı ışıkta durdu. Şoför, otobüse çarpmamak için direksiyonu sağa kırdı ve arabanın kontrolünü kaybetti.

Ercan: Yaşlı kadına bir şey oldu mu?

Orhan: Kadıncağız yere düştü tabii. Elindeki çantası da bastonu da yere yuvarlandı. Araba, ancak yol kenarındaki direğe çarparak durdu. Şoför de başını ön cama vurdu. Her şey bir anda oldu. Önce yaşlı kadının yanına koştuk. Hastahaneye götürmek için ambulâns çağırmamız lâzımdı. Yanımdaki adamda cep telefonu vardı. Hemen

telefon etti. Ben de trafiği durdurdum ve şoförün yanına gittim. Yüzü kan içindeydi.

Ercan: İki de yaşıyor muydu?

Orhan: Evet, her ikisi de yaralıydı, ama şoförün durumu ağırdı. O sırada ekip arabasıyla iki trafik polisi geldi ve biz rahatladık. Onlar her şeyi kontrol altına aldılar.

Ercan: Ambulâns hemen geldi mi?

Orhan: Evet, 10 dakika kadar sonra ambulâns siren çala çala geldi. Hem yaşlı kadını hem de şoförü sedyeyle ambulânsa yerleştirdiler. şoföre hemen serum taktılar. Yaşlı kadın kendindeydi, ama korku içindeydi. Bacağının birinde hafif bir kanama vardı.

Ercan: Bu olay seni çok etkiledi mi, kan seni korkuttu mu?

Orhan: Evet, böyle şeyler herkesi etkiler. Beni de etkiledi. Kan görmeye dayanmam. Polisler da bunu anlamış, bizi oradan uzaklaştırıp arabalarına götürdüler.

Ercan: Neden?

Orhan: Rapor yazmaları lâzımmış. Biz de olayın en yakın görgü tanıklarıydık. Kazanın oluş şeklini anlatıp ifademizi imzaladık. Polis, adres ve telefonlarımızı aldıktan sonra bizi evlerimize bıraktı. Ben de hemen telefon edip müdüre durumu bildirdim. O da bana bir gün izin verdi.

Ercan: Peki, yaralılardan bir haber aldınız mı?

Orhan: Evet, akşam evde otururken polisten telefon geldi. Her ikisi de iyiymiş. Bu habere çok sevindim. Ben de araba kullanıyorum. şoförün yerine kendimi koydum. Ne kadar zor bir durum!

Ercan: Onun için araba kullanırken çok dikkatli olmak gerek. Bir anlık dalgınlık çok üzücü sonuçlara yol açıyor. Ben bu yüzden araba kullanmaktan korkuyorum.

Orhan: Haklısın, ben araba kullanırken herkesi sustururum. Yoksa dikkatim dağılıyor.

Ercan: Ben senin arabana bindim. Sen hızlı kullanmıyorsun. Kurallara da sıkı sıkıya bağlısın. Keşke, herkes senin gibi olsa. O zaman hiç kaza olmaz.

Orhan: Her yıl birçok insan, küçük bir dikkatsizlik yüzünden ya ölüyor ya da sakat kalıyor. Bunu önlemek için, küçük yaşlardan itibaren herkesi iyice eğitmek gerek.

Ercan: Doğru söylüyorsun, her şeyin başı eğitim.

Savol va topshiriqlar

I. Matnni o‘qing va o‘zbek tiliga tarjima qiling.

II. Matndan turlangan otlarni yozib oling. Turlovchi qo‘shimchani turini aniqlang.

III. Matn mazmunini turk tilida gapirib bering.

22-§. O‘tgan zamon hikoya fe‘li – Duyulan Geçmiş Zaman Fiili

Uzoq o‘tgan zamon eshitibilingan, yaqindagina bo‘lib o‘tgan, lekin ko‘z bilan ko‘rib, guvohi bo‘linmagan ish-harakat, yuz bergan voqea-hodisani ifodalaydi.

-Ahmet ne zaman geldi?

- Bilmiyorum, dün saat beşte gelmiş.

-Sen ne zaman konuşmaya başladın?

-Ben iki yaşında konuşmuşum.

Duyulan Geçmiş Zaman

Bo‘lishli	Bo‘lishli so‘roq	Bo‘lishsiz	Bo‘lishsiz so‘roq
gelmişim	gelmiş miyim?	gelmemişim	gelmemiş miyim?
gelmişsin	gelmiş misin?	gelmemişsin	gelmemiş misin?
gelmiş	gelmiş mi?	gelmemiş	gelmemiş mi?
gelmişiz	gelmiş miyiz?	gelmemişiz	gelmemiş miyiz?
gelmişsiniz	gelmiş misiniz?	gelmemişsiniz	gelmemiş misiniz?
gelmişler	gelmişler mi?	gelmemişler	gelmemişler mi?

Uzoq o‘tgan zamon ba‘zan mazax, shubha ma‘nolarini ham ifodalab keladi:

Halil, güya sınıfın en çalışkan öğrencisiymiş!

Annesine sorarsan Serpil dünyanın en güzel kızıymiş!

Uzoq o'tgan zamon qo'shimchasi –miş singarmonizm qonuniga amal qiladi:

bak-**miş**, gel-**miş**. oku-**muş**. gör-**müş**....

1-mashq. *Quyidagi so'zlarni o'tgan zamonning hikoya bo'lishsiz shakli (-miş, -miş, -muş, -müş) qo'shimchalari bilan tamomlang.*

Amerika'da deprem ol.....
Depremde 212 kişi öl.....
Deprem 7 saniye sür.....
Dün İstanbul'a kar yağ.....
Ayşe dün annesine mektup yaz.....
Sen dün derse geç kal.....
Siz ihtiyar bir kadına yardım et.....
Öğretmenimiz dün hastalan.....
Siz dün pikniğe git.....
Onlar piknikte top oyna.....
Onlar dün akşam sinemaya git.....
Sen Ali'ye borç ver.....
Emine sorunun cevabını bil.....
Öğretmen çok zor bir soru sor.....
O yalan söyle.....
Veli çok zayıfla.....
Ben dün çok yorul
Öğrenciler matematik imtihanından zayıf al.....

2-mashq. *Matnni o'qing va tarjima qiling.*

Bir gece Nasrettin Hoca'nın evine hırsız girmiş. Hoca, hırsızın eve girdiğini görmüş ve hemen dolaba saklanmış. Hırsız, Nasrettin Hoca'nın evinde çalacak bir şey bulamamış. Gözüne bir dolap çarpmış. Belki içinde pahalı şeyler vardır diye dolabın kapağını açmış. Dolabı açtığı zaman karşısında Hoca'yı görmüş. Çok şaşırılmış. "Aman Hocam siz burada mıydınız?" diye sormuş. Hoca "Evet buradaydım. Evde hiç bir şey yok, o yüzden utandım, buraya saklandım." diye cevap vermiş.

Quyidagi savollarga javob bering.

Nasrettin Hoca, dolaba niçin saklanmış?

.....

Hırsız dolabı niçin açmış?

.....

Hırsız, dolabı açınca niçin şaşırılmış?

.....

Hoca, hırsıza ne demiş?

.....

3-mashq. Quyidagi jummalarni o‘tgan zamonning bo‘lishsiz shakli bilan tugating.

1. Ömer dün okula git.....
2. Ali babasının telefonunu aç.....
3. Bekir dün hiç birşey ye.....
4. Sen geçen hafta pikniğe git.....
5. Balıklar daha öl.....
6. Doğru söyle.....
7. Siz bu konuyu anla.....
8. Ben matematikten kötü not al.....
9. Biz meseleyi anla.....
10. Veli çok konuş.....
11. Onlar dün durakta çok bekle.....
12. Sen Mustafa'ya hediye al.....
13. Dün misafirler gel.....
14. Sen dün derste öğretmenini dinle.....
15. Ahmet benim doğum günümü unut.....

AVUCUNUZDAKİ KELEBEK

Akıllı iki kız kardeş varmış, bilgiye açlarmış ve okullarındaki, etraflarından aldıkları bilgi yetersiz olmuş.

Yörelerindeki en büyük bilgeye gitmeye, ondan da bilgi almaya karar vermişler.

Bilge adam kızların sorduğu bütün soruları bilmiş. Kızlar daha fazla bilgi almak için bir süreliğine daha bilgenin yanında kalmışlar.

Ama sonra bilgenin her sordukları soruyu bilmelerinden sıkılmışlar. “Bilgenin dahi bilemeyeceği bir soru bulalım” demiş birisi.

Kızlardan biri, bilgenin bile bilemeyeceği bir soru buldum diye sevinmiş. Avucumun içine bir kelebek alacağım “Avucumun içinde bir kelebek var. Canlı mı, ölü mü?” diye bilgeye soracağım, ölü derse kelebeği serbest bırakacağım. Canlı derse, avucumu hafifçe bastıracağım.

Kızlardan biri avucu kapalı bilgeye uzatmış ve sormuş:

– Avucumun içinde bir kelebek var; bilin bakalım canlı mı, ölü mü?

Bilge, kızın gözlerine uzun uzun bakmış ve cevap vermiş:

– Senin elinde, kızım, senin elinde...

Hayat akarken; iyi veya kötü, güzel veya çirkin, doğru veya yanlış, mutluluk veya hüznün, avucunuzdaki kelebek gibi senin elinde...

Yangi so‘zlar:

bilgi- bilim, ma'lumot

yöre- atrof

bilge- donishmand

canli- tirik

serbest (bırakmak)-erkin, ozod (qo'yib yuborish)

hafif- yengil

SINIFÇA PİKNIK

Merhaba. Benim adım Kemal, ilköğretim altıncı sınıfa gidiyorum. 6/B sınıfta okuyorum. Geçen hafta sonu 6/A sınıfının öğrencileri pikniğe gitti. Piknik yeri ilçeye otuz kilometre uzaklıkta. Oranın adı Çınar Geçidi.

Yarın biz de Çınar Geçidi'ne gideceğiz. Bütün sınıf gidecek. Öğretmenimiz hepimize görev verdi. Sınıfta otuz kişiyiz. Kızların görevleri farklı. Erkeklerin görevleri de farklı. Evde yapılacak yiyecekleri kızlar, hazır yiyecekleri erkekler getiriyor. Ben üç kilo domates, beş tane ekmek getireceğim. Herkes yiyecek getiriyor.

Yarın sabah saat yedide okulda olacağız. Pikniğe otobüsle gideceğiz. Son derste öğretmen elimize bir liste verdi. Zil çaldı. Eve gittim. Çok heyecanlıyım. Anneme yarın pikniğe gideceğiz dedim. Annem bana para verdi. Üç kilo domates, beş tane ekmek aldım. Onları bir kutuya koydum. Yarın sabah için hazırladım. Erkenden uyudum.

Sabah saat altı buçukta uyandım. Elimi yüzümü yıkadım. Pijamamı çıkardım. Pantolonumu ve gömleğimi giydim. Mutfığa git-tim. Annem kahvaltı hazırlıyor. Beni gördü:

–Günaydın, oğlum. Kahvaltı hazır. Masaya otur.

–Tamam, anne. Sağol.

Kahvaltıda peynir, zeytin, bir tane de yumurta yedim. Çok çabuk yedim. Paketimi aldım. Annemi öptüm. Saat yedide okula geldim. İki arkadaşımız yoktu. Onları bekledik. Beş dakika sonar onlar geldi. Öğret-

menimiz yoklama aldı. Hepimizin adını okudu. Hepimiz otobüse bindik. Öğretmen otobüste bize şunları söyledi:

– Gruptan ayrılmak yok. Tek başınıza bir yere gitmeyeceksiniz. Yabanî hayvanlarla oynamak yok. Onlara zarar vermeyeceksiniz. Yabanî otları, meyveleri yemek yok. Gezinin sonunda bütün çöpleri toplayacağız.

Otobüs yavaş yavaş gidiyor. Hepimiz eğleniyoruz. Gülüyoruz. Oynuyoruz. Çok mutluyuz.

Çınar Geçidi'ne geldik. Eşyaları otobüsten indirdik. Hepimiz bir aradayız. Çevremizde çam ve çınar ağaçları var. Ağaçlar çok yük-sek, çınar ağaçları derenin kenarında. Çam ağaçları tepelerde. Eşyaları bir çınar ağacının altına koyduk. Hava çok sıcak. Çınarın altı serin. Kız arkadaşlar ip atlıyor, erkekler futbol oynuyor. Hep beraber yiyecekleri yedik.

Yemekten sonra bir ses duyduk. Biri bağırdı. Hepimiz çok korktuk. Öğretmenimiz koştu. Tuncay yerde yatıyor. Ağlıyor. Ayağı şişmiş. Öğretmen Tuncay'ın ayağını sardı. Hepimizi topladı. Tuncay bizi çok üzdü. Otobüse bindik. Tuncay'ı doktor muayene edecek. Tuncay'ın ayağı kırık. O gün herkes kendini kötü hissetti. Tuncay, öğretmenin sözünü dinlemedi. Ağaca çıktı. Ayağını kırdı. Büyüklerin sözlerini her zaman dinlemeliyiz.

Savol va topshiriqlar

I. Matnni o'qing va o'zbek tiliga tarjima qiling.

II. Matndan kelishik, egalik, oidlik qo'shimchalarini topib izohlang.

III. Matn mazmunini turk tilida gapirib bering.

23-§. Kelasi zamon fe'li – Gelecek Zaman Fiili.

Fe'l ifodalayotgan ish-harakatning kelasi zamonda amalga oshishini bildirgan zamon shakliga fe'ning kelasi zamoni deyiladi.

Gelecek Zaman

Bo'lishli	Bo'lishli so'roq	Bo'lishsiz	Bo'lishsiz so'roq
geleceğim	gelecek miyim?	gelmeyeceğim	gelmeyecek miyim?
geleceksin	gelecek misin?	gelmeyeceksin	gelmeyecek misin?
gelecek	gelecek mi?	gelmeyecek	gelmeyecek mi?
geleceğiz	gelecek miyiz?	gelmeyeceğiz	gelmeyecek miyiz?

geleceksiniz	gelecek misiniz?	gelmeyeceksiniz	gelmeyecek misiniz?
gelecekler	gelecekler mi?	gelmeyecekler	gelmeyecekler mi?

Kelasi zamon qo‘shimchasi *-acak (-ecek)* I shaxs birlik va I shaxs ko‘plikda *-acağ, -eceğ* tarzida o‘zgaradi. Chunki ikki unli orasidagi k tovushi *ğ* ga aylanadi:

sevmeyeceğim, sevmeyeceğiz...

Turk tilida ikki unli yonma-yon kelmaganligi bois *–me* bo‘lishsizlik qo‘shimchasidan so‘ng y tovushi orttiriladi:

sevmeyeceğim, sevmeyeceksin, sevmeyecek...

1-mashq. Kelasi zamon qo‘shimchasi bilan tamomlang.

1. Ayşe akşam ödevini yap..... .
2. Onlar sinemaya git..... .
3. Ben İngilizce öğren..... .
4. Bakkaldan ekmek ve peynir al..... .
5. Biz hafta sonu pikniğe git..... .
6. Soğuk su içme hastalan..... .
7. Ben boş vakitlerimde kitap oku..... .
8. Biz arkadaşlarla futbol oyna..... .
9. Siz akşam yemeğini lokantada ye..... .
10. Ahmet’le ben satranç oyna..... .
11. Ferdi yarın arabasını tamir et..... .
12. Gelecek yıl Türkiye’ye git..... .
13. Ahmet gelecek hafta evlen..... .
14. Biz yarın sabah balık tutmaya git..... .
15. Yarın anneme mektup yaz..... .
16. Ben gelecek yıl üniversiteyi bitir..... .
17. Biz çok zengin ol..... .
18. Siz benimle gel..... .

2-mashq. Savollarga javob bering.

1. Bu akşam ne yapacaksın ?
.....
2. Yarın sabah ne yapacaksın ?
.....

3. Yarın öğleden sonra ne yapacaksın ?

.....

4. Hafta sonu neler yapacaksın ?

.....

5. Gelecek ay neler yapacaksın ?

.....

6. Gelecek yıl neler yapacaksın ?

.....

7. Tatilde neler yapacaksın ?

.....

8. Ne zaman ders çalışacaksın ?

.....

9. Hafta sonu nereye gideceksin ?

.....

10. Büyüdüğün zaman ne olacaksın ?

.....

3-mashq. *Quyidagi savollarga javob bering.*

1.Sen yarın ne yapacaksın? (Çamaşır yıkamak)

2.Sen akşam ne yapacaksın?..... (Bilgisayar kursuna gitmek)

3.O bu gece ne yapacak? (Televizyon seyretmek)

4.Siz yarın sabah ne yapacaksınız? (Parkta koşmak)

5.Onlar öğleden sonra ne yapacaklar? (Antreman yapmak)

6.Biz hafta sonu ne yapacağız? (Pikniğe gitmek)

7.Siz gelecek hafta ne yapacaksınız?..... (Yüzmeye gitmek)

8.Onlar gelecek ay ne yapacaklar? (Türkçe öğrenmek)

9.Sen pazartesi günü ne yapacaksın? (Hastaneye gitmek)

10.Salı günü ne yapacaksın? (Dışçıye gitmek)

YAKINDA NELER OLACAK NELER!!!

Yakın bir gelecekte hanımlar artık yemek yapmayacak. Ya yemekleri ev robotları otomatik olarak yapacak, ya da yemek yemeyi bırakıp küçük birer tablet yutacağız. Bu yemek tabletlerini cebimizde veya çantamızda taşıyacağız. Temizliği de yine bu hünerli robotlar yapacak. Bu harika robotlar, yalnız yemek yapmayacak, çocuğa bakacak, bahçeyi düzenleyecek, kirli çamaşırları çamaşır makinesine atıp yıkayacak,

yatakları düzeltecek, evcil hayvanınızı gezdirecek ve besleyecek. Kısacası, bu ev robotları eliniz ayağınız olacak.

Peki, insanlar ne mi yapacak? Artık, onu da zaman gösterecek. Zaten, bilgisayarlar sayesinde insanlar büroya gitmeden işlerini yapıyorlar. Yakında bilgisayar kullanmadan hiçbir iş yapmayacağız. Bunun iyi bir tarafı da var. İnsanlar artık kavgaları bırakıp teknolojiye yarışacak.

Bugün tedavisi çok zor veya imkânsız olan hastalıklar, gelecekte belki de ortadan kalkacak. Belki de okullar olmayacak. Herkes boş zamanında internetten gerekli bilgileri alacak, bilgisayarına kopyalayacak ve kendi kendine ders çalışacak. Şu anda internette sınavlar başladı. Yakında bu sis-tem daha da gelişecek ve her yere yayılacak.

Savol va topshiriqlar

I. Matnni o‘qing va o‘zbek tiliga tarjima qiling.

II. Matndagi kelasi zamon fe‘llarini toping, ularning qo‘shimchalarini ko‘rsating.

III. Quyidagi savollarga matnga ko‘ra javob yozing:

- 1. Yakın bir gelecekte nasıl yemek yiyeceğiz?*
- 2. Robotlar evde ne gibi işler yapacak?*
- 3. Bilgisayarla insan ilişkisi nasıl olacak?*
- 4. Teknolojik gelişmelerle tipta ne gibi değişiklikler olacak?*

UNUTMAYACAĞIM

Anne: Kızım, gel buraya çabuk.

Çocuk: Geliyorum, anneciğim.

Anne: Bak bakalım buraya. Ne görüyorsun?

Çocuk: Hiçbir şey göremiyorum anne, masa ve aynadan başka.

Anne: Haklısın, ben de göremiyorum. Çünkü bir şey yok. Sabahleyin buraya krem ve tarağımı koydum ama şimdi yerinde yeller esiyor.

Çocuk: Aman, anne! Ne önemi var!

Anne: Öyle deme. Ben senin eşyalarını veya odanı karıştırmıyorum. Sen de karıştırmayacaksın! Büyüdün artık. Bu yıl okula başlayacaksınız. Hiç kimsenin eşyasını karıştırmayacaksınız veya eve getirmeyeceksiniz! Sorumluluk sahibi olacaksınız!

Çocuk: Tamam, anneceğim, söz. Bir daha böyle olmayacak. Kimsenin eşyasını almayacağım.

Anne: Haydi, şimdi git benim eşyalarımı getirip yerine koy! Sonra da doğru odana gidip ortalığı toplayacaksın! Yine oyuncakların ayak altında.

Çocuk: Peki, anneciğim, hemen gidip odamı topluyorum. Tabii önce senin eşyalarını yerine koyacağım.

Anne: Aferin, kızım ! Hep böyle dikkatli ol, hiçbir şeyi unutma!

Çocuk: Söz, anneceğim, unutmayacağım.

Savol va topshiriqlar

- I. Matnni rollarga ajratib o 'qing va o 'zbek tiliga tarjima qiling.*
- II. Matndagi kelasi zamon fe'llarini toping, ularning qo 'shimchalarini ko 'rsating.*
- III. Quyidagi savollarga matnga ko 'ra javob yozing:*
 - 1. Annesi çocuğa niçin kızıyor?*
 - 2. Çocuk neler için söz veriyor?*
 - 3. Annesi çocuğuna niçin "Aferin, kızım!" dedi?*

KIVIR KIVIR

Anne: İyi günler! Kolay gelsin!

Kuaför: Sağ olun! Hoş geldiniz!

Anne: Hoş bulduk, çok sıra var mı? İşim acele. Nikâha yetişmem gerekiyor.

Kuaför: Sıra yok, ancak bayanın işi 15 dakika sonra biter. Nikâh saat kaçta? Saçınıza neler yaptıracaksınız?

Anne: Nikâh tam 2 saat sonra. Yalnız, ben saçımı hem kestireceğim hem de boyatacağım. Düğün salonu yakın. O saate kadar yetiştirebilir misiniz saçımı?

Kuaför: Yetiştiririm merak etmeyin. Sabahtan beri boş oturdum. Keşke daha erken gelseydiniz. Yavaş yavaş, özene bezene yapardık saçınızı.

Anne: Telaştan geledim. Böyle günlerde işler bitmiyor. Sabahleyin uzaktan gelen misafirlerle ilgilendik.

Kuaför: Bilirim, bu hep böyle olur. Ama tatlı bir telaştır bu.

Çocuk: Anneciğim, ben de saçımı boyatmak istiyorum.

- Anne:** Hayır, senin saçını yalnızca düzelttireceğiz. Uçları biraz bozulmuş.
- Çocuk:** Ama anne, sen boyatıyorsun. Ben de boyatmak istiyorum.
- Anne:** Sen daha küçüksün. Saçların da çok güzel. Senin saçının boyaya ihtiyacı yok.
- Kuaför:** Annen doğru söylüyor. Senin saçların gerçekten çok parlak ve çok güzel. Anlaşılan saçlarına çok iyi bakıyorsun.
- Çocuk:** Evet, benim şampuanım da ayrı.
- Anne:** Anneannesine ördürür saçlarını. O da büyük zevkle örer.
- Kuaför:** Anneanesi için onun saçını örmek bambaşka bir zevk oluyordur. Buyurun koltuğa Nilgün Hanım. Hemen başlayalım, vaktimiz azalıyor.
- Anne:** Saçımı düğün saatine kadar yetiştirirsiniz değil mi? Geç kalmam doğru olmaz.
- Kuaför:** Sizin saçınızı yetiştireceğim. Ayrıca, daha sırada kızınız bekliyor.
- Çocuk:** Elbette, benim saçımı da çok güzel yapacaksınız. Kıvrır kıvrır olmasını istiyorum.
- Kuaför:** Tabii, en güzel saç senin saçın olacak.

Savol va topshiriqlar

I. Matnni o‘qing va o‘zbek tiliga tarjima qiling.

II. Matndan kelishik, egalik, oidlik qo‘shimchalarini topib izohlang.

III. Matn mazmunini turk tilida gapirib bering.

HAVA DURUMU

! Quyidagi so‘zlarni o‘rganing!

açık – ochiq

bulutlu – bulutli

çiy – shabnam

dolu – do‘l

güneşli – quyoshli

ılık – iliq

kar – qor

karlı – qorli

sağanak – jala

serin – salqin

sıcak – issiq

sıcaklık – issiqlik

sisli – tumanli

soğuk – sovuq

soğukluk – sovuqlik

yağmur – yomg‘ir

parçalı bulutlu – parcha
bulutli
rüzgârlı – shamolli

yağmurlu – yomg‘irli
yıldırım – chaqmoq

Konuşma.

- Bugün hava nasıl?
- Bugün hava çok soğuk.
- Sıcaklık kaç derece?
- Eksi yirmi derece (-20°C).

4-mashq. *Quyidagi savollarga javob bering.*

Bugün hava nasıl? _____.

Yarın hava yağmurlu olacak mı? _____.

Dün hava sisli miydi? _____.

Bugün hava sıcaklığı kaç derece? _____.

Yarın hava sıcak olacak mı? _____.

Bugün buraya kar yağdı mı? _____.

HAVA TAHMİN RAPORU

Bugün akşama kadar yurdun kuzey ve batı kesimleri parçalı, yer yer çok bulutlu olacak. İstanbul, Edirne, Ordu, Muğla, Antalya çevreleri sağanak yağışlı olacak. Diğer yerler az bulutlu ve açık geçecek.

Hava sıcaklığı yurdun doğu kesimlerinde biraz artacak. Diğer yerlerde önemli bir değişiklik olmayacak.

Bazı illerimizde yarın için tahmin edilen en yüksek hava sıcaklıkları şöyle olacak:

Taşkent 36°C
Adana 32°C
Hatay 30°C
Antalya 34°C
Ankara 31°C
İstanbul 33°C
Moskova 17°C
Londra 21°C

24-§.Hozirgi kelasi zamon fe'li – Geniş Zaman Fiili.

Fe'l ifodalagan ish-harakatning har doim bajarib kelinganini, bajarilayotganini, kelajakda ham bajarilishini ifodalovchi zamon shakliga **hozirgi - kelasi zamon** deyiladi. Bu jihatdan o'tgan, hozirgi va kelasi zamon ma'nolarini o'zida qamrab oladi.

İnsanlar binlerce yıldan heri doğ**ar**, büy**ür** ve öl**ür**ler.

Güneş her gün doğudan doğ**ar**, batıdan bat**ar**.

Yüzyıllardan beri bu güzel dünyamızda sular ak**ar**, kuşlar öt**er**, çiçekler aç**ar**. Bahar biter**er**, yaz gel**ir**, yaz biter**er**, kış gel**ir**.

Hozirgi - kelasi zamon qo'shimchasi **-ar, -er** singarmonizm qoidasiga amal qiladi. Bu qo'shimcha bir bo'g'inli undosh tovush bilan tugagan fe'llarga qo'shiladi:

bak-**ar**, çek-**er**, kal-**ır**, gel-**ir**, dur-**ur**, gör-**ür**...

Misollar:

Annem her zaman bize sevgiyle bakar.

Babam her gün akşam 19:00'da işten eve döner.

Biri yer bini bakar, kıyamet ondan kopar.

Hafta sonları arkadaşlarla gezeriz.

Onlar çok iyi yüzerler.

Kışın turistler Uludağ'da kayar.

Unli bilan tugagan fe'llarga **-r** qo'shimchasi qo'shiladi:

Başla-**r**, söyle-**r**, uyu-**r**, ağla-**r**, yaşa-**r**...

Misollar:

Kardeşim genellikle klâsik Türk müziği dinler.

Kedim bütün gün ağacın gölgesinde uyurum.

Undosh bilan tugagan ko'p bo'g'inli fe'llardan so'ng **-ir, -ır, -ur, -ür** qo'shimchasi qo'shiladi:

Getir-**ir**, buluş-**ur**, öldür-**ür**, bırak-**ır**, otur-**ur**...

Misollar:

Dedemler bu sokağın başında oturur.

Beni her zaman okula babam bırakır.

Yağmur bereket getirir.

Anne babalar çocuklarını her zaman düşünür.

Istisno: quyidagi bir bo'g'inli fe'llardan so'ng **-ir, -ır, -ur, -ür** qo'shimchasi qo'shiladi:

Al-ır, kal-ır, san-ır, var-ır, bil-ir, gel-ir, ver-ir, dur-ur, ol-ur, vur-ur, gör-ür, öl-ür, bul-ur, den-ir.

Misollar:

Öğretmenimiz bize her gün ödev verir.

Benim dedem her şeyi bilir.

Otobüs bu durakta durur.

Büyük annem gözlükle daha iyi görür.

Hozirgi-kelasi zamon ifodalangan gaplarda quyidagi so'zlarni uchratish mumkin: *"her gün, her sabah, her akşam, her gece, her yaz, bazen, kimi zaman, bazı günler, bazı sabahlar, bazı akşamlar, bazı geceler, genellikle, çoğunlukla, sürekli..."*

1-mashq. Bo'shliqlarni umumzamon qo'shimchasi bilan to'ldiring.

1. Ömer gece dışarı çık.....
2. Öğrenciler her zaman ders çalış.....
3. Teşekkür ed.....im.
4. Her akşam bize misafir gel.....
5. Bazı insanlar çok kon..... az iş yap.....
6. Osman her yıl sınıfını geç.....
7. İnsanları çok sev..... im.
8. Ben her sabah parkta yür.....üm.
9. Öğretmen bizi çok sev.....
10. Dünyaya güneşten ışık gel.....
11. Ben Rusça ve İngilizce bil.....
12. Doğru söyle.....im.
13. Güzel konuş.....um.
14. Dünya kendi etrafında dön.
15. İnsanlar doğ..... büy..... öl.....

1-mashq. Savollarga javob bering.

1. Patates sever misin ? Evet, Hayır,
2. İngilizce bilir misiniz ? Evet, Hayır,
3. Ahmet Bey yemek pişirir mi ? Evet, Hayır,

4. Bulaşık ve çamaşır yıkar mı ? Evet, Hayır,
5. İngiliz yemeklerinden hoşlanır mısınız ? Evet, Hayır,...
6. Tahsin Usta Rus yemekleri yapar mı ? Evet,..... Hayır,
7. Sinemaya gider misiniz ? Evet,..... Hayır,
8. Remzi iyi İngilizce konuşur mu ? Evet, Hayır,
9. Sabah dişlerini fırçalar mısın ? Evet,Hayır,
10. Akarsu ailesi cumartesi akşamları televizyon seyrederek mi ?
Evet, Hayır,

2-mashq. Savollarga javob bering.

1. Ne tür filmleri seversiniz ?
2. Hangi çeşit kitapları seversiniz ?
3. Hangi çeşit yemeklerden hoşlanırsınız ?
4. Hangi sporları yaparsınız ?
5. Ne tür müzikleri dinlersiniz ?
6. Hangi televizyon programlarını seyredersiniz ?
7. Hangi arabalara sahip olmak istersiniz ?
8. Hangi arkadaşınızı daha çok seversiniz ?
9. Hangi dili güzel konuşursunuz ?
10. Hangi dersi daha çok seversiniz ?

HAKAN

Hakan, iyi futbolcudur. Kendine çok iyi bakar, akşamları çok geç olmadan yatar. Sabahleyin erkenden kalkar. Eşofmanlarını giyip parkta biraz koşar. Eve hızlı hızlı döner. Hemen banyoya girer ve yıkanır. Yıkandıktan sonra kahvaltıya oturur. Kahvaltıda peynir, zeytin, domates, bal ve reçel yer, süt ve çay içer.

Kahvaltısını bitirdikten sonra çantasını hazırlar ve arabasını binip takımın tesislerine gider. Orada antrenörü ve arkadaşlarıyla birlikte antrenmana çıkar. İşini çok ciddiye alır. Antrenman bittikten sonra evine gelir. Çok fazla televizyon seyretmez. Yalnızca haberleri izler. Akşam yemeğinde ağır şeyler yemez, genellikle hafif yemekler veya salata yer. Çünkü, formunu korumak ister. Boş zamanlarında şehirde gezmeyi sever.

Quyidagi savollarga matnga qarab javob bering.

1. Hakan kahvaltıdan önce neler yapar?
2. Hakan kahvaltıda neler yer ve neler içer?

3. Hakan kahvaltıdan sonra nereye gider?
4. Antrenörü ve arkadaşlarıyla birlikte neler yapar?
5. Çalışması bittikten sonra Hakan ne yapar?
6. Akşam yemeğinde niçin hafif şeyler yer?

Quyidagi so‘zlardan foydalanib gaplar tuzing.

geç: _____.

erken: _____.

kahvaltı: _____.

takım: _____.

fazla: _____.

yalnızca: _____.

hafif yemek: _____.

kendine bakmak: _____.

formunu korumak: _____.

FUNDA

Benim adım Funda. Ben bir öğrenciyim. Her gün saat yedide kalkarım. Okula servis arabasıyla giderim. En çok Türkçe, matematik, fen bilgisi, İngilizce ve müzik derslerini severim. Boş zamanlarımda kitap okumayı ve müzik dinlemeyi severim. Çok güzel saz çalarım. Arkadaşlarım ile haftada iki gün okulda müzik çalışırız. Bütün öğretmenlerimi severim. Onlar da beni severler. Arkadaşlarımı da severim. Arkadaşlarımla çok iyi anlaşırım. Ağabeyim de benimle aynı okula gider. Ağabeyim okul-da çok sevilir. Onu hemen hemen herkes tanır. Ben de onu çok severim. O da beni çok sever. Bana derslerimde yardım eder. O gitar çalar. Hafta sonunda ağabeyim arkadaşlarıyla gezer. Onun arkadaşları terbiyelidir. Hiçbiri sigara içmez. Onlar daha çok sinemaya giderler. Bazen de bowling oynarlar. Ben bowling oynamam.

Quyidagi savollarga matnga qarab javob bering.

1. Funda en çok hangi dersleri sever?
2. Funda boş zamanlarında neler yapar?
3. Funda ağabeyini sever mi?
4. Funda'nın ağabeyi Funda'ya yardım eder mi?
5. Funda'nın ağabeyinin arkadaşları sigara içerler mi?

Matnga qarab quyidagilarning to‘g‘ri (T) yoki noto‘g‘riligini (N) belgilang.

1. Funda okula minibüsle gider. ()
2. Funda çok güzel gitar çalar. ()
3. Funda öğretmenlerini hiç sevmez. ()
4. Funda ağabeyiyle aynı okula gider. ()
5. Funda bovlng oynar. ()

Quyidagi so‘zlardan foydalanib gaplar tuzing.

servis: _____.

en çok: _____.

boş zaman: _____.

anlaşmak: _____.

aynı: _____.

hemen hemen: _____.

daha çok: _____.

sigara içmek: _____.

BİZ DE YAŞLANACAĞIZ

İnsanlar doğar, büyür, yaşlanır ve ölür. Bu doğal bir süreçtir. İnsan, küçükken “Ben ne zaman büyüyeceğim?” diye kendine sık sık sorular sorar. Zaman geçmiyor gibidir. Hâlbuki zaman çok çabuk geçmektedir.

Sonra, insan yaşlanmaya başlar. Bu sefer de “Hayat ne çabuk geçti, zaman su gibi akıp gitti.” der. Unutmayalım! Bugünkü yaşlılarımız sevimli, onlara her yerde yardımcı olmalı ve saygı duymalıyız.

Türkiye’de yaşlılara saygı göstermek geleneklerden ve törenlerden kaynaklanır. Türk insanının en belirgin özelliklerinden biri, yaşlılarına hürmet etmesi, onları başının üzerine taç yapmasıdır. Çünkü, yaşlılara hürmet ve ikram Allah sevgisindendir.

Bir genç, ihtiyar birine yaşımdan dolayı saygı gösterirse, yaşlanınca da gençler ona saygı gösterir. Muhtaçlara ve yaşlılara yardımcı olmak bizim görevlerimizin en önemlilerindendir.

1990 yılından beri 18-24 Mart tarihleri arası Türkiye’de “Yaşlılara Saygı Haftası” olarak ele alınır. İlköğretim okullarında yaşlılara saygılı olmak üzerine bazı etkinlikler yapılır.

Savol va topshiriqlar

I. Matnni o‘qing va o‘zbek tiliga tarjima qiling.

II. Matndan hozirgi-kelasi zamondagi fe’llarni ajratib yozing.

III. Matn mazmunini turk tilida gapirib bering

SPOR YAPAR MISINIZ?

! Quaidagi so‘zlarni o‘rganing!

atletizm – yengil atletika

basketbol – basketbol

boks – boks

file – shit

futbol – futbol

güreş – kurash

hakem – hakam

halter – og‘ir atletika

hentbol – qo‘l to‘pi

voleybol – voleybol

judo – dzyudo

karate – karate

okçuluk – kamon otish

oyuncu – o‘yinchi

saha – maydon, stadion

takım – jamoa, komanda

tekvando – taekvando

tenis - tennis

top – to‘p

yüzme – suzish

Konuşma.

A: Hangi sporu yapıyorsunuz?

B: Koşuyorum, yüzüyorum.

A: Takım sporlarını sevmiyor musunuz?

B: Evet, sevmiyorum. Bireysel sporlardan hoşlanıyorum.

A: Bu akşamki futbol maçını izleyecek misin?

B: Hayır, futbol maçı izlemeyi sevmiyorum. Ben basketbol maçları izlemekten hoşlanıyorum.

Oynamak, yapmak

futbol, basketbol, tenis, hentbol, voleybol... oynamak.

karate, boks, tekvando, judo... yapmak.

SPOR DALLARI

Sağlıklı yaşamak için spor yaparız. Sporla besinleri yakarız. Kaslarımız gelişir. Daha çalışkan oluruz. Daha başarılı oluruz. Ne tür sporlar yaparız? Bunları öğrenmek ister misiniz? Her spor dalının farklı kuralları vardır. Spor dallarını iki gruba ayırabiliriz:

A) Takım sporları ; B) Bireysel sporlar

A) Takım sporları: I. Futbol. II. Basketbol. III. Voleybol

B) Bireysel sporlar: I. Yüzme. II. Atletizm. III. Güreş

Takım sporları ve bireysel sporlar çok fazladır. Burada üçer adetini açıklayacağız. Bu spor dallarının genel özellikleri şunlardır:

Takım sporları

1) Futbol: Futbol bir takım oyunudur. Takımlarda on bir sporcu vardır. Toplam yirmi iki futbolcu oynar. Futbolda kaleler vardır. Oyunculardan biri kalecidir. Oyuncular, futbolu, futbol sahasında oynar. Sahada bir orta hakem, iki de yan hakem vardır. Oyun iki devredir. Her devre kırk beş dakikadır. Devrelerin arasında on beş dakikalık mola vardır.

Türkiye’de çocuklar genellikle futbol oynar. İnsanlar televiz-yonda genellikle futbol maçlarını izler. Türkiye'nin millî takımı vardır. Türk millî takımı 2002 Dünya Kupası’nda üçüncü oldu.

2) Basketbol: Basketbol bir takım oyunudur. Her takımda beş oyuncu oynar. Basketbol oyuncusuna basketbolcu denir. Basketbolcular elleriyle topu çemberden geçirir. Basketbolda dört devre vardır. Her devre on dakikadır. Maçları iki hakem yönetir.

Türkiye’de insanlar futboldan sonra en çok basketbol izler. Türk basketbol millî takımı vardır. Türk millî takımı yurt dışında başarılıdır.

3) Voleybol: Voleybol bir takım oyunudur. Her takımda altı oyuncu vardır. Voleybol oyuncusuna voleybolcu denir. Voleybolda süre yoktur. Set vardır. Maç üç sette biter. Türkiye’de voleybol millî takımı vardır. Bayan millî takımı erkek millî takımından başarılıdır.

Daha birçok takım oyunu vardır. Burada sadece üç tanesini açıkladık.

Bireysel sporlar

1) Yüzme: Bireysel bir spordur. Yüzme en sağlıklı spordur. Yüzmede insanın bütün organları çalışır. Yüzme sporcusuna yüzücü denir. Yüzme sporunun değişik stilleri vardır. Serbest stil, sırt üstü, kurbağalama, kelebek, karışık yüzme bunlardan bazılarıdır. Türkiye yüzme sporunda pek başarılı değildir.

2) Atletizm: Atletizm bireysel bir spordur. Atletizmde yarışlar üçe ayrılır: a) Koşular; b) Atlmalar; c) Atlamalar. Koşmak en eski spor dalıdır. Atletizmin temel dalıdır. Değişik türde yarışlar olur.

Mesafeye göre yarışların adı vardır. 100 metre, 400 metre, 1500 metre koşusu.... gibi.

3) Güreş: Güreş Türklerin ata sporudur. Güreşte bir rakip vardır. Rakipler oyuncuların kilolarına göre belli olur. Herkes kendi kilo-sundaki sporcu ile güreşir. Güreş sporcusuna güreşçi denir.

Güreşçiler minderde güreşir. Dünyada güreş sporu ikiye ayrılır, a) Serbest; b) Grekomen. Ayrıca, Türkiye'de yağlı güreş türü de vardır. Güreşçiler açık havada güreşir. Üzerlerine sıvı yağ sürerler. Dünya şampiyonu pek çok Türk güreşçi vardır.

Savol va topshiriqlar

1. *Matnni o'qing va o'zbek tiliga tarjima qiling.*
2. *Matndagi fe'llarni o'timli va o'timsizga ajratib yozing.*
3. *Matn mazmunini gapirib bering.*
4. *O'zbek sportchilarining dunyo miqyosidagi muvaffaqiyatlari haqida turk tilida so'zlab bering.*

Nutqda ko'p qo'llaniladigan fe'llar

acele etmek – shoshilmoq
acıkmak – qornı ochmoq
açıklamak – izohlamoq
adlandirmak – nomlamoq
affetmek – kechirmoq
ağlamak – yig'lamoq
akıl vermek – maslahat bermoq
alçalmak – pasaymoq,
aldatmak – aldamoq
almak – olmoq
alışmak – odatlanmoq
anlamak – tushunmoq
anmak – eslamoq
aramak – qidirmoq
araştırmak – tadqiqot qilmoq
artmak – ortmoq, ko'paymoq
azalmak – kamaymoq
bağırmaq – baqirmoq
bakmak – qaramoq, boqmoq
barışmak – yarashmoq
başvurmak – murojaat qilmoq
belirlemek – aniqlamoq
benzemek – o'xshamoq
bıkmak – to'ymoq, joniga tegmoq

düzeltemek – tuzatmoq
düzenlemek – tartibga keltirmoq
düşmek – yiqilmoq
düşünmek – o'ylamoq
eğitmek – ta'lim-tarbiya bermoq
eğlenmek – ko'ngil ochmoq
engel olmak – to'sqinlik qilmoq
etkilemek – ta'sir etmoq
evlenmek – turmush qurmoq
fark etmek – payqamoq
geçmek – o'tmoq
gelişmek – rivojlanmoq
getirmek – olib kelmoq
görmek – ko'rmoq
götürmek – olib bormoq
gözetmek – qarab turmoq
gülmek – kulmoq
güvenmek – ishonmoq
hatırlamak – eslamoq
hazırlamak – tayyorlamoq
hissetmek – his qilmoq
hoşlanmak – yoqtirmoq
ıslanmak – ho'l bo'lmoq, ivimoq
ilgilenmek – qiziqmoq

bitmek – tugamoq	inmek – tushmoq
bulmak – topmoq	itmek – itarmoq
buluşmak – uchrashmoq	izlemek – kuzatmoq
cevap vermek – javob bermoq	kaldırmak – ko‘tarmoq
çalışmak – ishlamoq, harakat qilmoq	kalkmak – o‘rnidan turmoq
çekmek – tortmoq	kapatmak – yopmoq
çevirmek – o‘girmoq, tarjima qilmoq	karar vermek – qaror qilmoq
çoğalmak – ko‘paymoq	karşılaşmak – duch kelmoq,
çözmek – yechmoq, hal qilmoq	uchrashmoq
davet etmek – taklif qilmoq	katmak – qo‘shmoq
desteklemek – qo‘llab-quvvatlamoq	kaybetmek – yo‘qotmoq
dikmek – tikmoq, ekmoq	kaybolmak – yo‘qolmoq
dinlemek – tinglamoq	kaydetmek – qayd qilmoq
dinlenmek – dam olmoq	kazanmak – g‘alaba qozonmoq,
doğmak – tug‘ilmoq	erishmoq
dokunmak – tegmoq	kızmak – qizimoq, jahli chiqmoq
donmak – sovuq qotmoq	koklamak – hidlamoq
dönmek – aylanmoq, qayrilmoq,	kullanmak – qo‘llamoq, ishlatmoq
qaytmoq	kutlamak – tabriklamoq
durmak – to‘xtamoq	mahvetmek – barbod qilmoq
duymak – eshitmoq, sezmoq	memnun olmak – xursand bo‘lmoq
olmak – bo‘lmoq	nitelemek – tavsiflamoq
oluşmak – tarkib topmoq	susamak – chanqamoq, suv-siramoq
onamak – unamoq, rozi bo‘lmoq	susmak – jim bo‘lmoq
onarmak – tuzatmoq, ta’mir-lamoq	sürdürmek – davom ettirmoq
oturmak – o‘tirmoq, yashamoq	süslemek – bezatmoq
oyalamak – chalg‘itmoq, qiziqtirmoq	şaka etmek (yapmak) – hazillashmoq
oynamak – o‘ynamoq	şaşırmak – hayron qolmoq
ödemek – to‘lamoq	şımarmak – erkalanmoq
öğrenmek – o‘rganmoq	şükretmek – shukr qilmoq
öğretmek – o‘rganmoq	şüphelenmek – shubhalanmoq
ölçmek – o‘lchamoq	tanımak – tanimoq, tan olmoq
ölmek – o‘lmoq	tartışmak – tortishmoq, bahslashmoq
önermek – taklif qilmoq, tavsiya	taşınmak – ko‘chmoq
etmoq	tatmak – totmoq
önlemek – oldini olmoq	telaşlanmak – bezovta bo‘lmoq,
örtmek – ustini yopmoq	tashvishda bo‘lmoq
ötmek – sayramoq, kuy taratmoq	tembih etmek – ogohlantirmoq,
övmek – maqtamoq	tanbeh bermoq
özenmek – harakat qilmoq	temel atmak – asos solmoq

özlemek – sog‘inmoq	tercüme etmek – tarjima qilmoq
para biriktirmek– pul to‘plamoq,	teşekkür etmek – minnatdor bo‘lmoq
yig‘moq	tıraş olmak – soqolini olmoq
para kazanmak– pul ishlab topmoq	tırmanmak – ustiga chiqmoq,
para harcamak– pul sarflamoq	tirmashmoq
paylamak – koyimoq, tanbeh	toparlamaq – to‘plamoq, yig‘moq
bermoq	tökezlemek – qoqilmoq
paylaşmak– ulashmoq, bo‘lishmoq	tutmak – ushlamoq, tutmoq
rahatsız etmek – bezovta qilmoq	tüketmek – iste’mol qilmoq,
rastlamak– duch kelmoq	sarflamoq
rica etmek – iltimos qilmoq	tütmeq – tutamoq
sabretmek – sabr qilmoq	uçmak – uchmoq
sağlamak– ta’minlamoq	uğramak – xabar olmoq, bir kirib
saklamak – yashirmoq	chiqmoq
saldırmak – tajovuz qilmoq, hujum	uğraşmak – shug‘ullanmoq
qilmoq	uğurlamak – kuzatib qo‘ymoq
sanmak – ...deb o‘ylamoq, ...deb	ulaşmak – yetishmoq
hisoblamoq	ummak – umid qilmoq, orzu qilmoq
sarmak – o‘ramoq, boylamoq	unutmak – unutmoq
satmak – sotmoq	usanmak – zerikmoq, joniga tegmoq
savmak – quvmoq, haydamoq	uslanmak – aqli kirmoq
savunmak – himoya qilmoq	utanmak – uyalmoq
saymak – sanamoq, hisoblamoq,	uyanmak – uyg‘onmoq
hurmat qilmoq	uyarmak – ogohlantirmoq
seçmek – tanlamoq	uymak – mos kelmoq
seyretmek- tomosha qilmoq,	uyumak – uxlamoq
kuzatmoq	üretmek – ishlab chiqarmoq
sınava girmek – imtihan topshirmoq	üslenmek – zimmasiga olmoq
sokmak – suqmoq	üşenmek – erinmoq
solmak – so‘lmoq	üşümek – sovuq qotmoq
söndürmek – so‘ndirmoq, o‘chirmoq	yayılmak – yoyilmoq, tarqalmoq
söylemek – gapirmoq	yazmak – yozmoq
üzmek – xafa qilmoq	yeğ tutmak – afzal ko‘rmoq
üzülmek – xafa bo‘lmoq	yenilemek - yangilamoq
vaat etmek – va’da bermoq	yenilmek – yengilmoq
varmak – yetib bormoq	yenmek – yengmoq
vazgeçmek – voz kechmoq	yerleşmek – joylashmoq
vedalaşmak – xayrlashmoq,	yeşermek – ko‘karmoq (yashil tusga
vidolashmoq	kirmoq)
vefat etmek – vafot etmoq	yetişmek – yetishmoq, ulgurmoq

vermek – bermoq	yıǵmak – yig‘moq
vurmak – urmoq	yıkamak – yuvmoq
yaǵmak – yog‘moq	yıkmak – yiqmoq, ag‘darmoq
yakalamak – ushlab olmoq, tutib olmoq	yırtmak – yirtmoq
yakışmak – yarashmoq (kiyim, odat...)	yinelemek – takrorlamoq
yaklaşmak – yaqinlashmoq	yoǵurmak – (xamir) qormoq
yakmak – yondirmoq	yolunu kaybetmek – yo‘ldan adashmoq
yalan so‘ylemek – yolg‘on gapirmoq	yorulmak – charchamoq
yalvarmak – yolvormoq	yorumlamak – izohlamoq
yanılmak – yanglishmoq, adashmoq	yönelmek – yo‘nalmoq
yanıltmak – adashtirmoq	yönetmek – boshqarmoq, rahbarlik qilmoq
yanmak – yonmoq	yudumlamak – yutmoq, ho‘plamoq
yansımak – aks etmoq	yumuşamak – yumshamoq
yapıştımak – yopishtirmoq	yükselmek – yuksalmoq
yapmak – qilmoq	zahmet etmek – ovora bo‘lmoq
yaramak – yaramoq	zannetmek – tahmin qilmoq, o‘ylamoq
yararlanmak – foydalanmoq	zarar etmek – zarar ko‘rmoq
yardım etmek – yordam bermoq	zarar vermek – zarar qilmoq
yarişmak – musobaqalashmoq	zayıflamak – ozmoq
yarmak – yormoq	zevk almak – zavqlanmoq
yaslanmak – suyanmoq	zorlamak - majburlamoq
yaşamak – yashamoq, boshidan kechirmoq	yaşlanmak – ulg‘aymoq, qarimoq

MUSTAQIL O‘QISH VA TARJIMA QILISH UCHUN MATNLAR

KÖY ÇEŞMESİ

Anadolu’nun köyleri ve kasabalarından çeşme başları bir seyirliktir. Genç kızlar, ya kuşluk vaktinde ya da güneş batarken çeşme başına gelirler. Siz deyiniz su almaya gelir, biz diyelim görücüye çıkarlar.

Ağustosun sıcağında çakıl yolları, eğri büğrü belleri aşarak ömür biter yol bitmez diyen çileli bir delikanlı gurbetten geliyordu. Bir köyün yamacında, kimbilir kaç yıldan beri güldür güldür akan çeşmeye yöneldi. Bağı yanık, dudakları kuruydu. Çeşme başına geldi, ama yüreği de hop etti. Sarı saçları sırma sırma omuzlarına dökülmüş bir güzel, kalaylı bakracını kurnaya dayamış su alır.

Delikanlı susuzluğunu unuttu, öylece kıza baktı. Neden sonra kız suyunu doldurup bakracını omuzladı ve evine yöneldi. Delikanlının o zaman akli başına geldi, avcuna alıp kana kana su içti. Ama, bağındaki alev sönmedi.

Az ötede bir harmanda saçlı sakalı süt gibi yaşlı bir adam tek öküzüyle harmanını sürmekteydi. Selâm verdi. Hoş beşten sonra yaşlı adam:

–Nereden gelip nereye gidersin oğul? dedi.

–Garibim, Karadeniz’de fındık topladım, üç-beş kuruş kazandım, köyüme dönüyorum, diye cevap verdi.

Sohbet ilerledi. Yaşlı adam sonunda çeşme başındaki bir kıza tutulduğunu anladı delikanlının. Ama, kimdi? Bunu bilemiyordu. Akşamı beklediler.

Güneş batmaya yakın, köy kızları allı-yeşilli giyinerek çeşmeye gelmeye başladılar. Adam ilk geleni sordu:

–Bu muydu?

–Hayır, değil.

–Ya bu?

–O da değil.

Sonunda sarı saçlı kız görününce oğlan dayanamayıp atıldı:

–O! İşte gördüğüm oydu. Ondan başkasını ne bilirim ne görürüm. Öl dese ölür, kal dese kalırım.

Adam sesini yükselterek:

–Bana bak, oğul! O kız, benim öz kızım. Senden hoşlandım. Tek bir kızım var, oğlum yok. Yaşlandım, bu eve bir direk, bu harmana bir kürek gerek. Bir şartım var. Bu köyde kalacak, bundan böyle evin erkeği sen olacaksın, ne dersin? dedi.

Oğlan şaşkındı:

–Atam olmayı kabul edersen, oğlun olup senin ocağını tütürmeye hazırım.

Mehmet Önder

Savol va topshiriqlar

I. Matnni o ‘qing va o ‘zbek tiliga tarjima qiling.

II. Matndan ravishlarni ajratib yozing. Ularning turini aniqlang.

III. Matn mazmunini turk tilida gapirib bering.

BİÇİMSİZ TAŞ

Bir heykeltıraş, işleyip heykel yapmak üzere mermer satın almak istiyordu. Mermercinin bahçesinde dolaşırken, köşeye atılmış bir kaya parçasına gözü ilişti.

“Bu mermer parçasının fiyatı nedir?” diye sordu mermerciye. “Bedava.” cevabını verdi mermerci. “Eğer, işine gerçekten yarayacağını düşünüyorsan para vermeden götürebilirsin.”

Heykeltıraş şaşırarak sordu:

“Neden bedava veriyorsun bunu?”

Mermerci “Biçimi bozuk, onun için veriyorum.” dedi. “Kimse satın almak istemiyor ve bahçemi işgal etmekten başka bir işe yaramıyor. Alıp götürürsen beni mutlu edersin.”

Birkaç ay sonra heykeltıraş mermercinin dükkânına elinde bir kutuyla geldi ve kutuyu mermerciye uzattı. Mermerci kutuyu açtığı anda, harika bir heykelle karşılaştı.

“Şu güzelliğe bakın!” dedi mermerci. “Eminim bu sanat eseri için büyük paralar isteyeceksin. Peki, ama onu neden bana getirdin? Biliyorsun, ben yalnızca mermer taşı satarım.”

“Hayır, hayır.” diye cevap verdi sanatkâr. “Bu sana bir armağan.”

“Bana armağan mı? Neden?” “Çünkü, bu taş senin.” “Nasıl yani?”

“Hatırlamıyor musun? Buraya altı ay önce geldiğimde bana bahçenin köşesinde duran bir taş parçasını vermiştin.”

“Evet, şimdi hatırladım.”

“İşte, bu heykeli bana verdiğin taştan yaptım!”

Mermerci altı ay önce söylediği sözleri hatırlayıp utandı.

“Bu harika heykelin o çirkin taştan yapıldığına kim inanır ki?” diye sordu.

Michelangelo da başka heykeltıraşların almak istemediği büyük bir mermerin alıp dünyaca tanınan Hz. Davut heykelini yapmıştı. Kendisine bu harika sanat eserlerini nasıl yaptığını soranlara da şu cevabı vermişti:

“Ben mermerlerin içinde bir melek görürüm ve onu özgürlüğüne kavuşturuncaya dek mermeri keski ve çekicimle oymaya devam ederim.”

Çoğu zaman beğenmediğimiz, şikâyet ettiğimiz yaşamımız da o çirkin mermer parçasına benzemiyor mu? Yapmamız gereken, hayat taşımızın üzerindeki fazlalıkları atmak ve içimizdeki meleği açığa çıkarmak değil mi?

Savol va topshiriqlar

I. Matnni o ‘qing va o ‘zbek tiliga tarjima qiling.

II. Matndan ravishlarni ajratib yozing. Ularning turini aniqlang.

III. Matn mazmunini turk tilida gapirib bering.

BABADAN OĞLUNA ÖĞÜTLER

- Cesaretli ol, hayatına geri dönüp baktığın zaman yaptıkların için değil, yapmadıkların için üzüleceksin.

- Sevinçlerini sakın erteleme.

- Her gün otuz dakika yürüyüş yap.

- Kaybedecekleri şeyleri olmayan insanlardan kork.

- Kendini ve başkalarını affetmesini bil.

- Ucuz araba kullan, ama alabileceğin en güzel evi al.

- Çok güzel üç fıkra öğren.

- Her nimetten sonra şükret.

- Arkadaşına sırrını açmadan önce iki kez düşün.

- Gözünün önünde hep güzel şeyler bulundur.

- İlk yardımı öğren.

- Biri seni kucakladığında, ilk bırakan sen olma.

- Her gün altı bardak su içmeyi unutma. Seni seven insanları koru.

- Keyifsizliklerini açığa vurma.

- Nasıl bir duygu olduğunu öğrenmek için 24 saat kimseyi ve hiçbir şeyi eleştirme.

- İyilik dolu bir sözü ve iyiliğin etkisini asla küçümseme.

- Çocukların hakkında başkalarına iyi şeyler söylerken çocuklarının senin sesini duymasına izin ver.

- Güç, sahip olduğun mallarla ilgili değildir, unutma.

- Kalem ve not defterini hep yanında taşı.

- Zaman ve kelimeleri boş yere harcama, ikisi de çok değerli.

- Senden az ya da çok parası olanlarla paran hakkında konuşma.

- Her şeyi elde etmek için çok güç harcadıysan tadını çıkarmak için kendine zaman ayır.
- Yolculuğa çıktığında cüzdanının içinde sana ait sağlık bilgileri, ev adresin ve telefon numaran olsun.
- Çocuklarının adalet kelimesini duyduklarında seni hatırlayacakları gibi yaşa.
- Başarıyı iş huzuruna kavuştuğun, sağlıklı olduğun ve sevildiğin zaman değerlendir.
- Zor da olsa ailenle tatil yapmak için her şeyi dene, çünkü bu tatildeki anlar hayatının en değerli hatıralarından biri olacak.
- İyi evliliğin iki şeye bağlı olduğunu unutma: birisi doğru insanı bulmak, ikincisi doğru insan olmak.
- Büyüklerini, eşini, çocuklarını eleştirmek istediğin zaman dilini ısır ve düşün.
- Çok mükemmel bulduğun bir düşüncüyü başkasının engellemesine izin verme.

Savol va topshiriqlar

- I. Matnni o 'qing va o 'zbek tiliga tarjima qiling.*
- II. Matndan fe 'llarni ajratib yozing. Ularning shaxsini aniqlang.*
- III. Matn mazmunini turk tilida gapirib bering.*

SONBAHARDA YAŞLILARLA DAHA ÇOK İLGİLENİN

Sonbahar herkesten çok yaşlıların hüznü mevsimidir. Çünkü, bu mevsim, yaşlılara hayatın sonunu, bazı hayâllerin anlamsızlığını hatırlatır. Birçok yaşlı insan artık işe yaramadığını düşünmeye bu mevsimde başlar.

Yaşlılarımızı sonbahar hüznünden kurtarmak ve onları olumsuz düşüncelerden uzaklaştırmak için çaba göstermemiz gerekir. Bunun da en iyi yolu onlarla daha yakından ilgilenmektir. Yaşlılarımıza sık sık geçmişlerini hatırlatarak, bunları anlatmalarını sağlamamız gerekir. Bu, onlarda bir rahatlamaya yol açacaktır. Ayrıca ufak tefek de olsa görevler vererek işe yaradıkları duygusunu hissettirmemiz gerek.

Kısacası yaşlılarımızı uzun süre yalnız bırakmamamız gerek. Unutmayın, bir gün hepimiz yaşlanacağız.

Savol va topshiriqlar

- I. Matnni o 'qing va o 'zbek tiliga tarjima qiling.*

II. Matndan kelishik, egalik, oidlik qo 'shimchalarini topib izohlang.

III. Matn mazmunini turk tilida gapirib bering.

BİLİM DÜNYASINDAN

Sağlıklı Hayat

Bütün doktorlar; sağlıklı bir hayat için gıdalarımıza dikkat etmeliyiz, der. Ancak, Harvard Tıp Fakültesi uzmanları, araştırmaları sonucunda 9 besin maddesinin mutfaklardan kesinlikle eksik edilmemesi gerektiğini söylüyor.

İşte, sağlıklı hayatın temeli olan 9 besin maddesi ve yararları şunlardır:

Brokoli. Günlük C vitamini ihtiyacımızın % 97'sini karşılar. Kanseri önleyici besin değeri vardır. Vücudun hormon üretimini artırır. Göğüs kanseri, romatizma, diyabet ve kalp hastalıkları riskini azaltır. Bağışıklık sistemini güçlendirir. Haftada 3-4 kez yarım kâse yemelisiniz.

Kurufasulye. Bakliyatların en sağlıklısidir. 2-8 gramının dahi kolesterol düşürücü etkisi vardır. Kalp hastalıkları, felç ve kolon kanseri riskini en aza indirir. Midede yavaş sindirildiği için diyabetiklere tavsiye edilir. En az iki günde bir haşlama ya da yemek olarak yarım kâse yemek gerekiyor.

Yağsız süt. Kemikleri güçlendirir. İçindeki kalsiyum ve D vitamini vücudu yeniler. Az yağlı yiyeceklerin yanında içip tansiyonunuzu düşürebilirsiniz. Böbrek taşı riskini de oldukça düşürür. 50 yaşın üstündeki erkekler ve 65 yaşın üstündeki kadınlar günde en az üç bardak yağsız süt içmeli.

Portakal. Soğuk algınlığını iyileştirir, kolesterol seviyesini düşürür, kemikleri güçlendirir, böbrek taşı oluşmasını ve bağırsak kanserini önler. Bir portakal, günlük C vitamini ihtiyacınızın % 110'unu karşılar. Günde en az bir portakal yemelisiniz.

Balık. Uzmanlar balıkların arasında da somon balığını tavsiye ediyorlar. Balık yağı "Omega 3", kalp krizine karşı korur, kalsiyum ve sodyum ihtiyacını karşılar, romatizma yanmalarına iyi gelir. Haftada en az bir kez balık yemek lâzım.

Tofu. Soya sütüyle hazırlanan tofu (peynire benzer bir yiyecek), kalbi korur. Kolesterolü düşürücü etkiye sahiptir. Böbrekleri korur. Günde 40 - 50 gram, yani küçük bir kâse tofu yemek gerekir.

Domates. Başta prostat olmak üzere mide ve bağırsak kanserine karşı koruyucu etkiye sahiptir. Yaşlılığın etkilerini geciktirir. Kanserin yayılmasını engeller. Haftada 4- 5 kez çiğ olarak yemelisiniz.

Sarımsak. Kolesterol seviyenizi düşürür, anti bakteriyal etkiye sahiptir. Bağırsak ve göğüs kanseri riskini azaltır. Her gün bir diş sarımsak yemek gerekir. İyice ezip beklettikten sonra çiğ olarak yenmesi daha yararlıdır.

Su. Yorgunluğu alır, kasları gevşetip rahatlatır. Vücut ısısını normal seviyede tutar, böbrek taşı oluşmasını önler. Günde 5 bardaktan fazla su içmek, kadınlarda bağırsak kanseri riskini yarı yarıya azaltır.

Demek ki, bu 9 hayatî besini soframızdan uzak tutmamalı, her gün yeteri kadar bu besinlerden tüketmeliyiz. Ancak böyle sağlıklı bir hayat sürmemiz mümkün olabilir.

Savol va topshiriqlar

I. Matnni o‘qing va o‘zbek tiliga tarjima qiling.

II. Matn mazmunini turk tilida gapirib bering.

III. Matnga ko‘ra quyidagi savollarga yozma javob bering:

1. Sizce yukarıda adı geçen 9 besin maddesi insanlar tarafından yeterince tüketiliyor mu?

2. Siz sağlıklı bir hayat sürmek için beslenmenin dışında neler yapıyorsunuz?

3. “Her işin başı sağlık” ve “Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur” sözleri neyi ifâde ediyor?

4. Yemek yeme alışkanlığınızı değiştirmeyi hiç düşündünüz mü? Niçin?

5. Genetik çalışmalar ile sağlık arasında olumlu veya olumsuz ne gibi ilişkiler söz konusudur?

ŞİKAYETİNİZ NEDİR?

Çocuk: Anneciğim, boğazım ağrıyor.

Anne: Sana kaç defa soğuk su içmemeni söyledim. Hiç söz dinle-miyorsun. Artık kış geliyor. Giyimine de dikkat etmelisin.

Çocuk: Boğazım şişti, yutkunamıyorum. Evde ilaç var mı?

Anne: Var, ama doktora muayene olmadan ilaç kullanmamalı. Ben şimdi telefon edip doktordan randevu alırım.

Anne: Alo! İyi günler! Doktor Levent Beyin muayenehanesi mi?

Sekreter: Evet, efendim. Buyurun yardımcı olabilir miyim?

Anne: Çocuğumu muayene ettirmek istiyorum. Acaba ne zaman müsait Levent Bey?

- Sekreter:** Saat 17:00 sizin için uygun mu hanımefendi? Diğer saatler dolu.
- Anne:** Uygun, Gönül Can adına randevu almak istiyorum.
- Sekreter:** Tamam, efendim. Saat 17:00'de görüşmek üzere. İyi günler!
- Anne:** İyi günler!
- Sekreter:** Buyurun efendim, hoş geldiniz!
- Anne:** Hoş bulduk! Saat 17:00'de randevumuz vardı.
- Sekreter:** Evet, efendim. Levent Bey sizi bekliyor. Buyurun girebilirsiniz.
- Çocuk:** Anneciğim, sen de gel.
- Anne:** Tamam, haydi girelim.
- Doktor:** Geçmiş olsun! Şikayetiniz nedir?
- Anne:** Oğlumun boğazı ağrıyor, yutkunamıyor.
- Doktor:** Tamam bayan, siz şöyle oturun lütfen. Biz, biraz konuşalım. Gel bakalım, neyin var?
- Çocuk:** Boğazım ağrıyor.
- Doktor:** Tamam, aç bakalım ağzını. Biraz daha açarak "aaa!" de.
- Çocuk:** Aaaa!
- Doktor:** Tamam, kapatabilirsin ağzını. Öksürük var mı?
- Çocuk:** Hayır, yok. Fazla ateşim de yok.
- Doktor:** Grip olmuşsun. Şimdi sana bir şurup vereceğim, bir de vitamin hapı. Bunları her gün düzenli olarak kullanmalı, ihmal etmemelisin. Ayrıca toz halinde bir ilaç vereceğim. Onu ılık suda eritip içmelisin. Bir haftaya kadar hiçbir şeyin kalmaz.
- Çocuk:** Sağ olun efendim.
- Doktor:** Bir dakika! Bazı tavsiyelerim olacak. Havalar soğudu artık. Kesinlikle buzlu, soğuk içecekler içmemelisin. Sıcak bir ortamdan soğuk bir ortama veya soğuk bir ortamdan sıcak bir ortama çıkarken giyimine dikkat etmeli, bol bol C vitaminli meyvelerden yemelisin.
- Anne:** Sağ olun, doktor bey!
- Doktor:** Tekrar geçmiş olsun!

Savol va topshiriqlar

- I. Matnni rollarga bo'lib o'qing va o'zbek tiliga tarjima qiling*
II.«Shifokor huzurida» mavzusida dialog tuzing.

ÖĞRETMENE SAYGI

Öğretmenler, biz öğrencilere her zaman bir şeyler öğretmek için çırpınmaktadırlar. Yürekleri sevgi doludur. Öğretmenlerimiz, bizim iyi bir insan, iyi bir vatandaş olmamızı isterler. Ders sırasında öğretmenlerden daha iyi istifade edebilmek için onlara saygı göstermeyi unutmamalıyız.

Dersteyken:

- izin almadan asla konuşmamalıyız;
- sesimizin tonunu çok yükseltmemeliyiz;
- öğretmene karşı gelmemeliyiz;
- anlayarak dinlemeli, anlayarak okumalıyız;
- sorulara hazır olmalı ve derse katılmaktan zevk almalıyız.

Bunlar gibi daha birçok şey söylenebilir. Sınıftaki arkadaşlarımızı da sevmeli ve onlara da saygı duymalıyız.

Nezakat kurallarını asla çiğnememeliyiz. Çünkü, okul kutsal bir yerdir.

Öğretmenlerimiz bize, kendimizi sorgulamayı ve eksiklerimizi görüp tamamlamayı öğretir. Bizi kitapların sihirli dünyasıyla öğretmenlerimiz tanıştırır. Onlar, bizim her derdimize ortak olur, bizimle sevinirler.

Arkadaşlarımızı da can kulağıyla dinlemeliyiz. Acele edip sözünü kesmemeliyiz. Kendimizi arkadaşımızın yerine koyarak ve duygularını anlamaya çalışarak onu dinlememiz gerek. Buna, bütün benliğimizle dinlemek, diyebiliriz. İnsanları dinlemesini bilmek ve onları doğru anlamak, birçok soruyu kolayca çözer.

Savol va topshiriqlar

I. Matnni o 'qing va o 'zbek tiliga tarjima qiling.

II. Matndan keraklilik fe'llarini toping.

III. Matn mazmunini turk tilida gapirib bering.

.

KELOĞLAN VE SİHİRLİ TAS

Bir varmış, bir yokmuş. Allahın kulu çokmuş... Evvel zaman içinde bir Keloğlan varmış. Annesiyle birlikte yaşarmış. Başka kimi kimsesi yokmuş. Çok yoksullarmış.

Günlerden bir gün Keloğlan yaşlı annesinden izin alarak balık tutmaya ırmak kenarına gitmiş. Birkaç balık tutarım, anacığım la yiyip aç karnımızı doyururuz, diye düşünmüş.

Göl kenarında oltasını suya salmış. Bir müddet sonra kocaman bir balık yakalamış. Annesine iş bırakmayıp balığın pullarını kazımış. Karnını yarıp temizlemek istemiş.

Bir de ne görsün! Kocaman bir tas balığın karnında duruyor. Keloğlan buna çok sevinmiş. Annesine hem balık, hem tas götüreceğini düşünmüş.

Tası suyla doldurup balığı yıkamak istemiş. Fakat, o da ne! Tastaki sular altın olarak akmış yere. Buna Keloğlan çok şaşırmış. Bunu birkaç kez denemiş. Her seferinde sular altın olmuş.

Keloğlan sevinçle annesine koşmuş.

Sihirli tasa su doldurup boşalttıkça altınlar birikmiş. Keloğlan çok zengin olmuş. Hemen kendine bir saray yaptırarak içine yerleşmiş. Birçok hizmetçi tutmuş. En güzel yemekleri yemeye başlamış.

Annesi Keloğlan'ı uyararak dikkat etmesi gerektiğini söylemiş. Ama, Keloğlan "Sihirli tasımla her şeyi yapabilirim." diyormuş.

Keloğlan'ın şımarması etrafındaki insanları rahatsız etmeye başlamış. Keloğlan tekrar sihirli tası eline alarak ırmak kenarına gitmiş. Bir saray daha yaptırmak istiyormuş. Irmağın suyundan alıp kenara boşalttıkça altınlar yığılmaya başlamış.

Aniden elindeki tas suya düşmüş. Keloğlan telâşla suya atlamış. Yüzme bilmiyormuş. Suda uzun zaman çırpınmış. O sırada hırsızlar altınları çalıp gitmişler. Keloğlan sudan çok zor çıkmış. Sihirli tas da yok olup gitmiş.

Keloğlan ağlaya ağlaya annesinin yanına dönmüş ve her şeyi ona anlatmış.

Annesi: "Hay'dan gelen huya gider. Sen o altınları çalışarak kazanmadın. Ayrıca, insanları küçük görmeye başlamıştın. Böylesi daha iyi!" demiş.

Keloğlan, anasına hak vermiş. Bir daha da sihirli tasta hiç söz etmemiş.

Ahmet Efe(Gümüş Gözlü Dev)

Savol va topshiriqlar

I. Matnni o'qing va o'zbek tiliga tarjima qiling.

II. Matndagi tinish belgilarining qo'yilishini izohlang.

III. Matn mazmunini turk tilida gapirib bering.

MİMAR SİNAN'I TANIYOR MUSUNUZ?

Ahmet: Ne boş vaktim var, ne de fazla param. Onun için bu konuda uzun uzun hiç düşünmedim. Ama, eskiden beri

Türkiye turuna çıkmak, ülkemizin güzelliklerini görmek hep ilgimiçekmiştir. Keşke öyle bir imkânım olsa da ülkemi iyice gezebilsem.

Orhan: İstanbul'a gitmek isterim. Çünkü, İstanbul hem tarihî hem de coğrafi bakımdan dünyanın en önemli şehri.

Ahmet: Bir kere gittim. O da ilkokuldayken. O yüzden birçok şeyi hayal meyal hatırlıyorum. O zamanlar bu kadar kalabalık değildi. Her sokak sanki tarih kokuyordu. Ama, bir daha gitmek nasip olmadı.

Orhan: İstanbul'a ben çok gidip geldim. En çok neyini merak ediyorsun?

Ahmet: Önce Sultanahmet Camisi'ni görmek istiyorum. Filmlerde seyrediyoruz. Altı minaresiyle muhteşem bir yapı.

Orhan: Evet, caminin altı minareli silüeti denizden çok hoş bir manzara hâlinde görülmekte. Oraya gidersen hemen karşısındaki Ayasofya'yı da görmelisin. Zaten Sultanahmet Camisi, Ayasofya'dan daha güzel bir eser yaratmak amacıyla onun karşısına yapılmıştır. İçerisi mavi ve beyaz çinilerle bezenmiştir. Bundan dolayı, yabancı turistler tarafından "Mavi Cami" adıyla tanınır.

Ahmet: Mimar Sinan'ın eseri değil mi?

Orhan: Hayır, Mimar Sedefçi Mehmet Ağa'ya yaptırılmış. Mimar Sinan'ın İstanbul'daki en güzel eseri Süleymaniye Camisi'dir. İstanbul camilerinin en büyük ve en gösterişlisidir. Ama, oraya Mimar Sinan'ın kalfalık eseri denmektedir.

Ahmet: Öyleyse ustalık eseri hangisi?

Orhan: Mimar Sinan'ın çıraklık eseri Şehzade Camisi, kalfalık eseri Süleymaniye Camisi, ustalık eseri ise Edirne'deki Selimiye Camisi'dir.

Ahmet: Mimar Sinan'ın 300'den fazla eseri varmış.

Orhan: Evet, 84 cami, 52 mescit, 57 medrese, 7 darülkurra, 22 türbe, 17 imaret, 3 darüşşifa, 6 su yolu kemeri, 8 köprü, 20 kervansaray, 35 saray, 8 mahzen ve 41 hamam olmak üzere toplam 360 eserde imzası var Mimar Sinan ustanın. Bu eserlerin % 80'i İstanbul'da.

Ahmet: Bütün bunları nasıl aklında tutabiliyorsun? Şimdi bana sorsan tekrarlayamam.

Orhan: Ben matematik öğretmeniyim, ama bununla ilgisi yok. Benim sanat tarihine karşı büyük bir merakım var. Bu

- konularla ilgili hem çok eser okuyorum, hem de fırsat bulursam gidip eserleri yerinde görüyorum.
- Ahmet:** O zaman, çok param olursa seninle gezmem daha doğru olur. Ayaklı kütüphane gibisin.
- Orhan:** Keşke sen de kitaplara biraz ilgi duysaydın. Seni hiç kitap okurken görmedim.
- Ahmet:** İşlerden vakit bulamıyorum.
- Orhan:** Bu, çok klâsik bir bahane. İnsan isterse her gün az veya çok kitap okuyabilir. Hiç vaktin yoksa yatarken yarım saat okuyabilirsin.
- Ahmet:** Tamam, sana söz veriyorum. Bundan sonra kitap okumaya ağırlık vereceğim. Cahil kalmak istemem.
- Orhan:** İyi olur.

Savol va topshiriqlar

- I. Matnni o‘qing va o‘zbek tiliga tarjima qiling.*
- II. Matndagi tinish belgilarining qo‘yilishini izohlang.*
- III. Matn mazmunini turk tilida gapirib bering.*
- IV. Matnga ko‘ra quyidagi savollarga javob yozing:*
 - 1. Ahmet neyi hayâl ediyor?*
 - 2. Ahmet, niçin en çok İstanbul’a gitmek istiyor?*
 - 3. Sultanahmet Camisi’ne niçin Mavi Cami deniyor?*
 - 4. Orhan, Mimar Sinan’ın eserlerini nasıl tek tek sayabiliyor?*
 - 5. Mimar Sinan’ın en güzel eseri hangisidir ve nerededir?*

KAKTÜS VE BÖCEK

Morisson diyor, bundan senelerce evvel Avustralya kıtasına bir başka ülkeden kaktüs getirip yetiştirdiler. Bu ağaçtan tarlalar ve bahçeler arasında çit olarak istifade edilecekti. Avustralya’da yaşayan böcekler arasında bu kaktüslerin hiç düşmanı yoktu. Onun için bir müddet sonra İngiltere büyüklüğünde bir araziye kapladı, çiftlikleri mahvetti. Onları, köylerini terketmeye mecbur etti. Hatta bazı şehirlerin ahalisinin toptan hicret etmesine sebep oldu. Bu muthiş tehlikeye karşı bir müdafaa vasıtası bulabilmek için böcekleri inceleyen alimler dünyayı dolaştılar, nihayet başlıca hususiyeti bu kaktüslerle karnını doyurmak olan ve başka hiçbir şeyi ağzına alamayan bir böcek cinsi keşfettiler, şöyle bir faydası da vardı bunun: Âlimlerin keşfettiği bu küçük varlığı hiçbir Avustralya böceği de yemiyordu. İşte bu dengeleme sayesinde bugün zararlı kaktüsler, hemen hemen ortadan kalkmışlar, onların yok olması ile, onu yemek için getirilen böcekler de gıdasız kalarak aynı

akibete uğramışlardır. Geri kalanlar ise her zaman için, bu istilacı nebatın kıpırdamasına meydan vermeyecek sayıdadır. İşte harika bir denge tecellisi!

Savol va topshiriqlar

- I. Matnni o 'qing va o 'zbek tiliga tarjima qiling.*
- II. Matndagi tinish belgilarining qo 'yilishini izohlang.*
- III. Matn mazmunini turk tilida gapirib bering.*

BİLENLER BİLMİYENLERE

Nasreddin Hoca bir gün vaaz vermek için kürsüye çıkar ve şöyle seslenir:

“Ey cemaat, sizlere ne söyleyeceğimi biliyor musunuz?” Camidekiler hep bir ağızdan şu cevabı verirler: “Bilmiyoruz!” Hoca bunun üzerine:

“Mademki bilmiyorsunuz, öylese ben ne söyleyeyim size!” der.

Bir hafta sonra Hoca kürsüden aynı soruyu yeniler. Camidekiler: “Biliyoruz!” derler, bu defa.

Bunu duyan Hoca, “Madem biliyorsunuz, o zaman benim tekrar etme-me hiç gerek yok.” Der ve kürsüden iner. Hocanın bu sözleri karşısında cemaat şöyle bir karar alır:

Bir daha sorarsa bir kısmı “Biliyoruz.” diyecek; bir kısmı da “Bilmiyoruz.” diyecektir. Hoca gerçekten bir süre sonra yine, “Bugün size ne söyleyeceğimi biliyor musunuz?” diye sorar. Camidekilerden bir kısmı. “Biliyoruz.” derken bir kısmı da “Bilmiyoruz.” diye cevap verir. Bu sözlerden sonra Hoca şöyle konuşur:

“Mademki içinizde bilenler de var, öyleyse bilenler bilmeyenlere anlatsın...”

Savol va topshiriqlar

- I. Matnni o 'qing va o 'zbek tiliga tarjima qiling.*
- II. Matndagi asliy va nisbiy sifatlarni ajratib yozing.*
- III. Matn mazmunini turk tilida gapirib bering.*

YENİ GÜN

Havaların ısınmasıyla karların erimeye başladığı, yağmurların yağdığı, çiçeklerin uyandığı, kısacası tabiatın canlanmaya başladığı, gece

ile gündüzün bir olduğu, baharın müjdelendiği 21 Mart gününe, tarihin en eski devirlerinden beri Türk toplulukları Yeni gün adını vermişlerdir.

Yeni gün Türkler için yılbaşıdır. Milletin ulu günüdür. Nevruz kelimesinin Farsçadaki anlamı da yeni gün demektir. Nevruz Türklerin Ergenekon'dan çıkış günüdür. Hayatın ve milletin canlandığı , küslerin barıştığı , yeryüzünün adeta cennete çevrildiği gündür Nevruz.

Geniş bir coğrafyaya yayılan Türk topluluklarının hepsinde var olan Nevruz Bayramı'nda, değişik kutlama şekillerinin olması gayet tabiidir. Ateşten atlama geleneği, bu bayramın ne kadar tarihin derinliklerine uzandığını bir belirtisidir.

Bayramlar yemeksiz, müziksiz, eğlencesiz olmaz. Bu sebeple , Türk topluluklarında kutlanan Nevruz Bayramı'nda genel olarak evler giyisiler temizlenir, yenilenir. En güzel yemekler ve tatlılar yapılır, güreşler tutulur, fakirler doyurulur, sazlar çalınır, türküler söylenir. Gençler gelecekte beklediklerini dilerler. Ve onların gerçekleşeceğine inanılır.

Nevruz , dostluk, kardeşlik, barış ve mutluluk bayramıdır.

Kaşgarlı Mahmut “Divanü Lügati Türk” adlı dev eserinde Nevruz'un 12 hayvanlı Türk Takvimi'nin başlangıcı olduğunu belirtmektedir.

Savol va topshiriqlar

I. Matnni o 'qing va o 'zbek tiliga tarjima qiling.

II. Matndagi fe'llarning nisbatini aniqlang.

III. Matn mazmunini turk tilida gapirib bering.

DEVECİ İLE FİLOZOF

Bir bedevî, devesine iki çuval yükler, kendisi de üzerine binerek yola koyulur. Yolda, üstü başı perişan bir filozofa rastlar. Laf arasında, filozof bedeviye sorar:

–Devenin üzerindeki çuvallarda ne var?

Bedevi:

–Birinde buğday dolu, diğerinde kum.

–Neden kum doldurdun?

–Bedevi cevap verir:

–O çuval boş kalmasın, devenin üzerinde dengeyi tutsun diye...

Filozof bedeviye:

–Akıllılık edip de buğdayın yarısını bir çuvala, diğer yarısını da öteki çuvala koysaydın, hem devenin yükü hafiflerdi, hemde çuvalların, dedi.

Bedevi bu fikri çok beğenir.

–Haklısın, düşünemedim... diyerek, öyle yapar...

Yapar ama, bu derece akıllı adamın haline şaşar. Nasıl olur da bu akılla bu adam böyle perişan gezer, diye düşünür. Merakını yenemez, sorar:

–Ey akıllı adam! Sende bu akıl, bu fikir varken, niye böyle yaya yürüyor, yoruluyorsun? Böyle bir akılla sen, ya sultansın, ya vezir. Doğru söyle nesin sen?

Filozof cevap verir:

– İki de değilim, halktan bir kimseyim.

Bedevisi tekrar sorar:

–Kaç deven, kaç öküzün var?

–Hiç.

–Peki, bari dükkânındaki mal ne? Onu söyle!

–Benim ne dükkânım, ne yerim ne yurdum var. Ben filozofum.

–O halde kaç paran var?

–Ne parası, ekmek alacak tek kuruşum yok. Yalınayak, başkabalak dolaşır dururum. Bu kadar hikmet ve bilgiden ancak, hayal ve baş ağrısı elde ettim.

Bedevisi, bu cevaba fena halde kızar:

–Defol, uzaklaş yanımdan, der. Senin bilgin, nasihatın bana da zarar verir, başıma dert açar. Sen şu yoldan git ben bu yoldan. Bir çuvalımda buğday, öbüründe kum olması senin hikmetinden, boş, faydasız felsefenden daha iyi...

*Mevlana
(Mesnevi'den)*

TARİHTEN BİR SAYFA

Sultan Mahmud, bir gün veziriyle birlikte tebdil-i kıyafet eyleyip halkın arasına karışır. Çarşıda dolaşırken bir tatlıcı dükkânına girip baklava yerler. Parasını ödeyip tatlıcıdan ayrılırlar ve saraya dönerler. Yedikleri tatlı Sultan Mahmud'un çok hoşuna gitmiştir.

Saraya döner dönmez Sultan Mahmud'un ilk emri, tatlıcıya altından yapılmış bir tepsi gönderip aynı tatlıdan aldırılması olur. Vezir, hemen bu emri yerine getirip tatlıcıya altın bir tepsi ve tatlının karşılığı olan akçeyi gönderir. Tatlıcı, tepsiyi eline aldığı zaman altından yapılmış olduğunu anlar ve aklınca bir kurnazlık düşünüp saraydan gelen adama tatlının akşama hazır olabileceğini söyleyerek ondan tepsiyi bırakmasını ve akşama uğramasını ister.

Adam tatlıcıdan ayrılınca, tatlıcı tepsiyi değiştirip ona benzeyen başka bir tepsiye tatlıyı yerleştirir. Altın tepsiyi saklar ve zengin olma hayaline dalar. Oysa, ahlâki yönden sınındığının farkında bile değildir.

Akşama saraya getirilen tatlı tepsisi padişahın huzuruna sunulur. Durumu anlayan Sultan Mahmud, bu ahlâksız esnafın kellesinin vurulmasını emreder ve şu sözü söyler:«Vermeyince Mabud, neylesin Sultan Mahmud!»

Savol va topshiriqlar

I. Matnni o‘qing va o‘zbek tiliga tarjima qiling.

II. Matndan fe’llarni ajratib yozing. Ularning mayli va nisbatini aniqlang.

III. Matn mazmunini turk tilida gapirib bering.

YANLIŞLIK

Selma: Çok yorgun görünüyorsun. Hasta mısın?

Aylin: Hayır, hasta değilim, ama uykusuzum. Dün gece kapıya polisler geldi ve karakola kadar onlarla gitmemi istediler. Gece yarısı ne yapacağımı şaşırdım. Biliyorsun, evde tek başıma kalıyorum.

Selma: Niçin karakola götürmek istediler?

Aylin: Ben de anlayamadım ve çok korktum. Hayatımda hiç karakola gitmemiştim. Suç işlemediğim halde beni niçin karakola çağırdıklarını anlayamıyordum.

Selma: Bir şey sormadılar mı?

Aylin: Adımı, soyadımı sordular, kimlik göstermemi istediler. Kimliğimi yanıma alıp onlarla birlikte aşağıya indim. Polis arabası bizi bekliyordu. Beni arka koltuğa oturtular. Yanıma da bir polis oturdu.

Selma: Yani, bir suçlu gibi mi hissettin kendini?

Aylin: Evet, açıkçası çok da korktum.

Selma: Peki, problem neymiş?

Aylin: Önce hiç kimse bir şey söylemedi. Oldukça meraklandım. Daha sonra karakolda komiserin yanına götürdüler ve kapıyı kapattılar. Komiser, ne iş yaptığımı, ailemi, ne zamandan beri burada oturduğumu sordu. Hepsini cevapladıktan sonra, beni niçin karakola çağırdıklarını sordum. Komiser beş dakika beklememi rica etti. Birlikte çay içtik. Bilgisayardan birtakım bilgileri kontrol ettikten sonra komiser benden özür diledi. İsim benzerliği varmış ve bir kanun kaçağının yerine beni karakola götürmüşler.

Selma: O an çok rahatlamışsındır.
Aylin: Derin bir “oh” çekip eve dönmek istediğimi söyledim. Komiser, karışıklıktan dolayı tekrar özür dileyerek beni yine aynı arabayla evime bıraktırdı. Eve geldiğimde uzun süre uyku girmediydim gözüm.
Selma: Ben gideyim, sen de biraz dinlen, kendine gel.
Aylin: Sağ ol!

Savol va topshiriqlar

- I. Matnni o‘qing va o‘zbek tiliga tarjima qiling.
- II. Matndan fe‘llarni ajratib yozing. Ularning mayli va nisbatini aniqlang.
- III. Matn mazmunini turk tilida gapirib bering.
- IV. Matnga ko‘ra quyidagi savollarga javoblar yozing:
 1. Aylin Hanım niçin çok yorgun görünüyor?
 2. Aylin Hanım’ın karakola giderken korkmasının sebebi nedir?
 3. Aylin Hanım’ı niçin karakola götürmüşler?
 4. Komiser, Aylin Hanım’dan neden özür dilemiş?

KİRACI

Emel: İpek Hanım bu ne telaş? Nereye böyle?
İpek: Ev bakmaya gidiyorum.
Emel: Hayırlı olsun! Ev mi alıyorsunuz?
İpek: Yoo, ne ev alması. Kiralık ev aramaya gidiyorum. Yine taşınmamız gerekiyor.
Emel: Ama, siz bu eve daha 6 ay önce taşınmadınız mı? Siz taşınırken bizim de cenazemiz vardı. Kayınbabam vefat et-mişti.
İpek: Evet, öyle. Bu eve daha yeni taşındık. Tam mahalleye alışmışken tekrar taşınmak zor olacak, ama mecburuz.
Emel: Neden? Ev sahibiyle kavga mı ettiniz?
İpek: Ne kavgası, gayet iyi anlaşıyoruz. Apartmandaki mülkler anlaşılıp apartmanı bir müteahhide vermişler. Müteahhit apartmanı yıkıp büyük bir site inşa edecek. Evi tutarken bundan haberimiz vardı, ama zamanı belli değildi. 3-5 yıl sonra olur, diye düşündük.
Emel: Bizim sokakta boş bir daire var, ama giriş katta ve 2 oda 1 salon. Bize 3 oda 1 salon gerekli. Çocukların ikisine de

ayrı oda lazım. Biri üniversiteye gidiyor, diğeri lise son sınıfta ve üniversite sınavına hazırlanıyor.

Emel:

Haklısın, orası size küçük gelir.

İpek:

Dün bir eve baktık. Tam bize göreydi, kira konusunda da anlaştık. Ama, tam sözleşmeyi imzalayacakken son anda bir pürüz çıktı.

Emel:

Nasıl bir pürüz çıktı?

İpek:

Güvence parası olarak 1000 dolar istediler. O kadar parayı vermemiz mümkün değildi. Biz de evi tutmak tan vazgeçtik.

Emel:

İyi yapmışsınız. O kadar parayı hiç kimse vermez. Boşverin, onlar kiracı arasınlar. Sizin gibi iyi bir kiracıyı nereden bulacaklar?

İpek:

Ben fazla gecikmeden gidip evi göreyim. İnşallah durumumuza uygundur. Haydi iyi günler!

Emel:

İyi günler, Allah yardımcınız olsun!

İpek:

Sağ ol!

Savol va topshiriqlar

I. Matnni o 'qing va o 'zbek tiliga tarjima qiling.

II. Matndan fe'llarni ajratib yozing. Ularning mayli va nisbatini aniqlang.

III. Matn mazmunini turk tilida gapirib bering.

BAYRAMINIZ KUTLU OLSUN!

Çocuk:

Hayrola anne, bugün çok telaşlısın nedir bu hâlin?

Anne:

Oğlum, bugün arife.

Çocuk:

Arife ne demek anne?

Anne:

Arife, bayramdan bir önceki gün demek. Yarın Ramazan Bayramı, bugün herkes bayramlık alışverişini yapar, evler temizlenir, bayram için tatlılar ve yemekler hazırlanır. Ramazan Bayramı'nda mutlaka tatlı yapılır Onun için bu bayrama "Şeker Bayramı" da diyoruz.

Çocuk:

Anne, bayramda neler yapmam gerek?

Anne:

Oğlum, baban sabah erkenden kalkıp camiye gidecek.

Çocuk:

Neden anne?

Anne:

Bayram namazını kılmak için. Sen de babanla gidebilirsin.

- Çocuk:** Anneciğim, beni de yarın erken kaldır lütfen. Ben de babamla camiye gidip namaz kılmak istiyorum. Ama ben namaz kılmayı bilmiyorum.
- Anne:** Akşamleyin baban sana anlatsın. Şimdi benim çok işim var. Daha tatlı yapacağım. Öğleden sonra da babanla çarşıya gideceğiz. Sen de geleceksin.
- Çocuk:** Niçin çarşıya gideceğiz? Şeker almak için mi?
- Anne:** Tabii o da var. Ama, önce sana bayramlık alacağız. Güzel bir pantolon ve gömlek, bir de ayakkabı alalım. Bayramda temiz giyinilir, büyüklerin eli öpülür, akrabalar, dostlar ve komşular ziyaret edilir.
- Çocuk:** Anne, yarın koyun da kesecek miyiz?
- Anne:** Hayır, koyun Kurban Bayramı’da kesilir. Kurban Bayramı, Ramazan Bayramı’ndan 2 ay 10 gün sonra olur. Kurbanda koyun, dana gibi hayvanlar kesildikten sonra üçe ayrılır. Bunlardan bir bölümü fakirlere dağıtılır, bir bölümü komşulara ve eşe dosta dağıtılır, diğer bölümü de evde kalır. Evdeki bölüm, hem evdekiler tarafından yenir , hem de misafirlere ikram edilir.
- Çocuk:** Peki anne, Çocuk bayramı ne zaman?
- Anne:** 23 Nisan’da. Onlar millî bayramlarımızdır. 23 Nisan Millî Egemenlik ve Çocuk Bayramı, 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı, 30 Ağustos Zafer Bayramı ve 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı. Millî bayramlar ise genellikle okullarda, meydanlarda hep coşkuyla kutlanır. Her yer bayraklarla, resimlerle, çiçeklerle süslenir. Gece, fener alayları düzenlenir, havaî fişekler atılır ve konserler verilir.
- Çocuk:** Okullarda öğrenciler tarafından şiirler okunuyor.
- Anne:** Evet, sen de okumalısın.
- Çocuk:** Ben henüz 1.sınıfa gidiyorum. Büyükler daha iyi okuyorlar.
- Anne:** Sen de iyi okuyabilirsin. Senin sesin çok gür. Öğretmenine söyle, 23 Nisan’da şiir oku.
- Çocuk:** Tamam anneciğim, söz veriyorum. 23 Nisan’da mutlaka şiir okuyacağım. Hem de uzun ve güzel bir şiir olacak. Çünkü şiiri kendim yazacağım.
- Anne:** Aferin, her zaman böyle kendine güvenmelisin. O zaman, hayatta başaramayacağın iş olmaz.

Savol va topshiriqlar

- I. Matnni o‘qing va o‘zbek tiliga tarjima qiling.*
- II. Matndan fe’llarning nisbatini aniqlang.*
- III. O‘zbek bayramlari haqida turk tilida gapirib bering.*

ANADOLU’NUN CİRİT OYUNLARI

Anadolu’nun gelenksel seyirlik oyunları arasında ciritin yeri büyüktür. Cirit oyunları, bir eğlence, bir yiğitlik ve çeviklik gösterisi, Aynı zamanda bir atlı spordur. Cirit oyunların tarihi çok eskilere dayanır. Türkler bu sporu binlerce yıl önce Orta Asya’da başlatmışlar, yüzyıllar boyunca bu geleneği sürdürerek Selçuklularla birlikte Anadolu’ya getirmişlerdir. Güreş gibi cirit de millî ve geleneksel bir “Ata Sporu” sayılır.

Cirit oyununun kaynağı ve çıkışı üzerine çeşitli rivayetler vardır. Derler ki, bir zamanlar birbirini komşu aynı soydan iki obanın arası açılır. Bir oba diğlerinden kız ister. Vermezler. Derken, iş kavgaya ve savaşa dökülür. İki abanın yiğitleri, atlarına binip zırhlarını kuşanarak silahlanırlar. İki obayı ayıran sınırın tam karşısında yerlerini alırlar. Kan dökülmek üzereyken obanın yaşlıları toplanırlar ve bir hiç yüzünden bunca kan dökülmesini istemezler. Karşı obanın yaşlılarıyla konuşup anlaşılır.

Gençlerin elinden silahları alınır ve onları birer sopa dağıtılır. At üstünde sopalarla çatışmaları, savaş hünelerlerini göstermeleri istenir. İki obadan birer hakem seçilir ve meydana sürülür. Yiğitler, bir savaş düzeni içinde vuruşmaya başlarlar. Sonunda en çok isabet alan taraf hakemlerce yenik ilan edilir.

Bu olaydan sonra cirit, bir oyun, bir spor olarak yayılır. Bugün Türkiye’nin çeşitli bölgelerinde cirit oynanır, ciritli yarışmalar yapılır. Kars’ta ve Erzurum’da şenlik ve yarışmalarda cirit oyunları başta gelir. Her yıl Konya’da eylül ayında yapılan “Geleneksel Türkiye Cirit Oyunları Yarışması”nı onbinlerce kişi izler, yarışmalarda derece alanlara ödülleri verilir.

Türklerin ata sporu olan cirit oyunları, Asya ve Avrupa’da başka milletleri de etkilemiş, cirite benzer oyunlar türemişler. Atlı polo oyunu bunlar arasındadır.

Savol va topshiriqlar

- I. Matnni o‘qing va o‘zbek tiliga tarjima qiling.*
- II. Matndan fe’llarning nisbatini aniqlang.*

İŞE YARAMANIN HAZZI

Çocuklar küçükken iş yapmayı çok severler. Kimi ev temizliğinde yardımcı olmak ister, büyükler izin vermez. Kimi, annesi mutfakta yemek pişirirken yanına gidip yardımcı olmayı teklif eder. Annesinin cevabı hazırdır: “Sen daha küçüksün, ayak altında da çok dolaşma.” Kimi de, babasının evdeki bir tamir işine katılıp bir civata sıkmak veya bir çivi çakmak ister. O zaman da cevap bellidir: “Yanlış bir şey yaparsın. Sen kenarda durup beni izle.”

Oysa, el becerileri okul öncesi eğitim ve ilköğretim sırasında gelişir. Aileler, evde çocuklarına çeşitli görevler ya da işler vermek zorundadır. Aileler, çocuklara bu görevleri vererek onlara sorumluluk sahibi olmayı da öğretirler. Böylece okul ile ev hayatı arasında bocalamaz çocuklar. Çocukların el becerilerinin gelişmesi onların ufkunu da açacaktır.

Çocuklar, evde çiçek dikerek, küçük bir duvarı boyayarak, ya da lezzetli bir yemek pişirerek işe yaramanın hazzını tadacaklardır. Çocuk, tam bir işe el atacakken onun hevesini kırmak doğru değildir. Aksine, çocuk bir işe başlamışken ya da heves etmişken onu destekleyerek yüreklendirmek gerekir.

Savol va topshiriqlar

I. Matnni o‘qing va o‘zbek tiliga tarjima qiling.

II. Matndagi fe’llarning nisbatini aniqlang.

III. Oiladagi o‘z vazifalaringiz haqida turk tilida gapirib bering.

KINA GECESİ

Düğünden bir gece önce, kadınlar kendi aralarında eğlence düzenlerler. Bu eğlence, gelinin evinde olur. Buna kına gecesi denir. Kına gecesinde genç kızlar ve kadınlar, müzik eşliğinde oynarlar ve birlikte türküler söylerler. Bu eğlencenin bir bölümünde ise, kınayı geline yakarlar. Kınayı, gelinin avuç içine koyup sararlar, evinin bereketli olması için kınanın içine altın da koyarlar. Kına yakma sırasında gelinin başına kırmızı örtü örterler ve gelini ağlatmak için ağıtlar veya hüznü türküler yakarlar.

Kına gecesinde konuklara kuru yemiş dağıtırlar. Kadınlar ve genç kızlar bir yandan kuru yemiş yer, bir yandan da oyunlara katılırlar. Kına gecesi, evliliğe ilk adımdır. Bunun için, gelinin arkadaşlarından ve

ailesinden ayrılma gecesi gibidir. Çünkü, gelin bir gün sonra yeni evine taşınacak ve yeni bir aile kuracaktır.

Bazı bölgelerde, kına gecesini yalnız düğünden önce değil, sünetten önceki gece de yaparlar. O zaman da, sünet çocuklarının eline kına yakarlar.

Savol va topshiriqlar

I. Matnni o 'qing va o 'zbek tiliga tarjima qiling.

II. Matndan fe'llarni ajratib yozing. Ularning nisbatini aniqlang.

III. O 'zbek urf-odatlaridan biri haqida turk tilida gapirib bering.

İYİLİK YAPMAK

Bir varmış bir yokmuş. Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, develer tellâl pireler berber iken, ben annemin beşiğini tıngır mıngır salları iken, çok uzak ülkelerin birinde iyi kalpli bir kızcağz yaşarmış. Bu küçük kızın adı Ayşe imiş. Ayşe çok küçükken annesi ile babası vefat etmiş. Onu ninesi büyüttmüş, fakat o da çok geçmeden ölmüş. Ayşe bu dünyada bir başına kalmış. Hep zorluklarla karşılaşsa bile iyilik yapmaktan hiç vazgeçmemiş. Yardıma ihtiyacı olan herkese yardım etmiş.

Ayşe'nin yaşadığı köyde zengin bir adam varmış. Adı Mustafa Efendi imiş. Mustafa Efendi, onu yanına almış. Bu adam kötü kalpli biriymiş. Köyde kimseye yardım etmemiş. Küçük Ayşe'yi de her gün akşama kadar çalıştırmış. Ona hakkı olan parayı vermemiş. Ayşe'ye, sadece karnını doyuracak kadar yiyecek vermiş. Ayşe'nin kimsesi yokmuş. İtiraz etmemiş Mustafa Efendi'nin her dediğini yapmış.

Mustafa Efendi, kurnazmış, Ayşe'ye babasından tarla miras kalmış. Mustafa Efendi onları da ekmiş. Bu durumdan kimsenin haberi yokmuş. Bu tarlalardan birine de kocaman bir ev yaptırmış.

Günlerden bir gün Ayşe tarlada çok çalışmış. Akşama kadar çalışmaktan yorgun düşmüş. Tarlanın kenarına dinlenmek için oturmuş. Çok geçmeden bir nine yanına gelmiş. Nine, Ayşe'ye çok aç olduğunu söylemiş ve ondan biraz yiyecek istemiş. Ayşe, kadının hâline çok acımış. Ancak yanında hiç yiyecek yokmuş. Kadını, yardım etmesi için Mustafa Efendi'ye götürmüş. Fakat Mustafa Efendi kadına hiç yardım etmemiş. Ayrıca işi bıraktığı için Ayşe'ye çok kızmış. Nineyi de oradan kovmuş. Ayşe üzüntü içinde nineyi de yanına almış. Tekrar tarlaya dönmüş. Ona yardım edemediği için çok üzgünmüş.

Ayşe çalışmaya devam etmiş. Hava iyice kararınca çalışmayı bırakmış. Mustafa Efendi her zamanki gibi Ayşe'ye sadece bir tabak yiyecek vermiş, çok çalışmasına rağmen.

“Bugün yine hiç çalışmamışsın.” demiş ve ona kızmış.

“Senin kimsen yok. Benden başka kimse de sana bakmaz. Yemeğini, yatacak yerini ben veriyorum.” demiş. Ayşe çok üzölmüş ama korkudan sesini çıkaramamış. Mustafa Efendi’nin verdiği bir tabak yemeğı de nineyle paylaşmış. Bunu gören Mustafa Efendi:

“Sen benim verdiğim yemeğı başkasıyla nasıl paylaşırsın?” demiş. Tam yemeğı ellerinden almaya çalışırken birden ortalığı siyah bir bulut kaplamış. Meğerse o nine bir periymiş. Bir nefesiyle Mustafa Efendi’yi uzaklara atmış, evini de yıkmış. Ayşe’ye de iyi kalpliliğinden ötürü bir hediye vermek istemiş. Ona saray gibi bir ev yapmış. Ayşe kendisi gibi iyi olan dostlar bulmuş. Bir ömür boyu mutlu yaşamış.

Kıssadan hisse: iyilik yapan bunun mükâfatını er ya da geçmut- laka alır. Gökten üç elma düşmüş; biri anlatana, biri dinleyene , biri de “Hani bana?” diyene.

Savol va topshiriqlar

I. Matnni o ‘qing va o ‘zbek tiliga tarjima qiling.

II. Matndan fe’llarni toping. Ularni bo’lishli va bo’lishsiz fe’llarga ajratib yozing.

III. Matn mazmunini turk tilida gapirib bering.

ABAY

Abay, Kazak milletinin 19. yüzyıldaki en ünlü şairidir. Kazak yazılı edebiyatının ilk temsilcisidir. Kazakların ilerlemesi, çağdaş dünyayı tanınması yolunda büyük emek harcayan ve buna katkısı olan düşünür ve devlet adamıdır.

Abay, 10 Ağustos 1845 tarihinde Kazakistan’ın Semey bölgesindeki Abay ilçesine bağı Cengiztav’da doğmuştur. Aslı adı İbrahim’dir. Babası Kunanbay Bey, annesi Ulcan Hanımdır. Zengin bir ailenin çocuğudur. Çocukluğundan beri şiire ilgi duyan Abay, 1855 yılında, 10 yaşındayken “Deve Kovan” adlı bir şiir yazar.

Babası , onu 1857 yılında Semey’deki Ahmet Rıza Medresesine gönderir. Abay, medresede öğretmenin verdiği derslerden başka kendi kendine Arapça, Farsça ve Çağatayca üzerine bazı bilgiler edinir. Bu sırada Nevaî , Nizamî, Fuzulî, Firdevsî gibi şairlerin şiirlerini tanır. Abay’da şiir yazma duygusunu uyandıran şairlerdir bunlar. Onun çıraklık dönemindeki ilk şiirleri Arap ve Fars edebiyatının etkisindendir. Semey’de bir süre Rus okuluna da devam eden Abay, Puşkin ve Turgenyev gibi Rus sanatkârlarının eserlerini de tanımış olur. Daha sonra Byron, Goethe gibi

Avrupalı şairlerin şiirleriyle tanışır. Bunlar Abay'ın dünya görüşünün, şiir evreninin gelişmesini sağlar.

Abay hem şair hem de yazardır. İki yüze yakın şiiri, üç destanı, kırk beş düz yazısı ve ayrıca çevirileri vardır. Şiirinin muhtevası çok çeşitlidir. Abay'ın şiiri aşk, tabiat, birlik, bilgi, bilim, kadın , adalet, yalan , dedikodu, bölünmüşlük, sevgi, barış, insanlar arasındaki çelişkiler, boylar arasındaki mücadeleler, yer ve su kavgaları, halkın eksik yanları gibi temalardan oluşmaktadır.

O, dünyadaki bütün nesnelerin değiştiğini, hiç bir şeyin olduğu gibi kalmadığını savunur. Dünyanın değişmesini akar suya benzetir. “Dünya büyük göldür, zaman ise vuran yel. Önceki dalgalar büyük ağabey, arkadan gelen dalgalar ise küçük kardeşlerdir, bunlar birbirini tamamlarlar” der.

Abay, insanı, gerçek dünyanın en önemli unsuru sayar. Ona göre insanı hayvandan ayıran iki önemli fark vardır. Birincisi, kendisini ve dünyayı tanımak, gerçeği bilmek, bilime dayanmak; ikincisi ise faydalı işler yapmaktır.

Zeyneş İsmail-Ali Abbas Çınar
(Abay'dan uyarlanmıştır)

Savol va topshiriqlar

- I. Matnni o 'qing va o 'zbek tiliga tarjima qiling.*
- II. Matndan o 'tgan zamon fe 'llarini toping. Ularni bo 'lishli va bo 'lishsizga ajratib yozing.*
- IV. Matn mazmunini turk tilida gapirib bering.*

VÜCUDUMUZ VE SAĞLIĞIMIZ

Vücudumuz bir bilgisayar gibi çalışır. Kafatasının içindeki beyin, kontrol merkezidir. Bütün vücudumuzu beyin yönetir. Dış dünyada olup bitenler sinirlerle beyne ulaşır. Beyin bir karar verir. Buna bağlı olarak organlar hareket eder.

Beş duyu organımız var. Bunlar şunlardır: Kulak, göz, burun, dil, deri. Bunları sırasıyla tanıyalım. Nasıl koruyacağımızı öğrenelim.

Kulak, başımızın sağ ve sol yanında bulunur. Dışarıdaki sesleri kulağımız toplar. Buradan sinirlerle beyne iletir. Beyin tekrar kulağa sesi tanıtır. Biz de sesin nereden geldiğini öğreniriz.

Kulaklarımızı korumalıyız. Banyodan, yüzdükten sonar kulağımıza giren suları çıkarmalıyız. Dış yüzeyini temiz tutmalıyız. Pamuklu çöpler kullanmamalıyız.

Gözlerimizle görürüz. Dış dünyadaki maddelerin, renklerin özelliklerini görme sinirleri beyne gönderir. Beyin tekrar gözümüze bilgi verir ve biz görürüz. Gözümüze çok iyi bakarız. Yakını ya da uzağı göremediğimizde doktora gitmeliyiz. Her sabah elimizi, yüzümüzü yıkarız. Gözlerimizi de temizleriz.

Burnumuza kokular çarpar. Burnumuzdaki sinirler kokuyu beyne iletir. Beynimiz tekrar sinyal yollar. Biz böylece kokuyu alıriz. Güzel bir çiçek kokusunu, yemek kokusunu, çöp kokusunu alıriz. Köpekler, bizden daha iyi koku alır. Onların burnu daha iyi çalışır.

Burnumuzu her gün en az iki kez temizleriz. Burnumuzu bol su ile yıkamalıyız. Parmağımızı burnumuza sokmamalıyız. Burnumuz kandağıında parmaklarımızla kapatmamalıyız.

Dilimizle tat alıriz. Dilimiz beyinden gelen sinyalle karar verir. Biz acıyı, tatlıyı, ekşiyi tuzluyu böyle ayırt ederiz. Dilimiz ağzımızın içindedir. Ağzımızın içinde ayrıca dişlerimiz var. Biz yiyecekleri dişlerimizle ısırırız. Yediklerimizi dişlerimizle çiğneriz.

Vücudumuz deri ile kaplıdır. Deriler ve beyin bizi uyarır. “Bu serttir. Şu yumuşaktır.” diye. Biz dokunarak maddelerin özelliğini öğreniriz. Deri sayesinde güvenli yaşıyoruz. O daima bizi uyarır.

Yüzümüze, ayaklarımıza, ellerimize önem vermeliyiz. Onları temiz tutmalıyız. Ayaklarımızı her akşam yatmadan once yıkamalıyız. Soğuk havada ellerimize, yüzümüze krem süreriz. Derimiz çatlamaz. Kışın kalın çoraplar giyeriz. Atalarımız, “Ayağını sıcak tut, başını serin.” demişler.

Haftada en az iki kez yıkanmalıyız. Her hafta tırnaklarımızı keseriz. Uzun tırnaklar hastalık bulaştırır.

İç organlarımıza da dikkat ederiz. Çok fazla yemek yemeyiz. Yediklerimizi iyice çiğneriz. O zaman midemiz rahat eder. Burnumuzdan soluk alıp, ağzımızdan veririz. Ciğerlerimiz rahat eder. Her gün yarım saat spor yaparız. Kalbimiz rahat eder. Vücudumuzu koruyarak rahat ederiz. “Yiğidin sermayesi sağılık”tır.

Savol va topshiriqlar

I. Matnni o ‘qing va o ‘zbek tiliga tarjima qiling.

II. Matndagi keraklilik maylidagi fe’llarni bo ‘lishli va bo ‘lishsizlarga ajratib yozing.

III. Matn mazmunini turk tilida gapirib bering.

HASTA OLMAMAK

İnsanlar dikkat etmezlerse çabuk hasta olurlar. Hasta olup da iyileşmeye çalışmak yerine sağlığını korumalı, hasta olmamaya çalışmalıyız.

Hasta olmamak için ne yapmalıyız?

Bunun için hekimler şunları tavsiye ediyor:

Önce dengeli ve yeterli beslenmeliyiz. Vücudumuz gerekli vitamin ve gıdayı almadığı zaman zaafa düşer ve hasta oluruz.

Sonra temizliğe dikkat etmeliyiz. Hem vücudumuzu, hem çevremizi hem yiyecek ve içeceklerimizi her zaman temiz tutmalıyız. Yemeklerden önce ve sonra mutlaka elimizi sabunlu su ile yıkamalı, dişlerimizi de fırçalamalıyız. Haftada en az iki kere bütün vücudumuzu yıkamalıyız. Tırnakları fazla uzatmamalıyız, çünkü tırnakaralarında mikrop barınma ihtimali vardır.

Bir diğer husus da giyinmemize dikkat etmeliyiz. Genellikle kış günleri üşütür, soğuk alırız. Bu sebeple soğuğa karşı kendimizi korumalı, kalın giyinmeliyiz. Yağmurlu ve karlı havalarda ıslanmamalıyız.

Sıcaktan soğuğa hemen çıkmamalıyız.

Bol bol C vitamini almalıyız.

Hastalanınca hemen doktora gitmeliyiz.

Savol va topshiriqlar

I. Matnni o'qing va o'zbek tiliga tarjima qiling.

II. Matndagi keraklilik maylidagi fe'llarni bo'lishli va bo'lishsizlarga ajratib yozing.

III. Matn mazmunini turk tilida gapirib bering.

İTİBAR

Emel: Hava çok soğuk, kalın giyinmeden dışarıya çıkayım deme sakın.

Arzu: Merak etme, yıkandığım için iyice örtünüp de çıkacağım.

Emel: Saçın da ıslak gibi. İyice kurulanmadan çıkarsan örtünmenin de fazla bir anlamı olmaz. Acelen yoksa hemen dışarıya çıkma.

Arzu: Ne yazık ki acelem var. Bir saat sonra şirkette toplantımız olacak. Saçım dağınık toplantıya gidemeyeceğim için yıkanmak zorundaydım.

- Emel:** Önemli bir toplantı mı?
- Arzu:** Evet, çok önemli bir toplantı. Yurt dışına açılma girişimlerimiz var. Bu yıl çok büyük atılımlar yapmayı plânlıyoruz.
- Emel:** Demek ki, inşaat sektörü için yurt dışında iş imkânları var.
- Arzu:** Elbette, ayrıca biz bu konuda yurt dışında oldukça iyi bir itibara sahibiz. Türk şirketleri hem üstlendikleri büyük çaplı projeleri zamanında teslim ediyor hem de iş kalitesiyle dünyanın her tarafındaki şirketlerle yarışıyor.
- Emel:** İşçilerinizi de diğer birçok şirketin yaptığı gibi Türkiye’den mi götüreceksiniz?
- Arzu:** Tabii, çünkü bu sektörde Türk işçisinin verimliliği tartışılmaz. Ayrıca, kazanacağımız dövizin ülkemize getirilmesi de ekonomimiz açısından önemli bir kaynak olacaktır.
- Emel:** Peki finans konusunda herhangi bir sıkıntınız var mı?
- Arzu:** Hayır, çünkü devletimiz yurt dışında iş yapan şirketlere her konuda olduğu gibi finans konusunda da büyük kolaylıklar sağlıyor.
- Emel:** Haydi, biraz çabuk ol, yoksa toplantıya geç kalacaksın.
- Arzu:** Tamam, saçımı iyice kurularıp hemen çıkıyorum.
- Emel:** Ben de hazırlansam iyi olacak. İş yerim yakın olduğu hâlde bazen geç kalabiliyorum. Trafiğe güven olmuyor.

Savol va topshiriqlar

- I. Matnni o ‘qing va o ‘zbek tiliga tarjima qiling.*
- II. Matndan fe ‘llarini toping, ularni tahlil qiling.*
- III. Matnga ko ‘ra quyidagi savollarga javob yozing:*
 - 1. Emel niçin Arzu ‘nun hemen dışarı çıkmasını istemiyor?*
 - 2. Arzu ‘nun çalıştığı şirket ne tür projelerle ilgileniyor?*
 - 3. Yurt dışındaki işlerde çalışmak üzere Türk işçisinin götürülmesinin sebepleri nelerdir?*

CANIM KARDEŞİM

O gün Ömerler’in evinde tatlı bir telaş yaşanıyordu. Annesi hastaneden çıkacaktı. Babası, annesini almaya gitmişti. Anneannesi de evi temizlemiş, yemekleri yapmış, heyecanla pencereden bakıyordu. Evde heyecan-landırmayan tek kişi Ömer’di. Odasına bütün oyuncakları dökmüş,

sözde oyun oynuyordu. Aslında akıllı fikri, yenidoğan ve biraz sonra eve gelecek olan kardeşindeydi. Bütün hayalleri yıkılmıştı. Hayatı alt üst olmuştu. Annesi kardeşini daha çoksevecek, babası parka giderken onu da getirecekti. En kötüsü, oyuncaklarını ve odasını onunla paylaşacaktı. Bunları düşününce başına ağırlar giriyordu Ömer'in. Nihayet kapı çalındı. Anneannesi kapıyı açtı. Annesi kucağında kardeşiyle içeri girdi. Arkasından babasıannesinin eşyalarını getiriyordu.

–Selamünaleyküm Ömer! Hoş geldin, demek yok mu yavrum? diye sordu annesi... Ömer hiçbir şey söylemeden doğru odasına gitti ve kapıyı kapattı. Anne ve babasının bütün ısrarlarına rağmen o gün salona hiç çıkmadı ve yemek de yemedi. Aradan iki gün geçmesine rağmen Ömer'in tavırları hep aynıydı. Kardeşinin yüzüne bile bakmamıştı.

O gün annesi kucağında kardeşiyle odasına girdi.

– Ömer! Ben bakkala kadar gideceğim, kardeşin sana emanet, dedi.

Ömer'in cevabını bile beklemeden çocuğu yanına yatırdı ve çıkıp gitti. Ömer önce ne yapacağını bilemedi. Kardeşi ona bakıyor, gülücükler saçıyor, elleriyle de bir şeyler anlatmaya çalışıyordu.

Sanki ona:

–Ağabeyciğim! Ben daha küçüğüm, kendi yemeğimi kendim yiyemiyorum, altıma çiş yapıyor, kendim temizleyemiyorum. Hatta bir yerim ağrısız, bunu bile söyleyemiyorum. Bana yardımcı olur musun? Ben sana arkadaşlık etmek için geldim. Bak biraz büyüyünce sizinle ne güzel oyunlar oynayacağız, beni sev, diyordu.

Ömer bunları duymuş gibiydi. Kardeşi ne kadar da sevimliydi. Kendisine ne kadar benziyordu. “O da erkek”, diye söylendi. “Onunla atçılık oynarız, beraber parka gideriz, top oynarız”, diye düşündü. O sırada kardeşi ağlamaya başladı. Ömer hemen bir oyuncak alıp onun eline verdi. Onunla oynadı. Kardeşi susmuş yine Ömer'e gülücükler saçıyordu.

Annesi bakkaldan dönmüş, sessizce Ömer'le küçük kardeşini izliyordu. O anda oğlunun ne kadar merhametli ve sevgi dolu olduğunu düşünüyor, göz yaşlarını tutamamış ağlıyordu.

Savol va topshiriqlar

I. Matnni o 'qing va o 'zbek tiliga tarjima qiling.

II. Matndan fe'llarini toping, ularni tahlil qiling.

III. Matn mazmunini gapirib bering.

AĞABEYİMİ ÇOK SEVİYORUM

Ayşe ve ailesi mustakil, iki katlı ve bahçeli evde oturuyordu. Evleri şehrin dışında bir kasabadaydı. Bahçelerinde çok güzel meyve ağaçları, küçük bir havuz ve bir de salıncak vardı. Ayşe'nin ve ağabeyi Aydın'ın odası ikinci kattaydı. Evleri açık mavi renge boyalıydı. Ayşe 6 yaşında, Aydın ise 12 yaşındaydı. Ayşe çoğu zaman bahçede oyun oynar, Aydın ise okuldan sonra anne ve babasına yardım ederdi.

O gün günlerden cumartesiydi. Ayşe salıncığını hızlandırıp önündeki kiraz ağacının yapraklarına değmek istiyordu. Ilık ılık esen rüzgar saçlarını savuruyordu.

Ayşe salıncığında oynarken ağabeyi Aydın'ın nasıl bu kadar kötü olabildiğini düşünüyordu. Çünkü ağabeyi sabah kahvaltısında bütün ailenin yanında kendisine “şişman bebek” demişti. Bunun sebebi de Ayşe'nin sofrada kalan en son poğaçayı yemesiydi. Ayşe ağabeyinin kendisini hiç sevmediğini ve kendisinden nefret ettiğini zannediyordu.

Salıncak rüzgarın da etkisiyle o kadar yükseldiki, Ayşe karşı kasabanın evlerini görebiliyordu. Üzerine giydiği kırmızı kazağı sabah güneşinde parıl parlıyordu. Ağabeyine kızmaktan vazgeçti ve şarkı söyleyerek oynamaya başladı. Biraz uzakta sivri boynuzlu bir boğa kızgın gözlerle kırmızı kazağın pırıltısının izliyordu. Boğa tek hamlede ipinden boşandı. Bütün dikkatini Ayşe'nin kırmızı kazağına vermişti. Boğa kafasını öne eğip büyük bir hızla kazağa doğru koşmaya başladı. O sırada Aydın bahçedeki tavukları yemliyordu. Başını kaldırdığı zaman koşmakta olan boğa iyice yaklaşmıştı. Aydın sesi çıktığı kadar bağıırıyordu. “Arkana bak! Çabuk kaç oradan! Koş!”

Ayşe iyice oyuna dalmıştı. Onu işitmiyordu. Hâlâ şarkı söyleyerek sallanıyordu. Aydın'ın kalbi neredeyse duracaktı. Çünkü kız kardeşi büyük bir tehlike içindeydi. Çitten atladı. Koşmaya başladı. Hiç bu kadar hızlı koştuğunu hatırlamıyordu. Salıncığın iplerinden yakaladı. Salıncığı durdurdu ve boğa gelmeden birkaç saniye önce kız kardeşini yan taraftaki çimlerin üstüne atmayı başardı. Aydın kardeşinin üstündeki kazağı çıkardı ve yere attı. Boğa kazağı parça parça etti. Aydın kız kardeşini kucaklayıp evlerinin merdivenine kadar götürdü. Ayşe o günden sonra, ağabeyi kendisine “şişman bebek” dese bile ona kızmadı. Onun kendisini çok sevdiğini biliyordu. Bunu kanıtlaması için zorda kalmasına gerek yoktu.

Savol va topshiriqlar

- I. Matnni o 'qing va o 'zbek tiliga tarjima qiling.*
- II. Matndan fe'llarini toping, ularni tahlil qiling.*
- III. Matn mazmunini gapirib bering.*

TURKIYE CUMHURİYETİ VE AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ⁵

Turkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği (AB) arasındaki ilişkiler uzun bir tarihe dayanır. Türkiye'nin **Avrupa Birliği'ne üyelik süreci**, 1963 yılında Ankara Anlaşması'nın imzalanmasıyla başlamıştır. Bu anlaşma, **Gümrük Birliği** ve tam üyelik için zemin hazırlamıştır. Türkiye, 1987 yılında Avrupa Birliği'ne resmi üyelik başvurusunda bulunmuş, 1999 yılında ise aday ülke statüsü elde etmiştir. Ancak, **müzakereler** çeşitli siyasi, ekonomik ve sosyal nedenlerle yavaşlamıştır.

Avrupa Birliği, **demokrasi** ve **insan hakları** gibi konularda Türkiye'den reformlar beklemekte ve bu konuları üyelik sürecinde önemli kriterler olarak belirlemektedir. Özellikle **hukukun üstünlüğü**, **ifade özgürlüğü** ve **basın özgürlüğü** gibi alanlarda gelişme kaydedilmesi gereklidir. Ayrıca, **mali yardımlar** ve **fonlar**, Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye verdiği desteğin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. AB tarafından verilen bu yardımlar, Türkiye'deki çeşitli projelerin finansmanına katkı sağlamaktadır.

Ekonomik ilişkiler de Türkiye ve Avrupa Birliği arasındaki ilişkilerin önemli bir ayağını oluşturmaktadır. 1995 yılında imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması, Türkiye'nin AB pazarına erişimini sağlamış, bu durum Türkiye ekonomisine olumlu katkılar yapmıştır. Ancak, Gümrük Birliği anlaşmasının güncellenmesi gerekliliği, son yıllarda sıkça gündeme gelmiştir. Ekonomik işbirliği, **uluslararası ticaret** ve **yatırım** gibi konular, her iki tarafın da çıkarları doğrultusunda geliştirilmelidir.

Son yıllarda, Avrupa Birliği ve Türkiye arasında **göç** ve **mülteci krizi** gibi konularda da işbirliği yapılmaktadır. Özellikle 2015 yılında imzalanan **Göç Mutabakatı** çerçevesinde, Avrupa Birliği Türkiye'ye mali destek sağlamış ve mülteci krizini yönetme konusunda işbirliğini güçlendirmiştir. Bu işbirliği, Türkiye ve Avrupa Birliği arasındaki ilişkilerin önemini artırmış ve karşılıklı bağımlılığı vurgulamıştır.

Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği, **jeopolitik** konum, **enerji güvenliği** ve **bölgesel istikrar** açısından büyük bir önem taşımaktadır. Türkiye, Avrupa ve Asya arasında bir köprü görevi görmekte ve bu nedenle hem ekonomik

⁵ Aripov M. Turk tili.-Toshkent: TDSHU, 2024, B.18

hem de siyasi olarak Avrupa Birliği için stratejik bir ortak olarak görülmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti ve Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler, hem zorlukları hem de fırsatları bünyesinde barındırmaktadır. Bu ilişkilerin geleceği, her iki tarafın da işbirliği, diyalog ve karşılıklı güven ilkelerine bağlı kalmasına dayanacaktır.

Sözlük

Türkçe Terim

Özbekçe Çeviri

Avrupa Birliği

Evropa Ittifoqi

Üyelik süreci

A'zolik jarayoni

Gümrük Birliği

Bojxona ittifoqi

Müzakereler

Muzokaralar

Demokrasi

Demokratiya

İnsan hakları

Inson huquqlari

Hukukun üstünlüğü

Qonun ustuvorligi

İfade özgürlüğü

So'z erkinligi

Basın özgürlüğü

Matbuot erkinligi

Mali yardımlar

Moliyaviy yordamlar

Fonlar

Fondlar

Ekonomik ilişkiler

Iqtisodiy munosabatlar

Uluslararası ticaret

Xalqaro savdo

Yatırım

Investitsiya

Göç

Migratsiya

Mülteci krizi

Qochqinlar inqirozi

Göç Mutabakatı

Migratsiya kelishuvi

Jeopolitik

Geosiyosiy

Enerji güvenliği

Energiya xavfsizligi

Bölgesel istikrar

Mintaqaviy barqarorlik

AVRUPA BANKASI VE TÜRKİYE İLİŞKİLERİ⁶

Türkiye ile **Avrupa Merkez Bankı** (AMB) arasındaki ilişkiler, Türkiye'nin ekonomik istikrarını ve finansal gelişimini etkileyen önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Türkiye, **döviz kuru** politikalarında

⁶ Aripov M. Turk tili.-Toshkent: TDSHU, 2024, B.20

Avrupa Merkez Bankı'nın kararlarından dolayı olarak etkilenmektedir. Özellikle **faiz oranları** ve **para politikası** konusunda Avrupa Merkez Bankı'nın uygulamaları, Türkiye ekonomisi üzerinde etkili olmaktadır.

Türkiye ekonomisi, **enflasyon** ve **cari açık** gibi sorunlarla mücadele ederken, Avrupa Merkez Bankı'nın para arzını artırmaya yönelik kararları, Türkiye'nin finansal sisteminde dalgalanmalara yol açabilir. Türkiye'deki **bankacılık sektörü**, Avrupa'dan gelen **finansal yardımlar** ve **kredi imkanları** sayesinde çeşitli projelere destek sağlamaktadır. Ancak, Türkiye'nin Avrupa ile olan bu ilişkisi, uluslararası ekonomik gelişmelere göre değişiklik gösterebilmektedir.

Türkiye'nin Avrupa'ya olan bağımlılığı, özellikle **dış ticaret** ve **yatırım** alanlarında kendini göstermektedir. Türkiye, Avrupa'dan gelen yatırımları artırmak ve ekonomik büyümesini desteklemek için Avrupa Merkez Bankı ve diğer Avrupa finans kuruluşları ile işbirliği yapmaktadır. Bu işbirliği, Türkiye'nin **mali istikrar** ve **finansal sürdürülebilirlik** hedeflerine ulaşması açısından oldukça önemlidir.

Son yıllarda, Avrupa Merkez Bankı'nın **likidite** artırıcı politikaları Türkiye'deki döviz girişini artırmış, bu durum Türkiye'nin **rezerv** seviyelerini olumlu etkilemiştir. Ancak, **sermaye akışı** ve dövizdeki oynaklık, Türkiye için risk oluşturabileceğinden, Avrupa ile olan ekonomik ilişkilerde dikkatli bir denge gözetilmesi gerekmektedir.

Türkiye ve Avrupa Bankası arasındaki ilişkiler, **kredi notu**, **finansal analiz** ve **risk yönetimi** gibi konularda işbirliğini gerektirmektedir. Bu ilişkiler, Türkiye ekonomisinin gelişimini destekleyen önemli bir araçtır ve aynı zamanda Türkiye'nin ekonomik hedeflerine ulaşmasında stratejik bir rol oynamaktadır.

Sözlük

Türkçe Terim

Avrupa Merkez Bankı (AMB)

Döviz Kuru

Faiz Oranı

Para Politikası

Enflasyon

Cari Açık

Bankacılık Sektörü

Finansal Yardım

Kredi İmkanları

Özbekçe Çeviri

Evropa Markaziy Banki (EMB)

Valyuta kursi

Foiz darajasi

Pul siyosati

Inflyatsiya

Joriy hisob taqchilligi

Bank sektori

Moliyaviy yordam

Kredit imkoniyatlari

Dış Ticaret	Tashqi savdo
Yatırım	Investitsiya
Mali İstikrar	Moliya barqarorligi
Finansal Sürdürülebilirlik	Moliyaviy barqarorlik
Likidite	Likvidlik
Rezerv	Zaxira
Sermaye Akışı	Kapital oqimi
Kredi Notu	Kredit reytingi
Finansal Analiz	Moliyaviy tahlil
Risk Yönetimi	Xavf boshqaruvi

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER VE TÜRKİYE İLİŞKİLERİ⁷

Türkiye Cumhuriyeti ve **Birleşmiş Milletler (BM)** arasındaki ilişkiler, Türkiye'nin uluslararası arenadaki önemini ve etkinliğini artırmada önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye, 1945 yılında Birleşmiş Milletler'in kurucu üyelerinden biri olmuş ve o zamandan bu yana, BM'nin çeşitli **barış gücü operasyonları, insani yardım ve kalkınma programları** gibi projelerine aktif olarak katılmıştır.

Türkiye, BM nezdinde **uluslararası güvenlik ve insan hakları** konularında etkin rol oynamakta ve bu alanlarda işbirliğini sürdürmektedir. Özellikle son yıllarda, Türkiye'nin bölgesinde yaşanan **göç krizi** ve mülteci sorunları, BM ile ilişkilerde belirleyici unsurlar olmuştur. Türkiye, **sığınmacılar** için sağladığı destekle BM tarafından övgüyle anılmakta ve bu destek Türkiye-BM işbirliğinin önemli bir ayağını oluşturmaktadır.

Birleşmiş Milletler, Türkiye'ye çeşitli alanlarda **teknik destek ve mali yardım** sağlamakta, bu yardımlar özellikle kalkınma projelerinde kullanılmaktadır. Türkiye, BM'nin **sürdürülebilir kalkınma hedefleri** çerçevesinde, **çevre koruma, eğitim ve sağlık** alanlarında projeler yürütmektedir. Aynı zamanda Türkiye, BM'nin yürüttüğü **barış inşası ve çözüm arayışları** projelerinde de aktif rol almakta, bölgesel ve küresel barışın sağlanmasına katkıda bulunmaktadır.

BM çatısı altında Türkiye, dünya genelinde yaşanan sorunlara çözüm bulmak amacıyla yapılan **diplomatik müzakereler ve insani diplomasi** alanlarında önemli adımlar atmıştır. Türkiye'nin BM'de oynadığı rol,

⁷ Aripov M. Turk tili.-Toshkent: TDSHU, 2024, B.22

sadece bölgesel sorunlarla sınırlı kalmayıp, küresel çapta **barış ve güvenlik** konularında da etkili olmasını sağlamaktadır.

Türkiye ve BM arasındaki işbirliği, **kalkınma projeleri, kriz yönetimi ve insan hakları** gibi alanlarda artarak devam etmektedir. Bu işbirliği, Türkiye'nin küresel barışa katkı sağlamadaki kararlılığını göstermekte ve BM ile uyumlu bir şekilde dünya sorunlarına çözüm üretme çabalarına işaret etmektedir.

Türkçe Terim

Birleşmiş Milletler (BM)

Barış Gücü Operasyonu

İnsani Yardım

Kalkınma Programı

Uluslararası Güvenlik

İnsan Hakları

Göç Krizi

Sığınmacı

Teknik Destek

Mali Yardım

Sürdürülebilir

Hedefleri

Çevre Koruma

Eğitim

Sağlık

Barış İnşası

Çözüm Arayışı

Diplomatik Müzakere

İnsani Diplomasi

Barış ve Güvenlik

Kriz Yönetimi

Sözlük

Özbekçe Çeviri

Birlashgan Millatlar Tashkiloti
(BMT)

Tinchlikparvar kuch operatsiyasi

Gumanitar yordam

Rivojlanish dasturi

Xalqaro xavfsizlik

Inson huquqlari

Migratsiya inqirozi

Qochqin

Texnik yordam

Moliyaviy yordam

Barqaror rivojlanish maqsadlari

Atrof-muhitni muhofaza qilish

Ta'lim

Sog'liqni saqlash

Tinchlik o'rnatish

Yechim qidirish

Diplomatik muzokara

Gumanitar diplomatiya

Tinchlik va xavfsizlik

Inqirozni boshqarish

TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E TÜRK DÜŞÜNÜRLERİ⁸

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Düşünürleri adlı yedi cilt sekiz kitaptan oluşan çalışma, editörlüğünü ve birçok maddenin de yazarlığını yapan, maddelere katkılarda bulunan Prof. Dr. Süleyman Hayri Bolay hocanın bakış açısından Türk düşüncesinin izahıdır. Prof. Dr. Süleyman Hayri Bolay, 1958 yılında bitirme tezi olarak hazırladığı ve halen günümüzde Türk düşüncesi üzerine çalışmaları yapanların başvuru kaynaklarından birisi olan Türkiye'de Ruhçu ve Maddecî Görüşün Mücadelesi adlı eserini yazdığından bu yana Türk düşüncesi üzerinde çalışmalar yapmış, dersler vermiştir. Bahsi geçen bu önemli eser hocanın uzun yıllar yapmış olduğu çalışmışların bir ürünüdür. Çalışmalarında üzerinde durulmayan ya da yüzeysel geçilen konulara yönelmiş, metin tahlillerinde bulunmuş, farklı yönlerden düşünürlerin fikirlerini ortaya koymuştur. Editörlüğünü yapmış bulunduğu bu eserde Türk düşünce dünyasının önemli isimleri ele alınmış, alanının uzmanları tarafından düşünürler tanıtılmıştır. Bu çalışmada yer alan yazarlar kendi perspektiflerinden esere önemli katkılarda bulunmuşlardır. Katkıda bulunan yazarların tamamı şunlardır:

Abdullah Uçman, Abdülkadir İlgen, Abu Muslim Akdemir, Açıkgenç Alpaslan, Ahmet Güner Sayar, Ali Coşkun, Ali Utku, Ayhan Bıçak, Ayşe Durakbaşı, Bayram Ali Çetinkaya, Bedri Gencer, Beşir Ayvazoğlu, Buğra Ekinci, C. Muammer Muştâ, Can Karaböcek, Cem Tezer, Cevriye Demir Güneş, Ceyhun Akın Cengiz, Cumhur Arslan, Cüneyt Köksal, David Grunberg, Derya Mengilli, Emine Gözde Özgürel, Emrullah Kılıç, Eyüp Sanay, Fatma Odabaşı, Fazlı Arslan, Fethi Gedikli, Gül Eren, Hacı Bayram Kaçmazoğlu, Halil İbrahim Düzenli, Hikmet Celkan, Hilal Görgün, Hüsameddin Erdem, Hüseyin Gazi Topdemir, İlkay Erdem, İsmail Köz, Kâmil Yeşil, Kemal Bakır, Kenul Bünyadzâde, Kevser Çelik, Kurtuluş Kayalı, Mehmet Akgün, Mehmet Ali Dombaycı, Mehmet Görmez, Mehmet Karaca, Mesud İnan, Murtaza Korlaelçi, Mustafa Erkal, Mustafa Günay, Mustafa Kara, Mustafa Kök, Mustafa Öztürk, N. Güngör Ergan, Naci Bostancı, Nasrullah Hacı Müftüoğlu, Necmeddin Tozlu, Necmi Uyanık, Nevzat Kösoğlu, Nuray Karaca, Nuray Kuray, Nurten Gökalp, Orhan, Okay, Osman Aydın, Ömer Hakan Özalp, Ömer Osman Sarı, Ömer Özden, Öner Necati, Rabia Karakoyun Gündoğdu, Recep Batu Günör, Recep Ertürk, Recep Kılıç, Recep Şentürk, Sadık Erol Er, Samed Bağçeli, Semra Uçar, Senail Özkan, Sönmez Kutlu, Suad Mertoğlu,

⁸ Ceyhun Akın CENGİZ, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Düşünürleri Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2015

Süleyman Dönmez, Süleyman Hayri Bolay, Şaban Ali Düzgün, Şengül Çelik, Şükrü Hanioglu, Tahsin Görgün, Tarık Tuna Gözütok, Uğur Odabaşı, Uluğ Nutku, Ümit Akça, Vâris Çakan, Yakup Yıldız, Yavuz Akpınar, Yavuz Unat, Yılmaz Özakpınar, Yılmaz Soyayer, Yusuf Kaplan, Yümni Sezen, Zeki Arslantürk.

FARABİ: İLK TÜRK FİLOZOF

Felsefe dünyasında Farabi'nin yeri nedir?

Bilindiği gibi Aristo'ya “Birinci Öğretmen/Muallim-i Evvel” dendiği gibi, Ortaçağ İslâm dünyasında, felsefenin hakiki kurucusu ve yaygınlaştırıcısı olan Farabi'ye de “İkinci Öğretmen/Muallim-i Sani” denmiştir. Derslerini yürüyerek yaptığı için Farabi'ye meşşai filozof denmiştir. En önemli öğrencisi Yahya b. Adiyy'dir.

İlk öğretmen Aristoteles de, medeniyet ve düşünce tarihinin bağlantısı içinde, kaçınılmaz olarak, eski Çin, Hint, Babil, Mezopotamya, Mısır medeniyetlerinden ve bu medeniyet silsilesinin daha sonraları yetiştirdiği Pythagoras, Sokrates ve hocası ünlü Platon'dan beslendi.

Aristoteles (M.Ö.384-322)'den sonra, Platon felsefesini kaynak alarak, Hristiyanlık inancının gerekleri doğrultusunda yorumlayan Plotinus (203-270)'tur.

Kendisi Platon'un izinden gittiğini söylemesine rağmen aynı zamanda Aristoteles ve Stoanın da etkilerini almış, Doğu, İran kültürlerine ve Hint bilgeliklerine büyük ilgi duyarak bunları yerlerinde öğrenmek için uzun seferlere katılmıştır. Plotinus, Yeni Platonculuğun kurucusudur ve Yeni Platonculuk Batı ve Doğu mistisizminin başlıca kaynaklarından biridir.

Bu nedenle metafizik, psikoloji ve siyaset felsefesinde mistik eğilimler ağır bastığı için Farabi Yeni Platoncu sayılabilir.

Yeni Platoncu olarak Farabi dini mistisizm ve sudur teorisinin monizminden meydana gelen öğretisi üzerinde hareket etmiştir.

Böylece, Farabi'nin felsefesi, Allah'ı kâinatın merkezi olarak kabul etmekle tamamıyla “Allah merkezci/Theocentrism”dir.

Buna göre, Allah Bir'dir; bu Bir her şeyi aşan Mutlaktır. Bir olandan (maddenin varoluşuna kadar) mükemmellik basamağından aşağıya doğru nesnelerin çokluğu neş'et eder.

İnsanın amacı Allah'a dönmektir. Bu dönüş fazilet ve felsefî düşünce ile gerçekleştirilmelidir.

Farabi'nin en çok bilinen eserleri hangileridir?

Farabi'nin birçok eseri olmasına rağmen bunlardan sadece birkaçı elimizdedir. Bunları kısaca ele alalım:

1 – İhsa-ül-ulûm (İlimlerin Sayımı): İlimlerin tasnif, tarif ve konularını ihtiva eden bu eser Arap dilinde yazılmış ilk ansiklopedi sayılmaktadır.

2 – Kitab-el-cem beyne re'yey el-hakimeyn Eflatun el-îlahi ve'l-Aristotalis: Eflatun ile Aristoteles felsefesinin uzlaştırılması hakkında.

3 – Siyaset el-Medeniye ve'l-Medinetü'l-Fazıla: Her iki eserde de faziletli şehir halkının nasıl olması gerektiği üzerinde durulur.

4 – Kitab tahsil el-sa'ade: Saadetin elde edilmesi hakkında

5 – Kitab'ül-müdhal fi'l-mantık: Mantığa giriş kitabı

6 – Fusûl'u yuhtâc ileyha fi'sanat-il mantık: Mantık sanatında muhtaç olunan vasıflar

7 – Kitab'un fi's safsata: Safsata hakkında kitap

8 – Kitab'un fi'l-hitâbe: Hitabet hakkında kitap

9 – Kitab el-Musiki el-Kebir ve'l-Medhal fi'l-Musiki: Her ikisi de müzik hakkında.

Peki! Farabi bir Türk ise neden eserlerini Arapça olarak kaleme almıştır?

Farabi'nin kendisi Türk olduğu halde eserlerini Arapça yazmasının sebebi, Farabi'nin yaşadığı çağlarda İslam dünyasının ilim dilinin Arapça olmasından kaynaklanmıştır. Bilindiği gibi, Ortaçağ Avrupa'sının ilim dili de bir zamanlar Latince idi.

Farabi'nin felsefede zirveye çıkmasının nedeni nedir?

İslam dünyasında felsefe çalışmalarını üç temel düzlemde inceleyebiliriz:

1. Felsefe kitaplarının tercüme edilmesi ve okunması dönemi,
2. Felsefe yapma dönemi,
3. Özgün İslam felsefesi dönemi.

Prof.Dr. İlhan YILDIZ

TURK TILIDA OG'ZAKI NUTQNI O'STIRISH UCHUN MATNLAR

I. ÖZBEKİSTAN BENİM VATANIM

Özbekistan

Coğrafi Konumu ve Yüzölçümü

Özbekistan Cumhuriyeti, Orta Asya'nın orta kesiminde bir ülkedir. Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan ve Türkmenistan ile komşudur. Güneybatıdaki Ceyhun ile (Amuderya) kuzeydoğudaki Seyhun (Sirderya) ırmakları arasında uzanan toprakların büyük bölümünü kapsar.

Kuzey ve kuzeybatıda Kazakistan, doğu ve güneydoğuda Kırgızistan ve Tacikistan, güneybatıda Türkmenistan, güneyde ise Afganistan'ın küçük bir bölümüyle çevrilidir. Ülkenin kuzey ucu ile güney ucu arası 925 km, doğu ile batı ucu arası 1400 km, toplam sınır uzunluğu 6221 km'dir. 1936'da kurulan Karakalpakistan Özerk Cumhuriyeti Özbekistan sınırları içindedir. Özbekistan, Karakalpakistan ile birlikte 13 bölgeye ayrılmıştır: Andican bölgesi, Buhara bölgesi, Cizzah bölgesi, Kaşkaderya bölgesi, Namangan bölgesi, Semerkant bölgesi, Surhanderya bölgesi, Sirderya bölgesi, Taşkent bölgesi, Fergana bölgesi, Harezm bölgesi ve Nevai bölgesi. Yüzölçümü 448 900 km² dir.

Özbekistan'ın nüfusu 37,4 milyondur. Nüfusun Özbekler %84,4'ünü, Tacikler % 4,9'unu, Kazaklar %2,4'ünü, Karakalpaklar %2,2'sini, Ruslar % 2,1'ini ve diğer milletler (Azeri, Ermeni, Beyaz Rus, Yahudi, Alman, Koreli...) % 4,1'ini teşkil eder. Kilometre kareye düşen nüfus oranı 78,6 kişidir.

Başkenti Taşkent'tir. Büyük şehirleri Semerkant, Namangan, Andican, Buhara, Cizzah, Karşı, Urganç, Hiva, Nevai gibilerdir.

Özbekistan'da kurak ve kara iklimi hüküm sürer. Yıllık yağış miktarı 200 m'dir. Özbekistan'da yazlar uzun, kurak ve sıcak, kışlar ise kısadır. Yazlar sıcaklar sık sık 40 °C üzerine çıkar. Kışın ise ortalama sıcaklık -12 °C ye kadar düşer.

Özbekistan'ın Devlet ve Siyasi Yapısı

Özbekistan 31 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığına kavuşmuştur. Her yıl yıldönümü yurtiçindeki ve dışındaki temsilciliklerinde kutlanır. Özbekistan'ın bağımsızlığı 125 devlet tarafından tanınmış, bunlardan 66 ülke ile diplomatik ilişki kurulmuştur.

Özbekistan'ın yönetim şekli Cumhuriyet. Resmi dili Özbekçedir. Para birimi –sum .

Ülkede 88 dış ülke temsilciliğinin resmi kaydı yapılmıştır. Başta Türkiye, ABD, Fransa, Almanya, İtalya, Çin, Japonya, Büyük Britanya, İsrail olmak üzere 40'tan fazla ülke, Taşkent'te büyükelçilik açmıştır. Bunun dışında 18 büyükelçilik, birden fazla ülkede temsil görevi yapmaktadır.

Özbekistan Cumhuriyeti'nin halen Türkiye, Fransa, Almanya, Belçika, Büyük Britanya, Avusturya, Japonya, Çin, Kore, Mısır, Suudi Arabistan, Hindistan, İran ve Pakistan olmak üzere 20 ülkede Büyükelçiliği vardır.

Özbekistan Cumhuriyeti uluslararası hukukun öznesidir. 2 Mart 1992 tarihinde Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın üyesi olmuştur. Özbekistan'da,

Fransa Orta Asya Araştırma Enstitüsü, Uluslararası Barış Teşkilatı, Uluslararası İnsan Hakları Komisyonu, Avrasya Fonu, Merkezi Asya - Amerikan Girişimciliği Destekleme Fonu, Amerikan Hukuk Konsorsiyumu gibi 24 devletlerarası kuruluş faaliyet göstermektedir.

Taşkent

Çatkal dağlarının batısında, Çirçik vadisinde yer alan Taşkent, aynı zamanda Özbekistan'ın başkentidir. Çirçik ırmağına da bağlı bir dizi kanal kentin içinden geçer. Taşkent'in ilk kuruluşu M.Ö. I-II. yüzyıla kadar iner. Kent kuruluşundan bu güne kadar Çaç, Çaçkent, Şaşkent, ve Binkent gibi değişik adlarla anılmıştır. Taşkent adı ise kayıtlara ilk kez XI. yüzyılda geçmiştir.

Orta Asya'nın günümüzde kültürel ve ekonomik merkezi olan Taşkent'te çok sayıda Yüksek Öğrenim, Araştırma Kurumu, Enstitü Akademi ve 1920'de kurulan Üniversite, Başbakanlık, Bakanlıklar, yabancı ülkelerin Büyükelçilikleri bulunmaktadır. Nevai Halk Kütüphanesi önemli bir kuruluştur. Ayrıca kentteki 9 tiyatroların başında 1943'te kurulan Nevai opera ve Bale tiyatrosu gelir. Kentte çeşitli müzeler ve sanat sarayları bulunmaktadır.

Kentteki sanayi üretimin ağırlığını tarım ve tekstil makinalarıyla, tekstil ürünleri gibi pamukla ilgili ürünler oluşturur.

Taşkent, Orta Asya'nın en büyük kentidir. Batıya ve Doğuya giden kervan yolları üzerinde önemli bir ticaret ve el sanatları merkezi olan kenttir. Taşkent'te Sanat Sarayları çeşitli müze, park ve stadyum lar da vardır. 300 bin kişinin evsiz kalmasına yol açan 1966'daki depremden sonra kent büyük ölçüde yeniden inşa edilmiştir. Depremde ayak ta kalan 15.ve 16. yüzyıla ait az sayıdaki dinsel yapı ve anıtın arasında Özbekistan Müslümanları Kurulu'nun merkezi olan Barakhan Medresesi de vardır.

Taşkent'te kaldırımların iki yanında dikilmiş çam ve geniş yapraklı ağaçların oluşturduğu yeşil tünelden yürüyerek, gökyüzünü görmeden şehrin yarısından fazlasını gezmek mümkün derse kabartmış olmayız.

Özbekistan'ın Bağımsızlığa ulaşması, Taşkent'in gelişmesi ve güzelleşmesinde en önemli yer alan faktördür. Bağımsızlık yıllarında şehrimiz bu kadar değişti ki, onu önce görenler tanıyamaz şekle geldi. Bağımsızlık Meydanı'ndaki yeni yapılar, yeni dikilmiş heykeller, Amir Timur Müze'si, Amir Timur Alanı'ndaki eşsiz binalar, yeni oteller, Hastımam Meydanı, İslam Enstitüsü ve Üniversitesi, Biznes Merkezleri, yeni Bankalar, "CAR" spor salonu, yeni pazarlar ve marketler, "Aqua

Park”, Taşkent City ve diğer parklar şehrimizi daha güzelleştiren yapılardır.

Son yıllarda kentimizin yolları da yenilendi. Düz ve geniş yeni yollar, büyük köprüler ulaşım araçlarının uzağını yaklaştırdı. Mükemmel metrosuyla, güzel taşıtlarıyla ulaşım sorunu halledilmiştir.

Özbekistan’ın kalbi olan Taşkent şehrimizi çok seviyoruz.

Semerkant

Semerkant, Özbekistan'da Semerkant yönetim biriminin merkezi kentidir. Semerkant bölgesi, Özbekistan'ın orta kesiminde yönetim birimidir. Yüzölçümü 16400 km² dir. Güneyde Zerefşan Vadisinin kuzeyindeki Nurata ve Aktağ dağlarıyla birlikte Zerefşan Irmağının orta bölümünü, güneybatıda Karnabçol Bozkırını, güneydoğuda Zerefşan Dağlarının batı ucunu kapsar. Karasal iklimi vardır. Ekonomisi temelde tarıma dayanır. Zerefşan vadisinin sulama yapılan kesimlerinde en çok pamuk ekilir. Ayrıca meyve, üzüm ve tütün, kuru tarımla da buğday yetiştirilir. Otlaklarda karakul koyunu ve başka çiftçilik hayvanları beslenir.

İpek böcekçiliği de önemli bir gelir kaynağıdır. Hafif sanayi kuruluşları yönetim merkezi Semerkant'ta toplanmıştır. Öbür önemli kentler Kattakurgan, Aktaş, Cuma ve Urgut'tur. Nüfusun 3/4'ünün den fazlasını Özbekler oluşturur, bölgede Ruslar, Tatarlar ve Tacikler de yaşar.

Semerkant Orta Asyanın en eski kentlerindendir. Marakanda adıyla anıldığı M.Ö. 4. yüzyılda Sogdiana'nın başkentiydi.

Semerkant Moğol Yönetimine karşı girişilen ayaklanmanın ardından, Amir Timur'un kurduğu İmparatorluğun 1365'te başkenti oldu. Amir Timur, kenti Orta Asya'nın en önemli ekonomik ve kültürel merkezi durumuna getirdi. Onun döneminde kentte Bibihanım Medresesi, Timur'un Türbesi Gür-Emir, Uluğ Bey, Şirdar ve Tillâ Kâri medreseleri , Registan Meydanı inşa edildi.

1924'ten 1930'a kadar Özbekistan SSC'nin başkentiydi. 1938'de Semerkant yönetim biriminin merkezi oldu.

Semerkant'ın önemli tarihi yapılarının başında Gür-Emir , yani Timur'un Semerkant'ın her tarafından görülebilen türbesi gelmektedir. Karakteristik mimari yapısıyla bir şahaser olan bu türbede Timur, Uluğbey, Timur'un hocasının oğulları ve torunları yatmaktadır. Şehirdeki diğer önemli tarihi yapılar Uluğbey medresesi, Şirdar, Tillâ Kârı, Yalantuş medreseleri şehre hakim yeşil bir tepede yapılan kazılarla ortaya çıkartılan Uluğbey Rasathanesi, Şah'ı Zinde külliyesi, şehirden yarım saat uzaklıktaki Taşkent Buhara yolu üzerindeki Hertenk köyünde bulunan

İmam Buhari türbesiyle Şahı Zinde külliyesinde bulunan peygamberimizin yeğeni Hz.Abbas'ın küçük oğlu Husam'ın türbesidir.

Semerkant'da günümüzde büyük ölçüde çırçırcılık, ipek eğirme ve dokuma, giyim eşyası, dericilik, ayakkabıcılık, ayrıca yaş ve kurutulmuş meyve konserveçiliği yapılmaktadır. Özellikle şarapçılık, pirinç, traktör ve otomobil parçası imalatı, sinema araçları imalatı ve ticareti gelişmiştir.

Kentte 1933'te kurulan bir üniversitenin yanı sıra birçok tarım, tıp ve ticaret yüksek okulları vardır.

Özbekistan Cumhuriyeti Bağımsızlığını kazandıktan sonra Semerkant daha gelişti ve güzelleşti. O dünyanın ünlü turizm kentine dönüştü. Semerkant'ın Registan Meydanı'nda ise Uluslararası“Şark Taronaları” yarışmasının düzenlenmesi bir gelenek oldu.

Buhara

Buhara, Özbekistan'da Buhara yönetim biriminin merkezi kentidir. Buhara vahasının ortasında, Zerefşan Deltasındaki ŞahrudKanalının kıyısında yer alır. M.S. 1. yüzyıldan önce kurulan kent 709'da Arapların eline geçtiğinde önemli bir sanat ve ticaret merkeziydi. 9. ve 10. yüzyılda Samanilerin başkenti oldu. Bir süre Karahanlıların ve Karahıtayların elinde kaldıktan sonra, 1220'deCengiz Han'ın, 1370'te Amir Timur'un egemenliğine girdi, 16.yüzyıl ortalarında kenti alan Özbek kökenli Şeybaniler, burayı Buhara Hanlığı olarak bilinen başkent yaptılar.

Buhara Şeybaniler'in başkenti olduktan sonra en parlak dönemini yaşadı. 18.yüzyılın ortalarında Emir Muhammed Rahim kentte Mangıt Hanedanı'nı kurdu. 1868'de Rus Protektorası olan hanlık 1920'de Kızılordunun Mangıt Emiri'ni devirmesiyle ortadan kalktı. 1924'e kadar Buhara Sovyet Halk Cumhuriyeti içine alındı. 1950'de özellikle doğalgaz yataklarının bulunmasından sonra kentte hızlı bir gelişme ve canlanma başladı. Buhara'nın şehir duvarlarıyla eski yapıları hâlâ ayakta ve gerçekten insanı etkiliyor. Kocaman meydanda, eski havuzlar... Bunu kuşatan alandaki eski yapılar ise, tümüyle, geçmişin o görkemli dönemlerinin gölgesi gibi, günümüze yansıyor.

Eski kent, camileri, medreseleri, düz damlı kerpiç evleri ve kapalıçarşı kalıntılarıyla geçmişin izlerini taşımaktadır. Önemli yapılar arasında İsmail Samani Türbesi (9-10.yüzyıl) , Kelan cami ve minaresi (1127), Uluğ Bey (1417), Kukeldaş (16.yüzyıl), Cefcar-Minar cami'si ve medresesi, Abdulaziz Han (1652) ve günümüzde de açık olan Miri-Arap (1536) medreseleri ile Buhara'nın en eski yapısı olan kale sayılabilir.

Kent ekonomisi gıda işlemeciliği ve hafif sanayiye dayanır. Buhara'da en önemli sektör hayvancılık ve ziraattır. En önemli gelir kaynağı ise astragandır. Yılda 1 milyon koyun astragan için üretiliyor. Buhara'da karakul koyunu yününün işlendiği büyük bir fab-rika vardır.

Buhara, 1991'de Özbekistan Bağımsızlığı kazandığından bugüne kadar olan dönem içinde dünyaya ünlü turizm kentine dönüştü. Bağımsızlık yıllarında Buhara'nın tarihi yerleri restore edildi, yeni yapılar inşa edildi. Günümüzde dünyanın çeşitli ülkelerinden Buhara' ya gelen turistlerin sayısı giderek artıyor.

Özbekistan'da Bayram ve Tatil Günleri

Özbekistan'da kutlanılan bayramların bir bölümü eskiden kutlanılıyor. Örneğin, Yeni Yıl 1 Ocakta ve Bayanlar Günü 8 Martta kutlanılır. Özbekistan'ın Bağımsızlığa kavuşması halkımızın millî geleneklerinin yeniden doğmasına sebep oldu. Sovyetler döneminde kutlanması yasaklanan gelenek ve göreneklerimiz yeniden doğdu, insanlar ezelî arzularına ulaştılar.

Bağımsızlık yıllarında yeni bayram ve tatil günleri kabul edildi. Bunlar, 1 Eylül Bağımsızlık Günü, 21 Mart Nevruz Bayramı, 8 Aralık Cumhuriyet Anayasasının Kabul Günü, 1 Ekim Öğretmenler Günü, 9 Mayıs Anma ve Değerlendirme Günü'dür. Bu Millî Bayramların dışında Dinî Bayramları: Ramazan ve Kurban Bayramlarını da kutluyoruz.

Ülkemizde kutlanılan en güzel ve ulu bayram Bağımsızlık Günü'dür. Bu Gün'ü milletimiz ayrı bir duyguyla kutlar.Özbekistan'ın her yeri süslenir, en büyük meydanlarında törenler düzenlenir, bütün halkımız eğlenir .

Özbekistan'da tatil günü olmayan kutlama günleri de var. Örnek olarak, Hasat Bayramı, Mihircan Bayramı, Lale Bayramı, Çocuklar Günü ve bazı meslek grubunun kendine has kutlama günleri: Doktorlar Günü, Militsiya Günü gibileri sayabiliriz.

Milletimiz Bayramları çok seviyor, her zaman akrabaları ve arkadaşlarıyla birlikte kutluyor.

Özbek Milli Kıyafetleri

Giyim kuşamları ve hareket tarzları itibariyle Özbekler birbirine son derece yakınlar. Erkekler, çoğunlukla başlarına “doppi” adını verdikleri bir takke ve evlerinde “çapan” adını verdikleri cüppelerini giyerler. Kadınlar

ise, hemen hemen her yerde ipek atlastan yapılmış entarilerini giyerler. Görünüş itibariyle oldukça sessiz ve son derece saygılıdırlar.

Özbekistan'da giysiler milli kıyafetlerle paralel olarak gelişme göstermişlerdir. Özbekler, milli kıyafetlerini, ev malzemelerini, renk ve nakışla süslemişler, giysilerinde genellikle özgün renklere önem vermişlerdir...

Özbekistan'da dekoratif nakış halk sanatları içinde önemli yer alır. Eskiden nakışçılık sanatı kendi nakış güzelliğiyle, renkler çeşitliliğiyle ve özgünlüğüyle meşhur olmuştur.

Eskiden gelinin çeyizi içine muhakkak üzerine nakış süslenmiş olan kıyafetler girerdi.

Kıyafetlerin çoğu aileyi büyüden, nazar değmesinden, koruma fonksiyonunu taşırdı. Damadın evine gelini nakışlarla süslenmiş olan şal altında götürürlerdi. Çift için ayrılmış olan odanın duvarlarını ve yatağı şallarla süslüyorlardı. Bu şalların adı, “şüzani” olup, asıl anlamı “iğneyle dikilmiş olan” demektir.

Günümüzde de bu atalarımızdan kalan adet saklanmıştır. Millî kıyafetler şimdi de orijinalliğini sağlamak amacıyla elle yapılıyor.

Ayrıca, bir çok kıyafetler makine yardımıyla da süsleniyor. Bunları: gülkürpa (çiçekli battaniye), şüzani, zardeval, kirpeç, palak vb. Millî kıyafetlerin orijinalliğini sağlamak için onlar seri şekilde çıkartılmıyor. Nakışın stili ve türlerini halk nakış sanatının ustaları yapıyor. Nakış genelde siyah kadife veya saten üzerine yapılır. Siyah kadife üzerine yapılan nakış çok güzel olmaktadır. Günümüzde Özbek kıyafetleri ise, modern çizgiler içerisinde kendini göstermeye başladı. Ünlü modacılar, geleneklere uygun dizaynları uygularken, batıya has yenilikçi çizgileri de ihmal etmiyorlar. Özbek giysileri artık çağdaş boyutlarda kendini gösteriyor.

Bir tutku, bir gelenek doppı. Özbekistan'da her şehrin doppısı farklı oluyor. Eskiden sadece erkeklerin kullandığı doppı, artık kadınlar tarafından da kullanılıyor. Doppı sadece geleneksel bir başlık değildir. Özbek halkı için bu şapkaların çeşitli anlamları da bulunmaktadır.

Klasik erkek doppıları kare şeklinde , siyah kumaştan yapılıyor. Üzerine beyaz renk ile dört adet sivri biber motifi nakşediliyor. Bu şapkaların Hokand, Margelan, eski Taşkent ve Semerkant olarak çeşitli türleri vardır.

Ülkede bedene giyilen elbiseye “köylek” deniyor. “v” yakalı, iki parçadan oluşan elbisenin üst kısmı vücuda oturacak şekilde, alt kısmı boldur. Etek uçlarına bir sıra fırfır dikilerek süslenir. Yaka, ince plilerle

hazırlanır. Kollar bileğe doğru bollaşarak el üzerine kadar iner, uçları yine ince plilerle süslenir. Elbisenin boyu da ayak bileği hizasındadır.

Bağımsız Özbekistan Bayrağı

Özbekistan Cumhuriyeti'nin devlet bayrağı 1991 yılının 18 Kasımında kabul edilmiştir. Özbekistan Cumhuriyeti'nin devlet bay-rağının dizaynı, eskiden Özbekistan bölgesinde hükmeden devletlerin geleneklerine kadar iniyor. Özbekistan bayrağı şimdiki Özbek halkının kültürel geleneklerini de içeriyor. Bayrakta birinci sırada bulunan mavi renk hayatın temel kaynaklarından biri olan göğün ve suyun sembolüdür. Arma bilgisi dilinde mavi renk iyilik, temizlik, namusluluk, doğruluk, şan ve sadakati ifade ediyor. Şunu da belirtmek gerekiyor ki, Amir Timur Emirliği'nin bayrağı da mavi renkteydi.

Özbekistan bayrağında ikinci sırada yer alan beyaz renk güneş ışığının çağırışımını veriyor. Ayrıca, ahlaki temizliği sembolize ediyor.

Üçüncü sırada yer alan yeşil renk, tabiatın yenilenmesinin simgesidir. Bir çok milletlerde gençlik, umut ve şenliği sembolize etmiştir. Bayraktaki renkler arasındaki kırmızı çizgiler yeryüzünde yaşayan her türlü canlının damarlarında akan tükenmez hayat enerjisi kanın sembolüdür. Ayrıca kırmızı renk yaratıcılık rengi olarak da ifade edilir.

Özbekistan bayrağının sol üst köşesinde hilâl, Özbek halkının tarihinin, geleneklerle bağlı olduğunun ve aynı zamanda Özbekistan'ın yeni kazanmış olduğu bağımsızlığının ifadesidir.

Yine bayraktaki yıldızlar her toplumda olduğu gibi ilahi bir anlam içermektedir. Yıldızların on iki adet olmasının nedeni ise Özbekistan'daki 12 bölgeyi ve eski güneş takvimindeki ayları ifade eder.

Genel olarak ifade edecek olursak, Özbekistan bayrağındaki renk armonisi, hilal, on iki yıldız, Özbek Halkı'nın asırlardır devam eden geleneklerini, kültürünü, barışa ve mutluluğa verdiği önemi belirtiyor.

Özbekistan Cumhuriyeti'nin bayrağı Özbek halkının geçmişi, bugünü ve geleceğinin göstergesidir.

Özbekistan'ın Milli Arması

Özbekistan Cumhuriyeti'nin yeni “arma”sı 1992 yılının 2 Temmuz gününde kabul edilmiştir. O Özbek halkının yüzyıllardır bir arada tutan, kendi toplumsal, kültürel ve geleneksel özelliklerini taşıyan anlamlı bir simgedir.

Özbekistan'ın milli armasının tam ortasında geniş bir vadi üzerine doğan parlak bir güneş mevcuttur. Güneşin sağ tarafında birbirine geçmiş buğday başakları ve sol tarafında pamuk dalları, bu dalların alt birleşim noktasında semurg kuşu, en üstte ise sekizgen bir yıldız içerisinde hilâl ve yıldız yer almaktadır. Buradaki güneş güç ve enerji ifadesidir. Buğdaylar ve pamuklar ise Özbekistan'ın ana tarım ürünleridir. Semurg kuşu kanatlarıyla adeta Özbekistan halkını kucaklamakta, dostluk ve barışı simgelemektedir. Sekizgen yıldız birlik beraberlik içerisinde yaralan hilâl ve yıldız ise İslamiyet'in simgesidir. En altta kuşun ayakları hizasında bir kurdele gibi Özbekistan bayrağı yer almakta ve üzerinde Özbek dilinde “Özbekistan” yazılmaktadır.

Özbekistan bayrağındaki dizayn genel olarak Özbek halkının karakteristik özelliği olan barış, refah, iyilik ve mutluluğu ifade etmektedir.

Özbekistan'da Milli Arma'ya “Gerb” denmektedir.

Özbek Sofra Kültürü

Bazı yemek tariflerinin yüzyıllar öncesinden kaldığı geleneksel Özbekistan mutfağı, girek artan çeşidiyle dünya mutfaklarında özgün bir yer ediniyor.

Özbekistan mutfağının en ünlü, en lezzetli bölümünü hiç kuşkusuz pilav oluşturuyor. M.Ö. 4. yüzyılda, Büyük İskender zamanından bu yana yapılan, her bir aşçının kendi bulduğu bir özelliği ekleyerek zenginleştirdiği ve bu nedenle bir “sanat” diye nitelendiren pilavın pişirimi, bölgeden bölgeye değişiklik gösterse de, hepsinin ayrı bir lezzeti, ayrı bir özelliği bulunuyor. Pilav yapımında ana malzemeler değişmiyor. Yani, pirinç, et, yağ, havuç, soğan ve çeşitli baharatlar bütün bölgelerde kullanılıyor. Bölgesel özelliğine göre ise içine ayva, kuru üzüm ve çeşitli sebzeler ilave edilebiliyor.

Özbekistan'da her erkek bu pilavı pişirmeyi biliyor. Eve misafir geldiğinde, pilav mutlaka evin erkeği tarafından yapılıyor. Bu değişmez ve çok makbul bir gelenek. Özbekistan'da pilav pişirmek için özel yerler de bulunuyor. “Çayhane” denilen bu yerlere malzemelerle gidiliyor. Pilav büyük kazanlarda pişirildikten sonra, orada yeniliyor. Çayhaneler, özellikle kalabalık misafirlerin ağırlandığı yerler. Bu gelenek Özbeklerin yaşamında çok önemli bir yer tutuyor. Çayhane'ye gidiş bir şölen, bir piknik gibi yaşanıyor. Pilavın pişirilmesi, yenmesi ve masa başı sohbetleri sabahtan akşama kadar sürüyor.

Özbekistan pilavının yanında genellikle “yeşil çay” içiliyor. Bu çay fabrikalarda özel olarak işleniyor. Tansiyon düşürücü ve dinlendirici etkisi olan çayın rengi, adı üzerinde , yeşil...

Özbekistan'da sofrada adabına da çok önem veriliyor. Örneğin, ailenin en büyüğü sofraya oturmadan yemeğe başlanmıyor. Yemek bittiğinde, yine ailenin büyüğü tarafından dua ediliyor.

Özbekistan'da sofrada sohbet etmek çok yaygın bir gelenek. Hele eve konuklar gelmişse sofrada toplanmadan saatlerce sohbet edilebiliyor. Bu, konuklara duyulan saygının, misafirperverliğin bir göstergesi.

Eve gelen konuklara mutlaka yemek çıkarılıyor, zengin bir sofrada hazırlanıyor. Bu hiç değişmeyen bir gelenek. Düğünlerde ve özel günlerde gelen yakın akrabalar uğurlanırken, o gün onlara ne ikram edilmişse, aynısından küçük bir paket yapıp yanlarına veriliyor. Özbekistan mutfağındaki bir diğer özellik ise, meyve ve tatlı servislerinin yemeklerden sonra yapılmaması...

Meyve ve tatlı yemeğin en başında servis yapılıyor ve bütün sofrada boyunca orada kalıyor.

Özbekistan'da komşuluk ilişkileri ve insanlar arası dayanışma bu kadar gelişmiş ki, evde ne yemek pişmişse mutlaka en yakın komşuya bir kap veriliyor.

Bu durum, dini bayramlarda daha da artıyor.

Oldukça fazla yemek yapıp bütün komşulara dağıtılıyor. Bu yemeklerin en başında ise, tabii ki pilav geliyor...

Özbek'lerin çok değer verdiği ve sofraların baş köşesinde yer alan bir başka önemli yiyecekleri de ekmek, hemen her evde bulunan tandırlarda yapılıyor. Ekmek yapımında çeşitli kalıplar kullanılıyor. Genellikle yuvarlak olarak yapılan ekmeklerin üzerine mutlaka susam konuyor, süsleniyor. Çünkü ekmek, Özbekler için çok kutsal bir yiyecek. İnsanlara küçük yaşlardan itibaren ekmeğe saygı duymaları öğretiliyor. Yere düşen kırıntıların mutlaka toplanması gerektiği aşılanıyor. Bu nedenle ekmek, her Özbek ailesinde odanın en baş köşesinde tutuluyor.

II. ÖĞRENCİ VE HAYATI

Kendim Hakkında

Benim adım Sancar. Soyadım Asatullayev. Ben 8 Haziran 2008'de Taşkent şehrinin Mirza Uluğbek ilçesinde doğdum. Şimdi 17 yaşımdayım. Ben Özbek'im. Ailem beş kişiden oluşuyor: babaannem, babam, annem, ablam ve ben. Ailemizde en küçüğü benim.

2 yaşımdan 7 yaşıma kadar anaokula gittim. 2015 yılında ilçemizin 223. okuluna gittim. İlkokulu ve orta okulu orada bitirdim. Okuldayken masa tenisi, futbol gibi spor faaliyetlerine katıldım. İngilizce, Rusça kurslarına gittim. Okulda çok iyi çocuklara arkadaş edindim. Onlarla şimdiye kadar gerçek arkadaşız.

Okulda sadece iyi notlarla okudum. 2025 yılında okulu bitirince Taşkent Devlet Şarkşınaslık Üniversitesi sınavlarına girdim ve başarıyla kazandım. Şimdi Şarkşınaslık Üniversitesi'nin Uluslararası İlişkiler bölümünde eğitim görüyorum. Dersten sonra İngilizce kursunda okuyorum ve futbol oynuyorum. Türkçe şarkıları dinlemeyi çok seviyorum.

Benim Ailem

Benim adım Ayşe. Ben 16 yaşımdayım. Ben Taşkent şehrinin Almazar semtindeki Karasaray sokağı 23. evde oturuyorum. Evimizde 6 kişi yaşıyor: dedem, babaannem, babam, annem, ablam ve ben. Bu benim ailemdir. Dedem 70 yaşında. O emekli mühendistir. Babaannem 66 yaşında . O da emekli. Emekli olmasına kadar mahallemizdeki 28. okulda tarih öğretmeniydi. Babam doktor. O 45 yaşında. Babam şehrimizin 7. hastanesinde terapist olarak çalışıyor. O her gün hastaları muayene ediyor. Annem 43 yaşında. O lisede İngilizce öğretmenidir. Annem çocuklara İngilizce öğretiyor. Babam da, annem de kendi mesleklerini severek çalışıyorlar.

Ablam 20 yaşında. O Özbekistan Milli Üniversitesinin Özbek Filoloji fakültesinde 2.sınıfta okuyor. O gelecekte filolog olmak istiyor. Ablam Özbek klasik edebiyatını çok seviyor.

Ben de öğrenciyim. Ben Taşkent Devlet Şarkşınaslık Üniversitesi 1.sınıfta okuyorum. Gelecekte diplomat olmak istiyorum. Onun için yabancı dilleri iyi öğrenmeye çalışıyorum.

Ailemizde herkesin kendi görevi ve sevdiği işi vardır. Dedem papağan beslemeyi çok seviyor. Onun bir kaç kafeslerde güzel papağanları var. Dedem onlara yem ve su veriyor. Babaannem çiçeklerle uğraşıyor. Sıcak günlerde bahçeye türlü çiçekleri dikeyor ve onları suluyor. Kışın saksılardaki çiçeklere bakıyor. O yüzden evimiz her zaman açan çiçeklerle donanmış olur.

Babam bahçemizdeki bitkilere, ağaçlara bakıyor. İlkbaharda meyveli ağaçları buduyor. Yeni meyveli ağaçlar, sebzeler dikeyor. Biz de ona bu işinde yardım ediyoruz.

Annem bütün evin düzenliliğine bakıyor. Bize ev işlerini öğretiyor. Ablam yemek pişirmeyi, tatlılar hazırlamayı çok seviyor. O her günü bizi

lezzetli yemekleriyle ağırlıyor. Ben de evimizin temizliğine bakıyorum. Evimizi topluyorum, süpürüyorum, tozları siliyorum.

Bizim ailemizde küçükler büyüklere saygıda bulunuyor. Büyükler de bizi çok seviyor. Bizim ailemiz çok mutlu bir ailedir. Ben onu çok seviyorum.

Bizim Evimiz

Benim adım Ferhat. Ben Taşkent şehrinin Farabi Sokağı 123. evde ailemle birlikte yaşıyorum. Evimizin bahçesi var. O duvarla çevrili. Evimiz bir katlı , altı odalı bir evdir. Giriş kapısından selamlık ve koridor bulunuyor. Sağa dönersek büyük bir salon, yani misafirler için odamız var. Orada büyük bir masa, sandalyeler, kanape, koltuklar ve büyük halı var. Dibinde büyük bir avize asılı. Bu odada biz misafirleri bekliyoruz.

Sırada babam ve annemin yatak odası. Orada onların yatakları, giysiler dolabı, ayna, televizyon var. Bu oda o kadar büyük değil. Ondan sonrası biz, çocukların odasıdır. Burası çok aydınlık ve geniştir. Çocuklar odasında ağabeyim ve ben uyuyoruz , ders çalışıyoruz, oynuyoruz. Odamızda iki yatak, iki masa ve sandalye, kitaplık, dolap, bilgisayar var.

Bizim odamızın yanındaki oda ablamın odası. Orada da yatak, masa, koltuk var. Ablam resimleri sevdiği için odasının duvarlarında güzel resimler var.

Soldan ikinci oda ninemin odasıdır. Orada ninemin yatağı, televizyon, radyo, kitaplıklar var.

Koridorun sonundaki oda oturma odasıdır. O mutfağa en yakın odadır. Çünkü biz orada yemek yiyoruz, akşamları ailece toplanıp dinleniyoruz, televizyon seyrediyoruz, konuşuyoruz. Oturma odasında masa, sandalyeler, kanape, televizyon var.

Evimizin büyük bir mutfacı var. Orada buzdolabı, ocak, fırın, lavabo, masa, kaplar için dolaplar var.

Evimizin bahçesi o kadar büyük değil, ama çok güzel. Bahçemizde elma, kiraz, kayısı, şeftali, ceviz ağaçları var. Evin önünde gül ve çiçekler bahçesi var. Bahçemizin köşesinde köpek kulübesi var. Orada bembeyaz köpeğimiz yaşıyor.

Biz evimizin her zaman temiz olmasını sağlıyoruz, çünkü onu çok seviyoruz.

Benim Tatil Günüm

Benim adım Leyla. Ben Taşkent Devlet Şarkşinaslık Üniversitesinin Felsefe Bölümünde okuyorum. Haftada altı gün üniversiteye gidiyorum. Sadece pazar günü evdeyim.

Pazar günü başka günlerdeki gibi erken kalkmıyorum. Genellikle saat 8:00'de uyanıyorum. Yataktan kalkıp yıkanıyorum, giyiniyorum, taranıyorum, yatağımı düzeltiyorum. Sonra mutfığa gidip annemle birlikte kahvaltı hazırlıyorum. Pazar günü herkes sofra çevresinde rahat oturup kahvaltı yapıyor, çünkü kimse işe, okula acele etmiyor. Kahvaltıdan sonra herkes kendi işini yapıyor. Babam erkek kardeşlerimle pazara alışverişe gidiyor. Ben annemle birlikte evi temizliyorum. Annem odaları topluyor. Ben ise süpürüyorum, tozları siliyorum. Sonra çamaşırları yıkıyoruz. Bize çamaşır makinesi yardım ediyor. Babam ve kardeşlerimin gelmesine yakın öğle yemeği yapıyoruz. Onlar geldikten sonra hepimiz birlikte yemek yiyoruz. Öğleden sonra ninemi ve dedemi ziyaret etmeye gidiyoruz. Akşamüstü eve dönüyoruz ve akşama güzel bir yemek hazırlıyoruz. Saat 19:00'da akşam yemeğini yiyoruz. Sonra babam ve annem televizyon seyrediyorlar. Biz çocuklar odalarımıza gidip ders çalışıyoruz. Saat 22:00'de herkes yatağına giriyor.

Benim tatil günüm böylece geçiyor.

Benim Annem

Benim annem dünyadaki en güzel, en iyi insandır! Anne gibi yavrusuna çok yakın olabilen kimse yoktur. Anne en iyi dosttur. O kendisinden önce çocuklarını düşünür. En mutlu ve en acı günlerde annem bana tesellidir.

Anne bizi dünyaya geldiğimiz andan kendimiz yürüyebilir bir hâle gelmemize kadar ellerinde sevinçle taşır, sütüyle besler. Geceler boyu başucumuzdadır. Hatta büyüdüğümüzden sonra da geceleri üstümüzü örtmeye gelir. Anne şefkatiyle çocuğu sardığı zaman dünyadaki en mutlu insan oluyor. Hastalıklarımızı bizimle birlikte geçirir, hissettiklerimizi beraber hisseder.

Öğrendiğimiz ilk sözü , ilk davranışı, ilk gülüşü, ilk duyguyu ondan öğrendik. Büyüyüp kocaman bir insan olduğumuzda da sırlarımızı açmaya, danışmaya annemize geliriz. Çünkü en iyi sırdaş ve bizim için en doğru kararı verecek insan annemizdir.

Çocukken annemizin değerinin farkında olmayabilirdik. Ama büyüyüp anne ve baba olduktan sonra onun kıymetini çok iyi anladık.

Anne sadece çocuklarına değil, kocasına, ailesindeki başka insanlara en çok güç ve şefkat verebilen tek bir insandır. En akıllı, en bilge insanların da böyle yetişmesinde annelerinin payı en büyüktür.

Annelerimizi daha çok sevelim ve değerlendirelim!

Benim Arkadaşım

Benim adım Murat. Ben 19 yaşımdayım. Ben Taşkent Devlet Şarkşınaslık Üniversitesinin Felsefe Bölümünde okuyorum. Benim çok arkadaşlarım var. Örneğin, Üniversitedeki sınıf arkadaşlarım. Biz birlikte kütüphaneye gidiyoruz, ders çalışıyoruz, müzik dinliyoruz, bayramları birlikte kutluyoruz. Biz çok iyi arkadaşız, çünkü birbirimizi asla aldatmıyoruz, gerçeği söylüyoruz.

Benim yine bir arkadaşım var. O benimle birlikte okumuyor, başka Üniversitede okuyor. Onun adı Ahmet'tir. Ahmet benim okul arkadaşımdır. Ben onunla ilkokulda tanıştım. Ortaokulu bitirene kadar onunla bir sırada oturdum. Bütün çocukluğum Ahmet'le birlikte geçti. İyi ve acı günlerimde yanımda oldu. Şimdi de birlikte okumamamıza rağmen bir sorun çıkınca ona giderim. O bana teselli oluyor ve doğru yolu gösteriyor. Ahmet benden hiç bir şeyini, gücünü, zamanını kıskanmıyor. Ben ona güveniyorum. O da bana güveniyor. Biz sanki kardeşleriz. Aynı şeyleri düşünüyoruz. Ben arkadaşımı çok seviyorum. O da beni tüm eksikliklerimle birlikte seviyor.

Benim Seçtiğim Meslek

Benim adım Bahtiyar. Ben 18 yaşımdayım. Ben Taşkent Devlet Şarkşınaslık Üniversitesi nezdindeki Lise'nin son sınıfında okuyorum. Ben Türk Filoloji bölümünde okuyorum. İki yıldır Özbekçe, Türkçe, Rusça, İngilizce, tarih, edebiyat derslerini iyice öğrendim. Bu sene mezun olduktan sonra Taşkent Devlet Şarkşınaslık Üniversitesi'nin sınavlarına gireceğim. Liseyi iyi notlarla bitirmekteyim. İnşallah, Üniversite sınavlarını kazanabileceğim.

Ben Taşkent Devlet Şarkşınaslık Üniversitesi'nin Uluslararası İktisadi İlişkiler Fakültesi'nde okumak istiyorum. Çünkü gelecekte iyi bir iktisatçı olmak istiyorum.

Özbekistan bağımsız olduktan sonra yeni iktisadî yola adım atmaya başladı. Devlet Başkanımız Özbekistan'ın iktisadî yönden kalkınmasının özel programını yarattı. Ülkemizde iş adamlarına büyük imkanlar vardır. Üretim için geniş bir yol açıktır. Şimdi, ülkemizde iktisatçılara ihtiyaç vardır. Onun için de ben iktisat uzmanı olmak istiyorum. Lisede öğrendiğim yabancı dilleri de geliştirip gelecekte Özbekistan'ın uluslararası iktisadî ilişkilerinin daha gelişmesi için katkıda bulunmak istiyorum.

Markette

Benim adım Ayşe. Ben Taşkent şehrinde yaşıyorum. Ailemde beş kişi var. Bizim evimiz şehrin merkezinde, yani Nevai sokağında bulunuyor. Evimizin yanında birçok marketler var: gıda marketi, giysiler marketi, mobilya marketi.

Ben Pazar günleri annem ve ya babamla birlikte alışveriş yapmak için gıda marketine gidiyorum. Marketimiz çok büyük. O birçok reyondan oluşuyor: kahvaltılık reyonu, et reyonu, süt ürünleri reyonu, meyve ve sebzeler reyonu, tatlılar reyonu, içecekler reyonu.

Önce biz et reyonuna gidiyoruz. Oradan koyun eti, dana kıyması, tavuk eti alıyoruz. Sonra kahvaltılık reyonuna gidiyoruz . Buradan ekmek, peynir, salam, sosis, reçel, tereyağı alıyoruz. Süt ürünleri reyonundan süt, yoğurt, kaymak alıyoruz. Meyve ve sebzeler reyonundan elma , armut, şeftali, üzüm, soğan, havuç, patates, domates, dolmalık biber, lahana alıyoruz. Sonunda tatlı reyonuna gidip bisküvi, gofret, çikolata ve evimize misafirler gelecekse, pasta da alıyoruz. İçeceklerden meyve suyu ve kola alıyoruz.

Aldıklarımızın karşılığını ödemek için kasaya gidiyoruz ve kartla ödütörüz. Satıcı aldığımız malları poşetlere yerleştiriyor ve teşekkür ediyor.

Marketimizin gıda malları her zaman taptaze ve ucuz oluyor. Bu yüzden biz pazara değil, yanımızdaki markete gidiyoruz.

Giyim Mağazasında

Bugün arife günü, yani Bayramdan bir gün önceki gün. Babam bize bayramlıklar almak için giyim mağazasına götürdü. Buranın giyimleri çok kaliteli ve ucuz oluyor. Giyim mağazası erkek giyimi, bayan giyimi, çocuk giyimi, ayakkabı ve aksesuarlar bölümünden oluşuyor.

Babam öncelikle bize giysi seçmek istedi. Bana pamuklu beyaz kısa kollu gömlek, mavi kot pantolon istedi. Satıcı bedenimi sordu ve istediklerimizi verdi. Ben giysileri deneme odasında denedim ve babama gösterdim. Gömlek ve pantolon bana tastamam oldu. Babam da beğendi.

Sonra kız kardeşime pembe ipekten dantelli blûz ve fermuarlı keten etek aldık. Babam kendine de bir mavi gömlek ve çizgili kravat aldı. Annem yeşilimtrak kısa kollu, kemerli elbise hem de aynı renkteki iskarpin ve el çantası aldı.

Bayram günü dedem ve ninemi ziyaret ederiz. Onun için onlara da hediyeler aldık. Dedeme pamuktan gömlek ve nineme de pamuklu elbise

aldık. Çünkü onlar sadece saf pamuktan giysileri severek giyiyorlar, sentetik giyimleri giymiyorlar.

Bütün aldıklarımızın parasını ödedikten sonra satıcı onları paketledi ve biz memnuniyetle Bayram hazırlıklarını yapmaya eve döndük.

Misafirlikte

Özbek misafirperverliği eskiden beri meşhurdur. Özbeklerin misafir hakkında söylenmiş güzel birçok atasözü vardır. Mesela “Misafir baban gibi saygılıdır”, “Misafir kısmeti ile gelir.”

Misafir, önceden haber vererek ve hediye olarak ziyarete gider. Ev sahibi misafiri içeri buyur ettikten sonra selamlaşır. Misafirle kapıda selamlaşmak Özbeklerde iyi tabir edilmez. Oturulduktan sonra muhakkak en yaşlı kimse veya misafir tarafından fatiha okunur. Sofrada ekmeği ev sahibi paylaştırır. Misafir ilk olarak ve muhakkak “Bismillahir rahmanir rahim” diyerek yemeğe başlar.

Özbeklerin çok değer verdiği ve sofralarının baş köşesinde yer alan bir başka önemli yiyecekleri de ekmek, hemen her evde bulunan tandırlarda yapılıyor. Ekmek yapımında çeşitli kalıplar kullanılıyor. Genellikle yuvarlak olarak yapılan ekmeklerin üzerine mutlaka susam konuyor, süsleniyor. Çünkü ekmek, Özbekler için çok kutsal bir yiyecek. İnsanlara küçük yaşlardan itibaren ekmeğe saygı duymaları öğretiliyor. Yere düşen kırıntıların mutlaka toplanması gerektiği aşılanıyor. Bu nedenle ekmek, her Özbek ailesinde odanın en baş köşesinde tutuluyor.

Misafirin eve girdiği zaman ve yemek yedikten sonra mutlaka elini yıkaması gerekiyor. Evin sahibi misafirin eline su dökerek onun elini yıkamasına yardımcı olur. Elin yıkanması misafire gösterilen saygının ifadesidir. Sofrada misafir için yemek olarak en son Özbek pilavı sunulur. Özbekler için pilav yapmak bir sanattır. Yemekten sonra çoğunlukla yeşil çay içilir. İbni Sina'nın “Her çeşit yemeği gönlün çektiği zaman yemek faydalıdır” sözü üzerine istenilen vakitte her çeşit yemek sofrada mevcuttur.

Misafir “Gelmek misafirden, izin ev sahibinden” atasözünde de ifade edildiği gibi ancak ev sahibinin iznini alarak gidebilir.

Kütüphanede

Kitap insanın en iyi dostudur. Çünkü en mutlu ve en acı günlerde de sevdiğimiz kitap yanımızda oluyor. Kitap çok iyi öğretmendir. Biz ders

kitaplarından eğitim görüyoruz, yabancı dilleri öğreniyoruz, bilgilerimizi çoğaltıyoruz. Bu kitaplar dünyaya bakışımızı genişliyor.

Dinlemek istediğimiz, yorgunluğu üzerimizden atmak istediğimiz zaman ellerimize bambaşka kitapları alıyoruz. Bu, roman, hikaye, şiir kitaplarıdır. Onları elimize alınca başka bir dünyada, eser kahramanlarının yanında yaşamaya başlıyoruz. Bu kitaplar ruhumuzu dinlendirir.

Dünyadaki en iyi kitapları insan evine sığdıramaz. Onları almaya da imkan bulamaz . O yüzden zamanımızın modern imkanlarına sahip olan kütüphanelere başvururuz. Şehrimizde bütün okullar, üniversiteler, liseler içinde kütüphaneler var. Onların daha büyüğü şehrimizin çeşitli semtlerinde bulunuyor. Örneğin, Taşkent'teki en büyük Nevai kütüphanesi şehrin merkezindeki Bağımsızlık sokağında bulunuyor.

Biz, öğrenciler, daha çok üniversitemizin kütüphanesinden yararlanıyoruz. Orada da çok kitaplar var. Kütüphanemizde ders kitapları ayrı bir bölümü oluşturur. Bu bölümün okuma salonu var. Genellikle dersten sonra biz arkadaşlarla orada ders çalışırız. Orası çok güzel ve sessiz. Çünkü, kütüphanede sesli konuşmak yasaktır.

Kütüphanemizin öbür bölümünde Özbek, Türk, Rus ve başka milletler yazar ve şairlerinin eserleri var. Biz istediğimiz zaman bu eserleri evimize bir haftalık süreye götürüp okuyabiliriz.

Kitapların dışında kütüphanemizde yeni gazete ve dergiler var. Onlardan ülkemiz ve dünya haberlerinden haberdar olabiliriz.

Bütün kütüphanelerde olduğu gibi bizim kütüphanemizde de İnternet'e bağlı olan bilgisayarlar var. Modern teknoloji sayesinde biz elektronik kütüphanelerden yararlanabiliriz ve gerekli olan bilgileri kopyalayıp alabiliriz.

Lokantada

Biz üniversitemize zamanında yetişebilmek için evden erken çıkıyoruz. O yüzden acele edip iyice kahvaltı yapamıyoruz. İkinci dersimiz bitince karnımız zil çalıyor ve biz üniversitemizin lokantasına gidiyoruz. Orada biz ikinci kahvaltıyı yapıyoruz. Lokantamız çok kalabalık oluyor. Herkes derse zil çalmasına kadar yetişmeye çalışıyor. Ama lokantada satıcılar da çok. Onlar çabuk çabuk bize hizmet ediyor.

Lokantamızda türlü kahvaltılık yemekler satılıyor: çeşitli börekler, pideler, poğaçalar, tatlılar, bisküviler. Onları lokantamızın aşçıları hazırlıyor. Onun için yemekler taptaze oluyor. İçeceklerden çay, kahve, meyve suyu, kola gibiler var.

Dersten sonra üniversitede ders çalışmaya kaldığımız günlerde öğle yemeğini de lokantamızda yiyoruz. Aşçılarımız çok lezzetli çorbalar ve

pilav yapıyorlar. Yemeğin yanına salata da alabiliriz. Çorbalardan pirinç çorbası, fasulye çorbası, makarna çorbası, tavuk çorbası yapılır.

Yemek sonrasına çeşitli tatlılar: kek, bisküvi, pasta, çikolata yiyebiliriz. Lokantamızın yemekleri ev mutfak yemeklerine çok benziyor. Onun için biz bu yemekleri severek yiyoruz.

Lokantamızın yine bir özelliği , fiyatlarının ucuz olmasıdır. Çünkü lokantanın müşterileri öğrencilerdir.

III. TÜRKİYE GÜZEL ÜLKEDİR

Türkiye

Türkiye, Asya ve Avrupa arasında bir köprüdür, İstanbul Boğaz Köprüsü, Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlar.

Türkiye'nin nüfusu ortalama yetmiş milyondur. Üç yanı denizlerle çevrilidir. Bunlar Karadeniz, Ege Denizi ve Akdeniz'dir. Türkiye'nin sınırında Gürcistan, Armenistan, İran, Bulgaristan, Yunanistan, Suriya ve Irak devletleri bulunuyor. En büyük kentleri İstanbul, İzmir, Ankara, Bursa, Adana, Antalya gibi kentlerdir. İstanbul'un nüfusu ortalama on üç milyondur. Türkiye'nin başkenti Ankara'dır. Ankara'nın nüfusu ortalama beş milyondur.

Türkiye'nin en yüksek dağı Büyük Ağı Dağı'dır (5137 metre), en uzun nehri Kızılırmak Nehri'dir (1355 kilometre), En büyük gölü Van Gölü'dür (3713 km²).

Türkiye yedi bölgeden oluşuyor: Marmara Bölgesi, Ege Bölgesi, Karadeniz Bölgesi, Doğu Anadolu Bölgesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi, İç Anadolu Bölgesi, Akdeniz Bölgesi.

Türkiye'nin bayrağı kırmızı renkli , beyaz hilal ve yıldızı vardır. Türkiye'nin marşı-“İstiklal Marşı”dır. O Mehmet Akif Ersoy tarafından yazılmıştır.

Türkiye 29 Ekim 1923'te Atatürk tarafından Cümhuriyet olarak ilan edilmiştir. Bugüne kadar Türkiye'de 12 Cumhurbaşkanı olmuştur. Onların ilki Atatürk'tür, on ikincisi ise Recep Teyyip Erdoğan'dır.

Türkiye'nin millet dili Türkçe'dir. Milli parası ise YTL (Yeni Türk Lirası)dır.

Türkiye'nin Bölgeleri ve Ürünleri

Herhangi bir yerin tabii , beşerî ve ekonomik özellikler bakımından benzer özellikler gösteren kısmına bölge denir.

Türkiye yedi bölgeye ayrılmaktadır. Bunlar Marmara Bölgesi, Ege Bölgesi, Karadeniz Bölgesi, Doğu Anadolu Bölgesi, Güneydoğu Anadolu

Bölgesi, İç Anadolu Bölgesi, Akdeniz Bölgesi'dir. Her bölgede tarım ürünleri ve yetiştirme şartları değişiklik gösterebilir. Tarım ürünlerini, tahıllar, baklagiller, sanayi bitkileri, yağ bitkileri, yem bitkileri, sebzeler ve meyveler olarak sınıflandırabiliriz.

Tahıllar

1. Buğday: En fazla üretim İç Anadolu Bölgesi'nde yapılır. Akdeniz ve Ege kıyıları ile Doğu Anadolu'da da yetiştirilmektedir.
2. Arpa: Üretimin yarısı İç Anadolu'dadır. Erzurum ve Kars gibi illerde de üretilir.
3. Çavdar: İç Anadolu ve Doğu Anadolu'da genellikle üretilir.
4. Yulaf: İç Anadolu, Marmara ve Çukurova'da yetiştirilmektedir.
5. Mısır: Karadeniz ve Marmara'da yetişir. Yaz yağmurları ister. Akdeniz, Ege ve diğer iç bölgelerde ise yazın sulamayla yetiştirilir.
6. Pirinç: En fazla Edirne'de yetişir. Ayrıca, Samsun, Çorum, Kastamonu, Adana, Diyarbakır gibi illerde akarsu kenarlarında yetiştirilir.

Sanayi Bitkileri

1. Tütün: %50'den fazlası Ege'de üretilir. Karadeniz, Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu, Marmara'da üretimi yapılmaktadır.
2. Pamuk: En fazla kıyı Ege ovalarında, Çukurova, Hatay, Kahramanmaraş ovalarında üretilir. Bir kısmı da Güneydoğu Anadolu'daki ovalarda üretilmektedir.
3. Şeker pancarı: Üretimine 1926 yılında Uşak ve Alpullu şeker fabrikalarının yapılmasıyla başlanmıştır. Üretimi en çok İç Anadolu Bölgesi'nde yapılır. Daha sonra Orta Karadeniz, Marmara, Doğu Anadolu ve İç Ege çevresinde üretilmektedir.
4. Çay: Türkiye'deki çay üretiminin tamamını Karadeniz Bölgesi karşılar. Özellikle Doğu Karadeniz çay tarım alanlarıyla doludur.
5. Haşhaş: Genellikle İç Ege'deki Afyon, Kütahya, Uçak ve Denizli illerinden elde edilir.
6. Keten-kenevir: Batı Karadeniz ile Marmara'da Kocaeli çevresinde üretilmektedir.

Baklagiller

Baklagiller mercimek, nohut ve fasulyelerden oluşuyor. Onlar genellikle Güneydoğu Anadolu ve İç Anadolu'da yetiştirilir.

Yağ Bitkileri

Yağ bitkilerinden zeytinin %60'ı Ege'den, ayçiçeğin %70'i Marmara'dan, soya fasulyesinin %90'ı Akdeniz Bölgesi'nden, yerfıstığının %90'ını Akdeniz Bölgesi'nden elde edilir.

Meyveler

Meyvelerden fındık Karadeniz'de yaygındır. Turunçgiller (portakal,

limon, mandalina, turunç)in %85'i Akdeniz'de yetişmektedir. İncirin %90'ı Ege'de ve İzmir çevresinde üretilir.

Üzüm en çok Ege'de yetişir. Elma üretimi İç Anadolu'da, Akdeniz'de, Antalya ve Burdur çevresinde yaygındır.

İstanbul

İstanbul, Marmara bölgesi'nde, İstanbul Boğazı'nın Anadolu ve Rumeli yakasında yer alan Türkiye'nin en büyük kentidir. İstanbul her konuda Türkiye'nin en etkin ve büyük yerleşim merkezi sayılır. Bizans ve Osmanlı İmparatorluğu'na başkentlik yapmış olan şehir, yurdun ve dünyanın tüm merkezlerine kara, deniz ve havayollarıyla bağlıdır. Asıl İstanbul kenti, Haliç ve Marmara arasında yer alan küçük yarımada'nın, etrafı sularla çevrili kesimidir.

Şehir, coğrafi konumu, iklimi, ulaşım çeşitliliği ve kolaylığı, doğal kaynaklarının bolluğu nedeniyle dünyanın şehirleşmeye en uygun yerlerinden birinde kurulmuş ve gelişmiştir.

İstanbul 1453'e kadar 1123 yıl Konstantinopolis adıyla Roma İmparatorluğu'nun, Bizanslıların başkenti olmuştur. Şehir, 29 Mayıs 1453'te bu şehir Fatih Sultan Mehmet tarafından Osmanlı topraklarına katıldı. Yavuz Sultan Selim'in, Mısır Seferi (1517) dönüşünde Müslümanların kutsal emanetlerinin kente getirilmesi ve "halife" unvanını almasından sonra, kent İslam dünyasının merkezi oldu. İstanbul adının bu dönemde oluştuğu sanılmaktadır.

Bizans ve Osmanlı imparatorluklarına uzun süre başkentlik yapan kent, eserleri ve mimarlık anıtları bakımından olağanüstü derecede zengindir. Romalılar ve Bizanslılardan kalma anıtların başlıcaları arasında surlar, Çemberlitaş Sütünü, Dikilitaş, sukemerleri, Yerebatan Sarayı, Ayasofya Kilisesi ve başkalar sayılabilir. İstanbul'un fethinden sonraysa kent, Türk-İslam kültür ve sanatının odak noktası olmuş ve pek çok anıtlarla donatılmıştır: Fatih Camisi (15.yy.), Süleymaniye Camisi (16.yy.), Sultanahmet Camisi (17.yy.), Dol-mabahçe Camisi ve Sarayı (19.yy.), Topkapı Sarayı (19.yy.), Bey-lerbeyi Sarayı (19.yy.), Mimar Sinan tarafından yapılan birçok hamamlar, bedesten ve çarşılar (18.yy.), inşa edildi. Cumhuriyet döneminde Sarayburnu Atatürk Anıtı (1926), Barbaros Anıtı (1944), Topkapı Sarayı Müzesi gibiler yapıldı.

İstatistiklere göre nüfusu yaklaşık 15 milyon kişiyi oluşturan İstanbul'a bir yılda 10 milyondan fazla turist geliyor. İstanbul Türkiye'nin en kalabalık kenti sayılır.

Ankara

Türkiye'nin başkenti ve kalbi olan Ankara, arkeolojik kazılara göre Taş, Maden ve Hitit devirlerini yaşamış bir kenttir.

Ankara, Milli Mücadelede Türk Kurtuluş Savaşı'nın yönetim merkezi olmuştur. Atatürk, Ankara'ya ilk defa 27 Aralık 1919 tarihinde gelmiştir. 23 Nisan 1920'de ilk Büyük Millet Meclisi, Ankara'da Ulus'ta bugünkü Büyük Millet Meclisi binasında açılmıştır.

Ankara, 13 Ekim 1923 tarihinde Türkiye'nin başkenti oldu. 29 Ekim 1923 tarihinde ise Ankara'da Cumhuriyet ilan edildi. Ankara bugün İstanbul'dan sonra Türkiye'nin ikinci büyük şehridir.

Ankara'da Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı devirlerinin izlerini taşıyan tarihi eserler bulunmaktadır. Roma Hamamı, Hacı Bayram Camisi, Ahi Evran Camisi ve Ankara Kalesi bunlardan birkaçıdır. Ankara, Müzeler yönünden de oldukça zengindir. Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Tabia Tarihi Müzesi, Resim ve Heykel Müzesi, Çankaya Atatürk Müzesi, Etnografya Müzesi, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Müzesi ve Anıtkabir Atatürk Müzesi bunların başlıcalarıdır.

Atatürk'ün naaşı, ölümünden 15 yıl sonra 10 kasım 1953 tarihinde bir törenle Anıtkabir'e konmuştur. Anıtkabir, şehre hakim bir tepe olan Rasattepe'de bulunmaktadır. Kocatepe Camisi ve Atakule de Ankara'nın görülmesi gerekli olan güzellikleridir

Ankara'nın ilçeleri de çok güzeldir. Bunlardan Çubuk, Haymana, Kızılcahamam ilçeleri kaplıcalarıyla ünlüdür. Polaylı'da Gordion, Haymana'da Gavurkale, Ayaş'ta Aktaş Mescidi, Beypazarı'nda Kurşunlu Cami, Kalecik'te Çarşı Hamamı, Nallıhan'da Uluhan Camisi ve Şerefi Koçhisar'daki Alaattin Camisi tarihe ışık tutan eserlerdir. Ankara'nın çevresinde barajlar, göl ve ormanlık alanlar da mevcuttur: Kurtboğazı, Çubuk ve Bayındır Barajlar. Barajları çevresi aynı zamanda piknik alanlarıdır. Gölbaşı ve Beynam Ormanı'nı da unutmamak gerekir.

Türkiye'nin Resmi Tatil Günleri

Bayramlar dünyanın her yerinde insanlara mutluluk verir, insanlar bayram geleneklerini unutmaz. Türkiye'de gelenekler çok önemlidir. İnsanlar özellikle bayramlarda buna daha çok dikkat eder. Ramazan ve Kurban bayramları dinî bayramlardır. Bayramlarda herkes büyüklerinin ziyaretine gider. Bayramın ilk günü çocuklar önce anne ve babalarının ellerini öper. El öpmek Türkiye'de bir saygı göstergesidir. Dedeler ve nineler de ziyaret edilir. Bu ziyaretlerde küçükler büyüklerin ellerini öper.

Büyükler de küçükleri severler. İnsanlar, özellikle çocuklar bayram günleri çok mutlu olurlar.

Bayramlarda sadece akrabalar ziyaret edilmez. Komşular, tanıdıklar, arkadaşlar da ziyaret edilir. Herkes birbirinin bayramını kutlar. Küçükler büyüklerin ellerini öper. İnsanlar memleketlerine gider. Orada akrabalarını ziyaret ederler. Uzakta olanları telefonla ararlar, insanlar birbirlerine bayram kartı gönderir. Bayramlarda ihtiyacı olanlara yardım da edilir. Böylece bayramlarda herkes mutlu olur.

Bayramlarda, insanlar evleri ziyarete gider. Bu evlerde misafirlere büyük önem veririz. Misafir ağırlamak, yani misafirperverlik Türklerin millî özelliklerindendir. Misafirlere evlerde yiyecek, içecek ve şeker ikram ederiz. Bayramlarda en çok çocuklar mutlu olur. Onlar bol bol şeker yer. Ancak anneler çocuklara fazla şeker yedirmez. Fazla şeker, çocukların sağlığını bozar. Herkes bu bayram ziyaretlerinden memnun olur.

Bayramlarda hastaları ve mezarlıkları da unutmayız. Hastaları evlerinde ziyaret ederiz ve “geçmiş olsun” deriz. Bayramın ilk günü mezarlıkları ziyaret ederiz ve ölmüş olan yakınlarımız için dua ederiz.

Türkiye'de dinî bayramların yanında millî bayramlar da vardır. Bunlar 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı, 30 Ağustos Zafer Bayramı ve 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı'dır.

Mustafa Kemal Atatürk 23 Nisan 1923'te Türkiye Büyük Millet Meclisini açtı. Her yıl 23 Nisan'da Türkiye Büyük Millet Meclisinin kuruluş yıldönümünü kutlarlar. Mustafa Kemal Atatürk bu günü çocuklara armağan etti. Her yıl dünyanın çeşitli ülkelerinden çocuklar Türkiye'ye gelirler. Hep birlikte çocuk bayramını kutlarlar.

Atatürk Türkiye'yi düşmanlardan kurtarmak için 19 Mayıs 1919'da Samsun'a geldi. O yıllarda Türkiye sıkıntılı günler yaşadı. Düşman ülkeler Türkiye'yi işgal ettiler. Her yıl 19 Mayıs'ta Ata-türk'ün Samsun'a gelmesini kutluyorlar. Atatürk bu günü de gençlere hediye etti. Bu gençlik bayramıdır, 1922'de Kurtuluş Sava-ş'ında önemli bir zafer kazandılar. O gün Türk ordusu düşman ordusunu yendi. Türkiye'yi düşman işgalinden kurtarmak için bir çok insanlar şehit oldu. Her yıl 30 Ağustos günü o zor günleri ve şehitleri hatırlıyorlar . 29 Ekim 1923'te Cumhuriyeti ilân etti. Türkiye demokrasi yönetimine geçti. Millî bayramlarda, geçmişteki zor günlerini hatırlarlar.

Türkiye'de insanlar dinî ve millî bayramlara çok önem verir. Bu bayramları coşkuyla kutlarlar. Bayramlar birlik içinde olduğu günlerdir.

Türk Tatlıları

Türk mutfağında, yemekten sonraki ikramların başında tatlılar yer alır. Çok yemek yedikten sonra bile tatlıların görüntüsü bizi cezbeder. Biraz tatmadan durmamız çok zordur.

Konukseverliğimizi herkes biliyor. Eve bir konuk çağırdıktan sonra ilk olarak bir tatlı yapmak isteriz genellikle. Tuzlu popaça veya börek gibi hamur işlerinin yanında tatlı da olur. Çoğu zaman konuklar da tatlı getirirler.

Tarih boyunca tatlılar soframızdan eksik olmamıştır. Özellikle bayramlarda ve ramazan ayında tatlısız sofra olmaz. Tatlılar sohbetlerimizi bile yönlendirmiştir. Bu yüzden “Tatlı yiyelim tatlı konuşalım.” deriz. Kısacası, ister zengin ister yoksul olsun herkesin sofrasında tatlıyı görürüz. Bayram öncesinde evlerde baklava açarlar, cevizli ve sütlü tatlılar yaparlar. Bülbül yuvası, kadayıf ve tulumba tatlı çeşitlerimizden yalnızca bir kaç.

Sütlü tatlılar da soframızda önemli bir yer tutar. Meselâ, sütlaç, muhallebi, sütlü ırmık tatlısı veya sütlü ekmek tatlısı gibi birçok çeşidi bir çırpıda söyleriz. Her evde değişik sütlü tatlılar yapar insanlarımız. Tatlılardan söz ede ede canım tatlı istedi. Size bilmem ama ben sokağın köşesindeki tatlıcıya gidip üzeri dondurmali bir kazandibi yemek istiyorum.

Türklerde Düğün Geleneği

Tarih boyunca her toplumda birtakım ortak değerler oluşur. Kültür dokusunu ortaya koyan ve töre, örf, âdet ve gelenek adını alan davranış şekilleri, milletlerin hayatında önemli bir yere sahip-tir.

Türklerde binlerce yıldır devam eden dil ve kültür birliği sonucunda bugün, Türkistan'dan Avrupa içlerine kadar yayılan büyük bir coğrafyada ortak bir kültürün yaşandığını görmekteyiz.

Türklerde düğün geleneği, sadece iki kişinin evlenmesi sonucunu doğurmaz. Aynı zamanda insanların bir araya gelmesi, dayanışması ve ortak şuurun canlanması sonucunu da ortaya koyar.

Türk lehçelerinde genellikle “toy” adını alan düğün, aile kurumunun ayakta kalması ve toplum huzurunun ve dayanışmasının güçlenmesi açısından en önemli geleneklerimizden biridir.

“Allah’ın emri ve peygamberin kavliyle...” kız istenir. Kızın ailesi hem düşünmek hem de kızlarının fikrini almak için süre ister. “Kız evi naz evi!” sözü buradan gelmektedir.

“Kına” yakma geleneği de, Türk topluluklarının birçoğunda vardır. Evinden ayrılan kızın üzüntüsünü yansıtan kına, aynı zamanda elleri, tırnakları ya da saçları boyamak için de kullanılan bir bitkidir.

Düğünlerde sıkça görülen bir başka gelenek de “takı” takma ile “saçı” saçmadır. Para veya altın gibi şeylerin gelin ve damadın üzerine takılması veya bozuk para, şeker, buğday gibi şeylerin gelin ve damadın başından saçılması, yeni kurulmakta olan ailenin bolluk ve bereket içinde olması istendiği içindir.

Düğün yemeği ise, insanların bir araya gelip kaynaştığı, bireyin bir topluma ait olduğunu hissettiği, birlikte ağlayıp birlikte gülmek gerektiğini öğrendiği en renkli ortamlardan biridir.

Düğünler, hediye verme geleneğinin doruğa çıktığı en önemli sosyal hâdisedir. Türklerde eskiden beri gelin getirme merasimi vardır. Önceleri beyaz at üzerinde getirilen gelin, şimdi özel arabalarla getirilmektedir. Arabayı süsleyerek “gelin arabası” hâline getirerek de yaygın bir gelenektir. Gelin alayının önünü kesip bahşiş istemek gibi daha birçok âdet göze çarpar düğünlerde.

Türk insanının, göçler yoluyla büyük bir coğrafyaya dağıldığı düşünülürse, bu tip geleneklerin kültürü ve dolayısıyla millî benliği korumada ne kadar önemli olduğu daha iyi anlaşılır.

MUSTAQIL O‘QISH UCHUN SHE‘RLAR

SAYALIM

Bir diyerek başlarım
Parmaklarla sayarım.
Sonra gelir iki, üç,
Bunu bilmek değil güç.

Ne kolaydır ya altı,
Şöyledir dört, beş, altı,
Yedi, sekiz, dokuz, on.
Sayılara yoktur son.

Neye yetmek bu kadar

Bellediğim sayılar,
Bilmeyen hiç bir sayı
Nasıl sayar parayı?

Sabri Cemil Yalkut

KİTAPLARIM

En iyi arkadaşım
Kitaplarımdır benim
Bitmez tükenmez aşım
Kitaplarımdır benim

Bilgi, oyun, bilmece,
Okurum gündüz gece
En sevimli bilmece
Kitaplarımdır benim.

RENKLERİN DİLİ

-Baloncu geldi!..
Al, al balonlar.
Yeşil, mavi, sarı balonlar.
-Uçan balonlar!
Haydi koşunuz alınız,
Sakın geç kalmayınız.
-Ben mavi balon alırım.
-Ben de sarı balon alırım.
-Baloncu amca. Ben de iki tane balonistiyorum.
Rengi kırmızı beyaz olsun.
Türk bayrağının rengi kırmızı beyazdır.
Bayrağımı çok severim.
Balonlarım o renkten olsun isterim.

HAFTANIN GÜNLERİ

Haftanın günleri yedidir yedi.
Yedidir, sayın, bakın,
Yedidir yedi.
Pazartesi ders var,
Okullar başlar.

Salı ya var beş ders,
Çalışın herkes.
Çarşamba geç kalma,
Uykuya dalma.
Perşembe geç gelme,
Yolda eğlenme.
Cuma geldi, gayret,
Tatili hak et.
Cumartesi, pazar,
Çocuklar oynar.

KİTAP

Okumayı yazmayı
Gördüm öğrendim senden.
Büyükleri saymayı,
Yine sensin öğreten.

Sende bilgi, görgü var,
Sende bütün gerçekler.
Sayfalarını açar,
Okurum birer birer.

Doğruluk ve güzellik
Senin yolun insana.
Sensin bize üstelik
Öğretmen, baba, ana.

Seni temiz tutarım,
Kirlletmem hiçbir zaman.
Esirgerim, okşarım,
Usanmam okumaktan.

İ.Hakki Talas

GÜLÜM VAR, GÜLZARIM VAR

Gülüm var, gülzarım var.
Al yanaklı yârim var.
Al yanağı nar gibi
Al alkımı kar gibi

Dünya güzelliğinin
Hepsi şunda var gibi.
Serin seher çağında
Elma yağıyor bağında
Şöyle bir mutlu hâli var
Öyle bir avazı var
Gözü hep üstünde yiğitlerin
Aklı başından gidiyor yiğitlerin
Sesini işittikleri anda.
Bırak gözleri onda kalsın
Kimse ümit etmesin
Benim rahat ceylânım
Benden başkasına bakmaz
Benden başka hiç kimse
Yüreğinde yer etmez.
Gülüm var, gülzarım var.
Al yanaklı yârim var.
Al yanağı nar gibi
Al alkımı kar gibi
Dünya güzelliğinin
Hepsi şunda var gibi.

Ata Atacanoğlu

LİSAN

Güzel dil Türkçe bize,
Başka dil gece bize,
İstanbul konuşması
En saf, en ince bize.

Lisanda sayılır öz
Herkesin bildiği söz,
Mânası anlaşılan
Lügata atmadan göz.

Uydurma söz yapmayız,
Yapma yola sapmayız,
Türkçeleşmiş Türkçedir
Eski köke tapmayız.

Açık sözle kalmalı,
Fikre ışıık salmalı,
Müteradif sözlerden
Türkçesini almalı.

Yollarını benimse.
Yeni sözler gerekse,
Bunda da uy herkese.
Halkın söz yaratmada

Ziya Gökalp

ANA HEDİYESİ

Anam namazında el açmış göğë.
Allah'a yalvarır: “Yâ Rabbim!” diye:
-Sensin halk eyleyen bu göğü, yeri,
Candan şirin olur yavru yâ Allah.
Benim ömründen kesip seneleri,
Yavrumun ömrüne ekle, yâ Allah!
Bu nedir? Arzuya, dileğë bir bak!
Gör ki neler geçer ana kalbinden?
Çoktur bu dünyada hediye, ancak
Ömürden hediye görmemiştim ben.
İsterdim, bir ana, bir yavru sözü
Lügatte sözlerin önünde gide.
Yüce olduğundan ananın özü,
Yücedir, büyüktür hediyesi de.
Çoktur hediyeler insan adına:
Kıymetli ziynetler, kıymetli taşlar.
Ana hayat verir öz evlâdına,
Hem de öz ömründen ömür bağışlar!

Bahtiyar Vahabzade

DOĞURAN KAZAN

Ödünç bir kazan alır Hoca bir komşusundan;
Verirken bir tencere yerleştirir içine.
Komşu sorar: “Bu ne?”
“Doğurdu senin kazan.”

Komşusunun ölçü olmaz sevincine.
Üç beş gün bir zaman geçer aradan,
Hoca yine kalkar komşuya gider;
Bir iki gün için kazanı ister.
Komşu da: “Hay hay!” der; “Baş üstüne!” der,
Geçer yine bir zaman.
Komşu bakar, kazan gelmiyor geri;
Çekince ayağa çedikleri,
Hocanın evinde alır soluğu;
Sorar: “Yahu bizim kazan ne oldu?”
“Ha! Sizin kazan mı? Sizlere ömür!”
“Aman Hocam! Kazan bu, nasıl ölür?”
“Komşum, vallahi saçmaladın yine.
Kazan neden ölmesin doğursun da?
Doğurduğuna inanıyorsun da
Neden inanmıyorsun öldüğüne?”

Orhan Veli Kanık

FARKINDA MISIN?

Anneciğim bilmem farkında mısın?
Söylenmemiş en mübarek en aziz,
Duygularla çepeçevre çaresiz,
Sana yöneldiğimin farkında mısın?

Demeden yakın ırak,
Bulutlarla savrulup ırmaklarla akarak,
Sana “Anne” diyen dilleri kiskanarak,
Kapına geldiğimin farkında mısın?

Bütün anneleri düşündüm tek tek,
Sensin benim için en güzel örnek,
Seni dinleyerek, seni görerek,
Nasıl yüceldiğimin farkında mısın?

Seni görmedim diye bu bahar,
İçimde bin türlü duygunun isyanı var.
Turnaların gökyüzünü sevdiği kadar,
Seni sevdiğimin farkında mısın?

Yavuz Bülent Bakiler

LUG‘AT

-A-

acayip – g‘alati
adet- adad, -ta
ağıl- og‘ilxona
ağır- og‘ir
ağırlamak – mehmon qilmoq
ak - oq
akıl – aql
aktarmak – o‘tkazmoq
alçak gönüllü – kamtar
aldirmamak – e’tibor bermaslik
alışkanlık - odat
alın - peshona
alışmak – o‘rganmoq
altı – olti
amaç – maqsad
amca – amaki
ameliyat – operatsiya
ana – bosh, asosiy
anahtar – kalit
anırmak – hangramoq
anlamak – tushunmoq
anlaşma – kelishuv, bitim
anlaşmak – kelishmoq
antrenman – mashg‘ulot (sport)
araba – mashina
asansör – lift
asır - asr
askı – ilgich, ilmoq
aşırı – ortiqcha, keragidan ortiq
aşk – muhabbat
at – ot
atlamak – o‘zini otmoq
avuç - hovuch
ayrı – alohida

ayrıca – shuningdek

-B-

bacanak – boja
bağımlılık – bog‘lanib qolish
bakır – mis
balık – baliq
bardak – stakan
barındırmak – sig‘dirmoq, boshpana bo‘lmoq
barış – tinchlik
baskı – bosim
başarılı – muvaffaqiyatli
bavul – jomadon
bayrak – bayroq
bebek – chaqaloq
bedava – tekin
beğenmek – yoqtirmoq
belge – hujjat
beniz – yuz rangi
beriki - berigi
besin – ozuqa
beslenmek – oziqlanmoq
bıyık – mo‘ylov
biçim – shakl
bilezik – bilaguzuk
bilgi – ma’lumot, bilim
bilgin – dono, bilimli
bilgisayar – kompyuter
bilişim – axborot
bireysel – individual
bir türlü – negadir, nimagadir
bisiklet – velosiped
bodrum – yerto‘la
boğa – buqa
borç – qarz
boşuna – bekorga

boz – bo‘z
bölge – hudud
börek – somsa turi
bu nedenle – shu sababli
buhar – bug‘
buluşmak – uchrashmoq,
ko‘rishmoq
bunalım – buhron

-C-

cadde – ko‘cha (prospekt)
cam – oyna, shisha
cambaz – dorboz
ceket – pidjak
cennet – jannat
cep – cho‘ntak
cephe – front
cimri – xasis
civciv –jo‘ja
cömert –saxiy
cüzdän – hamyon

-Ç-

çaba – harakat, g‘ayrat
çabalamak – harakat
qilmoq,
g‘ayrat qilmoq
çabucak – tezgina
çağ – davr
çakmak – yondirgich
çalışkan – tirishqoq, a‘lochi
çalmak – chalmoq
çalmak – o‘g‘irlamoq
çanta – sumka
çarşaf – choyshab
çarşı – bozor
çatal – vilka
çaydanlık – choynak

çelenk – gulchambar
çelik – po‘lat
çeşitli – turli
çevre – atrof, muhit
çıban – yara
çıplak – yalang‘och
çiçek – gul
Çin - Xitoy
çoban – cho‘pon
çoğunlukla – ko‘pincha
çorap – paypoq
çorba – sho‘rva
çöp – axlat
çözüm – yechim
çubuk – cho‘p

-D-

daire – kvartira
dal – shox
dam – tom
dans etmek – raqsgatushmoq
davranış – xatti-harakat
davul – dovul, baraban
dayanmak – suyanmoq,
chidamoq
dayı – tog‘a
dede – bobo
dedikodu – g‘iybat
defa –marta
defalarca – birnechamarta
değil – emas
değirmen – tegirmon
değişik – farqli
değnek – kaltak, tayoq
demet – dasta
denetlemek – tekshirmoq
derin – chuqur
derken – shu payt
diğer – boshqa

dizi – serial
doğa – tabiat
doğmak – tug‘ilmoq
doğurmak – tug‘moq
doktor – shifokor
dolap – shkaf
dolaşım sistemi –
 qonaylanishsistemi
dondurma – muzqaymoq
dondurmak – qotirmoq
dosya – fayl, papka
doz – doza
dönem – davr
duman – tutun
durum – ahvol, holat
düğün – to‘y
düşmek – yiqilmoq
düşünce – fikr
düşünmek – o‘ylamoq
düz – tekis

-E-

eğitim – ta’lim-tarbiya
ek – qo‘shimcha
ekmek – non
eksiklik – nuqson,
 kamchilik
ekşi – nordon
emekli – nafaqaxo‘r
enişte – pochcha
erken – vaqtli
esmer – qora sochli
eş – turmush o‘rtoq
eşofman – sport kiyimi
et – go‘sht
etek – etak, yubka
ev – uy
evcil – xonaki
evlenmek – turmushqurmoq

-F-

fakir – kambag‘al
fare – sichqon
firtına – bo‘ron
fil – fil
fiil – fe‘l
filiz – shox, butoq
fincan – chashka
fiyat – narx
fotoğraf – surat, rasm
frenlemek – to‘xtatmoq

-G-

galiba – shekilli
garip – g‘alati
geçici – o‘tkinchi
geçinmek – hayotkechirmoq
geçit – o‘tish joyi
gelin – kelin
gelişmek – rivojlanmoq
gemi – kema
genelge – majlis
genellikle – odatda
gerçek – haqiqat
gerçekten – haqiqatan
gereksinim – ehtiyoj
gerginlik – tarang vaziyat
gevşek – bo‘sh, bo‘shashgan
gezegen – sayyora
gezi – sayr, sayohat
gitar – gitara
gizlemek – yashirmoq
gol – gol
göç – ko‘chish
göçmen – ko‘chmanchi
göğüs – ko‘krak
gökkuşağı – kamalak

gökyüzü – osmon
göl – ko‘l
gömlek – ko‘ylak
görev – vazifa
gözenek - glazok
gözlemek – kuzatmoq
gözlük – ko‘zoynak
güçlük – qiyinchilik
gül – atirgul
gümrük – bojxona
gürültü – shovqin
güven – ishonch
güvenmek – ishonmoq

-H-

hafif – yengil
hafta sonu – dam olish kuni
haftaya – kelasi hafta
hala – amma
hâlâ – haligacha
halı – gilam
hangi – qaysi
hap - tabletka
hapşirmak – aksaurmoq
hasım – raqib, dushman
haşlamak – qaynatmq
hatırlamak – eslamoq
havlamak – vovullamoq
havlu – sochiq
hay hay – bajonidil
hayalet – arvoh
hediye – sovg‘a
helikopter – vertolyot
hemen – darhol
hemen hemen – deyarli
hepsi – barchasi
herkes – barcha, hamma
hırsız – o‘g‘ri
hoşlanmak – yoqtirmoq
hoşuna gitmek – yoqmoq

höparlör – kolonka, karnay
hukuk – huquq
huy – fe‘l-atvor

-I-

ırk – irq
ırmak – daryo
ıspanak – ismaloq
ışık – chiroq

-İ-

ıç – ich
ifade – ifoda
iğne – igna
ihracat – eksport
ihtiyaç – ehtiyoj
ihtiyar – keksa
ikiz – egizak
ilgi – e‘tibor, qiziqish
ilim – ilm
inat – o‘jarlik
inatçı – o‘jar
ince – ingichka
İngiltere – Angliya
inmek – tushmoq
İnşallah – Xudo xohlasa
intizam – intizom
ip – ip
istikrar – barqarorlik
it – it
ithalat – import
izlemek – kuzatmoq, ko‘rmoq

-J-

jet – harbiy samolyot
jeton – jeton

-K-

kaç – qancha
kadın – ayol
kahvaltı – nonushta
kahvaltılık – nonushtada yeyiladigan narsa
kale – qal’a
kalem – qalam, ruchka
kalın – qalin
kalkınmak – rivojlanmoq
kamp – lager
kandirmak – aldamoq
kanepe – o‘rindiқ, skameyka
kanmak – aldanmoq
kanser – saraton kasalligi
kantin – bufet
kapı – eshik
kara – 1. qora 2. yer
kare – kvadrat
karı – xotin
karınca – chumoli
karne – o‘quvchikundaligi
karşılamak – qarshiolmoq
karyola – kravat
kasa – kassa
kase – kosa
kasiyer – kassir
kavga – janjal
kaynak – manba
kaynakçı – payvandlovchi
Kazakistan – Qozog‘iston
keçi – echki
kedi – mushuk
kelebek – kapalak
kepenk – tirgak (eshikniki)
Kırgızistan – Qirg‘iziston
kırk – qirq
kırlangıç – qaldirg‘och

kıskanmak – qizg‘anmoq
kıvılcım – cho‘g‘
kıyma – qiyma
kızartmak – qovurmoq
kızgın – jahlichiqqan
kızmak – jahlichiqmoq
kibrit – gugurt
kilit – qulf
kimi – ba’zi
kimlik kartı – shaxsni tasdiqlovchi guvohnoma
kimyasal – kimyoviy
kitaplık – kitobjavoni
koca – 1. er 2. kap-katta
koç – qo‘chqor
kolay – oson
koltuk – 1. qo‘ltiq 2. kreslo
kolye – taqinchoq (bo‘yinga taqiladi)
komik – kulguli
konser – konsert
konu – mavzu
konuk – mehmon
Kore – Koreya
korkmak – qo‘rqmoq
kova – chelak
köfte – kotlet
kök – ildiz
köşe – burchak
köy – qishloq
kule – minora
kumral – mallasoch
kusursuz – nuqsonsiz
kuş – qush
kuşak – 1. belbog‘ 2. avlod
kuşkulanmak – shubhalanmoq
kuşkusuz – shubhasiz
kutsal – muqaddas
kuyumcu – zargar

kuzen – xolavachcha,
ammavachcha
kükremek – o‘kirmoq
küp – ko‘zaidish

-L-

leylek – laylak
liste – ro‘yxat
Londra - London
lütfen – marhamatqilib,
iltimos

-M-

maalesef – afsuski
macera – sarguzasht
maç – musobaqa
makas – qaychi
mandalina – mandarin
masa – **stol**
matem – motam
melemek – maramoq
mendil – dastro‘mol
merak etmek – 1) tash-
vishlanmoq; 2) qiziqmoq
mezuniyet – bitiruv
milyon – million
mis koku – xushbo‘yhid
moral – kayfiyat
Moskova – Moskva
muayene etmek –
tekshirmoq (shifokor)
muhallebi – shirinlik turi
muhtar – oqsoqol
mutlu – baxtli
mücadele etmek –
kurashmoq
müsait – bo‘sh
müşteri – mijoz

-N-

nabız – puls
nane – yalpiz
naylon – salafan, klyonka
neden – 1. nimauchun 2. sabab
neredeyse – deyarli
nesil – nasl
neşe – xursandchilik
nezle – tumov
niçin – nimauchun
nine – buvi
nüfus – aholi

-O-

oda – xona
ok – o‘q
okul – maktab
olay – voqea, hodisa
oldukça – juda ham
on – o‘n
onarmak – tuzatmoq,
ta‘mirlamoq
oran – nisbat
ortam – muhit
ot – o‘t
otel – mehmonxona
otomobil – avtomobil
oysa – vaholanki

-Ö-

öbür – boshqa
ödev – vazifa
ödünç – qarz
öfkelenmek – jahlichiqmoq
öğrenci – o‘quvchi
öğretmen – o‘qituvchi

öğün – mahal
ölçülü – o‘lchovli
örnegin – masalan
örtü – yopinchiq
örümcek – o‘rgimchak
öteki – boshqa
ötmek – sayramoq
övmek – maqtamoq
Özbekistan – O‘zbekiston
özdeş – bir, birxil
özel – shaxsiy, maxsus
özellik – xususiyat
özellikle – ataylab, maxsus,
 ayniqsa
özlemek – sog‘inmoq

-P-

pahalı – qimmat
paket – paket, quti
papağan – to‘tiqush
parti – bazm, kecha
pasta – 1. krem 2. tort
pek – juda, unchalik
peki – xo‘p, mayli, yaxshi
pekmez – shinni
pencere – deraza
peynir – pishloq
pide – non turi
pis koku – badbo‘yhid
pişman – pushaymon
posta – pochta
poşet – paket
proje – loyiha

-R-

radio – radio
raf – tokcha

rahatlatıcı – tinchlantiruvchi
rahatlık – tinchlik, osoyishtalik
rastlamak – uchratmoq
reçel – murabbo
reyon – bo‘lim (savdobo‘limi)
Rusya – Rossiya
rüzgâr – shamol

-S-

saat – soat
saç – soch
saçmalamak – aljiramoq
sağ – o‘ng
sağır – kar
sağlamak – ta‘minlamoq
sakin – sokin, tinch
saklamak – yashirmoq,
 saqlamoq
saldırganlık – tajovuzkorlik
salgın – epidemiya
salıncak – belanchak
sandal – sol
sanık – gumondor
sap – sop
sarı – sariq
sarışın – sariqsochli
satranç – shaxmat
savaş – jang
seçmek – tanlamoq
semer – egar
semt – tuman
seneye – kelasiyil
sepet – savat
serinkanlı – sovuqqon
sert – qattiq
seyahat – sayohat
seyirci – tomoshabin
seyretmek – tomoshaqilmoq
sıcak – issiq

sık sık – tez-tez
sınırlı – chegaralangan
sıra – 1. navbat 2. parta 3. payt
silâh – qurol
simit – teshikkulcha
sindirim – hazm
sinema – kino
sinirli – asabiylashgan, jahlichiqqan
siyah – qora
sofra – dasturxon
soğuk – sovuq
sokak – ko‘cha
sol – chap
soluk – 1. nafas 2. so‘lg‘in
sonuç – natija
soru – savol
sorumlu – mas‘ul
sorumluluk – mas‘uliyat
soygun – o‘g‘irlik
söz gelimi – masalan
sözlük – lug‘at
suç – ayb, gunoh
suçlu – aybdor, gunohkor
sur – qal‘adevori
sürdürmek –
 davomettirmoq
süre – muddat, vaqt
sürekli – muntazam
sürü – gala

-Ş-

şaka – hazil
şapka – **shapka**
şarkı – qo‘shiq
şaşırmak – hayronqolmoq
şaşkınlık – hayrat
şemsiye – **soyabon**

şimdilik – hozircha
şimşek – chaqmoq
şirket – firma
şişe – shisha
şişman – semiz

-T-

tabak – tarelka
taban – pol
tablo – manzara
takı – zakolka
takım – jamoa, komplekt
tanık – guvoh
tansiyon – qonbosimi
tas – tog‘ora
taşınmak – ko‘chmoq
tavan – shift
tavşan – quyon
taze – barra, navnihol
tebeşir – bo‘r
tedavi etmek – davolamoq
tek – bitta, yagona
tekne – kema
temas – aloqa
tembel – dangasa
temiz – toza
temsil etmek – vakilbo‘lmoq
tencere – qozon
tercih etmek – afzalko‘rmoq
tereyağı – sariyog‘
terzi – tikuvchi
teyze – xola
tıkamak – yopmoq, berkitmoq
tıpkı – xuddi
tişört – futbolka
tohum – urug‘
tomurcuk – kurtak
top – to‘p
topal – cho‘loq

toplantı – majlis
tören – marosim
tuğla – g‘isht
tuhaf – g‘alati
tutuşmak – yonmoq
tüketmek – iste‘molqilmoq

-U-

ucuz - arzon
uçak – samolyot
ufak – mayda
uğramak – uchramoq
uğraşmak – mashg‘ulbo‘lmoq
uğurlamak – kuzatmoq
uğursuz – shumqadam
ulumak – uvlamoq
uluslararası – xalqaro
uslu – esli
utanmak – uyalmoq
uygarlık – sivilizatsiya
uygulamak – amalगतatbiqetmoq
uzak – uzoq
uzun – uzun

-Ü-

ücret – narx, qiymat
üç – uch
ünlü - mashhur
üretkenlik – yaratuvchanlik
üstelik – ustiga-ustak
üşenmek – erinmoq
üşüme – sovqotmoq
ütü – dazmol

-V-

valiz – jomadon
vallahi – Xudohaqqi
vapur – paroxod
vazgeçmek – vozkechmoq
vazo - vaza
vergi – soliq
verimli – samarali
vitrin – vitrina

-Y-

yabancı – begona
yabanî – yovvoyi
yakışıklı – kelishgan
yaklaşık - ...gayaqin
yansıtmaq – aksettirmoq
yapay – sun‘iy
yaprak – barg
yaşam – hayot
yaşıt – tengdosh
yaşlı – keksa
yavaş – sekin, asta
yavru – bola (hayvonbolasi)
yetenek – qobiliyat
yetenekli – qobiliyatli
yoğurmak – qormoq
yorgun – charchagan, horg‘in
yorulmak – charchamoq
yumruk – musht
yumurtlamak – tuxumqo‘ymoq
yumuşak – yumshoq
yurt – 1. yurt 2. yotoqxona
yuvarlak – yumaloq
yüzyıl – asr

-Z-

zannetmek – debo‘ylamoq
zarf – konvert
zavallı – bechora

zayıf – ozg‘in
zeytin – zaytun
ziplamak – sakramoq
ziraat – dehqonchilik

zor – qiyin
zorla – majburlab
zorluk – qiyinchilik
zorunlu – majburiy

TALABALARGA TAVSIYA ETILADIGAN ADABIYOTLAR

1. Aripov M. Turk tili. -Toshkent: ToshDSHU, 2024.
2. Aziz Nesin «Gʻaroyib bolalar» roman va hikoyalar toʻplami, Toshkent:1998
3. Banguoğlu T. Türkçenin Grameri. Ankara, 1998.
4. Berdak Yusuf, «Turkcha-oʻzbekcha va oʻzbekcha-turkcha lu-gʻat», Toshkent, 2012.
5. Berdak Yusuf, «Turkcha-oʻzbekcha «aldoqchi» soʻzlar lugʻati», Toshkent, «Voris-nashriyot», 2009.
6. Büyük Rusça-Türkçe Sözlük, Moskva, «Russkiy yazık», 1977. Multilingual, İstanbul, 1995.
7. Büyük Türkçe-Rusça Sözlük, Moskva, «Russkiy yazık», 1977. Multilingual, İstanbul, 1994.
8. Güntekin R.N. Çalikuşu. İstanbul, 38. baskı.
9. Hamidov X., Turk tili.-Toshkent: ToshDSHU, 2022.
10. Rusça-Türkçe İsimler ve Fiiller Sözlüğü. Multilingual, İstanbul, 1998.
11. Savash Y., Kenjayeva P. Kutilmagan mehmon. Toshkent, 2011.
12. Türkçe Sözlük. Tempo 1-4. ciltler. Dil Derneği. İstanbul, 1997.
13. Xudayberganova Z., Hamidov X., Turk tilining amaliy grammatikasi.-Toshkent: ToshDSHI, 2010.
14. Zamonaviy turk sheʼriyati. A. Abdullayev tarjimasi. Toshkent, 2006.
15. Yoʻldoshev I., Oʻzturk T., Oʻzturk Y., «Oʻzbek-turk maqollari va iboralari lugʻati» . –Toshkent, 1998
16. Kayumova M.M., Turk tili. 1-kurslar uchun. .-Toshkent: ToshDSHU, 2020.

MUNDARIJA:

I. FONETIKA	5
1-§.Fonetika. Turk tilining alifbosi –Sesbilgisi. Alfabe.....	5
2-§.Unli harflar. Unlilar moslashuvi -Ünlüler.Ünlü Uyumu.....	9
3-§.Unli tushish hodisasi - Ünlü Düşmesi.....	15
4-§.Undosh harflar- Ünsüzler.....	19
5-§.Undoshlar moslashuvi - Ünsüz Uyumu.....	23
6-§.Jarangsiz undoshlarning jaranglilashuvi –Ünsüz Yumuşaması.....	29
7-§.Tovush orttirilishi- Kaynaşma Sesler.....	32
8-§.Fonetika bo‘limi yuzasidan mustahkamlash uchun mashqlar.Fonetik tahlil	38
II.MORFOLOGIYA.....	47
9-§.Morfologiya. Ot va uning ma’no turlari.Turdosh va atoqli otlar. Aniq va mavhum otlar -Morfoloji. İsim ve Anlamına Göre Çeşitleri. Cins ve Özel İsim. Somut ve Soyut İsim.....	47
10-§.Otning lug‘aviy shakllari: otlarda son kategoriyasi- Sayılarına Göre İsimler.....	52
11-§.Otning aloqa-munosabat shakllari:egallik va kelishik kategoriyasi - İyelik Ekleri, İsmın Hal Ekleri.....	56
12-§.Otlarning tuzilish turlari. Ot yasovchi qo‘shimchalar-Yapılarına Göre İsimler (Basit, Türemiş, Birleşik). İsim Türeten Ek.....	69
13-§.Sifat va uning ma’no turlari –Sıfat ve Çeşitleri.....	77
14-§.Sifat darajalari. Sifatlarning otlashishi-Sıfatlarda Derecelendirme. Sifatların İsimleşmesi.....	81
15-§.Sifatlarning tuzilish turlari- Yapılarına Göre Sıfatlar.....	87
16-§. Son va uning ma’no turlari. Sonning tuzilish turlari –Sayı ve Çeşitleri.....	93
17-§.Olmosh va uning ma’no turlari –Zamir ve Çeşitleri.....	101
18-§.Ravish va uning ma’no turlari –Zarf ve Çeşitleri.....	119
19-§.Fe’l.O‘timli va o‘timsiz fe’llar.Bo‘lishli va bo‘lishsiz fe’llar - Fiil. Geçişli ve Geçişsiz Fiiller.Olumlu ve Olumsuz Fiiller.....	130
20-§.Fe’lda zamon shakllari. Hozirgi zamon fe’li - Fiillerde Zaman. Şimdiki Zaman Fiili.....	134
21-§.Yaqin o‘tgan zamon -Belirli Geçmiş Zaman.....	140
22-§.O‘tgan zamon hikoya fe’li –Belirsiz Geçmiş Zaman Fiili.....	146
23-§.Kelasi zamon fe’li – Gelecek Zaman Fiili.....	150
24-§.Hozirgi kelasi zamon fe’li – Geniş Zaman Fiili.....	157

MUSTAQIL O‘QISH VA TARJIMA QILISH UCHUN MATNLAR.....	168
TURK TILIDA OG‘ZAKI NUTQNI O‘STIRISH UCHUN MATNLAR.....	203
I. ÖZBEKİSTAN BENİM VATANIM.....	203
II. ÖĞRENCİ VE HAYATI.....	212
III. TÜRKİYE GÜZEL ÜLKEDİR.....	220
Mustaqil o‘qish uchun she‘rlar.....	226
Lug‘at.....	232
O‘quvchilarga tavsiya etiladigan adabiyotlar.....	242